

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ORTA ÇAĞ AVRUPASI'NDA ŞEHİRLERİN DOĞUŞU MESELESİ
THE ISSUE OF THE EMERGENCE OF CITIES IN MEDIEVAL EUROPE
Cumali BOZPINAR

CHP ve AK PARTİ SİYASİ PARTİ PROGRAMLARININ SOSYAL POLİTİKA KAPSAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ
CHP AND AK PARTY'S POLITICAL PARTY PROGRAMS IN THE LIGHT OF SOCIAL POLICY
EVALUATION
Bora BALUN

KARİYER STRESİNİN VE KARİYER KARARLILIĞININ PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ
THE EFFECT OF CAREER STRESS AND CAREER DECIDEDNESS ON PSYCHOLOGICAL
WELL-BEING
Fatma Büşra POLAT

KİŞİ-ÖRGÜT UYUMU VE ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME ARASINDAKİ İLİŞKİDE PSİKOLOJİK
SAHİPLENMENİN ARACI, YAŞAM DOYUMUNUN DÜZENLEYİCİ ROLÜ
THE MEDIATING ROLE OF PSYCHOLOGICAL OWNERSHIP AND THE MODERATING ROLE
OF LIFE SATISFACTION IN THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSON- ORGANIZATION FIT
AND ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION
Murat BAŞ

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ETKİLERİNİ AZALTMA YOLUNDA FİNANSAL BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ
OLARAK YEŞİL TAHVİL KULLANIMI
USE OF GREEN BOND AS A FINANCIAL SOLUTION PROPOSAL TOWARDS MITIGATING THE
IMPACTS OF CLIMATE CHANGE
Döne ERDOĞAN

ADALETE YÖNETİCİ TARAFINDAN BAKMAK: ASTIN SAMİMİYETİ VE YETKİNLİĞİNİN ROLÜ
UNDERSTANDING JUSTICE FROM THE MANAGER'S PERSPECTIVE: THE ROLE OF
SUBORDINATE WARMTH AND COMPETENCE
Nihal YAZICI - Senay YÜRÜR - Meral ELÇİ

DEMOKRATİK ALMAN CUMHURİYETİ'NİN İDEOLOJİK TERKİBİNDE GENÇLİK POLİTİKALARI
YOUTH POLICIES IN THE IDEOLOGICAL COMPOSITION OF THE GERMAN DEMOCRATIC
REPUBLIC
Gökberk YÜCEL - Fatih DOĞAN

ISSN: 2687-184X
Ulusal Hakemli Dergi

**ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ DERGİSİ**

**JOURNAL OF ANADOLU UNIVERSITY FACULTY OF
ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES**

Cilt/Volume: 23 Sayı/Number: 2

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
JOURNAL OF ANADOLU UNIVERSITY FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Sahibi: Anadolu Üniversitesi Adına Rektör Prof. Dr. Fuat ERDAL
Owner: On behalf of Anadolu University, Rector Prof. Dr. Fuat ERDAL

Yayın Yönetmeni / Editor in Chief: Aytül Ayşe CENGİZ
Dizgi/Typest: Ayşegül AKÇA – Aykut YAKAR
Teknik Hazırlık: Ahmet Yılmaz BOZKAYA
Kapak Tasarım/Cover Design: Furkan ÇINAR

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İKTİSADI VE İDARI BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
JOURNAL OF ANADOLU UNIVERSITY FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES

EDİTÖR/EDITOR

Prof. Dr. Aytül Ayşe CENGİZ

Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 26470 Eskişehir – Türkiye

Tel/Phone: +90 222 335 05 80 – Dahili/Ext: 3303

e-posta/e-mail: aacengiz@anadolu.edu.tr

EDİTÖR YARDIMCILARI/ASSOCIATE EDITOR

Arş. Gör. Ayşegül AKÇA

Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 26470 Eskişehir – Türkiye

Tel/Phone: +90 222 335 05 80 – Dahili/Ext: 3360

e-posta/e-mail: aysegulsahin@anadolu.edu.tr

Arş. Gör. Aykut YAKAR

Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 26470 Eskişehir – Türkiye

Tel/Phone: +90 222 335 05 80 – Dahili/Ext: 3336

e-posta/e-mail: aykut_yakar@anadolu.edu.tr

ALAN EDİTÖRLERİ / SECTION EDITORS

Prof. Dr. Deniz KAĞNICIOĞLU-Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Doç. Dr. Yener ŞİŞMAN- Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Prof. Dr. Nezihe Figen ERSOY ARCA-İşletme

Prof. Dr. Ayşe Banu BAŞAR-İşletme

Prof. Dr. Erol KUTLU-İktisat

Doç. Dr. İsmail Onur BAYCAN-İktisat

Prof. Dr. Şebnem TOSUNOĞLU-Maliye

Dr. Öğr. Üy. Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI- Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Elif DAĞDEMİR - Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Cenk SÖZEN - Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Nurdan ASLAN – Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Sevgi Ayşe ÖZTÜRK – Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Oğuz ARSLAN – Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Yeliz MERT KANTAR – Eskişehir Teknik Üniversitesi

DANIŖMA KURULU/ ADVISORY BOARD

Prof.Dr. Ahmet ERKUŐ	<i>BahçeŐehir Üniversitesi</i>
Prof.Dr. AyŐen SİVRİKAYA	<i>Hacettepe Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Birgül ÇİFTÇİ	<i>MuĐla Sıtkı Koçman Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Cem SAATÇİOĐLU	<i>İstanbul Üniversitesi</i>
Prof.Dr. ÇiĐdem KİREL	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Erinç YELDAN	<i>Kadir Has Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Erol TAYMAZ	<i>Ortadoğu Teknik Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Fatih TEMİZEL	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Fernando Fita ORTEGA	<i>University of Valencia</i>
Prof.Dr. Fuat ERDAL	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Gölfidan BARIŞ	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Güneş ZEYTİNOĐLU	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Hasan Hüseyin BAYRAKLI	<i>Afyon Kocatepe Üniversitesi</i>
Prof.Dr. İbrahim KIRCAOVA	<i>Yıldız Teknik Üniversitesi</i>
Prof.Dr. İlyas ŖIKLAR	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof.Dr. İsa SAĐBAŐ	<i>Afyon Kocatepe Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Kemal YILDIRIM	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Metin COŐGEL	<i>University of Connecticut</i>
Prof.Dr. Mine OYMAN	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Mustafa Erkan ÜYÜMEZ	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Nuran CÖMERT	<i>Marmara Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Özcan DAĞDEMİR	<i>Eskişehir Osmangazi Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Özgür TONUS	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Özlem ZEYBEK İŐİĐİOK	<i>Uludağ Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Recep PEKDEMİR	<i>İstanbul Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Reinhard RESCH	<i>Johannes Kepler University</i>
Prof.Dr. Saime ÖNCE	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Süleyman SÖZEN	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Ŗehamet BÜLBÜL	<i>Marmara Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Tony ROYLE	<i>University of York</i>
Prof.Dr. UĐur YOZGAT	<i>İstanbul Kültür Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Verda CANBEY ÖZGÜLER	<i>Anadolu Üniversitesi</i>
Prof.Dr. Yılmaz KILIÇASLAN	<i>Anadolu Üniversitesi</i>

ORTA ÇAĞ AVRUPASI'NDA ŞEHİRLERİN DOĞUŞU MESELESİ THE ISSUE OF THE EMERGENCE OF CITIES IN MEDIEVAL EUROPE <i>Cumali BOZPINAR</i>	1-26
CHP ve AK PARTİ SİYASİ PARTİ PROGRAMLARININ SOSYAL POLİTİKA KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ CHP AND AK PARTY'S POLITICAL PARTY PROGRAMS IN THE LIGHT OF SOCIAL POLICY EVALUATION <i>Bora BALUN</i>	27-61
KARİYER STRESİNİN VE KARİYER KARARLILIĞININ PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ THE EFFECT OF CAREER STRESS AND CAREER DECIDEDNESS ON PSYCHOLOGICAL WELL-BEING <i>Fatma Büşra POLAT</i>	62-80
KİŞİ-ÖRGÜT UYUMU VE ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME ARASINDAKİ İLİŞKİDE PSİKOLOJİK SAHİPLENMENİN ARACI, YAŞAM DOYUMUNUN DÜZENLEYİCİ ROLÜ THE MEDIATING ROLE OF PSYCHOLOGICAL OWNERSHIP AND THE MODERATING ROLE OF LIFE SATISFACTION IN THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSON- ORGANIZATION FIT AND ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION <i>Murat BAŞ</i>	81-102
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ETKİLERİNİ AZALTMA YOLUNDA FİNANSAL BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ OLARAK YEŞİL TAHVİL KULLANIMI USE OF GREEN BOND AS A FINANCIAL SOLUTION PROPOSAL TOWARDS MITIGATING THE IMPACTS OF CLIMATE CHANGE <i>Döne ERDOĞAN</i>	103-125
ADALETE YÖNETİCİ TARAFINDAN BAKMAK: ASTIN SAMİMİYETİ VE YETKİNLİĞİNİN ROLÜ UNDERSTANDING JUSTICE FROM THE MANAGER'S PERSPECTIVE: THE ROLE OF SUBORDINATE WARMTH AND COMPETENCE <i>Nihal YAZICI - Senay YÜRÜR - Meral ELÇİ</i>	126-144
DEMOKRATİK ALMAN CUMHURİYETİ'NİN İDEOLOJİK TERKİBİNDE GENÇLİK POLİTİKALARI YOUTH POLICIES IN THE IDEOLOGICAL COMPOSITION OF THE GERMAN DEMOCRATIC REPUBLIC <i>Gökberk YÜCEL - Fatih DOĞAN</i>	145-168

ORTA ÇAĞ AVRUPASI'NDA ŞEHİRLERİN DOĞUŞU MESELESİ

Cumali BOZPİNAR¹

Öz

İktisat tarihinde, Orta Çağ'da Avrupa'da şehirlerin yeniden ortaya çıkışı tartışmasında, çeşitli argümanlar ileri sürülse de üzerinde uzlaşmış bir teori yoktur. Bu çalışmada Orta Çağ Avrupası'nda feodal dönemde şehirlerin ortaya çıkışı konusu iktisat tarihi perspektifinden ele alınmaktadır. H. Pirenne'in bu gelişmenin ticaretin canlanmasıyla şekillendiğine ilişkin görüşü genel olarak kabul edilmektedir. M. Dobb, Pirenne'in tezlerini genel olarak kabul etmiş ve bazı ikincil katkılarda bulunmuştur. Öte yandan şehirlerin ortaya çıkışı üzerine geliştirilen tezlerde dönemin şartlarında merkezi bir otoritenin olmaması nedeniyle yerel düzeyde devlet kurumlarını barındıran bir yerleşim biriminin bulunmadığı da dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda M. M. Postan, bağımsız ve bağlantısız feodal otoritelerin tüccarlara siyasi ve kurumsal (hukuki) ayrıcalıklar tanıyarak şehirlerin ortaya çıkmasını sağladığını ortaya koyarak "mesele"ye katkıda bulunmuştur. Son dönemde yapılan çalışmaların iklim üzerine güncel bulguları dikkate alındığında bu tartışma metinlerini iktisat tarihi perspektifinden klasik fakat eksik okumalar niteliğinde saymak gerekmektedir. Derleme türünde olan bu çalışmada, konu ile ilgili ikincil kaynakların incelenmesinin ardından bulgular teorik düzeyde değerlendirilmiş ve ulaşılan sonuçlar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Şehir, Pirenne, Dobb, Postan

JEL Kodları: N24, N44, N93

THE ISSUE OF THE EMERGENCE OF CITIES IN MEDIEVAL EUROPE

Abstract

In the economic history, there is no agreement on in the discussion of the re-emergence of cities in Europe in the Middle Ages, although various arguments are put forward. In this study, the issue of the emergence of cities in the feudal period in Medieval Europe is discussed from the perspective of economic history. H. Pirenne's view that the said development was shaped by the revival of trade is generally accepted in the literature. M. Dobb generally accepted Pirenne's theses and made some secondary contributions. On the other hand, it should be taken into account that there were no state institutions at the local level due to the absence of a central authority in the conditions of the period. In this context, M. M. Postan made a contribution to the "issue" by revealing that independent and disconnected feudal authorities provided the emergence of cities by granting political and institutional (legal) privileges to merchants. Considering the current scientific findings on climate, these contributions should be considered as classical but incomplete readings from the perspective of economic history. In this study, which is a type of compilation, a method was followed by examining the secondary sources related to the issue, evaluating the findings from a theoretical perspective, and then presenting the results.

Keywords: Middle Ages, City, Pirenne, Dobb, Postan

JEL Kodları: N24, N44, N93

¹ Dr., Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, cumalispointik@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8760-5253>

GİRİŞ

Şehirlerin gelişmesi tarihi üzerine yapılan çalışmalarda nüfus, ticaret, coğrafya, iklim, siyaset ve diğer (dinsel vb.) değişkenler üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda ilk görüş şehirlerin birer dinsel merkez olarak doğduğudur. Bu kapsamda Çatalhöyük örneği verilmektedir. Diğer taraftan H. Pirenne ticaret değişkenini dikkate alarak Orta Çağ'da Avrupa şehirlerinin canlanmasını bu minvalde açıklamıştır. M. Weber'in görüşü ise mal ve canın korunması amacıyla şehirlerin müstahkem mevkiiler olarak ortaya çıktığıdır. Bunların dışında başka görüşler de vardır. Bu kapsamda "pazar yeri" görüşü ile ticaret yolu güzergâhı konumunda bulunmak görüşü ve İ. Haldun'un sosyal gelişmenin bir aşaması olarak şehirlerin ortaya çıktığı görüşü belirtilebilir. Genel bir değerlendirme olarak şehirlerin ortaya çıkışıyla ilgili olarak tek bir değişkenin belirleyici olmadığı söylenebilir (Uğurlu, 2010).

İktisat tarihi çalışmalarında Avrupa kıtasında ortaya çıkan toplumsal değişimler tarihsel perspektiften iktisat teorisi çerçevesinde değerlendirilerek araştırılan konuya göre açıklamalar getirilmektedir. Başka bir deyişle iktisat tarihi çalışmalarında Avrupa'nın iktisadi tarihi bir model olarak dikkate alınmaktadır. Bununla birlikte iktisat tarihinin tüm konularında Avrupa iktisadi tarihinin model alındığı söylenilemez.

Şehir tarihi sosyal bilimlerde önemli bir çalışma alanıdır. Literatürde tarihsel perspektiften dünyada ilk şehirlerin Mezopotamya'da M.Ö.5500-3500 döneminde ortaya çıktığı hususunda mutabakat bulunmaktadır.² İktisat tarihi özelinde üretim tarzlarının tarihsel gelişimi konusunda feodalizmden kapitalizme geçiş ana tartışması içinde şehirlerin Orta Çağ'ın sonlarında Avrupa'da yeniden ortaya çıkışı tartışmasında ise muhtelif argümanlar ileri sürülse de üzerinde mutabık kalınmış bir teori bulunmamaktadır.

Bu çalışmada Orta Çağ Avrupası'nda feodal dönemde şehirlerin yeniden doğuşu konusu iktisat tarihi perspektifinden ele alınmıştır. Esasında konunun literatürde çeşitli araştırmacılar tarafından nüfus ve ticaret gibi tek bir değişken üzerinden ele alınarak açıklandığını söyleyebilmekle birlikte söz konusu çalışmalardan farklı olarak konu dışı literatür incelemesi ve bunların değerlendirilmesi sonucunda diğer değişkenlerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle Orta Çağ Avrupası'nda feodal dönemde şehirlerin yeniden doğuşunda klasik literatürün kabulünden farklı olarak nüfus ve ticaret gibi değişkenlerin dışında diğer bazı değişkenlerin etkili olduğu söylenebilir.

² Genel kabul Mezopotamya'nın şehirleşme olgusunun ilk görüldüğü yer olduğudur. Bunun dışında M.Ö. 8000'e tarihlendirilen Ürdün Vadisi'ndeki Eriha (Jericho) yerleşmesinin bir şehir olduğu iddia edilmektedir. Keza Çatalhöyük, M.Ö. 3000 döneminde şehirlere özgü özelliklere (nüfus, yönetici kesim, zanaatkarlar, hiyerarşik toplumsal yapı, uzun mesafe ticaret ve ilkel sulu tarım) sahip olmasıyla bir şehir olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılar için bk. Şenel (1982) ve Tekin (2017).

Bir derleme niteliğindeki bu çalışmada; konuyla ilgili ikincil kaynakların incelenmesi ve elde edilen bulguların teorik perspektiften değerlendirilerek ulaşılan sonuçların tartışılması şeklinde bir yöntem izlenilmiştir.

Çalışmanın konusunun anlatıldığı bu bölümden sonraki bölümde feodal dönemde şehirlerin canlanışına yol açan toplumsal değişiklikler incelenecektir. Takip eden bölümde ise feodal dönemde Batı Avrupa'da şehirlerin canlanışı üzerine H. Pirenne, M. Dobb ve M. M. Postan'ın görüşleri ele alınıp tartışılacaktır. Sonuç bölümünde elde edilen bulgular değerlendirilip ulaşılan teorik sonuçlara yer verilecektir.

FEODAL TOPLUM: YAPISAL DEĞİŞMELER

Avrupa'da Orta Çağ'ın feodalizmin geçerli olduğu döneminde, X. yüzyıl itibarıyla bazı sosyoekonomik yapısal değişimler ortaya çıkmıştır. Bu değişimlerin açıklamasına geçmeden önce X. yüzyıl Avrupası ile ilgili olarak şu özellikler belirtilebilir: Dönemin Avrupa uygarlığı toplumsal bakımdan geri bir düzeyde olup sayısız kırsal birimden oluşmuştur. Bunların büyük ölçüde kendine yeterli malikâneler olduğu görülmektedir. Kendine yeterlilik kısmen ticaretin sönükleşmesinin bir sonucu olduğu gibi aynı zamanda büyük oranda söz konusu sönükleşmenin sebebinin teşkil etmiştir. Toplum, malikâne dışındaki dünyaya karşı korku, şüphe ve çekinme duygularıyla dolu zihniyete sahip olmuştur. Bu kapsamda insanlar manastırlarda dini, feodal yapılanma içinde ise sosyal ve siyasal bir “kapanma arayışı” içinde kendi dünyasına çekilmiş durumdadır. Bunun uzantısı olarak toplumsal faaliyetler -sanat, eğitim, ticaret, üretim ve iş bölümü- olabildiği kadar gerilemiştir. Dahası, para kullanımını hemen hemen kaybolmuştur. Ayrıca nüfusun az, üretimin kıt ve yoksulluğun aşırı boyutlarda olduğu söylenebilir. Diğer taraftan sosyal yapının üçlü bir ayrışma üzerine inşa edilmiş olduğu kabul edilebilir: Dua edenler (din görevlileri), savaşçılar ve üreticiler (serfler). Zihniyet dünyasında değerler sisteminin temelini güç ve din oluşturmuştur. Bunun uzantısı olarak yalnızca savaşçılık ve din görevliliği saygı gören uğraşlar olarak kabul edilmiştir. Üreticiler ise “aşağılık serfler” olarak görülmüştür.

Yukarıda betimlenen “karanlık tablo” kesin bir tarih söylenememekle birlikte muhtemelen X. yüzyılın ortalarından itibaren değişmeye başlamıştır. Bu değişimle ilgili olarak şunlar belirtilebilir: Norman akınları X. yüzyılın başlarından itibaren tedricen kaybolmuştur. Akdeniz'de Venedik ve Pisa başta olmak üzere İtalyan şehirleri kendilerini savunabilecek bir deniz gücüne kavuşurken, İslam ülkesiyle Avrupa

arasındaki mevcut düşmanlık atmosferi, ticaret sayesinde sönükleşmeye başlamıştır. Bu süreçte Akdeniz, Avrupa ile Kuzey Afrika ve Orta Doğu arasında bir engel olmaktan çıkmıştır.³

Tüm bu gelişmelere bağlı olarak X. yüzyılın Avrupa için istilacıların birbirini izleyen akınlarnın yıkıcı etkilerinden kurtuluş ve yeniden toparlanma dönemi olduğu kabul edilebilir. Bu toparlanmada rol oynayan en önemli faktör Orta Çağ sosyal formasyonlarının (devletçiklerinin) ortaya çıkışı olmuştur. Karolenj sosyal formasyonunun 830'lardan sonra dağılmasıyla Avrupa'da merkezi otorite dönemi tamamen ortadan kalkmıştır. 990 yılı itibarıyla Avrupa'nın siyasi bölünmüşlük içinde ve imparatorlar, krallar, prensler, dukeler, halifeler, sultanlar ve diğer nüfuz sahiplerinin yönetiminde türlü sosyal formasyonlar görünümünde olduğu betimlenebilir. Bu kimseler fetihçi, haraççı ve rantiyer olmalarının dışında kendi nüfuz bölgelerinde uzun süreli ve yoğun bir şekilde hayatı düzenleyen türden birer lider vasfını taşımamışlardır. Dahası, kendi bölgeleri içinde rakipler ve görünüşte bağıllığı bulunanlar, "sözde" egemenlerin menfaatlerine çok az aldırış ederek kendi çıkarları uğruna silahlı güç kullanır durumdadırlar. Bu haliyle Avrupa'nın herhangi bir yerinde merkezi ulusal devletin varlığından o zaman için söz etmek mümkün değildir (Tilly, 1990, s. 39-40).

950-1050 döneminde Batı Avrupa'da politik bölünmüşlük hızlanmıştır. Nitekim 800 yılında "devlet" niteliğindeki sosyal formasyon sayısının 10'dan az iken 1300 yılına gelindiğinde 200'ü aştığı belirtilmektedir. Politik bölünmüşlüğüne rağmen Avrupa, başta Hristiyanlık ve ticaret olmak üzere bazı birleştirici faktörler sayesinde kültürel, ekonomik ve kurumsal bütünlüğünü koruyabilmiştir (Güran, 2011, s. 48).

Karolenj sosyal formasyonu politik sahneden çekilince yerini alan feodal ilkeler çerçevesinden örgütlenmiş "devletçikler", egemenlik alanlarını çok etkin bir şekilde kontrol ederek siyasi istikrarı sağlamışlardır.⁴ Siyasi istikrara yeniden kavuşan Avrupa, dışa karşı saldırgan bir politika izleme imkânını bulmuştur -bu husus aynı zamanda aşağıda açıklanacak olan nüfus artışının da bir sonucudur. Bu aktif

³ Bu dönemde Akdeniz, İslam ülkesinin egemenliğindedir ve Avrupa ile İslam toplumu arasında bir barış durumu geçerli değildir.

⁴ Bunun dışında bu dönemde ülke sathında teşkilatlanma yani kurum anlamında bir devletin varlığından bahsedilemez. Bir kralın ya da yüksek baronun üç temel görevi; dine bağıllık ve kiliseyi korumak, halkı dış düşmanlara karşı korumak ve iç barışı sağlamak şeklinde olup bunun dışında başka bir görevi de olmamıştır. Bu kapsamda eğitimin kiliseye ait olduğu, kamu işlerinin iman kisvesi altında kilise tarafından denetlendiği ve kamu inşaat ve onarımlarının ya bunları kullananlara ya da mahalli güç odaklarına terk edildiği belirtilebilir (Bloch, 2015: 640-1). Ayrıca dönemin krallarının sadece bir "primus inter pares" olduğu yani eşitler arasında birinci konumunda bulunduğu unutulmamalıdır. Krallar belirtilen üç görevi yerine getirebilmek için vassalları olan senyörlerin askeri yardımına muhtaç durumdadırlar zira kendi orduları yoktur (Özyüksel, 1989, s. 54-5). Ayrıca esasında bir feodal bey olan kralın eşitler arasında birinci rolde olduğu, Loughlin'in (2017: 44) belirttiği üzere 1255 Magna Carta hükümlerinin krala feodal yükümlülüklerini hatırlatan bir nitelikte olmasından da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın konusu olan dönemde Batı Avrupa coğrafyasında merkezi bir kamu gücüne bağlı az çok teşkilatlanmış bir mahalli yerleşimden bahsedilemez.

politikanın en belirgin göstergeleri olarak Haçlı Seferleri şeklinde İslam ülkesine yapılan saldırılar, Avrupa içindeki kolonizasyon ve göç hareketleri ile Avrupa dışında ticari üsler kurma çabaları belirtilebilir.

Yine bu dönemde kıtanın güneybatısında Hristiyan prensler tarafından İber Yarımadası'nın geri kalanı Müslümanlar'dan geri alınmıştır. Yarımadanın büyük bir bölümü VIII. yüzyılın başlarında Müslümanlar tarafından ilhak edilmiştir. Hristiyanlar, 1000 yılı başlarından itibaren XIII. yüzyılın ortasına kadar Müslümanlar tarafından ilhak edilen bölümün tamamını yeniden ele geçirmişlerdir. Güneyde 1061-1091 döneminde Sicilya'daki Müslüman egemenliğine son verilirken güneydoğuda XI. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar Haçlılar, İslam bölgelerine başarılı seferler düzenlemişler ve Orta Doğu'da Hristiyan yönetimler kurmuşlardır.

Doğu Avrupa'da Germenler doğuya doğru genişlemişlerdir. Bu hareket X. yüzyılın başlarında doruk noktasına ulaşmıştır. Cermenler, Prusya'nın doğusu ile Baltık'ın güneyini ele geçirmişler ve buralarda yeni şehirler kurmuşlardır. Bu genişleme hareketi 1300'lere kadar sürmüştür.

Diğer taraftan toplumun maddi hayat şartları arasında yer alan nüfusla ilgili olarak feodal dönem Avrupası'nda mevcut verilerin uzman tahminlerinden öteye gidemediği belirtilmelidir. Buna göre Avrupa nüfusunun II. ve VII. yüzyıllar arasında gerilediği ve muhtemelen 1000 yılına kadar da düşük seviyesini koruduğu söylenebilir. 1000 yılı dolaylarında Avrupa kıtasının genelinde nüfus seyrek olarak dağılmış olup Rusya ve Balkanlar dâhil Avrupa toplam nüfusunun 30 milyon ilâ 35 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. X. ve XIV. yüzyıllar arasında Avrupa nüfusunun sürekli olarak arttığı söylenebilir. Dönem boyunca bugünkü sınırlar dikkate alınarak Fransa, Almanya ve İngiltere'nin nüfusu üç, İtalya'nın ise iki katına çıkmış olmalıdır (Güran, 2011, s. 49-50).

Avrupa'da nüfus artışı IX. yüzyıl sonundan itibaren bazı ülkelerde sezilenirken XI. yüzyıl başında kıtanın geneline şamil duruma gelmiş ve XIII. yüzyıl sonuna kadar artmaya devam etmiştir. Bu kapsamda 1086'de 1 milyon 800 bin olarak tahmin edilen İngiltere nüfusunun XIII. yüzyıl sonunda üç misline çıktığı ve Fransa'nın (bugünkü sınırları itibarıyla) XI. yüzyılda 4 ilâ 6 milyon olan nüfusunun XIII. yüzyıl sonunda üç-dört kat arttığı tahmin edildiği belirtilebilir. Nüfus artışı paralelinde üretim olanaklarını arttıramayan Avrupa toplumu iktisadi-demografik dengeyi sağlamak uğruna muhtelif çabalar içine girmiştir. Bunlardan ilki, kıta içi ve dışına göç ve istilalardır. Bu kapsamda yukarıda belirttiğimiz Haçlı Seferleri'nin dâhil olduğu örgütlenmiş denizaşırı seferler ile kıta içinde Baltık kıyılarına yönelik Töton Şövalyeleri'nin (Teutonic Knights) saldırıları belirtilebilir. İkinci olarak kıta içinde toplu veya örgütlü bir biçimde yeni tarım arazileri açılmıştır. Üçüncü ve sonuncusu ise ticaret ve zanaatların gelişimi ile şehirleşme bağlamında; ticaretin

artışıyla ticarete elverişli alanlarda şehirleşme sürecine girilmesi ve tarım dışı faaliyet arayışı içinde zanaat üretiminin gelişmesi olmuştur (Özyüksel, 1989, s. 47).

Belirtilen dönemde nüfus artışının kaynakları nelerdir? Nüfus hangi gelişmelere bağlı olarak artmıştır? Doğum oranları ölüm oranlarının üzerinde mi seyretmiştir yahut ölüm oranları mı düşmüştür? Ne yazık ki elimizde bu sorulara cevap niteliğinde kanıt bulunmamaktadır. Cameron ve Neal (2003) konuya şöyle bir açıklama getirmektedirler: Nüfus istatistikleri olmasa da diğer faktörlere bağlı olarak nüfus artmış olmalıdır fakat bunların da daha az ikna edici olduğu belirtilmelidir. Savaş ve yağma daha az yaygın ve yıkıcı olduğu sürece hem doğrudan hem de dolaylı yoldan üretime etkisi ile can güvenliği artmış olmalıdır. Tıbbi uygulamalar ve sıhhi alışkanlıklar konularındaki mevcut bilginiz bunların etkileriyle ilgili herhangi bir sonuç çıkarmaya yetecek düzeyde değildir fakat sabun üretimi ve kullanımını en azından XIII. yüzyılda açık bir şekilde artmış görünmektedir ki ölüm oranının düşmesinde muhtemelen etkili olmuş görece küçük bir faktör olarak değerlendirilebilir. Bunlardan başka Kuzey Avrupa'nın iklim koşulları X. ve XIII. yüzyıllar arasında kısmen iyileşmiş olmalıdır ki eğer öyleyse bu değişiklik etkisini ağırlıklı olarak daha büyük verimlilik artışı şeklinde göstermiş olmalıdır. Kısaca, nüfus artışında asıl önem ikincisine atfedilmelidir ve tarım teknolojisindeki gelişmeler⁵ bunun temel belirleyicisi olmuştur (Cameron ve Neal, 2003, s. 55-6). Akdeniz tarımının klasik iki aşamalı rotasyonun yerine üç aşamalı ürün rotasyonu, Orta Çağ tarımsal uygulamaları içinde en önemli yeniliktir (Cameron ve Neal, 2003, s. 50-1). Di Girolamo (2014, s. 158), nüfus artışının göstergesi olarak bazı yerleşim yerlerinin isimlerini buralarda daha önce tarım yapılmadığının işareti saymıştır. Bu kapsamda “meşelik” anlamında Quercitus, “bataklık” anlamında Palus ve “kestanelik” anlamında Castanetum örneklerini vermiştir ki buralar, nüfus artışına bağlı olarak tarımsal alanlar yaratabilmek için ormanların kesilmeyle ortaya çıkmış olmalıdırlar. Aslında bu türden göstergelere daha önceki iki yüzyıllık dönemde de rastlanır ama bu büyüme XI. yüzyıldan itibaren hızlanmıştır. Diğer taraftan burada sayılan gelişmelerin hem nüfus artışına yol açtıkları hem de nüfus artışının sonucu oldukları şeklinde bir ilişkinin varlığının kabul edilmesi daha yerinde bir değerlendirme olacaktır. ⁶

⁵ Bu yenilik, diğer iki yenilikle yakından ilişkili olmuştur: Ağır tekerlekli pulluğun devreye sokulması ve çeki hayvanı olarak atların kullanımı. Son yenilik, sırasıyla atlar için koşum takımı ve ekipmanında (at tasma ve nal) gerçekleşen yeniliklere bağlı olarak gerçekleşmiştir (Cameron ve Neal, 2003: 51-3). Şahinöz (2011: 117) yenilikler arasında oraktan tırpana geçişi de saymaktadır. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus, burada “yenilik” kavramı ile ifade ettiğimiz gelişmelerin Marxist terminolojide “üretici güçlerin gelişmesi” şeklinde ifade edildiğidir. Bu kavram Marxist tarih kuramının (tarihsel materyalizm teorisinin) kavram kutusu içindedir. “Şehirler meselesi”nin tarihsel materyalizm perspektifinden ele alınması sadece yenilik değil, nüfus artışı ve ticaretin gelişmesi değişkenlerinin de birlikte ele alındığı bütünsel bir değerlendirme yapabilmeye imkân verebilecektir fakat ayrı bir çalışmanın konusudur. Marxist tarih kuramına giriş mahiyetinde bir kaynak için bk. Politzer (1993). İleri düzeyde bir kaynak için bk. Cohen (1998).

⁶ Nüfus artışına ilişkin bir açıklama da literatürde “1000 Yılı Efsanesi” olarak geçmektedir. XVI. yüzyılda ortaya çıktığı belirtilen bu efsaneye göre Orta Çağ Avrupası toplumunda Aziz Yuhanna İncili'nin bir yorumuna dayanılarak 1000 yılında kıyametin gerçekleşeceğine inanılmıştır. İnsanlığın sonunun yakın olduğu hususundaki bu manevi korkunun Avrupa toplumunun baskı altında yaşamasına neden olduğu ve toplumu adeta “münzevi” hale getirdiği, 1000 yılı sonrasında ise tehlikenin atlatılmış olmasıyla toplumda müthiş bir yaşam enerjisinin açığa çıktığı ve buna bağlı olarak XI. yüzyılda başta nüfus artışı ve ticaretin canlanması

Cameron ve Neal'in (2003) Kuzey Avrupa'nın iklim koşullarının X. ve XIII. yüzyıllar arasında kısmen iyileşmiş olabileceği tahmini bugün için bilimsel bulgularla doğrulanmıştır. Esasında bugünkü bilimsel bulgular çerçevesinde “şehirler meselesi” üzerine iklim faktörünün temel belirleyici olduğu söylenebilir. Orta Çağ Sıcak Dönemi (Medieval Warm Period) olarak adlandırılan yaklaşık 900-1200 döneminde Kuzey Avrupa'da görülmedik türden ılıman ve istikrarlı bir hava hüküm sürmüştür (Fagan, 2021, s. 18, 33). Bu dönemde İzlanda gibi soğuk iklim şartlarının geçerli olduğu bir coğrafyada, daha yüksek yaz sıcaklıklarına bağlı olarak kışlık hayvan yemi için bol miktarda ot biçilip kurutulabilmesine ve kuzey kıyısı yakınlarında bile arpa ekilebilmesine imkân doğmuştur (Fagan, 2021, s. 36). Burada belirtilmelidir ki Orta Çağ Sıcak Dönemi sonrasında (XII. yüzyıldan sonra) İzlandalı çiftçiler 1900'lerin başına kadar bir daha hiç arpa yetiştirmemişlerdir (Fagan, 2021, s. 36-7). Orta Çağ Sıcak Dönemi'nde uzun yıllar iyi hasatlarla ve dolayısıyla beslenme sıkıntısı olmadan geçmiştir. Ortalama yaz sıcaklıkları XX. yüzyıl ortalamalarının 0,7-1 0C üzerinde seyretmiştir. Hele Orta Avrupa yazları daha da sıcak geçmiş ve modern çağdaki ortalamalarından 1,4 0C daha yüksek gerçekleşmiştir. Dahası, sıcak seven ekinler için daima bir risk teşkil eden Mayıs donlarının 1100-1300 döneminde esamesi okunmamıştır. Yaz ayları istikrarlı biçimde, üzüm bağlarının Güney ve Orta İngiltere çapında –kuzeyde Hereford ve Galler'in sınırlarına kadar- yayılmasına yetecek düzeyde sıcak ve kurak geçmiştir. Ticari üzüm bağları XII. yüzyıldaki sınırlarının 300-500 km kuzeyine uzanır olmuştur. Sıcak Dönem, en üst seviyelerini görürken; lordlar seçkin İngiliz şaraplarını o kadar fazla tüketir olmuşlardır ki Fransızlar bunları anakaraya sokmamak için ticari anlaşmalar yoluna başvurmuşlardır (Fagan, 2021, s. 46). Tarımsal faaliyetler, Kuzey Avrupa'nın diğer bölgelerinde de daha yüksek rakımlarda yapılar hale gelmiştir. Bu kapsamda İskandinavya'da yerleşim ve tarımsal faaliyetler 100 ilâ 200 metre yukarıya yayılırken güneydeki Alpler'de ağaç/bitki büyüme sınırı epey yukarı çıktığından çiftçiler tarım faaliyetleri için dağların daha da derinlerine girmeye başlamışlardır (Fagan, 2021, s. 47).

ORTA ÇAĞ AVRUPASI'NDA “ŞEHİRLER MESELESİ”

Avrupa'da şehirliliğin nüfusunun gerileyişi esasında Roma sosyal formasyonunun çöküşünden önce başlamıştır. Erken Orta Çağ'da Kuzey Avrupa'da çoğu kentsel bölge tamamen terk edilmiştir, diğerleri ise birkaç dinsel yönetici ve bunların hizmetçilerinin ikamet ettiği “içi boş kabuklar” (hollow shells) halini almıştır. Bunlar temel ihtiyaçlarını çoğunlukla kendi mülkleri olan yakınlarındaki kırdan karşılamışlardır. Uzak mesafe ticareti, büyük ölçüde laik vasıflı olanların yanında dini vasıflı zengin ve güçlü soyluların talep

---

şeklinde gözlemlenen sosyoekonomik bir patlama yaşanmasına neden olduğu değerlendirilmesinde bulunulmuştur. Bu değerlendirme, Rönesans kültürünün sözde “karanlık çağlar”a gösterdiği küçümsemenin sayısız göstergelerinden sadece biri olup, büyüme sürecinin açıklanması yönünde herhangi bir katkıda bulunmaz fakat başka birçok göstergesiyle beraber, canlanma süreci yaşandığına dair kanıtlardan biri olarak kabul edilebilir (Di Girolamo, 2014: 157-8).

ettikleri köle vb. lüks mallarla sınırlı kalmıştır. Bu ticaretin aracıları ağırlığını Suriyeli ve Yahudiler'in oluşturduğu yabancılar olup bunlara müşterileri tarafından özel korunma ve geçiş hakları temin edilmiştir.

Başta Venedik olmak üzere İtalyan şehir devletleri ise Bizans ve İslam ülkeleriyle ticari bağlarını koparmamıştır (Pirenne, 2013, s. 26-30). Benzer bir durum Kuzey Denizi ve Baltık Denizi kıyılarında da IX. yüzyılın sonundan XI. yüzyılın sonuna geçerli olmuştur (Pirenne, 2013, s. 31). Kıtanın kuzeyinde ticari gelişmeler nehir yollarıyla kıtanın içerilerine nüfuz ederken güneydeki gelişmeler kara üzerinden benzeri etkiler doğurmuştur. Bu gelişmelerde Haçlı Seferleri de etkili olmuştur. Şöyle ki bu seferlerin sonucunda başta İtalyan şehirleri ve daha az ölçüde Provans ve Katalonya şehirleri olmak üzere Batı Avrupa'nın Akdeniz'de üstünlük kazandığı söylenebilir (Pirenne, 2013, s. 39-49).

Yukarıda temel çerçevesini çizdiğimiz ticaretin canlanması konusunda Pirenne'in (2013) ortaya koyduğu tezler literatürde genel olarak kabul görmektedir. Bununla birlikte Orta Çağ'ın X. ve XIII. yüzyıllar arası döneminde Batı Avrupa'da şehirlerin doğuşu tartışmalı bir konudur.⁷ Bu dönemde doğuşları dışında şehirlerin işlevsel hale geldiği hususunda bir mutabakat bulunduğu söylenebilir. Buna göre belirtilen dönemde Batı Avrupa'da şehirlerin doğuşunun tarihsel bir dönüm noktası olduğu ve hem pek çok yeni şehrin doğduğu hem de mevcut şehirlerin genişlediği kabul edilmektedir. Ayrıca dönem içinde Batı Avrupa'da 10 binden fazla nüfusa sahip şehirlerde yaşayanların toplam nüfusa oranının sıfıra yakın bir düzeyden %6'ya yükseldiği tahmin edilmektedir (Güran, 2011, s. 54). Bu gelişme, şehirlerin yeniden doğuşuna bir kanıt olarak kabul edilebilir.

Feodal Dönem'de Şehirlerin Doğuşu: Pirenne'in Tezleri

Batı Avrupa'da feodalizmin ortaya çıktığı süreçte kentsel faaliyetler hızla sona ermiştir. Şehirler varlıklarını sürdürmüşler ama zanaatkar ve tüccar üyelerini ve beraberinde Roma sosyal formasyonu zamanındaki kentsel örgütlenmelerini kaybetmişlerdir. Her birinde bir piskoposun yaşadığı şehirler sadece piskoposluk bölgesinin dinsel yönetim merkezinden ibaret hale gelmişlerdir. Savaş zamanlarında şehrin eski surları çevrede yaşayanlara sığınacak bir yer sağlama işlevi görmüştür. Karolenj döneminin sona ermesiyle birlikte yerleşen güvensizlik ortamında Güney'de Sarasinler'in⁸ saldırıları, Kuzey ve Batı'da Norman saldırılarıyla –ki buna X. yüzyılın başında Macar akınları da eklenmiştir- tehdit edilen insanlar için korunma ihtiyacı birincil zorunluluk olmuştur. Bu saldırılar her yanda sığınılacak yeni yerlerin kurulmasına yol

⁷ Pirenne (2013) loncalar, kentsel ticaret ve uzak mesafe ticareti ayırma gitmeyerek sadece Flander'le ilgili olarak XII. yüzyıla kadar kırsal alanda sürdürülen kumaş imalatının her yanda kurulan ve giderek artan ticareti besleyen tüccar şehirlerinden bahsetmiştir. Şimdi akıllara şu soru gelmektedir: Şehirleri, zaten uzak mesafe kumaş ticaretiyle işgal eden tüccarlar mı yoksa kırdaki üreticiler mi kurdu? Bilemiyoruz.

⁸ Batılılar tarafından Araplar ve genel olarak Müslümanlar için kullanılan isimdir. Ayrıntılar için bk. Tomar (2009).

açmıştır. Bu dönemde Batı Avrupa, feodal beyler (lordlar) tarafından kendi adamlarına barınak olmak üzere yaptırılan müstahkem şatolarla dolmuştur. Bu şatolar ya da alışılmış adıyla bourglar ya da burglar, genellikle üzerinde geçitler olan bir hendekle çevrilmiş toprak ya da taş surlardan oluşmuştur (Pirenne, 2013, s. 52-3). İşte bu burglar, Orta Çağ Avrupası'nda ticaretin yeniden canlanışında kervanların konakladıkları kervansaraylar gibi işlev görmüştür.

Orta Çağ Avrupası'nda ticaretin canlanışının ilk belirtileri X. yüzyılın ikinci yarısı boyunca gözlemlenebilmektedir. Bu dönemde gezginci yaşamlarına, karşı karşıya kaldıkları türlü risklere ve ikinci derece soylular için yağmanın bir geçim kaynağı haline almış olmasına bağlı olarak tacirler, yolları üzerinde belirli aralıklarla kurulmuş olan surlarla çevrili burgların korumasını arar duruma gelmişlerdir.⁹ Buraları yazları bir mola yeri, kışları ise kötü havalarda sığınacak yerler olarak işlev görmüştür (Pirenne, 2013, s. 53). Bir küçük körfezde ya da bir nehir ağzında, iki nehrin kesiştiği noktada veya nehrin ulaşım imkân vermediği ve yüklerin daha ileriye götürülebilmesi için boşaltılmasının gerektiği yerler gibi, konumu açısından en iyi durumda olanlar, böylelikle tacirlerin konaklama ve geçiş yerleri olmuştur (Pirenne, 2013, s. 53-4).

Şehirler ve burgların mevcut kapasiteleri, ticaretin artışına bağlı olarak sayıları giderek artan tacirlere yetmez olmuştur. Buna bağlı olarak tacirler, surların dışında yerleşmeye, eski burgun yanında yeni bir burg ya da buraları en iyi şekilde tanımlayan terimle bir fauborg yani bir dış burg kurmaya zorlanmışlardır.¹⁰ Böylelikle dinsel şehirler ve feodal şatolar/kaleler yakınında, sakinlerinin iç kentteki insanların yaşamıyla tam bir tezat teşkil eden bir hayata kendilerini adadıkları ticari toplanma yerleri ortaya çıkmıştır. XI. yüzyılın bitiminden önce bunların, dibinde kuruldukları eski burgların sakinleri için gerçekten çok daha uygun olarak bourgeois¹¹ terimiyle anılmaya başlanmasının nedeni, çok önceleri tüccar gruplarının da kendilerini, güvenlik nedeniyle, sur ya da daraba içine almaları ve böylelikle kendi içinde bir burg oluşturmalarıdır. Bu anlam kayması kolaylıkla anlaşılabilir çünkü yeni burg eskisini kısa sürede gölgede bırakmıştır. Bir yerleşim yerinin adlandırılmasında ölçüt olarak orada yaşayan halkın veya en azından bu halkın en faal grubunun ticaret ve zanaatla uğraşması dikkate alınır hale gelmiştir (Pirenne, 2013, s. 54; Bloch, 2015, s. 559). Bruges gibi ticari hayatın canlı merkezlerinin çoğunda daha XII. yüzyılın başlarında burg, bu yerleşmenin çekirdeğini oluşturan kaleyi her yandan kuşatır durumdadır (Pirenne, 2013, s. 54-5). Tali unsurlar asli

⁹ Bunların kimler olduğuna, Yahudi mi, Kilise görevlileri mi yoksa iki merkezden birinden mi olduklarına dair Pirenne herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.

¹⁰ Her iki merkez tek bir surla çevriline de yeni bir şehir doğmuştur ki Flandre'de Bruges, Gand, Arras, Lilla, St. Omer ve Ypres böyle bir kökene sahiptir (Di Girolamo, 2014: 155).

¹¹ Burglarda tüccarlar ve zanaatkârlar yaşamıştır. *Bourgeois* yani burjuva, özellikle başlangıçta homojen bir sosyal sınıf yapısı göstermemiştir. Bu kapsamda "tüccar" adı altında toplanan grupların, küçük çaplı takas işlemleriyle iştigal eden en mütevezalarından büyük tüccar-bankerlere kadar hem zenginlik ve güç hem de faaliyet türü açısından birbirinden çok farklı oldukları belirtilmektedir (Ait, 2014: 189-190).

niteliğe bürünmüşler, yeni gelenler eski sakinlere galebe çalmıştır. Bu anlamda Pirenne'ye (2013, s. 55) göre Orta Çağ şehri ve dolayısıyla modern şehir, yerleşme biriminin fauborgunda ya da onun yerini belirleyen bourgda doğmuştur.¹²

Orta Çağ Avrupası'nda bu süreçte ticaretin canlanışına herhangi bir engel bulunmadığı ve ortaya çıktığı ilk yerin çevresine hızla nüfuz ettiği görülmektedir; çünkü –aşağıda anlatılacak olan belli koşulların gerçekleşmesi kaydıyla- bunu engelleyen bir merkezi otorite de yerel otorite de sosyoekonomik bir formasyon olarak o dönemde Avrupa coğrafyasında mevcut değildir. Ayrıca Orta Çağ Avrupası'nda ticari hayatın gelişimine merkezi otorite anlamında herhangi bir engelin olmaması, pratiğin doğurduğu ihtiyaçlara yine bu ihtiyaç sahiplerince özgürce çözümler üretilebilmesine imkân sağlamış ve bu da toplumsal dinamizme yol açmıştır.

Tüccarların toplandığı elverişli noktalarda bir süre sonra zanaatkârlar da toplanmıştır.¹³ Bunu en açık bir şekilde Flander'de, başlangıçta kırsal alanlarda sürdürülen kumaş imalatının bu ürünlerin satış imkânına sahip yerlere kendiliğinden göç etmesinde görebilmekteyiz. Zira dokumacılar, buralarda tüccarlar tarafından ithal edilmiş yünü, çırpıcı ve boyacıların kullandığı sabunu ve boya malzemesini kolayca bulabilmişlerdir (Pirenne, 2013, s. 55). Demek ki zanaat için gerekli ham madde şehirlerde daha kolay tedarik edilebildiğinden zanaatkârlar buralara göç etmiştir.

Pirenne (2013, s. 56-7), doğmakta olan şehirlerdeki tüccar ve zanaatkârın “yeni insanlar” olduğunu kabul etmekte ve bunların manorun ev atölyelerindeki köleler veya kıtlık zamanında ev halkını beslemek göreviyle yükümlü, bolluk zamanında ise üretim fazlasını dışarıda satabilen serfler arasından çıktığı fikrini kabul etmemektedir; çünkü böyle bir evrimin ne kaynaklarca desteklendiğini ne de muhtemel olduğunu belirtmektedir.

Ayrıca Pirenne (2013, s. 57), lordların tekelinde bulunan burgluların lordun fırını ve değirmenini kullanma yükümlülüğü, bağ bozumundan sonraki birkaç gün içinde lordun kendi şarabının satılması tekeli elinde bulundurması ya da zanaat loncalarından çeşitli vergilerin toplanması gibi birtakım ekonomik ayrıcalıkları doğmakta olan şehirlerde de uzun bir süre koruduklarını belirtmektedir. Bununla birlikte bu hakların yöresel olarak varlığını sürdürmesini, kentsel ekonominin manor kökenli olduğunun bir delili

¹² Sedillot (2005: 161), şehre ilişkin burada anlatılan evrimsel gelişimin İtalya'da başlayıp hızla bütün Batı Avrupa coğrafyasını kapladığını ve ilk örneklerin Venedik, Cenova ve Pisa olduğunu belirtmektedir. Bu bilgilere ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir çünkü Waley ve Dean'ın (2014) bildirdiklerine göre İtalyan şehirleri Roma sosyal formasyonunun çöküşü sonrasında varlıklarını korumuşlardır ve gelişimleri Pirenne'in modeline uymamaktadır.

¹³ Kerov'a (2017: 168-71) göre zanaatkârlar, köken olarak *serf*'tir. Malikânelerde hem kendi öztüketimleri için hem de *senyöre* ayni-rant olarak ödeme yapmak üzere başta dokumacılık olmak üzere muhtelif zanaat işleriyle uğraşmışlar ve ticaretin canlanması sürecinde önce kısa süreli olarak, sonraları ise ya kaçarak ya da *senyöre* ödeme yaparak tamamen şehir hayatına dâhil olmuşlardır.

saymamış, tam tersine genel bir kural olarak kentsel ekonominin özgürlük koşulunun gerçekleştiği yerlerde ortaya çıktığını kabul etmiştir.

Yukarıda anlatılanlara göre, Orta Çağ'da Batı Avrupa'da pek çok şehrin eski Roma yerleşim merkezleri üzerinde kurulduğu görülmektedir. Bunun dışında Roma tahkimatlarının sığınma yeri veya piskopos ve kontlar için birer idare merkezi olarak Orta Çağ'da varlıklarını sürdürdükleri belirtilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu “şehirler”in duvarlarının ve mevcut otoritenin sağladığı korunmadan yararlanmak isteyen gezginci tüccar ve esnaf için birer mola yeri olarak kaldıkları sürece iktisadi açıdan önemli bir fonksiyonlarının olmadığıdır. Bununla birlikte, XI. yüzyıldan itibaren anılan kimselerin yerleşmesiyle “mola yerleri” birer ticaret ve imalat yerleri haline gelmiştir. Böylece şehir niteliği kazanan bu yerler, bir yandan mal ve hizmet ticareti için bir merkez işlevi görmeye başlarken diğer yandan imalat faaliyetleri malikânelerden buralara kaymıştır (Güran, 2011, s. 54-5).

Batı Avrupa şehirleri birer ticaret ve imalat yeri haline geldikten sonra hızla genişlemişlerdir. Bu büyüme, esas olarak kırsal kaynaklı kitlesel göçlere dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Başka deyişle bu dönemde Batı Avrupa şehirlerinde nüfus artışı doğal nüfus artışından kaynaklı olarak gerçekleşmemiştir. Dahası, şehirlerde doğum oranlarının ölüm oranlarının bariz şekilde üzerinde seyretmediği bilinmektedir. Bununla birlikte Orta Çağ Batı Avrupası şehirlerinin oldukça az nüfusa sahip oldukları belirtilebilir. Öyle ki tahminlere göre XII. yüzyılda Avrupa'da 25 binin üzerinde nüfusa sahip birkaç istisnai şehir var olmuştur (Güran, 2011, s. 55; Nicholas, 2014, s. 178-9).

Bu dönemde insanlar bazı etkenlere bağlı olarak şehirlere yönelmişlerdir. İlk olarak dönemin Avrupası'nda ekonomik koşulların iyileşme eğiliminde olduğu belirtilebilir. İkinci olarak toplumun büyük bir kesimi hâlâ zor koşullarda yaşar durumdadır. Bu kapsamda genel olarak serflerin yaşam koşulları değişecek gibi de görünmemektedir. Benzer şekilde yönetici sınıfın (soyluların) alt tabakası için yükselme imkânı da fazlasıyla sınırlandırılmıştır. Böylece bu insanlar için şehir, talihlerini deneme imkânı sunmuştur. Şöyle ki şehirlerde insanların mevcut prangalarından kurtularak ekonomik ve sosyal kazanımlar için fırsatlar bulabileceği ve geleneksel ayırıştırma dikkate alınmaksızın çalışmanın ödüllendirildiği kabul edilmiştir. Üçüncü olarak bir şehirde 1 yıl 1 gün yaşanmasının insanı hür yaptığı ve senyörlerin “hür” insan üzerinde herhangi bir hak iddia edemediği de yerleşik bir kabul halini almıştır.¹⁴ Böylece “şehir havası insanı hür yapar” şeklinde bir şiar ortaya çıkmıştır. Burada şehre kaçıp gelen bir serfin hürriyetine kavuşması sadece

¹⁴ “...Onikinci yüzyılın başından, onüçüncü yüzyılın sonuna kadar sayıları pek çok olan imtiyaz beratları, her yerde aynı izlenimi verir. Kişisel anlamda serflik buralara tamamen yabancıdır. Üstelik, dışardan gelen serfler buralarda bir yıl bir gün oturduktan sonra özgürlüklerini kazanıyorlardı...” (Pirenne, 2013: 86).

bir hukuki durum olarak görülmemelidir zira şehirli toplumun zihniyetinde yetenekli olan herkesin önüne tüm sosyal imkânlar için herhangi bir engel konulmamıştır (Güran, 2011, s. 55).

Feodal Dönem’de Şehirlerin Doğuşu: Dobb ve Postan’ın Pirenne Tezine Eleştirileri ve Katkıları

Dobb’a göre yeniden ortaya çıkan “kentsel topluluklar”ın tarihsel kökenleri pek açık olmayıp tartışmalıdır.¹⁵ Bunun temel sebebi, mevcut kanıtların yetersizliğine bağlı olarak mutlak bir değerlendirme yapılamaması olduğu kadar aynı kanıtların şehirlere ve ülkelere göre farklı şehir tipleri ortaya koymalarıdır. Konuya ilişkin görüşlerden biri Orta Çağ şehirlerinin anarşi dönemindeki önemlerini kaybetmiş olan ama anarşi ortadan kalkınca yeniden canlanan eski Roma şehirlerinin uzantıları olduğudur. Aynı zamanda birkaç büyük şehrin, barbar istilaları döneminde de kurumlarının devamlılığını korumuş olmaları muhtemeldir. Buna göre ya feodal askeri birlikler ve dinsel kuruluşlar bu eski merkezlerde varlıklarını korumuş ve daha sonra bunların çevresinde ayrı bir şehir hayatı kurulmuş olabilir ya da Orta Çağ şehirleri eski ve hemen hemen terk edilmiş durumdaki kentsel alanlarda kurulmuş olabilir. Bununla birlikte bu eski şehirlerin varlıklarını koruyup sürdürmeleri görüşü genel bir açıklama için yeterli değildir. Zira konu üzerinde uzman otoritelerin çoğu Orta Çağ’ın “karanlık” (barbar istilaları) dönemde gerçekleşen olayların şehir hayatı üzerindeki etkilerinin eski şehirlerin uzantılarından yeni şehirlerin oluşmasını olanaksız kılacak kadar yıkıcı olduğu görüşünde birleşmektedirler. Unutulmaması gerekir ki günümüz perspektifinden önemli olan yerleşim alanlarının veya yapıların ve hatta nüfusun bazı unsurlarının kendini koruyup sürdürmesi değil, kurumların ve yaşam tarzlarının sürekliliğidir. Bu bağlamda belli başlı birkaç Roma yerleşim merkezinde böylesi bir süreklilik olmuş olabilir ama bunun genel bir olgu olduğu kabul edilemez. Nitekim E. Lipson’ın belirttiğine göre Roma dönemi İngilteresi’nin şehirleri ile Sakson dönemi İngilteresi’nin şehirleri arasında bir gelişim sürekliliğinde bahsedilemez. Genel olarak eski şehirler terk edilmiş ve eğer yangından harap olmamışsa içinde yaşayanlar başka yerlere göçmüşlerdir. Bu durum Londra ve Canterbury’nin bile kaçınmadığı bir yazgı olmuştur (Dobb, 1992, s. 66). Çoğunlukla söz konusu topluluklar, IX. yüzyıldan sonra ortaya çıkmış olup yapısal olarak yeni tiplerdir (Dobb, 1992, s. 66-7). Bunlar Roma döneminden kalma bir şehir çevresinde kurulmuş olsalar bile, bu oluşumun o tarihte mevcudiyeti farklı bir açıklamayı gerektirir. Bir başka görüşe göre bu dönem şehirleri tamamen kırsal kökenlidir. Hundred gibi bazı kırsal birimlerdeki belirli nüfus yoğunlaşmaları zamanla şehir boyutuna ulaşmıştır. Nitekim köy toplumu ile şehir toplumu arasında ve özellikle eski hundred mahkemeleri ile sonraki dönem şehir mahkemeleri arasında bir sürekliliğin bulunması bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Kıta Avrupası’nda şehirlerin kökenini kırsal bucaklara (landgemeinde) bağlayan görüşler de bulunmaktadır. Şehirler, feodal toplum yapısı içinde

¹⁵ Dobb “şehirler meselesi”ni, feodalizmden kapitalizme geçiş tartışmaları içinde ele almıştır. Söz konusu tartışmalar için şu kaynaklara bakılabilir: Hilton (1984) ve Dobb (1992). Bunlardan Hilton’da (1984: 17-9) “şehirler meselesi”ne genel çizgileriyle kısaca değinilmiştir.

geliştiklerinden şehirlilerin feodal beylerle muhtelif türde bağımlılık ilişkileri devam etmiştir. Vatandaşlık için gerekli nitelik, esas olarak toprak ve tarımla ilişkilendirilmiştir yani şehir sınırları içinde toprağa sahip olmak gerekli kabul edilmiştir. Ticaret, şehir halkının benimsediği başlıca uğraş haline daha sonraları gelmiştir. Eski köy ile daha sonraki şehir arasındaki kesin çizginin, belirli bir dönemde içinde oturanları korumak için yapılan surlar olduğu söylenebilir zira bunlar böylece birer oppidum (tahkim edilmiş yer) haline gelmişlerdir. Bu açıklamanın geçerli olduğu durumlarda bile “Kırsal kökenli bir topluluk, gelişim sürecinin bir noktasında niçin ekonomik temelli olarak ticaret ve el sanatlarını benimsedi?” sorusu yanıtız kalmaktadır. Başka bir deyişle Dobb’a göre, şehirlerin kökeni hususunda köy ile devamlılık olduğu görüşü bu geçişi hiçbir biçimde açıklayamamaktadır.

Pirenne’in tezine dayanan üçüncü bir açıklamaya göre şehirlerin tüccar kervanlarının konaklama yerlerinde kurulduğu ileri sürülmüştür. Başlangıçta bir panayırdan diğerine veya bir feodal malikânedен ötekine dolaşan ve korunma amacıyla kervanlar halinde gezen “çerçi veya seyyar satıcılara benzeyen pek yoksul bir grup” olan gezginci tüccarlar, zamanla sürekli konaklama yerleri kurmuşlardır (Dobb, 1992, s. 67). Böylesi konaklama yerleri olarak da ya Roma döneminde yapılan yolların kesişme noktalarında olmaları nedeniyle eski Roma şehir alanlarını ya feodal şatoların korunaklı duvarlarının dibini ya da hem kendilerini korumak hem de müşteri bulmak amacıyla manastır çevrelerini seçmişlerdir. Daha sonraları, bu ticari yerleşimleri daha iyi korumak için çevresine duvar çekmişler ve bu küçük burgun duvarını mevcut şatonun surlarıyla birleştirmişlerdir. Şatonun surlarıyla birleşmek, onlara daha önce sahip olmadıkları ayrı bir kimlik ve belirli bir askeri avantaj da kazandırmıştır. Bu tür yerleşimler çoğu kez biraz büyüyüp nüfuzları artınca para ödeyerek veya kredi karşılığında kraldan belirli ayrıcalıklar ve korunma hakkı da elde etmişlerdir. Bu kapsamda İngiltere’deki Alman ve İtalyan tüccarlar belirtilebilir. Kralın verdiği bu ayrıcalıklar, onların feodal otorite ve yükümlülüklerden kısmen azade olmalarını sağlamıştır. Belli bir süre sonra da kervan günlerinin gevşek birliği muhtemelen daha resmi hanse ve loncalara dönüşmüştür. Bu örgütlenme, sadece feodal yargıdan muafiyet değil aynı zamanda mahalli ticaret üzerinde de bir dereceye kadar denetim hakkı iddia etme gücü vermiştir. Bu da onları kaçınılmaz olarak yerel lord ile keskin bir ihtilafa sürüklemiştir.

Dördüncü görüşe göre şehirlerin gelişmesi feodal otoritenin onlara tanıdığı korunma hakkı ile ilişkilidir. Bu açıklama bir önceki görüşle mutlak bir uzlaşmazlık niteliğinde değilse de son derece önemli bir ayrımı vurgulamaktadır. Bu görüşe göre şehirler kendiliğinden oluşmaktan ziyade feodal inisiyatifle, lordların kendi amaçları uğruna kurulmuşlardır. Asker besleyen feodal organizasyonlar, ihtiyaçlarını karşılamak için tüccar ve zanaatkârlara gereksinim duymuşlardır. Böylece nüfusun bir efendiye bağlı olmayan başıboş unsurlarını kendilerine çekmişlerdir. İnsanları kendi koruyucu güvencesi altına alma

hakkına sahip olan kilise ve manastırlar yasaların egemen olmadığı çağda, her türden göçmenler ve kaçaklar için doğal birer sığınak işlevi görmüştür. Bu kimseler, kilise ve manastır topraklarında ayrı bir dindışı topluluk oluşturarak yan işlerle uğraşmışlar ve bunun için de oradaki yerleşme merkezi pazar olarak kullanılmıştır. Bazen lord kendi çıkarı için bir pazar kurmak istediği zaman yeni gelenlere özel ayrıcalıklar tanıırken bazen de bu kişilere tanınan güvence feodal yargıdan belli bir ölçüde bağışık olma niteliğine bürünmüştür. “Garnizon kuramı” da bu görüşe yakındır. Bu kuram da şehirlerin “zor zamanlarda” birer sığınak işlevi gördüğünü ileri sürer. Buna göre civarda yaşayanlar zor duruma düştükleri zaman, bu şehirlerin içine sığınmışlardır.¹⁶ Başlangıçta şehirde lordların ikametgâhları ve maiyeti mevcut olmuştur (Dobb, 1992, s. 68). Örneğin 1086’da İngiltere’de Kral William’ın emriyle malikâne sahiplerinin mal ve mülklerinin sayımının yapıldığı dönemde, Chichester ve Canterbury şehirlerinin ilkinde 44 ayrı manora ait 100, ikincisinde ise 11 manora ait 200 ev bulunduğu belirtilmektedir (Dobb, 1992, s. 68-9).

Dobb’a göre mevcut sınırlı bilgi nedeniyle şimdilik Orta Çağ şehirlerinin gelişimi konusunda eklektik nitelikte bir açıklamayla yetinilmelidir. Böylesi bir açıklama muhtelif durumlarda farklı değişkenlere ağırlık verecektir. Bazı İngiliz şehirleri bir kalede ya da nehir ağzında kuruldukları için ticaret merkezi durumuna gelip gelişmişlerse de tamamen köy kökenli olabilirler. Örneğin Manchester, bir köyün büyümesiyle şehir halini almıştır ve kasaba statüsü kazandıktan sonra bile bir süre ticari olmayan yapısını koruyarak, kendi içinde tutarlı biçimde tarımla bağını koparmamıştır. Cambridge ise Birmingham gibi birkaç köyün birleşerek eski bir şato ve karargâhın yakınına yerleşmesiyle kurulmuştur. Bununla birlikte Cambridge’in bir nehir kıyısında kurulmuş olması, kuşkusuz daha sonraki gelişiminin temel belirleyicisi olmuştur. Aynı durum Oxford için de geçerlidir. Glasgow’un ise büyük ticaret olanağı yaratan kutsal St. Ninian türbesi dolaylarındaki dinsel toplulukların bulunduğu yerde kurulduğu belirtilmektedir. Norwich, konumunu ağırlıklı olarak Danimarka etkilerine, İskandinav tüccarlarının erken tarihlerde buraya yerleşmesine ve Kuzey Avrupa’ya bağlı ticaret yolunun üzerinde olmasına borçludur (Dobb, 1992, s. 69). Doğuya doğru gidildikçe kentsel yoğunluk seyrekleşse de doğuda da ticari öneme sahip şehirler yok değildir; Bohemya’da Prag, Polonya’da Krakow ve Rusya’da Novgorod ve (parlak geleceği Baltık Denizi’nden içerilere doğru yönelen ticari rotalara bağlı olan) Kiev gibi şehirler X. yüzyılda pazar merkezlerini veya nehirlerin geçiş yerlerini ve önemli yolları koruma amacıyla kurulmuştur (Di Girolamo, 2014, s. 155-6). Roma döneminde kentsel yerleşim yerlerinin kalmadığı İngiltere’de ise kentsel ağ ancak Orta Çağ ortalarında şekillenmiştir. Adanın güney ve batı kıyılarına uğrayan ticaret rotalarına rağmen, bu küçük veya orta ölçekli merkezler çok ağır bir şekilde gelişse de XII. ve XIII. yüzyıllar arasında oldukça yoğun bir kentsel ağ oluşturur hale gelmişlerdir. XIV. yüzyıl başında İngiltere’deki tek büyük ölçekli şehir, 30 ilâ 40 bin nüfusuyla Pisa, Pavia

¹⁶ Weber’e göre “gamizon kuramı” F. W. Maitland’e aittir. Buna göre, şehrin kökenleri kaleye, kalesi bulunan kasabaya veya özel olarak kalenin bakımıyla görevli özgür insanlardan oluşan bir yapıya kadar gider (Weber, 2010).

ve Roma düzeyine ulaşmış olan Londra'dır (Di Girolamo, 2014, s. 156). Londra'nın gelişmesi konusunda da Pirenne'in açıklamaları geçerli görünmektedir. Londra'da Ethelred döneminde (978-1016) Alman tüccarların yerleşim yerlerinin bulunduğu söylenir. Diğer taraftan toprağa bağlı olmayanları ve kaçakları çekmekte tahkim edilmiş yerleşimlerin ve dinsel kurumların sağladığı koruma da rol oynamıştır. Aynı şey IX. yüzyılda Roma surlarıyla çevrili küçük bir adadan başka bir şey olmayan Paris ve Cenevre gibi kıta Avrupası şehirleri için, oldukça eski zamanlardan beri yabancı tüccar topluluğu barındıran Rhine üzerindeki Köln gibi şehirler ile Bremen, Magdeburg, Ghent ve Bruges gibi Alman veya Flaman şehirleri için de geçerlidir. Buna karşılık tamamen tüccar ve zanaatkâr gruplarından kaynaklanan önemli şehirler de vardır. Bu gruplar bir manastırın ya da şatonun surlarının dibine sadece askeri korunma sağladıkları veya mevcut bir ticaret yolunun üzerinde buldukları için değil, bu feodal kuruluşun ihtiyaçlarını karşılamak üzere belirli ayrıcalıklar elde ettikleri için yerleşmişlerdir. Örneğin Fransa'daki Aziz Denis Manastırı, XI. yüzyılda sığınma hakkı olan bir alan yaratarak etrafına belli bir nüfus kitlesini çekmiştir. Bir kasabayı içine alacak büyüklükteki alanın köşelerine dört tahta haç yerleştirilmiştir (Dobb, 1992, s. 69). Kral I. Philip, bu şekilde işaretlenmiş alanın içindekilere; dışarıda yargılanmak, askerlik hizmeti yapmak ve vergi vermek yükümlülüklerinden muafiyet tanımıştır (Dobb, 1992, s. 69-70). İngiltere'de Durham, Aziz Albans, Abingdon, Bury St. Edmunds ve Northampton gibi şehirler, şato ve manastırların çevresinde kurulmuştur. Wales sınırlarında Norman baronlukları sınırı sabitleştirmek ve takviye etmek üzere tüccar ve zanaatkârları çekip şehirler oluşturabilmek için özel ayrıcalıklar tanımışlardır. Domesday Survey'den elde edilen bilgilere göre Bury'de fırıncılar, biracılar, terziler ve kunduracılar gibi muhtelif zanaatlardan oluşan bir topluluk her gün ermişi, manastırın başrahibini ve biraderleri iş için ziyaret etmiştir. Burada Norman istilasından önce ticari faaliyetlerde bulunduğu ve bir darphanenin mevcudiyetine dair kanıtlar bulunmaktadır (Dobb, 1992, s. 70).

Dobb (1992), X. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa şehirlerinin canlanmasına ilişkin Pirenne'in tezleriyle ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Bunlardan ilki, Pirenne gibi Akdeniz ticaretinin canlanmasının XI. ve XII. yüzyıllarda kıta ticaretinin ve şehir hayatının canlanmasında önemli rol oynadığını kabul etmesidir. Bu bağlamda bu süreçte feodal kurumların büyümesinin ve görevli sayısının artmasının başka yerlerden getirilecek olan mallara talebi arttırarak ticaretin canlanmasına büyük ölçüde katkıda bulunduğunu ve kentsel toplulukların oluşması için mıknaş işlevi gördüğünü belirtmiştir. İkinci olarak şehirlerin, Pirenne'in ileri sürdüğünün tersine tüccarlar tarafından oluşturulmuş yarı bağımsız topluluklar değil de feodal kurumların inisiyatifleriyle kurulmuş olması olasılığının üzerinde durmayı gereken bir ayrım yapma gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bu ayrım, Pirenne'in açıkladığı şekilde olsun, XIII. yüzyıl Fransası'nda köylere verilen imtiyazlarda olduğu gibi olsun, feodal toplumdan bağımsız "özgür şehir" olarak kurulan şehirler ile bir feodal otoritenin inisiyatifi ile kurulan veya kurulduktan hemen sonra bir beye

bağlı hale gelen ve feodal toplumun bir ögesi olarak feodal çıkarlara hizmet eden birey ya da topluluk halinde feodal yükümlülükleri bulunan şehirler arasında yapılmalıdır (Dobb, 1992, s. 70). Böylece bağımlı şehirler ve bağımsız şehirler şeklinde yapılacak bir ayırım, köylerin büyümesinden oluşmuş şehirler veya bir Roma şehrinin çevresinde veya ticaret yolunun kavşağında kurulmuş şehirler diye yapılacak ayırımdan çok daha uygun olacaktır (Dobb, 1992, s. 70-1). Kuşkusuz, kesin bir ayırım çizgisi çizilemez. Şehirlerin çoğu bu özelliklerden birkaçını aynı anda taşıyan melez tipler olmuştur ve tek bir kategoriye sokulmaya olanak vermeyecek nitelikler taşımışlardır. Dahası, zamanla bu sınır çizgisi değişmiştir de. Daha önce bağımlı olan şehirler kendilerini kanıtlayıp belirli ölçüde bağımsızlık elde etmişler, buna karşılık bağımsız şehirlerden bazıları da daha üstün bir feodal otoritenin kontrolüne girerek özgürlüklerinin bazılarını kaybetmişlerdir. Tamamen bağımsız görünüşte olan şehirlerin çoğu başlangıçta özellikle İtalyan şehirlerinde çok sık görülen önemli bir özellik olarak şehir içinde toprak sahibi olan birkaç aristokrat ailenin egemenliğinde kalmıştır. Kabaca söylenecek olursa şehirlerin çoğunluğu tamamen yabancı oluşumlar olarak kurulmayı ya bir feodal kurumun inisiyatifiyle ya da feodal toplumun bir ögesi olarak kurulmuşlardır (Dobb, 1992, s. 71).

Senyörler için de şehirlerin değerli olduğu görülmektedir. Faal bir tüccar ve esnaf topluluğu sayesinde ek bir gelir elde edebilmek ümidiyle pek çok senyör, yeni şehirler kurma yoluna gitmiştir. Ayrıca buraların sakinlerinin sahip olacağı hürriyetleri belirten imtiyaznâmeler bağışlamışlardır. Benzer şekilde, kendiliğinden gelişen şehirler de buldukları arazilerin sahibi senyörlerinden anlaşma ya da satın alma yoluyla imtiyaznâmeler elde etmişlerdir. İmtiyaznâmeler yoluyla şehir topluluğuna bağışlanan özel hürriyetler farklılıklar göstermekle birlikte genel olarak şehirde arazi sahibi olunabilmesi, bunların satılabilmesi ve bunların bağışlanabilmesi haklarını kapsadığı belirtilebilir. Ayrıca bu imtiyaznâmeler sayesinde şehir topluluğu şehir çevresindeki belirli alanla sınırlı olmak üzere ticari tekel hakkına da sahip olmuştur.

Diğer taraftan Postan (1976) “şehirler meselesi”ne farklı bir boyut kazandırmıştır. Postan temel olarak Pirenne’in tezlerini ve bunu tamamlayıcı diğer hipotezleri (yukarıda Dobb’un saydıkları ve benzerlerini) makul bulmuştur. Bununla birlikte bunların sorunla ilgisinin pek de yakın olmadığını ileri sürmüştür. Temel olarak, şehirlerin kuruluşuna ilişkin tezlerin, şehirlerin neden kuruluş yeri olarak belli mevkilerin diğerlerine tercih edilmesini açıklamadığını vurgulamıştır (Postan, 1976, s. 237). Buraların tercih edilmesinde ticareti kolaylaştırmalarının önemli bir etken olmasının belli bir düzeyde açıklama gücüne sahip olmasını makul bulmuş fakat tüm tarihsel durumlarda ticaretin gereklerinin tacirlerin kentsel merkezlerde toplanmasına hizmet ettiğinin varsayılmayacağını belirtmiştir. Öyle ki bazı durumlarda ticaret, şehirler olmaksızın yürümüştür. Bu kapsamda tarih öncesi ticaretin şehri andıran yerleşimlerin dışında yürütüldüğü bilinmektedir. Benzer şekilde modern zamanların ve Orta Çağın kentsel merkezleriyle karşılaştırıldığında

Frizyalı tüccarların ticari faaliyetlerinin şehirlerde yoğunlaştığından emin değiliz. Dorstadt'ın büyük pazar yeri (emporium) kroniklerde balıkçılıkla ve hayvancılıkla uğraşan kırk köyün toplandığı kırk kiliseli bir yer olarak gururla betimlenmiştir. İskandinavlar'ın, hususi olarak Norveçliler'in, ticaret ve baskın seferleri herhangi bir tür şehirden kural olarak gelmemiştir. Çok daha sonra İngiltere'de yün ticareti çoğunlukla ülkenin köylerinde yerleşmiş tüccarların ellerinde olmuştur; daha sonrasına gelindiğinde çoğu kumaşçı küçük kırsal mahallere yerleşmiştir ki bunların çoğunlukla herhangi bir şehir hayatı ve yönetimiyle herhangi bir bağı bulunmamıştır. Benzer şekilde, XVII. yüzyıl ve erken XVIII. yüzyıl İngilteresi'nde çok hızlı büyüyen ticaret bazı mevcut kasabaların nüfusunu kendine çekmiş olabilir fakat bu, XI. ve XII. yüzyıllardaki büyüyen ticaretin etkisine benzer tarzda, çok nadir olarak ticari kasaba türü yeni yerleşimlerin doğumuna yol açmıştır.

Öyleyse ticaretin büyümesi, Orta Çağ şehirleri ağının ortaya çıkışını tek başına açıklama gücüne sahip değildir (Postan, 1976, s. 238). Ticaretin altta yatan bir neden olduğu açıktır fakat ticaretin büyüdüğüne tanık olunan zamanın uygun koşullarında, şehirleri meydana getirmeyi gerekli kılan bir şey olmalıdır (Postan, 1976, s. 238-9). Bu koşulların ne olduğuna dair yapılabilecek tek isabetli tahmin onların esas olarak politik ve yapısal (kurumsal) nitelikte olduklarıdır. Koşullardan biri politik bölünmüşlük olmalıdır ki bu bazı insanları korunaklı duvarların ve kolektif savunmanın korumasını aramaya sevk etmiştir. Bununla birlikte güvenliğin kendisinden bile daha önemlisi, Orta Çağ toplumunun savunma sorunlarıyla başa çıkmak için geliştirdiği siyasi ve askeri aygıtlar olmuştur. Bu aygıtlar, başka türlü, feodal düzeni ortaya çıkaran öğeler olarak tanımlanmıştır. Feodalizm, kuralları ve uygulamalarıyla ticaretin gidişatını dolaylı olarak birden fazla yoldan etkileyebilmiş ancak iki özelliğinin ticari gelişme üzerinde doğrudan bir etkisi olmuştur. İlki kısıtlamadır ki bu, feodal yasayla insan hareketi, mülkün elden çıkarılması ve sözleşme özgürlüğü üzerine getirilmiştir. İkincisi feodal toplumun kendi bireylerini meslekte uzmanlaşmaya yöneltmesidir ki tam zamanlı olan bu meslekler onların içine kolayca giremeyecekleri, kolayca terk edemeyecekleri ve diğer uğraşlarla bir arada yapamayacakları türdendir. Kırsal toplumun ana kitlesinin angaje olduğu, fazlasıyla uzmanlaşılacak iki Orta Çağ mesleği toprağın işlenmesi ile savaşın ve yönetimin yürütülmesi olmuştur. Bu kadar kayıtlanmış bir toplumda, ticaretin işleyişi büyük ölçüde engellenmiştir. Bu yüzden kısıtlamalardan bağışıklık sağlanan yerlerde yürütülmüş olmalıdır ve bu yerler toplumun feodal rütbelilerinin dışındaki ellerde yani ne krallar ne de köylülerin ellerinde olmuştur. Orta Çağ şehirleri tam olarak böyledir. “Feodal denizlerdeki feodal olmayan adalar” olarak kabul edilebilirler: Tacirlerin sadece birbirlerinin çevresinde yaşayıp topluca kendilerini savunabilecekleri yerler değil, aynı zamanda onları feodal rejimin egemenliğinden muaf tutan yerel yönetim sistemleri ve hukuk ilkeleri ve statüleri geliştiren veya geliştirebilen yerler. Eğer öyleyse şehirlerin nasıl ve niçin doğup çoğaldıklarının öyküsü sadece ekonomik değil politik ve sosyal terimlerle de anlatılmalıdır (Postan, 1976, s. 239). O zaman öykü, yalnızca şu ya da

bu bölge ya da yörenin ticaretinin ya da nüfusunun nasıl büyüdüğüyle ilgili olmayacak, aynı zamanda bir yörenin, onu feodallaşmış bir köyden ayıran feodal olmayan işaretlerini ya da ayrıcalıklarını nasıl elde ettiğini de anlatacaktır (Postan, 1976, s. 239-240).

En büyük şehirler, sonunda, topraklarında buldukları krallar veya büyük baronlar tarafından kendilerine verilen özgürlükler tüzüğünde tanımlanan ve bir araya getirilen feodal olmayan ayrıcalıklarını almışlardır. Şehirlerin yükselişinde ve gelişmesinde tanınmış imtiyazların rolü o kadar önemlidir ki, Orta Çağ lordları ara sıra tüm kentsel niteliklerden yoksun, hatta tamamen bakir araziler üzerinde sadece onlara kentsel özgürlükler imtiyazları vererek tamamen yeni kasabalar veya köyler yaratmaya çalışmışlardır. Bu yeni kasabalardan bazıları, örneğin Eynsham'ın rahiplerinin Oxford-Gloucester yolu boyunca çok sayıda çiftlik evi oymak ve onlara bir kentsel ayrıcalıklar imtiyazı vererek kurdukları yeni kasabalar gibi, ölü olarak kalmıştır. Bununla birlikte yeni kasabaların çoğu kök salmış gibi görünmektedir. Eski şehirlerde olduğu gibi onların durumunda da, tüzük ve özgürlükleri kentsel gelişmenin temel ön koşullarını içermiştir.

Mevcut imtiyaz belgeleri bunların ön koşullarının ve evrimlerinin izlerini anlamamıza imkân sağlamaktadır. Bunların en önemlileri mülklere ve statülere ilişkindir. Orta Çağ şehirlerindeki mülk sahipleri (householders) veya bilinen adlarıyla burjuvalar (burgesses) kişisel olarak özgür kabul edilmişler ve topraklarını, Romalı mülklerin temsil ettiği tam sınırsız mülkiyet kavramına çok yakın olan tamamen özgür bir unvan olan burgage imtiyazı (burgage tenure) ile ellerinde tutmuşlardır.

Çoğu şehrin nihayetinde elde ettiği bir başka özgürlük, mali otonomluk veya krallık veya feodal görevlilerin müdahalesinden ya da kontrolünden özgürlük niteliğinde olmuştur. Böylesi bağımsızlık kuralı olarak “fırma burghi” formunu almıştır ki bu, şehir halkına krala karşı mali yükümlülüklerini toplu olarak, kendilerinin topladıkları sabit bir yıllık meblağ ile yerine getirme hakkı vermiştir. Vergilendirme hakkını elde etmeleri ise tam ve daha genel bir özyönetim yolunda atılmış bir adım olmuştur (Postan, 1976, s. 240). Sonraki gelişmeler tüzel kişiliğe sahip belediyelerin ortaya çıkışı olmuştur.

Yukarıda anlatılanlar değerlendirildiğinde Postan'ın “şehirler meselesi”ne katkısının Pirenne ve Dobb'un perspektiflerinin ötesine geçen bir nitelikte olduğu söylenebilir. Sonrakiler meseleyi iktisadi süreçler çerçevesinde ele alırken merkezi otoritenin yokluğunun yol açtığı siyasal ve kurumsal yapı boşluğunun önemini farkına varamamışlardır. Kapitalizm öncesi yapılarda piyasa kurumunun egemenliği tartışmaya açıktır ve iktisadi faaliyetler toplumsal faaliyetlerin içine gömülenmiştir (Haldon, 1993, s. 43-44). Şehirlerin varlığı, canlanan ticaretin nefes alıp semireceği limanlar işlevini görmüştür. Feodal ayrıcalıklar şemsiyesi altında ortaya çıkan bu sürecin değişkenleri sadece iktisadi nitelikteki değişkenlerden oluşmamıştır. Başka bir deyişle dönemin yeni yeni gelişen şehirlerinin, imtiyazlarının şartlarının (başta

feodal otoriteye vergi vermek gibi) niteliği dikkate alındığında birer feodal kurumlar olduğu kabul edilmelidir.¹⁷ Böylece feodal yapıda yapısal değişimlere yol açtıkları da aşikârdır.

Feodal Dönem'de Şehirlerin Doğuşu: Güncel Literatür

Bu alt bölümde “mesele” üzerine katkısı olduğunu düşündüğümüz güncel çalışmalara yer verilecektir. Dahası, güncel çalışmaların “mesele” üzerine yukarıda yer verdiğimiz Pirenne, Dobb ve Postan'ın görüşlerine katkıları ve eleştirileri noktalarından değerlendirilmesi yapılacaktır.

H. Galinie'in Fransa'nın Tours şehri üzerine yazılı kaynaklar dikkate alınarak yapılmış çalışmasında, “mesele” üzerine çelişkili fakat önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Tours bölgesinde kentsel canlanmanın ilk izi olarak 918 yılında İskandinav saldırılarına karşı Saint Martin Manastırı tarafından bir kale (castrum) inşa edilmesi belirtilmektedir. Kale inşasının hemen akabinde bir banliyö (suburbium) ortaya çıkmıştır ki burada ne kont ne de piskoposun otorite sahibi olduğu anlaşılmaktadır (Galinie, 1988, s. 58). Başrahipler kendi mülkleri için düzenli olarak kraldan ayrıcalıklar ve bağışlıklar elde etmişlerdir. Böylece banliyö, zaman içinde kamu kontrolüne tabi hale gelmiştir. Manastırın çevresinde surların inşası şehir ve manastır arasındaki ilişkide radikal bir değişikliğe yol açmıştır. 918 ve 919 yıllarında manastır, önce kendi müstahkem çevresinin ve ardından kaleyi Loire'a bağlayan bir arazi şeridinin imtiyazını genişletmiştir (Galinie, 1988, s. 59). Galinie'ye göre “yeniden doğuş” X. yüzyılda başlamış olup sebebi de ekonomik değil politik niteliktedir. Dahası, özel bir yerleşimin kurulmasına yol açan gelişmenin Saint Martin (manastır) ile Loire arasında zanaatkâr ve tüccarın yoğunlaşması değil, tam tersi olduğunu kabul etmiştir. Burada vurguyu açıklanması gerekenin “niyetin/iradenin ne olduğu” hususu üzerine yapmıştır. Bu durumda 918 ve 919 yıllarında manastır bölümünün, terimin modern anlamıyla bir şehir kurmak için kasten yola çıktığının varsayılmasının makul olup olmadığını değerlendirmiş ve kesin olarak böylesi bir niyetin varlığını kabul etmemiştir. Nihai olarak, yönetsel olarak olabildiği kadar büyük bir özerklik derecesinin güvence altına alınmasına çalışıldığı değerlendirilmesinde bulunmuştur (Galinie, 1988, s. 60). Buna bağlı olarak, şehir modelinin, teklif edilmiş olsun ya da dayatılmış olsun, yerel toplum tarafından sürdürülemez olduğu zira onların gereksinimlerinin farklı olduğu sonucuna ulaşmıştır (Galinie, 1988, s. 61). Görüldüğü üzere Galinie, “mesele” üzerine her ne kadar nispeten bulanık/muğlak sonuçlar elde etmiş olsa da Postan'ın görüşlerini destekler niteliktedir.

¹⁷ Oyan (1998: 48), Postan'ın değerlendirmelerine yönelik eleştirisinde onun “mesele”nin siyasi ve kurumsal yönlerini açığa çıkarmasını hafife alarak dönemin şehirlerinin sadece feodal ekonomin bir türevi olduğunu kabul etmiştir. Hilton (1979) da Postan'ı eleştirmiştir. Postan'a yönelik İngiltere özelinde şehirlerin yönetsel ve kurumsal yönlerden getirdiği eleştirilerinde Hilton, Postan'ın şehirleri “feodal bir denizde feodal olmayan adalar” (*nonfeudal islands within a feudal sea*) olarak görmesinin kabul edilemezliğini tarihsel bilgilerle göstermeye çalışmıştır. Bununla birlikte “şehirler meselesi”ne değinmemiştir.

Almanya’da Ren bölgesinde (Renanya/Rhineland) yürütülen kazı çalışmalarında elde edilen arkeolojik bulgular bölgedeki Orta Çağ şehirlerinin Roma kökenli ya da Roma şehirlerinin sonradan iskânıyla ortaya çıktığını göstermektedir (Janssen, 1988). Bu temel ayrımın dışında üç grup şehrin bulunduğu belirtilmiştir. İlki, Lübeck örneğinde tahminen uzun mesafe ticaretine bağlı olarak ortaya çıkanlardır. Çalışmada bu tahmin dışında böylesi şehirler için başka bir değerlendirme yapılmamıştır. İkincisi, Paderborn ve Duisburg gibi imparatorluk veya dini otoritelerin inisiyatifıyla kurulanlardır. Üçüncü ve sonuncusu ise Orta Çağ’ın sonlarında soylular (prensler) tarafından kurulanlardır ki “mesele” ile ilgisi bulunmamaktadır. Paderborn’un, Roma kökenli olmaksızın erken Orta Çağ’da Ren bölgesinde imparatorluk veya dini güç merkezi olarak yükselen şehirlerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca şehir, istikrarlı bir şekilde genişleyen önceki yerleşim yerlerinin gelişme çizgisini izlememiştir. Bu gelişim, daha ziyade VIII. yüzyılda burada inşa edilen dini kurumların benzeri görülmemiş birikiminin ikincil bir sonucudur. Yapılan kazılar, VIII. yüzyıl öncesinde zaten buranın bir yerleşim kompleksi olduğunu göstermektedir. Böylesi merkezi yerler köken olarak kilise hizmeti vermiştir. Öyle ki altında dini kurum ve binaların izleri bulunan önceki yerleşim yerleri bu duruma işaret etmektedir. Bu bağlamda, bir kilisenin yerinde daha eski bir Orta Çağ yerleşiminin kalıntılarının keşfedildiği Eichstatt belirtilmektedir. Büraberg örneğinde VIII. yüzyılın başlarında büyük bir yerleşimden bahsedilebilir ki bir misyoner olan Aziz Boniface burayı bir piskoposluğun kuruluş yeri olarak seçmiştir. Bu örnekler göstermektedir ki erken dönem ruhani ve dünyevi merkezler birçok durumda erken bir Orta Çağ kentinin kökenini oluşturmuştur. Diğer taraftan Janssen (1988), Roma kökenini dikkate alarak Ren ve Tuna bölgelerinde Orta Çağ şehirlerinin yeniden doğumunu iki farklı koşula bağlamıştır. Bir yanda Roma şehirlerine uzanan şehirler vardır. Diğer yanda Roma yerleşiminin bulunmadığı lokasyonda gelişenler. İlk gruptakiler Roma geleneğindeki Ren bölgesi şehirleridir: Xanten, Cologne, Trier, Koblenz ve Mainz. Bu grupta, Roma şehir alanı erken Orta Çağ’da boş kalırken Orta Çağ şehri farklı bir lokasyonda büyümüştür. Xanten böyledir. Böylesi ideal koşullar altında Roma ve erken Orta Çağ kanıtları açıkça birbirinden farklıdır. Bu tatmin edici arkeolojik duruma tezat bir şekilde Cologne, Trier ve Mainz’daki Orta Çağ katmanları Roma katmanlarının üstüne binmiştir. Son olarak Duisburg, Roma geçmişi olmayan Ren’de IX. yüzyılda gelişen bir kentsel yerleşim olmuştur. Bu yerleşim yerindeki politik güç erken tarihte kraliyet sarayı tarafından temsil edilmiştir. Kralın burada bulunması, gelecek vaat eden gelişmenin temelini oluşturmuştur. Janssen’in (1988) bulguları Pirenne’i neredeyse hiç desteklemeyen, Postan’ın tezlerini hiçbir şekilde desteklememekte ve eklektik niteliğiyle Dobb’u haklı çıkarmaktadır.

İngiltere’de şehirler üzerine 600-1066 dönemini kapsayan bir araştırmada, bu dönemde burg imtiyazı (borough charter) verilmediği ortaya koyulmuştur (Hill, 1988, s. 8). Araştırmadan elde edilen bu bulgu, İngiltere özelinde “mesele”ye ilişkin Postan’ın görüşlerinin geçerli olmadığını göstermektedir. Bununla

birlikte İngiltere'de şehirlerin özerklikleri üzerine 1066-1832 döneminde 555 burlga ilgili arşiv kaydının incelendiği bir çalışmada XII. yüzyılda bazı tüccar yerleşimlerinin (burglarının), krala daha yüksek yıllık vergi ödemek karşılığında özerklik (charters of liberty) elde ettikleri tespit edilmiştir (Angelucci, Meraglia ve Voigtlander, 2021, s. 1). Bu tespit de, yine İngiltere özelinde “mesele”ye ilişkin Postan’ın görüşlerinin geçerli olmadığını göstermektedir.

Esasında İngiltere, Roma sosyal formasyonunun çöküşü sonrasında şehirlerin yeniden doğuşu konusunda farklılık arz etmektedir. Şöyle ki İngiltere’de kentsel gelişim erken X. yüzyılda merkezi yönetimin (krallığın) girişimiyle ivme kazandırılmış olup bu dönemde İngiltere’de Kıta Avrupası’ndan daha fazla sayıda burh ve port anlamında “şehir” bulunduğu belirtilmektedir (Nicholas, 2014, s. 67).¹⁸ Bu kapsamda Winchester ve Hamvih şehirlerinin geç IX. yüzyıl planlanmasının merkezi ve teşkilatlanmış otoriteyi gerektirdiği anlaşılmıştır. Burada önemli olan husus her iki şehrin planlarında, Karolenj yönetimiyle olan bağlantıların politik kurumların genişletilmesinde ve daha geniş kapasite yaratılmasında emporia (periyodik pazar yerleri) gibi bir kritik kurumun onaylandığını göstermesidir. Bu anlamda, X. yüzyılın kentsel devriminin, İngiltere özelinde, iki yüzyıllık gelişmeye, Karolenj fikirlerinin ithaline ve Vikingler dönemindeki politik fırsatçılığa çok şey borçlu olduğu belirtilmektedir (Hodges, 1988). Crabtree’nin (2018) belirttiğine göre Winchester’deki şehir planlaması dönemin İngilteresi’nin Wessex Krallığı egemenliğindeki diğer bölgelerinde de uygulanmıştır. Bu bağlamda arşiv belgelerinde 911-914 döneminde burglar temelinde bir stratejik plandan (the Burghal Hidage) bahsedilmektedir ki buna göre burglar arasının en fazla 65 km olması öngörülmüştür. Bununla birlikte burgların hepsinin sonradan birer şehre dönüşmediği anlaşılmaktadır. Bazıları kaleler (forts) ya da duvarlarla güçlendirilmiş köprübaşları (fortified bridgeheads) niteliğinde çok küçük siteler olarak kalmıştır. Görüldüğü üzere, İngiltere özelinde şehirlerin ticaretin canlandırılması için emporia alanlarına sahip şekilde planlanması Pirenne’in “mesele”yle ilgili görüşlerini destekler niteliktedir.

İtalyan şehirleri de “mesele” özelinde İngiltere şehirleri gibi farklılık arz etmektedir. Bu kapsamda ilk olarak İtalyan şehirlerinin Roma sosyal formasyonunun çöküşü sonrasında varlıklarını korudukları belirtilebilir (Waley ve Dean, 2014). Bu yönüyle Pirenne’in tezlerine uymamaktadırlar. X. yüzyıl itibarıyla ise İtalyan şehirlerinde soyluların ağırlığının artık ticaret ve zanaatla iştigal eden çoğunluk tarafından dengelenir durumda olduğu görülmektedir. Şöyle ki bu tarihlerde hemen hemen tüm şehir sakinleri neredeyse özgür ve çok küçük de olsa şehir meclislerinde ve daha alt idari görevlerde yer alır durumdadırlar (Lopez, 1995, s. 66). Bu benzersiz politik ve sosyal koşullar, İtalyan şehirlerinin nüfus artışı ve tarımsal canlanmaya karşı Avrupa’nın geri kalanından daha hızlı reaksiyon göstermesine imkân sağlamıştır. Belge

¹⁸ *Burh*, müstahkem mevki ve *port*, sıklıkla surlarla çevrilmiş ve bir pazarı olan ticarete münhasır yerleşim anlamında kullanılmıştır.

yetersizliğine bağlı olarak X. ve XI. yüzyıllarda tüccarları soylulardan ayırmanın pek imkânı bulunmasa da XII. yüzyılda İtalya’da statüden çok servete dayalı olarak hepsinin “kodamanlar” (magnates) olarak birleştiği görülmektedir. Bu nedenle tüm kent topluluğunun şehrin efendisini devirmesi veya satın alması ve yönetimin “kodamanlar”ın eline geçmesi nispeten kolay olmuştur (Lopez, 1995, s. 67). Bu kolaylıkta İtalya’da bazı piskoposların IX. yüzyılda kendilerini kontlardan bağımsız kılacak ayrıcalıklar elde etmeleri de belirleyici olmuştur. X. yüzyıl itibarıyla piskopos şehre hükmeder duruma gelmiştir. Zayıflayan krallar kontların güçlerini dengelemek için artan bir şekilde bu süreci hızlandırmaya yönelmişlerdir (Nicholas, 2014, s. 78). İtalya’da kırsalda olduğu gibi kentsel canlanma da istikrarlı nüfus artışı tarafından körüklenmiştir (Lopez, 1995, s. 68). Görüldüğü üzere İtalyan şehirlerinin Roma sosyal formasyonunun çöküşü sonrası gelişiminde “özerkliğe” kavuştukları XII. yüzyıl dikkate alındığında “mesele” bağlamında ikinci farklılıkları olarak Postan’ın tezine de uymamaktadırlar. İtalyan şehirleriyle ilgili “mesele” bağlamında en uygun açıklamanın Dobb’un eklettik görüşü olduğu söylenebilir.

Elde edilen sonuçlara “mesele” bağlamında ihtiyatlı yaklaşmakla birlikte Avrupa’da 800-1500 döneminde şehirlerin gelişmesiyle ilgili ampirik ve teorik nitelikteki bir çalışmada temel olarak nüfus ve ekonomik gelişmenin şehirlerin yeniden doğuşuna yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır (Jedwab, Johnson ve Koyoma, 2020). Avrupa’da 1000 yılı dolaylarında hem şehirlerin sayısının hem de mevcut şehirlerin nüfusunun artışı şeklinde kentsel bir canlanmanın ortaya çıktığının kabul edildiği çalışmada, 800-1500 döneminde hem toplu olarak kentsel gelişmeyi yönlendirmiş hem de özellikle bazı lokasyonların zamanla kentsel yönden daha da gelişmesini etkileyen faktörlerin; tarımsal fazla hipotezi, uzak mesafe ticareti ve coğrafya olduğu belirtilmiştir. Bunlardan ilki, nehir ve deniz gibi doğal nakliye sistemleri boyunca konumlanmış yerlerde dönemin yüksek nakliye maliyetlerine göre daha düşük maliyetlerin söz konusu olduğudur. Dolayısıyla bu lokasyonlarda kentler/kentleşme ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Burada, lordların kendi bölgelerinde merkezi bir otoritenin (devletin) kontrolünün eksikliğine bağlı olarak gıda sevkiyatına yüksek geçiş ücretleri uygulamaları ile ağır saban gibi yeni tarım aletlerinin icadının da tarımsal verim artışına yol açarak kentleşmeyi etkilediği belirtilmiştir. İkincisi, uzak mesafe ticaretinin şehirlerdeki özerk kurumların gelişimine bağlı olarak ortaya çıktığı şeklindedir. Bu kapsamda tüccar loncalarının ticareti düzenleyici ve kolaylaştırıcı etkisinden bahsedilmektedir ki bu loncaların “merkezi otoritenin yokluğunda sivil değerlere uyulmasını sağlayıcı bir güç” işlevi gördüğü vurgulanmıştır. Üçüncü ve sonuncusu ise ticarete elverişli ulaşım/nakliye konumunu ifade etmekte olup bu faktörün süreç içinde şehirlerin konumunu belirleyici öneminin arttığı vurgulanmıştır. Ayrıca, Pirenne’in de bu faktörün öneminin farkında olduğu belirtilmiştir. Jedwab ve arkadaşları (2020) esasında “mesele”yi ele almamışlar ve “mesele”ye ilişkin herhangi bir açıklama getirmemişlerdir. Her ne kadar coğrafya faktörü bağlamında Pirenne’in tezlerini ima etseler de yaptıkları çalışma şehirlerin doğuşunun ve tarihsel gelişiminin belirleyicilerini ortaya koymaktan

ibaret kabul edilmelidir. Öyle ki uzak mesafe ticareti faktöründe iktisadi değişkenler arasında bağımsız değişkenin (şehrin varlığı) bağımlı değişkeni (tüccar loncaları) belirlediğini dahi dikkate almamışlardır.

Avrupa'nın 800-1800 dönemini kapsayan ve şehirlerin lokasyonlarına ilişkin istatistik veriler kullanılarak coğrafyanın Avrupa şehir sisteminin şekillenmesi üzerine yapılan ampirik bir çalışmadaki temel bulgu, coğrafyanın bir mahallin kentsel şansının en önemli belirleyeni olduğudur (Bosker ve Buringh, t.y.). Çalışmada coğrafyanın kentsel sistemin kökeniyle ilgili olarak iki ayrı fakat önemli role sahip olduğu kabul edilmiştir. İlki, bir lokasyonun fiziksel belirlenmesindeki rolüdür ki bu kapsamda “önemli şehir tohumları” (important city seeds) olarak ifade edilen ilgili mahallin tarımsal potansiyeli, nakliye imkânları ve savunma avantajları üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. İkincisi ise ilgili mahallin diğer alternatif yerlere göre önemi kriter olarak dikkate alınmaktadır. Pirenne'in de bu kriteri kabul ettiği vurgulanan çalışmanın temel bulgularından biri; mevcut bir şehrin kendi çevresine kentsel imkânlar sunacağıdır (Bosker ve Buringh, t.y., s. 2-4). Başka bir bulgu, coğrafyanın iki önemli rolünün Avrupa kent sisteminin kökenleriyle ilgili olarak önemli olduklarıdır. Bu kapsamda ilk rolün, çalışmanın kapsadığı dönemin başlarında Avrupa'da etkili olduğu belirtilmektedir. İkinci rolün ise maliyetlerin düşüşü, ölçek ekonomilerinin artışı ve nüfus artışına bağlı olarak süreç içinde önem kazanıp XVII. yüzyıl sonrası şehir lokasyonlarının eşit derecede bir belirleyeni halini aldığıdır. Çalışmada elde edilen sonuçlardan biri, şehirlerin ilk rol kapsamında ekonomik motiflerin yanında savunma ve dinsel motiflere bağlı olarak kurulduklarıdır. Bu kapsamda şehirlerin kuruluş yerlerinin manastır gibi dinsel fonksiyona sahip yerlerin yakınları veya stratejik lokasyonlar (nehir geçidi, dağ geçidi veya hakim bir tepe) olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte daha önce bahsedilen ekonomik motifler ve en önemlisi bir yerin ulaşım olanaklarının genellikle bu dini ve savunma amaçlı motifleri gölgede bıraktığı vurgulanmıştır (Bosker ve Buringh, t.y.: 4). Diğer taraftan çalışmada, Avrupa'nın farklı bölgeleri arasında karşılaştırılabilir olmadığı gerekçesiyle imtiyazlar dikkate alınmamıştır (Bosker ve Buringh, t.y., s. 11). Bosker ve Buringh'in (t.y.) bulguları “mesele” bağlamında önemli kanıtlar sağlamaktadır. Şöyle ki tarihsel olarak şehirlerin kuruluş yerlerinin başlarda manastır gibi yerlerin yakınları veya dağ geçidi gibi doğal lokasyonlar olduğu bulgusu Pirenne'i desteklemektedir ki çalışmada bu ifade edilmiştir. Bununla birlikte çalışmada imtiyazların dikkate alınmaksızın analiz yapılması “mesele” bağlamında önemli bir eksikliklerdir.

SONUÇ

Orta Çağ'da Roma sosyal formasyonunun çöküşü sonrası süreçte X. yüzyıl itibarıyla Batı Avrupa'da şehirlerin ortaya çıkışı/canlanması, iktisat tarihinde tartışmalı konulardan biridir. Pirenne'in bu gelişmenin ticaretin canlanmasına bağlı olarak şekillendiği görüşü genel olarak kabul edilmektedir. Dobb, Pirenne'in tezlerini genel itibarıyla kabul etmiştir ve bazı tali katkılarda bulunmuştur.

Diğer taraftan şehirlerin doğuşuna ilişkin geliştirilen tezlerde dönemin şartlarında bir merkezi otoritenin bulunmamasına bağlı olarak mahalli düzeyde devlet kurumlarını barındıran bir yerleşim biriminin bulunmadığı da dikkate alınmalıdır. Bu çerçevede Postan birbirinden kopuk ve bağımsız feodal güç sahiplerinin, tüccarlara siyasi ve kurumsal (yasal) imtiyazlar verilmesi suretiyle şehirlerin ortaya çıkışını sağladıklarını ortaya koyarak “şehirler meselesi”nde büyük fotoğrafın görülmesini sağlayacak bir katkı yapmıştır.

“Şehirler meselesi”nde geline nokta büyük resim ortaya çıkmıştır çıkmasına fakat ortada feodal kurumların dışında yeni bir şey olmadığını belirtmek gerekmektedir. Şöyle ki belli mahallerin şehir olarak ortaya çıkışında ilgili feodal otoritenin tüccarlara ayrıcalıklar vermesi, temelde feodal düzeni kurumsal yönden değiştirecek bir gelişme olarak kabul edilemez. En azından şehirlerin ortaya çıkış dönemi için bu böyledir.

Son olarak bugünkü bilimsel bulgular çerçevesinde iklim faktörünün “mesele” üzerine temel belirleyici olduğu söylenebilir. Şöyle ki Orta Çağ Sıcak Dönemi’nde (900-1200) Kuzey Avrupa’da görülmedik türden ılıman ve istikrarlı bir hava hüküm sürmüştür. Bu gelişme nüfus, ticaret, coğrafya, siyaset ve diğer (dinsel vb.) değişkenlerle birlikte Batı Avrupa’da şehirlerin yeniden ortaya çıkışına yol açan gelişmeleri tetiklemiştir. Buna bağlı olarak iklimin “mesele” üzerine temel belirleyici olduğu tespitimizi yukarıda elde ettiğimiz sonuçlardan ayrı düşünmemek uygun olacaktır. Nitekim arşiv kaynakları ve arkeolojik kazı çalışmaları bulgularına dayalı güncel literatür Pirenne, Dobb ve Postan’ın görüşlerini hem destekleyen hem de olumsuzlayan mahiyettedir. Böyle olmakla birlikte bugünkü iklim üzerine bilimsel bulgular dikkate alındığında Pirenne, Dobb ve Postan’ın görüşlerini “şehirler meselesi”nde iktisat tarihi perspektifinden teorik yönden klasik fakat eksik okumalar niteliğinde saymak gerekmektedir.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Yazar, çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir. Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Ait, I. (2014). Burjuvazi (Tüccarlar, Hekimler, Hukukçular, Noterler). U. Eco (Ed.). *Orta Çağ: Katedraller, Şövalyeler, Şehirler*, (Çev: L. T. Basmacı) içinde (s. 188-193). İstanbul: Alfa Kitap.
- Angelucci, C., Meraglia, S. ve Voigtlander, N. (2021). How merchant towns shaped parliaments: from the Norman Conquest of England to the Great Reform Act. <https://www.aeaweb.org> (Erişim tarihi: Muhtelif tarihler).

- Bloch, M. (2015). *Feodal Toplum* (5. baskı). (Çev: M. A. Kılıçbay). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bosker, M. ve Buringh, E. (t.y.). City seeds: Geography and the origins of the European city system. <https://www.aeaweb.org> (Erişim tarihi: Muhtelif tarihler).
- Cameron, R. ve Neal, L. (2003). *A Concise Economic History of the World: From Paleolithic Times to the Present* (4. baskı). New York: Oxford University Press.
- Cohen, G. A. (1998). *Karl Marx'ın Tarih Teorisi: Bir Savunma*. (Çev: A. Fethi). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Crabtree, P. J. (2018). *Early Medieval Britain: The Rebirth of Towns in the Post-Roman West*. New York: Cambridge University Press.
- Di Girolamo, C. (2014). İşlenmiş Topraklardaki Artış ve Kırsal Ekonomi. U. Eco (Ed.). *Orta Çağ: Katedraller, Şövalyeler, Şehirler*, (Çev: L. T. Basmacı) içinde (s. 157-160). İstanbul: Alfa Kitap.
- Dobb, M. (1992). *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*. (Çev: F. Akar). İstanbul: Belge Yayınları.
- Fagan, B. (2021). *Küçük Buzul Çağı: İklim Değişiklikleri Tarihin Akışını Nasıl Etkiledi (1300-1850)*. (Çev: Z. Dirihan). İstanbul: Say Yayınları.
- Galinie, H. (1988). Reflections on Early Medieval Towns. R. Hodges ve B. Hobley (Ed.). *The Rebirth of Towns in the West AD 700-1050* içinde (s. 57-62). Oxford: Alden Press Ltd.
- Güran, T. (2011). *İktisat Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Haldon, J. (1993). *The State and the Tributary Mode of Production*. London and New York: Verso.
- Hill, D. (1988). Unity and Diversity –A Framework for the Study of European Towns. R. Hodges ve B. Hobley (Ed.). *The Rebirth of Towns in the West AD 700-1050* içinde (s. 8-15). Oxford: Alden Press Ltd.
- Hilton, R. (1979). Towns in English Feudal Society. *Review (Fernand Braudel Center)*, 3 (1), 3-20. <https://www.jstor.org/stable/40240823> (Erişim tarihi: Muhtelif tarihler).
- Hodges, R. (1988). The Rebirth of Towns in the Early Middle Ages. R. Hodges ve B. Hobley (Ed.). *The Rebirth of Towns in the West AD 700-1050* içinde (s. 1-7). Oxford: Alden Press Ltd.
- Janssen, W. (1988). The rebirth of towns in the Rhineland. R. Hodges ve B. Hobley (Ed.). *The Rebirth of Towns in the West AD 700-1050* içinde (s. 47-51). Oxford: Alden Press Ltd.
- Jedwab, R., Johnson, N. D. ve Koyoma, M. (2020). Medieval Cities through the lens of urban economics. *Regional Science and Urban Economics*, <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2020.103598>.
- Kerov, Y. (2017). Feodal Toplum (16. baskı). *İlkel Topluluk, Köleci Toplum, Feodal Toplum: Kapitalist-Öncesi Biçimler*, (Çev: S. Belli) içinde (s. 139-231). Ankara: Sol Yayınları.
- Lopez, R. S. (1995). *The Commercial Revolution of the Middle Ages (950-1350)*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Loughlin, M. (2017). *Kamu Hukukunun Temelleri*. (Çev: D. Ç. Sever ve K. Turanlı). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Nicholas, D. (2014). *The Growth of the Medieval City: From Late Antiquity to the Early Fourteenth Century*. New York: Routledge.
- Oyan, O. (1998). *Feodalizm ve Osmanlı Tartışmaları*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Özyüksel, M. (1989). *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları.
- Politzer, G. (1993). *Felsefenin Temel İlkeleri* (6. baskı). (Çev: E. AYTEKİN). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Pirenne, H. (2013). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (6. baskı). (Çev: U. Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pirenne, H. (2014). *Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması* (13. baskı). (Çev: Ş. Karadeniz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Postan, M. M. (1976). *The Medieval Economy & Society*. Middlesex: Penguin Books.
- Sedillot, R. (2005). *Değiş Tokuştan Süpermarkete: Tarih Boyuncu Ticaretin Öyküsü*. (Çev: E. N. Erendor). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Şahinöz, A. (2011). *Neolitik'ten Günümüze Tarım Ekonomi ve Politikaları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Şenel, A. (1982). *İlkel Topluluktan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Tekin, M. (2017). Dünya Tarihi'nde ilk şehir ve Şehir Devleti'nin ortaya çıkışı ve gelişimi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12 (2), 17-30.
- Tilly, C. (1990). *Coercion, Capital, and European States AD 990-1990*. Cambridge: Basil Blackwell Ltd.
- Tomar, C. (2009). Sarasinler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (cilt 36, s. 116-117). <https://islamansiklopedisi.org.tr/sarasinler> (Erişim tarihi: Muhtelif tarihler).
- Uğurlu, Ö. (2010). Kentlerin Tarihsel Gelişimi. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak ve M. Şiriner (Ed.). *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları* içinde (s. 25-69). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Weber, M. (2010). *Şehir: Modern Kentin Oluşumu* (9. baskı). D. Martindale ve G. Neuwirth (Ed.). (Çev: M. Ceylan). İstanbul: Yarıncılık.
- Waley, D. & Dean, T. (2014). *İtalyan Şehir Cumhuriyetleri*. (Çev: H. Çalışkan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

CHP ve AK PARTİ SİYASİ PARTİ PROGRAMLARININ SOSYAL POLİTİKA KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Bora BALUN¹

Öz

Siyasi parti programları, sosyal politikanın geleceğinde yol gösterici nitelikte olup, toplumsal önemine atfen değerlendirilmesi gereken metinler arasında olduğu düşünülmektedir. Bu bakış açısı paralelinde şekillenen çalışmamızda, siyasi partilerin inşa etmeyi hedeflediği sosyal politika anlayışının temel ilkelerinin ve doğasının analizi amaçlanmıştır. Araştırmanın veri kaynağını Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Adalet ve Kalkınma Partisinin (AK Parti) parti programları oluşturmaktadır. Nitel araştırma yönteminin tercih edildiği çalışmanın verileri doküman analizi yöntemiyle toplanmış, içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda partilerin kullandıkları dil, sosyal politikayı ele alış biçimi, sistem önerileri, sunulan çözüm yöntemleri gibi konuların bir kısmında ortak bir kısımda ise ayrışan yaklaşımlara sahip oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Parti, Parti Programı, Sosyal Politika

JEL Kodları: I30, I31, I38.

CHP AND AK PARTY'S POLITICAL PARTY PROGRAMS IN THE LIGHT OF SOCIAL POLICY EVALUATION

Abstract

The future of social policy is being guided by political party programs, which are considered to be among the texts that should be evaluated in terms of their social significance. An analysis of political parties' understanding of social policy is the goal of this study, which is shaped in accordance with this perspective. The data for this study comes from the party programs of the Republican People's Party (CHP) and the Justice and Development Party (AK Party). Methods of data collection and analysis were chosen in the study to be based on the qualitative research method. There are some common and divergent approaches to some of the issues, such as how they talk about social policy and how they propose system changes, according to the findings of this study methods offered.

Keywords: Political Party, Party Programme, Social Policy

JEL Codes: I30, I31, I38.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, borabalun@karabuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4933-2271>

GİRİŞ

Demokratik yönetim anlayışının benimsendiği toplumlarda siyasal iktidarın seçimle iş başına geliyor olması, iktidar olabilmek için siyasal partiler arasında bir rekabet doğurmuş ve sonucunda sosyal politika gündeminin zenginleşmesi yönünde olumlu katkılar yapmıştır. Eş deyişle partiler arası siyasal rekabet, sosyal politika alanını çeşitlendirmiş ve içeriğini genişletmiştir. Siyasal partilerin sosyal sorunlara ve bu sorunların bertarafı amacıyla ortaya konulan sosyal politikalara ilişkin yaklaşımlarının izlenebileceği temel metinler ise hem parti kimliğini yansıtan hem de iktidar olunması halinde hükümet programlarına da yansıtacak olan parti programlarıdır (Bedir, 2013, s. 92-93). Dolayısıyla, sosyal politika, siyasi parti, parti programı ve hükümet kavramları arasında birbirini yakından ilgilendiren bir ilişki bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Bu noktadan hareketle ve çalışmanın içeriğiyle de uyumlu olarak öncelikle bazı kavramların tanımlanması gerektiği düşünülmektedir. Bu kapsamda sosyal politikanın nasıl tanımlandığına baktığımızda, “toplumun ekonomik, mesleki ve sosyal yönden korunmasına yönelik kamusal karar ve uygulamaları konu alan bilim dalı” şeklinde ele alındığı görülmektedir. Sosyal politikalar ile toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi ve sosyal adaletin sağlanarak toplumu oluşturan bireylerin sağlık ve huzur içerisinde yaşaması hedeflenmektedir. Bu hedeflerine ulaşmak için sosyal planlama, sosyal güvenlik, endüstri ilişkileri sistemi gibi kendine özgü araçlardan yararlanılmaktadır (Altan, 2021, s. 23-27). Devlet zor şartlar altında çalışanlar, ekonomik olarak güç durumdakiler ve çeşitli sınıfların birbiriyle entegrasyonuna yönelik politikalar oluşturmakta (Tuna ve Yalçıntaş, 1991, s. 28-29), bireysel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi, çalışma hakkının sağlanması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, kadınlar, gençler ve diğer dezavantajlı toplum kesimlerini içeren hizmetler sağlamaktadır (Koray ve Topçuoğlu, 1987, s. 5-36). Bu anlamı ile sosyal politikanın, sosyal sorunlara yönelik devlet müdahalelerinin bütünü ifade ettiğini söylemek mümkündür (Tokol, 1997, s. 1). Devlete yüklenen Anayasal sorumluluk ve ödevler ise sosyal politika ile sosyal hukuk devletini ilişkili hale getirmektedir.

Sosyal hukuk devleti toplumsal eşitliği, sosyal adaleti ve dengeyi sağlamakla görevli devlettir (Gören, 2014, s. 30). Bu anlayış, Anayasamızda Türkiye Cumhuriyeti'nin temel nitelikleri arasında kendine yer bulan ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Anayasanın 2. maddesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal bir hukuk devleti olduğu belirtilmekte, 5. maddede ise sosyal hukuk devletiyle ilişkili olarak Devletin sosyal ve ekonomik anlamdaki yükümlülüklerinin çerçevesi çizilmektedir. Bu sorumluklar, seçimler sonucu iş başına gelen ve hükümetler ve politikaları aracılığıyla uygulamaya geçirilmektedir. Bununla birlikte hükümet, Devleti idare etme yetkisinin geçici olarak seçilmiş kişilere aktarılmasıyla ortaya çıkan bir olgudur (Hekimoğlu, 2010, s. 57). Türkiye’de hükümeti kurma görevi, yürütme yetkisi açısından Cumhurbaşkanıya aittir (T.C. Anayasası, Md. 104). Cumhurbaşkanı siyasi parti grupları, seçimlerde belirli koşulu sağlayan

siyasi partiler veya belirli sayıda seçmen tarafından aday gösterilebilmektedir (T.C. Anayasası, Md. 101). Dolayısıyla bu noktada tamamlayıcı bir unsur olarak siyasi parti kavramına baktığımızda, “Cumhurbaşkanı, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar” şeklinde tanımlandığı anlaşılmaktadır (2820 S.K., Md. 3). Siyasi partilerin ilke, bakış açısı ve politikaları konusunda fikir veren temel metinler ise parti programlarıdır. Parti programı, partinin kimliğini oluşturan metinlerdir. Parti programları ile Partinin ilke ve düşünceleri konusunda vatandaşlara genel bir fikir sunulmakta, partinin diğer partilerden ayrıştığı temel değerler ve toplumun talepleri doğrultusunda ortaya konulan öneriler bu metinler aracılığıyla seçmenlere aktarılmaktadır. Diğer yandan parti programları uzun dönemli bir karaktere sahiptir. Bu anlamda herhangi bir seçime özel öneri ve talepleri içeren ve bu nedenle her seferinde yeniden tasarlanması gereken seçim programı gibi diğer parti belgelerinden ayrılmaktadır (Hofmeister ve Grabow, 2011, s. 40).

YÖNTEM

Çalışmanın Amacı

Siyasi partilerin nihai amacı demokratik kurallar çerçevesinde ülke yönetiminde söz sahibi olmaktır (Gökçe, 2013, s. 68). Bununla birlikte sosyal politika yaklaşımları siyasi partilerin karşılaştırılmasında ve değerlendirilmesinde önemli bir ölçüt olarak kullanılabilir (Bakan ve Özdemir, 2012, s. 23). Siyasi partilerin bu konudaki temel referans noktaları ise amaçlarını yazılı bir metin aracılığıyla duyurdukları parti programlarıdır (Akbaş ve Gökay, 2021). Sosyal politikanın geleceğinde yol gösterici niteliğe sahip bu programların, toplumsal önemine binaen değerlendirilmesi gereken metinler arasında olduğu düşünülmektedir. Bu bakış açısıyla şekillenen çalışma, siyasi partilerin inşa etmeyi hedeflediği sosyal politika anlayışlarının temel ilkelerini ve doğasını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda; partilerin inşa etmeyi hedeflediği sosyal politika sistemine ilişkin temel anlayış nasıl şekillenmektedir? sosyal politikanın odağındaki gruplar, parti programlarında nasıl temsil edilmektedir? ve partilerin inşa etmeyi hedeflediği sosyal politikanın yönetim yapısında nasıl bir yaklaşım benimsenmektedir? sorularına yanıt aranmaktadır.

Verilerin Kaynağı

Çalışmanın veri kaynağını Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ile Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) parti programları oluşturmaktadır. Her iki partinin programı resmî web sitelerinden elde edilmiştir.

Bilindiği üzere Türk siyasetinde çok kısa dönemlerde çok farklı söylemler geliştirilebilmektedir. Bu bağlamda parti politikalarının hangi tarihte oluşturulduğunun belirtilmesi çalışmamız açısından yerinde olacaktır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir, her iki partinin programının hangi dönemde oluşturulduğuna dair gerek AK Partinin parti programının yer aldığı web sayfasında, gerek CHP'nin parti programının yer aldığı PDF dökümünde veya parti web sayfasında açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır. Konuyu netleştirmek üzere ilgili partilerin genel merkezleriyle iletişime geçilmiş ve AK Partinin parti programının 14.08.2001 yani AK Parti'nin kuruluş tarihinde; CHP'nin parti programının ise partinin tüzük ve programında değişikliklerin gerçekleştirildiği 14. Olağanüstü Kurultay (2008) sonrasında oluşturulduğu aktarılmıştır.

Verilerin Analizi

Nitel bir araştırma yöntemi olan doküman incelemesi, yazılı ve elektronik unsurların incelenmesi veya değerlendirilmesi amacıyla yürütülen ve kendine ait kurallara sahip bir analiz yöntemi olup, nitel araştırmalardaki diğer analitik yöntemlerde olduğu gibi anlam çıkarmak ve ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesi ve yorumlanması aşamasında kaynak olarak kullanılabilir (Bowen, 2009, s. 27). İçerik analizi ise ana konu ve örüntülerin betimlenmesi ile kodlamanın sistematik tasnifi aracılığıyla metinlere ait olguların öznel şekilde açıklanmasına dayalı bir araştırma biçimidir (Sallan-Gül ve Kahya-Nizam, 2021). Çalışma kapsamında elde edilen verilerin analizi, içerik analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla toplanan veriler temalara ayrılmıştır. Aynı zamanda benzer yanıtların bir arada gruplandırılması amacıyla elde edilen verilerden alt temalar oluşturulmuştur.

Tablo 1: İçerik analizi

Araştırma Sorusu	Ana Tema	Alt Temalar
Partilerin inşa etmeyi hedeflediği sosyal politika sistemine ilişkin anlayış nasıl şekillenmektedir?	Sosyal Politika Hedefi	-Eşitlik -Refah -Özgürlük
Sosyal politikanın odağındaki gruplar, parti programlarında nasıl temsil edilmektedir?	Sosyal Haklar	-Eğitim -Sağlık -Barınma -Çalışma Yaşamı -Dezavantajlı Gruplar
Partilerin inşa etmeyi hedeflediği sosyal politika yönetim yapısında nasıl bir yaklaşım benimsenmektedir?	Yönetim Yapısı	Sosyal Güvenlik

BULGULAR

Çalışma kapsamında yapılan içerik analizinde, tarafların sosyal politika konusundaki yaklaşımlarının üç boyutta toplandığı belirlenmiştir. Bunlar eşitlik, özgürlük ve refah konusundaki sosyal politikalar; eğitim, sağlık ve barınma gibi konulardaki sosyal haklar; sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerinin koordinasyonuna yönelik yönetim yapısıdır.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ (CHP)

Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) parti programı, kurumsal web sitesi üzerinden PDF formatında kitap olarak paylaşılmakta ve 349 sayfadan oluşmaktadır.

CHP'nin Sosyal Politika Hedefi

Eşitlik

CHP'nin eşitlik anlayışında, sosyal demokrasi kavramı ile güçlü bir bağ kurulduğu görülmektedir. Bu yaklaşım parti programında, sosyal demokrasinin evrensel değer olarak kabul edildiği ve onları yaşama geçirmeyi kendisine amaç edindiği “Sosyal Demokrat Partidir” düsturuyla ifade edilmekte, siyasetinin odağında ise eşitlik ve adalet ilkelerinin bulunduğu belirtilmektedir (CHP, 2021, s. 25-26). Bu bağlamda öncelikli olarak sosyal demokrasinin ne olduğuna baktığımızda, Fincancı (1993, s. 1), “emekçilerle öteki sınıfların çıkarları arasında, demokratik özgürlükler ortamında, siyasal ve ekonomik yapıyı değiştirerek hakkaniyet dengesi kurmayı amaçlayan, siyasal ve ideolojik bir kitle hareketi” olarak tanımlamaktadır. Bu tanım üzerinden sosyal demokrasinin temel değerlerini özgürlük, eşitlik/adalet ve dayanışma şeklinde sıralanmak mümkündür (Bläsus, Dahm, Gombert, Krell ve Timpe, 2010, s. 10-38). Yine bu noktada CHP'nin eşitlik anlayışı ile sosyal demokrasi arasındaki bağı anlamak için sosyal demokrasinin siyaset tarzına kısaca göz attığımızda bu yaklaşımın; eşitsizlikle mücadeleyi amaçlayan ve kendi haline bırakılmış kapitalist sistemle mücadeleyi ilke edinen (Fejtö, 1989, s. 82-83), bir taraftan mevcut demokratik sistemi veri olarak kabul ederken, diğer taraftan demokrasinin reformlar aracılığıyla genişletilmesini amaç edinen (Emrealp, 1991, s. 55) ve emeği en yüce değer kabul eden siyasal, ekonomik ve sosyal hizmet hareketi (Fincancı, 1993, s. 5-7) olduğu söylenebilir. CHP'nin bu minvalde yaşamın her alanında ve toplumun tüm katmanlarında fırsat eşitliğinin sağlanacağı şeklindeki yaklaşımı sosyal demokrasinin siyaset tarzına uygun bir görünüm sergilemektedir. CHP'nin, buradaki eşitlik anlayışını tamamlayıcı bir unsur olarak kanun önünde eşitlik ilkesini de kullandığı görülmektedir (CHP, 2021, s. 26-33). Bu ilke, hem sosyal demokrasinin asli bir unsuru hem de Anayasa ile garanti altına alınmış bir haktır. Sosyal demokrasi açısından bu ilkenin çıkış noktasını özgürlük ve adalet kavramları oluşturmaktadır (Bläsus vd., 2010, s. 18). Anayasamızın 10.

maddesi ise her bireyin kanun karşısında eşit olduğunu vurgulamaktadır. Burada konuyla bağlantısı ve önemine binaen -kanun önünde eşitlik ilkesinden bağımsız olarak- eşitlik ilkesine döndüğümüzde, Gülmez (2010, s. 231), bu ilkenin Cumhuriyetin “değiştirilemez” niteliklerinden biri düzeyine yükseldiğini belirtmektedir.

Refah

Parti programında refah konusu, “Sosyal Refah Devleti” kavramı paralelinde ele alınmaktadır (CHP, 2021, s. 13-19-270). Burada olası kavram karmaşasını önlemek için öncelikle sosyal refah devleti teriminin açıklığa kavuşturulması gerektiği düşünülmektedir. “Refah devleti” ve Türkçe de sıklıkla tercih edilen “sosyal devlet” ifadeleri özünde aynı kavrama karşılık gelecek şekilde kullanılmaktadır (Toprak, 2015, s. 153). Dolayısıyla refah devleti nedir? sorusunun bu noktada yerinde olacağı düşünülmektedir. Refah devleti, “İnsanların barınma, sağlık, eğitim ve asgari düzeyde bir gelir elde etme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetleri ve yardımları sunan sosyal güvence sistemleri aracılığıyla bir refah ortamı sağlamayı sorumluluk edinmiş devlettir” (Önsal, 2011, s. 422). Tanımdan da anlaşılacağı üzere sosyal refah devletinin görev ve sorumluluğu oldukça geniş bir alana karşılık gelmektedir. Bununla birlikte refah devleti uygulamaları ülkenin sosyal refah modeline göre farklılık arz etmektedir. Fakat bu uygulamalar her ne kadar ülkeden ülkeye farklılık gösterse de sosyal refah devletinin genel olarak eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, gelirin yeniden dağıtım ve sosyal refah hizmetleri olmak üzere beş alana yoğunlaştığını belirtmek mümkündür (Özdemir, 2004). Nitekim CHP’nin önceliğinin, Sosyal Refah Devletini kurarak fırsat eşitliğinin sağlanması olduğu anlaşılmakta, uygulamaya koyacağı Sosyal Refah Devleti Modelinde; sağlık ve eğitim hizmetlerinde fırsat eşitliği, insan onuruna uygun asgari ücret, tüm çocuklara eğitim hakkı, herkes için sosyal adalet, dengeli kalkınma, herkesi kapsayan sosyal güvenlik olmak üzere beş konuda yükümlülük ve yönlendiricilik görevinin eksiksiz şekilde üstlenileceği belirtilmektedir (CHP, 2021, s. 269-270). Bu görevler temelde Özdemir’in de belirttiği sosyal refah devletinin yoğunlaştığı alanlara karşılık gelmektedir.

Ulusal refahın geliştirilmesinde benimsenen yöntem ise ekonomik ve sosyal kalkınma yaklaşımına dayanmaktadır. Ekonomik kalkınmada 10 yıl boyunca fiyat istikrarının sağlanarak, yılda ortalama %7’lik bir büyüme oranının yakalanması ve ulusal refahın bu süre içerisinde ikiye katlanmasının hedef alınması, çıkış yolu olarak sunulmaktadır (CHP, 2021, s. 157). Bununla birlikte ekonomik kalkınma, ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle ilgili bir kavram olup, ekonomik büyümenin yanı sıra ülkelerin sosyal ve siyasal alanda kalkınmasıyla birlikte refah artışını da kapsamaktadır (Şaşmaz ve Yayla, 2018, s. 250). Dolayısıyla bu artış ekonomik yapı dışındaki toplumsal konulara da yansıdığına daha sağlıklı refah artışından söz edebilmekteyiz. CHP, refah artışında ekonomik kalkınma sürecini hızlandırmak ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla “Bölgesel Plan ve Bölgesel Kalkınma Projelerine” de özel önem verileceğini beyan

etmektedir (CHP, 2021, s. 159). CHP'nin ekonomik kalkınma-sosyal kalkınma-refah artışı ilişkisi teknik olarak gelişmiş ülkelerin geçmiş politikalarıyla benzerlik göstermektedir. Nitekim gerek teorik çalışmalarda gerekse de uygulamada öncelik ekonomik kalkınmaya verilmekte, ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinden sonraki aşamada sosyal kalkınmanın gerçekleşebileceğine inanılmaktadır. Yani sosyal kalkınmanın öncü aşaması ekonomik kalkınma olmaktadır. Gelişmiş ülkelerin çizgisinin bu şekilde seyrettiğini, yani ekonomik kalkınma sağlandıktan sonra gelir dağılımını düzenleme yoluna gidilerek sosyal kalkınmanın gerçekleştirildiğini belirtmek mümkündür (Özdemir, 2004, s. 111).

Özgürlük

Sosyal demokrasinin temel değerleri arasında yer alan özgürlükler konusu, kendisini sosyal demokrat bir parti olarak konumlandıran CHP'nin parti programında geniş şekilde tartışılmaktadır (CHP, 2021, s. 13-19-270). Bu bağlamda, parti programında özgürlüklere dair temel ilkenin çerçevesi çizildikten sonra, bireysel özgürlüklerin hedeflenen çerçevesine ve çoğulculuk anlayışına yer verilmektedir. Aynı zamanda özgürlük ve demokrasi arasındaki ilişkiye atıf yapılarak, özgürlüklerin yasal teminatının ne olacağına değinilmektedir. Fransız devriminin “eşitlik, özgürlük, kardeşlik” sloganı üzerine inşa edildiğini (Hunt, 1998) belirtmek mümkün görünmekle birlikte, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi başta olmak üzere hukuki metinlerin birçoğunun temelinde bu sloganın yansıması görülmektedir. Üstelik ideolojik olarak farklı anlamlar yüklenmiş olsa da bu kavramlar zamanla toplumsal değerlere dönüşmüş ve günümüzde siyasi partilerin de sıklıkla kullandığı referans kaynağı olmuştur. Bu noktadan hareketle CHP'nin parti anlayışına göre özgürlük bireyin kişiliğinin, düşünce yapısının, yeteneklerinin ve yaratıcılığının gelişebilmesinin ön koşuludur (CHP, 2021, s. 26). Zira sosyal demokrasi kaynaklı özgürlük tartışmalarından doğan talepler arasında her bireyin özgürlüğünü fiilen yaşamasının şart koşulduğu anlaşılmaktadır (Bläsius vd., 2010, s. 17). Bu yaklaşımla uyumlu olarak CHP'nin bireysel özgürlükler noktasındaki temel amacının; kişisel gelişimin önündeki sosyo-ekonomik, politik ve kültürel engelleri kaldırarak, özgürlüklerin bilinçli kullanımını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır (CHP, 2021, s. 42). Bununla birlikte çoğulcu demokrasiye² bağlı kalarak özgürlük ve dayanışma prensipleriyle şekillenen sosyal demokrasi, farklı görüşlerin kendini ifade edebilme imkânı sunan bir alan yaratmaktadır. Bu yaklaşım, sosyal demokrasinin ulaşmayı hedeflediği toplum yapısı ve siyasal dünya görüşüyle de uyumaktadır. Dolayısıyla çoğulcu demokrasinin, sosyal demokrasinin ulaşmayı hedeflediği toplum düzeninin bir aracı olduğunu söylemek mümkün görünmekte ve

² Burada çoğunlukçu ve çoğulcu demokrasi arasındaki farkı biraz daha netleştirmek yerinde olacaktır. Klasik (Çoğulcu) Demokrasi, yönetme hakkının çoğunluğa sahip iktidara bırakıldığı, belirli koşulları taşıyan herkesin oy hakkına sahip olduğu ve siyasal iktidarın genel seçimlerle belirlendiği bir demokrasi şeklidir. Çoğunluk prensibine dayanan Çoğunlukçu (Mutlak) Demokrasi ise çoğunluğun iradesiyle devletin yönetilmesi gerektiğine inanan ve çoğunluğun kararının her şeyin üzerinde olduğunu savunan bir anlayışa sahiptir (Tunç, 2008, s. 1117-1119).

çoğulculuk anlayışı sosyal demokrasinin bir aracı olmanın da ötesinde hedeflenen toplum düzeninin olmazsa olmaz kuralı ve bir anlamda temel ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Günay, 2007, s. 1). CHP çoğulculuk anlayışını, sosyal demokrasinin ulaşmayı hedeflediği toplumsal düzenin temel ilkesi olarak kabul etmektedir. Bu noktada CHP'ye göre özgürlüklerin yasal teminatını dikkate aldığımızda, Anayasa'da köklü değişimlerin gerçekleştirileceği anlaşılmakta ve çoğulculuğu sınırlayan tüm engellerin kaldırılacağı taahhüt edilmektedir (CHP, 2021, s. 31-76).

CHP, özgürlükler bağlamında basın ve ifade özgürlüğünü de geniş şekilde tartışmaktadır. Yazılı ve görsel basının ilkelerini, çalışma düzenini ve ilişkilerini düzenleyen çok sayıda mevzuat bulunmaktadır. Bu durumu dağınıklık olarak algılayan CHP, tüm iletişim sektörünün, yazılı ve görsel medya ile internet yayıncılığı ve diğer kitleli yayıncılığı tek bir çerçeve yasayla düzenlenmesini hedeflemektedir (CHP, 2021, s. 69). Bu doğrultuda öngörülen belirleyici yaklaşım ise basın ve ifade özgürlüğüdür. Bilindiği üzere T.C. Anayasasının 26. ve 28. maddeleri basın ve ifade özgürlüğünün temelini teşkil etmektedir. Ayrıca Basın Kanunu ile Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun basın özgürlüğünün sınırlarını ayrıntılı olarak çizmektedir. Bu noktada CHP, sansür ve öndenetime son verilmesi ile iletişim özgürlüğünün korunmasını parti ilkesi olarak beyan etmekte ve bu konuda geniş bir özgürlük alanı taahhüt etmektedir. Bununla birlikte kendisini tüm kurum ve kuralları ile özgürlüğü ve çoğulcu demokrasiye inanmış bir parti olarak konumlandırmaktadır (CHP, 2021, s. 19-25-42-67). CHP'nin gerek bu bakış açısı gerekse de basın özgürlüğü çerçevesinde şekillenen anlayışının dolaylı izleri Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ve Basın Kartı uygulama esaslarında da izlenebilmektedir. Nitekim RTÜK ve Basın Kartı uygulama esaslarında daha geniş katılımı öneren parti yaklaşımları öne çıkmaktadır. Örneğin yayın kuruluşlarının faaliyetlerini düzenlemek ve denetlemekle görevli, özerk ve tarafsız yapıdaki kamu tüzel kişiliğine sahip kuruluş olan RTÜK üyeleri Türkiye Büyük Millet Meclisince seçilen dokuz üyeden oluşmaktadır. CHP, bu yöntemin dışına çıkan bir yaklaşım önermekte ve RTÜK üyelerinin adaylık ve seçim süreçlerinin medya meslek odalarının ve iletişim fakültelerinin etkin katılımına açılacağını beyan etmektedir. Bir diğer konu ise Basın Kartı uygulamasıdır. Basın kartı verilecek kişileri ve basın kartlarına ilişkin usul ve esasları düzenleyen Basın Kartı Yönetmeliğine göre, kriterleri yönetmelik kapsamında tanımlanan ve bunları karşılayan basın çalışanlarına T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından basın kartı verilmektedir. Fakat CHP bu konuyu yeniden ele almakta ve basın kartının Basın Konseyi, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, İl Gazeteciler Cemiyetleri, Türkiye Gazeteciler Federasyonu ve toplu sözleşme yapma hakkına sahip sendika temsilcilerinden oluşan bir kurulca düzenlenmesini hedeflemektedir (CHP, 2021, s. 68-69).

CHP ve Sosyal Haklar

Eğitim

İki veya daha çok şeyin eşit olması durumu ve denklik anlamlarında kullanılan eşitlik kavramı; aynı zamanda anlam yönünden kanunlar önünde insanlar arasında herhangi bir ayırım yapılmaması ile bedensel, ruhsal başkılıkları ne olursa olsun, insanlar arasında toplumsal ve siyasi haklar yönünden ayırımı bulunulmaması anlamına da karşılık gelmektedir (TDK, 2021). Bununla birlikte eşitlik, Anayasa ile de güvence altına alınmış bir hak olup, Devlet, eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü kılınmıştır (T.C. Anayasası, Md. 10). Fakat burada şekli hukuki eşitlik ve maddi hukuki eşitlik olarak yorumlanan (Anayasa Mahkemesi, Karar Sayısı: 2013/123) eşitlik kavramının da ötesinde, varlıksal eşitlik, fırsat eşitliği, şartlarda eşitlik ve sonuçlarda eşitlik olmak üzere dört farklı eşitlikten söz etmek mümkündür (Ayhan, 2009, s. 46-47). Fırsat ve şartlarda eşitlik kavramının ise bu başlıkta incelemeye çalıştığımız eğitimde fırsat eşitliğini karşılayacak nitelikte yaklaşımlar olduğunu belirtmeliyiz. Bir toplumdaki her bir bireyin eşit eğitim hakkına sahip olmasını fırsat eşitliğine örnek vermek mümkündür. Fırsat eşitliği, şartlarda eşitliğin doğal bir sonucu olarak görülürken, yaratılması en güç olan eşitlik türü şartlarda eşitliktir. Çünkü burada bireylerin başlangıç noktalarının eşitlenmesi beklenmektedir. -Örneğin eğitimde fırsat eşitliği, Millî Eğitim Bakanlığının da üzerinde tartıştığı bir konudur ve 2021 yılında gerçekleştirilen 20. Millî Eğitim Şurasının ana teması “eğitimde fırsat eşitliği” olarak belirlenmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2021)-. CHP’nin parti programındaki eğitim konusu parti öncelikleri içerisinde yer almakta ve fırsat eşitliği ile şartlarda eşitlik ilkelerinin bir arada tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir (CHP, 2021, s. 22). Fakat burada şöyle bir soru devreye girmektedir: Bu eşitlik nasıl sağlanacaktır? CHP’nin bu soruya yanıtı köklü bir eğitim reformunu öngören “Çağdaş Eğitim Reformudur” (CHP, 2021, s. 293). Kelime kökeni düzeltme (TDK, 2021) olan reform kavramını, eğitim ile ilişkisi açısından değerlendirdiğimizde eğitim reformunu eğitim sistemini değiştirmek, yeniden tasarlamak, geliştirmek şeklinde tanımlamamız mümkündür. Türkiye’de eğitim reformu gerek Devlet katında gerekse de bilim camiasında uzun süredir tartışılan ve güncelliğini koruyan bir konudur (bkz. Takvim, 2020; Başdemir, 2014). Bu tartışmaların bir parçası olarak kendini konumlandıran ve eğitimde köklü reformu gerektirecek şekilde önemseyen CHP, konuyu okul öncesi, temel eğitim, lise ve üniversiteye geçiş aşamasında ara dönem ve üniversiteye geçiş sistemi olmak üzere 4 farklı aşamada düşünmüştür (bkz. Tablo 2).

Tablo 2: CHP'nin eğitim reformu

Aşama	Amaç	Çözüm Önerisi	Reformu Destekleyici Yaklaşım
Okul Öncesi	İlköğretim çağı öncesindeki çocukları eğitim sürecine hazırlamak.	Okul Öncesi 2 yıllık eğitimin ülke genelinde zorunlu hale dönüştürülmesi.	Geçiş döneminde, Vatandaşlık Hakkı ödemesi kapsamı içindeki ailelerden çocuklarını okul öncesi 2 yıllık eğitime gönderenlere katılıma destek ödemesi yapılması.
Temel Eğitim	Öğrencilerin ideal bir temel eğitim süreci geçirmesi.	10 yıllık kesintisiz ve zorunlu temel eğitim.	Kesintisiz ve zorunlu temel eğitimin 8 yıldan 10 yıla çıkartılması.
Ara Dönem	Temel Eğitimin 9. ve 10. sınıflarında, bölgesel özellikleri gözetilen, meslek tanıtımını, yetenek ölçümünü ve mesleğe yönlendirmenin esas alınması.	İki yıllık Mesleki Yönlendirme Programı'nın uygulanması.	İki yıl süresince yapılacak değerlendirme ve yönlendirmeler sonucu, öğrencilerin yaklaşık üçte birinin üniversitelere, diğerlerinin ise meslek yüksek okullarına yönlendirilmesi.
Üniversiteye Geçiş	Öğrenci Seçme Sınavının Kaldırılması.	Lise başarısı ve Yetenek Ölçme ve Değerlendirme Sistemi (YÖDS) kapsamında yapılacak sınavların sonuçlarına göre, doğrudan yüksek öğretime geçiş hakkının verilmesi.	2 yıllık lise eğitimi sürecinde yapılacak ve öğrencilere 4 kez katılma hakkı tanınacak olan YÖDS sınavları, "Düşünme, Problem Çözme, Dil Becerisi Sınavı" (DPDS) ve "Alan Tercih Sınavı" (ATS) olmak üzere iki seçeneğe olması.

Kaynak: CHP, 2021'den derlenerek oluşturulmuştur.

Sağlık

Sosyal politikanın önemli bir aracı ve bileşeni olan sağlık hizmetleri, herkese sağlanması gereken evrensel bir hak olarak değerlendirilmektedir. Bu haktan yararlanabilmek için kamu desteğine ve gerektiğinde müdahalesine ihtiyaç duyulmaktadır. Şayet devlet müdahalesi olmazsa bu hizmet serbest piyasanın insafına ve bireylerin gelirine endekslenerek bir olguya dönüşeceğinden, sağlanacak sağlık hizmetinin kalitesi de bireysel gelire doğru orantılı olarak değişecektir. Herhangi bir gelire sahip olmayan veya ihtiyaç duyulan miktarda sağlık hizmetini karşılayacak geliri olmayanlar bu hizmete ulaşamayacak veya bu hizmetlerin dışında kalacaklardır. Bundan dolayı sağlık hizmetleri refah devletlerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Koçak, 2011, s. 65). Nitekim bu hizmetin Devlet tarafından yerine getirilmesi

gereken bir hak olduğu uluslararası ve ulusal metinlerce de teyit edilmektedir. Örneğin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 25. maddesi sosyal korumanın genişliğine vurgu yapmakta ve Devletlere sağlık konusunda ilkesel bir yaklaşımı öngörmektedir. Ayrıca Anayasamızın 56. maddesi de Devlete sağlık hizmetlerini düzenleyici ve denetleyici görevler yüklemektedir. Devlet bu konudaki yaklaşımını genellikle ulusal sağlık politikaları veya programları aracılığıyla yürütmektedir. Türkiye’de Ulusal Sağlık Politikası oluşturma çabaları Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ile hız kazanmıştır. 2019-2023 dönemini kapsayan 11. Kalkınma Planında da Ulusal Sağlık Politikasının ana hedefinin “sağlıklı bireylerden oluşan sağlıklı bir toplum” a ulaşmak olduğu belirtilmektedir. CHP sağlık hizmetlerine yönelik planlarını ulusal politika oluşturma, sistemin organizasyonu ve finansmanı, hizmet alt yapısının ve fiziki koşullarının iyileştirilmesi, insan kaynağının güçlendirilmesi başlıklarında özetleyebileceğimiz şekilde kurgulamıştır. Sağlık sisteminin organizasyonu aşamasında, sağlık politikalarının tek merkezden yönetileceği Ulusal Sağlık Politikası oluşturulması hedeflenmekte; tüm vatandaşların sigorta kapsamına alınacağı ve mali gücü yerinde olmayanların sigorta primlerinin devlet tarafından karşılanacağı Ulusal Sağlık Sigortası, sağlık politikasının tamamlayıcı unsuru olarak görülmektedir. Sağlık sisteminin finansmanının ise “Ulusal Sağlık Sigortası Kurumu” ile karşılanması planlanmaktadır. İlgili paydaşların katılımıyla oluşturulması öngörülen Sağlık Üst Kurulu sağlık stratejisinin ve organizasyonunun önemli bir parçası olarak düşünülmektedir. Hizmet alt yapısının ve fiziki koşullarının iyileştirilmesine yönelik olarak, her köye bir sağlık evi açılması ve ülke genelindeki sağlık kuruluşu sayısının her 3000 nüfuslu mahalleye bir tane olmak üzere yeniden tasarlanması ilkesel yaklaşımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan kaynağının güçlendirilmesi amacıyla toplum hekimliği uygulaması, tıp ve uzmanlık eğitiminin niteliğinin yükseltilmesine yönelik yeni çalışmalara yön verilmesi, genel pratisyenlikte uzmanlaşma sisteminin getirilmesi sağlık sisteminin tamamlayıcı yönlerini oluşturmaktadır (CHP, 2021, s. 315-320).

Barınma

CHP’nin parti programındaki barınma konusu, barınmanın yurttaşlık hakkı olduğu ve bu hakkın dar gelirli de kapsayacak şekilde planlanması gerektiği söylemi üzerinden ele alınmaktadır. Barınma, yaşamak için uygun şartlar bularak yerleşmek demektir. Fakat burada, barınıyor olma eyleminden konut hakkının karşılanıyor olduğu anlamının çıkarılmaması gerektiği düşünülmektedir. Örneğin Avrupa Sosyal Şartınının 31. maddesinde, sözleşmeye taraf devletlere konut hakkının etkili şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla yeterli standartlara sahip konutların üretilmesinin teşviki öngörülmektedir. Aynı zamanda konut edinme noktasında dar gelirli de içerecek şekilde yeterli kaynağa sahip olmayanlar için uygun şartların sağlanmasının Devlete yüklenen bir sorumluluğa dönüştüğü anlaşılmaktadır. Yine Birleşmiş Milletlerin (BM) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 11. maddesinde de konut hakkından

bahsedilirken anlaşmaya taraf devletlere bu hakkın sağlanmasına yönelik gerekli girişimlerin yönetilmesi gerektiği belirtilmektedir. Dolayısıyla konut -barınma- bu belgelerin bireye tanıdığı bir sosyal hak olarak ve kendine ait bir mekâna sahip olması gerektiği anlamında değerlendirilmektedir. Nitekim konut hakkını sosyal devlet anlayışının devamı olarak gören devletlerde de bu hakkın kullanımına yönelik tedbirlerden bahsedilmekte; örneğin kendisini sosyal devlet olarak konumlandıran Türkiye’de konut ihtiyacının karşılanmasına yönelik tedbirlerin alınmasının, Anayasa tarafından devlete yüklenmiş bir görev olduğu anlaşılmaktadır (T.C. Anayasası, Md. 57). CHP’nin barınma konusundaki bakış açısının, konutun salt fiziki mekân olmanın da ötesinde değerlendirildiği, uluslararası sözleşmelerin beklentilerine uygun olarak ve aynı zamanda sosyal devlet ilkesi ve daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz sosyal demokrat siyasetin gereğine uyumlu olarak ele alındığı görülmektedir. Dar gelirlilerin konut sorununa ise Halk Konut Projesi çözüm olarak sunulmaktadır (CHP, 2021, s. 105-106). Peki, CHP barınma sorununu çözerken finansman konusu nasıl ele alınacaktır? Bu konuda vergiler aracılığıyla finansman dışında iki alternatif yaklaşım öne çıkmaktadır. Birinci yaklaşım kentsel alanda plan kararlarıyla ortaya çıkan değer artışlarının kamuya dönüşümünün sağlanmasıdır. İmar Kanunu’nda kendine yer bulan Düzenleme Ortaklık Payı (DOP) sistemine benzer bir anlayışla imar tadilatlarından doğan rantın yerel yönetimlere aktarılması hedeflenmektedir. Ayrıca bu kaynağın sadece yoksullara konut temini, öğrencilere yurt yapımı ve alt yapı yatırımlarında kullanılmasını sağlamak üzere yasal düzenleme yapılacağı belirtilmektedir. İkinci yaklaşım ise DOP’a benzer bir uygulama olan Kentleşme Fonu uygulamasıdır. Bu uygulamanın, çeşitli imar uygulamaları ile kentlerde oluşan değer artışının kaynağa dönüştürülmesi ve bu kaynağın kentte yaşayanların hizmetine sunulması prensibiyle işletilmesi beklenmektedir (CHP, 2021, s. 92-104).

Çalışma yaşamı

Türkiye’de çalışma yaşamının iyileştirilmesine yönelik iş güvencesi, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları, çalışma ve dinlenme süreleri, 5510 sayılı Kanun’un uygulanması, kayıtdışı çalışmanın önlenmesi gibi farklı başlıktaki konular tartışılmaya devam etmektedir (Türkiye Barolar Birliği, 2015; Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). CHP, bu konuda çalışma sürelerinin kısaltılması ve AB ortalamasına yaklaştırılması, istihdam ve gelir güvencesi, eşit değerde işe eşit ücret ilkesinin uygulanması, işçiler arasındaki bireysel sözleşmeli personel uygulamasına son verilmesi, işçi statüsünde olması gerekenlerin kamu görevlisi statüsüne geçirilmesi uygulamasının kaldırılması, emeğin üzerindeki vergi ve fon yükünün azaltılması, asgari ücret belirlenirken aile geçiminin esas alınması, çalışma biçiminden kaynaklanan nedenlerle ortaya çıkan hastalıkların meslek hastalığı olarak kabul edilmesi, kayıtdışı istihdamdakilerin kayıt içine alınarak Sosyal Güvenlik Sistemi kapsamına dahil edilmesi gibi hedefler ortaya koymaktadır (CHP, 2021, s. 161).

Genellikle çalışan sayısının az olduğu küçük işletmelerde iş edinimi ve işçi-işveren arasındaki iş uyuşmazlıkları gibi konular bireysel iş hukuku çerçevesinde düzenlenmeye çalışılmaktadır. İstihdamın önemli bölümünün KOBİ ağırlıklı olduğu Türkiye gibi ülkelerde bireysel iş hukukunun önemli bir fonksiyona sahip olduğu belirtilmelidir. CHP'nin bu konudaki tavrı İş Yasasının, Temel İş Yasası olarak yeniden düzenlenmesi biçiminde şekillenmekte ve uluslararası çalışma normları ve ulusal ilkelerin, müşterek kurallar olarak ele alınması, denizde, basında, hava taşımacılığında, tarımda, ormanda çalışanlarla ilgili hükümlerin bu yasa içerisinde yer alması hedeflenmektedir. Ayrıca işçi ve işveren arasında en az bir tarafın topluluk adına hareket ettiği, işçi ve işveren örgütlerinin birbirleri arasındaki ve devletle olan ilişkilerinin düzenlendiği aynı zamanda toplu iş sözleşmesi ve uyuşmazlıklarının ele alındığı toplu iş hukukuna yönelik düzenlemeler de CHP'nin parti programında yer bulmaktadır. İş güvencesi ve akdinin feshinde yargı denetimi önündeki tüm engellerin kaldırılması, yasal boşlukların doldurulması, toplu iş sözleşmesi yapma yetkisinin tespiti konusunun bağımsız bir organa bırakılması bu alanda öngörülen düzenlemeler arasında sayılabilir (CHP, 2021, s. 60-61). Örgütlenme özgürlüğü ve sendika hakkı ise bu düzenlemelerin destekleyici parçası olarak düşünülmektedir. Bilindiği üzere 2012 yılında yürürlüğe giren ve ülkemizdeki toplu iş ilişkilerini düzenleyen 6356 Sayılı Kanun her ne kadar Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası örgüt ve kurumların eleştirilerini giderme yönünde önemli bir adım olarak görülse de söz konusu Kanun'un sendikal özgürlükleri tam anlamıyla karşılamadığına yönelik eleştiriler güncelliğini korumaya devam etmektedir (Aydın ve Keskin, 2015, s. 36-37). Bu eleştirilerin bir kısmının kaynağında ise uluslararası metinlerin uygulanması yönündeki isteksizlik ve çekinceler bulunmaktadır. Örneğin sosyal hakların gelişiminde önemli bir etkiye sahip ve bu alandaki en kapsamlı sözleşme olan Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı Türkiye'de 2007 yılında yürürlüğe girmiştir. Söz konusu sözleşme sendikal özgürlükleri ilgilendiren kısmıyla, taraf devletlere birtakım sorumluluklar yüklemiş, aynı zamanda sonraki tarihte yayımlanmış olan 6356 S.K. içinde bir fırsat olmuştur. Fakat Türkiye, Sözleşmenin çalışma koşulları, adil ücret hakkı, örgütlenme ve toplu pazarlık gibi konuları düzenleyen 2., 4., 7. ve 22. maddelerini kısmen; 5., 6. ve 23. maddelerinin tamamına çekince koyarak imzalamıştır (Çelik, 2005, s. 98). CHP, bu minvalde gerek 6356 S.K.'nin yeniden organizasyonu, gerekse de Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartına konulan çekincelerin kaldırılması suretiyle toplu iş ilişkilerini yeniden düzenlemeyi ve sendikal özgürlüklerin önündeki engelleri kaldırmayı taahhüt etmektedir. Ayrıca demografik özellikleri, yapılan işin özelliği veya çalışılan sektörden kaynaklanan farklılıkların sonucunda ortaya çıkan ve sıklıkla sendikal temsilin dışındaki örgütlenmesinde güçlük çekilen gruplar da parti programındaki özel ilgi grupları arasında değerlendirilmekte ve sendikal haklardan yararlandırılması yönünde niyet ortaya konulmaktadır (CHP, 2021, s. 59-63).

Dezavantajlı gruplar: kadınlar

CHP'nin parti programında demokrasi ve insan hakları perspektifinden tanımlanan kadın sorununu aşmak ve eşit bir Türkiye yaratabilmenin çözüm noktasında eğitim bulunmaktadır. CHP, bu konuda nasıl bir yöntem önermektedir? Öncelikle konuya erken dönemlerde yani temel eğitim düzeyinde yaklaşılmakta; eğitimin tüm kademelerinde kız çocuklarının okullaşma oranlarının artırılmasına yönelik tedbirlerin alınacağı belirtilmektedir. Bu konudaki hareket tarzının ise 2000 yılında BM nezdinde gerçekleştirilen ve "Pekin+5" şeklinde anılan özel oturumunda alınan kararlara paralel olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, çeşitli nedenlerden dolayı zorunlu eğitime ulaşamayan kız çocukları ile kadınların eğitimlerini tamamlamaları için Akşam ve Yaz Okullarının ve ayrıca kadınların mesleki eğitim olanaklarını geliştirecek düzeyde Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM) gibi kuruluşların yaygınlaştırılması tamamlayıcı uygulamalar arasında görülmektedir (CHP, 2021, s. 53).

CHP'nin parti programına yansıyan bir diğer konu kadına yönelik şiddet olgusudur. Güç ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan şiddetle en fazla yüzleşen kesimlerin başında toplumsal güç ilişkilerinde ikincil konumdaki kadınlar gelmektedir. Kadınların yüzleştiği şiddet ise fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik pek çok türde gelişebilmektedir (Erol, 2013, s. 194). Ortaya çıkan şiddetin boyutları dikkate alındığında, ulusal ve uluslararası araştırmalar kadına yönelik şiddetin oldukça yaygın olduğunu ortaya koymakta ve kadınların ortalama 1/3'ünün şiddete maruz kaldığını göstermektedir (Çalışkan ve Çevik, 2018, s. 220-221). Konuya insan hakkı sorunu üzerinden getirilen ve önlem alınmasını salık veren tepkinin izleri uluslararası metinlere de yansımaktadır. Nitekim 1993 yılı Haziran ayında Viyana'da gerçekleştirilen BM İkinci Dünya İnsan Hakları Konferansında kadınlar ve kız çocuklarına dair insan hakları, evrensel insan haklarının ayrılmaz parçası olduğu kabul edilmiştir. Bu konferans kadın hareketi açısından dönüm noktası olarak kabul edilmekle birlikte, hemen ardından 1993 yılı Aralık ayında gerçekleştirilen BM Genel Kurulu toplantısında "Kadınlara Yönelik Şiddete Karşı Bildirge" benimsenmiştir. Kadına yönelik şiddeti özel olarak ele alan ilk insan hakları belgesi olma niteliği taşıyan bu bildirge, 1979 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin (CEDAW) uygulama etkinliğinin sağlanması ve kadına şiddetin önlenmesi yönünde katkı sağlanması amacıyla kabul edilmiştir. CHP'nin parti politikasında bu metinlerin izleri görülmekte ve sorunun çözümü için öncelikle yasal düzenlemeler esas alınmaktadır. CEDAW'a işlerlik kazandırılması, Türk Ceza Kanunu'nda ihtiyaç duyulan düzenlemelerin yapılması, Eşitlik Çerçeve Kanunu'nun çıkartılması, TBMM çatısı altında bir Kadın Erkek Eşitliği Komisyonu kurulması yasal yaklaşımlar arasında gösterilmektedir (CHP, 2021, s. 54-56).

CHP'nin parti programında geniş şekilde yer bulan bir diğer konu ise kadın istihdamıdır. Bilindiği üzere kadın işgücünün çalışma yaşamına katılımı gelişmekte olan ülkelerin toplumsal refah ve kalkınma açısından çözmesi gereken sorunların başında gelmekte, Türkiye de bu sorunu fazlasıyla hisseden ülkeler arasında yer almaktadır. Zira kadın nüfus, toplam nüfusun yaklaşık yarısını oluşturmasına rağmen işgücü istatistiklerinde farklı bir tablo ortaya çıkmakta ve kadınların oldukça önemli bir kısmının işgücü piyasasının dışında kaldığı görülmektedir. Örneğin işgücüne katılım oranı kadınlar için %34,0, erkekler için %70,9'dur (TÜİK, 2021). Bu oran, gelişmiş ülkeler için %60'lar civarındadır. Buradan kadın istihdam oranının gelişmiş ülkelerin neredeyse yarısı düzeyinde olduğunu, kadınların büyük kısmının formel işgücü piyasasının dışında kaldığını ve yine kadın nüfusun önemli bir kısmının enformel ekonomide çalıştığı yorumunu getirmek mümkündür (ILO, 2022; Öztürk ve Başar, 2018, 43-56). CHP, bu soruna çözüm önerisi olarak Ulusal İstihdam Stratejisi ile uyumlu şekilde Ulusal Kadın İstihdamı Politikasının geliştirilmesini ve bu politikanın Yıllık Eylem Planları ile yürütülmesini sunmaktadır. Ayrıca bireysel yeteneklerini girişimciliğe dönüştürmek isteyen kadınlara yönelik İş Kurma Kredisi ve Pazarlama Desteği uygulaması kadın istihdamını desteklemeye yönelik bir başka politika olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğum yapan sigortalı kadınlara gerekli bütün sosyal hakların tanınması ve altı ay süre ile emzirme yardımı sağlanması da önerilen yaklaşımlar arasında yer almaktadır. Kadınların iş yaşamına katılımlarını sınırlayan önemli bir faktör olan çocuk bakımı konusunda ise İş Kanunu'nda yapılacak yeniden düzenlemeyle en az 100 işçi çalıştıran yerlerde devletin de desteğiyle kreş kurma zorunluluğu getirileceği beyan edilmektedir. Kadının konumunu güçlendirici ve destekleyici ilginç bir uygulama ise Vatandaşlık Hakkı Ödemesidir. Bu uygulamanın amacı, Aile Sigortası ülke genelinde yaygınlaştırılıncaya kadar, kırsal kesimdeki yoksulların koruma altına alınarak ülke genelinde Sıfır Açlık koşullarına ulaşmak şeklinde belirlenmiştir. Bu durumdaki ailelere mevcut koşullarında iyileşme sağlanıncaya kadar her ay asgari ücret düzeyinde ödeme yapılması hedeflenmektedir. Ödemenin öncelikle annenin hesabına yatırılması ve böylece kadının evde daha güçlü konuma getirilmesine destek olunması beklenmektedir (CHP, 2021, s. 57-276-283).

Dezavantajlı gruplar: çocuklar

Türkiye İstatistik Kurumunun 2021 yılı verilerine göre; ülke nüfusu 83 milyon 614 bin 362 kişi olup, bunun 22 milyon 750 bin 657'sini çocuklar oluşturmaktadır. Bu sayı, toplam nüfusun %27,2'sine denk gelmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının (ASHB) 2020 yılı verilerine göre koruma altına alınan çocuk sayısı 168 bin 706'dır³. Fakat bu noktada karşımıza fiili ve olası iki farklı tablo ortaya çıkmaktadır.

³ Kuruluş Bakımı Altında Bulunan Çocuk, Koruma Altına Alınmadan Aile Yanında Destek Verilen Çocuk, Toplam Evlat Edindirilen Çocuk ve Koruyucu Aile Yanında Bakımı Sağlanan Çocukların toplamından oluşmaktadır (Aile ve sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

Fiili olarak korunmaya muhtaç çocuk sayısı düzenli olarak artmaktadır. Örneğin bu sayı 2019 yılında 163 bin 787; 2018 yılında 162 bin 045; 2017 yılında 146 bin 431; 2016 yılında 124 bin 425 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla beş yıllık süre içerisinde yaklaşık %27'lik bir artıştan söz etmek mümkündür. Olası tablo ise korunmaya muhtaç çocuk sayısının resmi rakamların üzerinde olma ihtimalinden kaynaklanmaktadır. Örneğin UNICEF'in 2005 yılındaki bir yayınında, gayri resmi rakamlar dikkate alındığında 80.000 civarında çocuğun sokakta yaşadığı ve/veya çalıştığı belirtilmektedir (UNICEF, 2005). Dolayısıyla ASHB'nın ve UNICEF'in rakamlarının toplamını dikkate aldığımızda korunmaya muhtaç çocuk sayısının yaklaşık 250 bin civarında olduğunu ve buradan hareketle, Türkiye'deki çocuk nüfusuna oranın %1 civarında olduğunu düşünebiliriz. Bu gerçeklik ise bizi, çocuklar ve özellikle korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sosyal politika yaklaşımlarına ihtiyaç duyulduğu sonucuna götürmektedir. CHP bu konuya Devletin temel görevi ilkesiyle yaklaşmakta ve aile gelirine bağlı olmaksızın çocuklara yönelik her türlü hizmetin devletin sorumluluğunda olacağı belirtilmektedir. Bu bağlamda korunmaya muhtaç çocuklar için BM Çocuk Hakları Bildirgesinin uygulanması, "Çocuk Misafirhanesi" sayısının artırılması, koruyucu aile ve annelik uygulamasının özendirilmesi, kimsesiz çocukların tamamının sosyal devlet korumasına alınması ve Gönüllü Anneliğin teşvik edilmesi gibi uygulamalar önerilmektedir. Bu kitlenin pedagojik destek ve mesleki öğretim aracılığıyla topluma kazandırılması noktasında ise çocuk ıslah evlerinin yaygınlaştırılacağı belirtilmektedir (CHP, 2021, s. 145-272).

Dezavantajlı gruplar: engelliler

CHP'nin engelli bireyler konusundaki sosyal politikasının temelinde Ulusal Sosyal Güvenlik Sisteminin oluşturulması ve BM Engelli Hakları Sözleşmesiyle Devlete yüklenen tüm görevlerin yerine getirilmesine dair iki yaklaşım esas alınmaktadır. Birinci yaklaşımı Sosyal Güvenlik Reformu temsil etmektedir. Bu reformun temel amacı başta çalışanlar, emekliler ve kırılgan gruplar olmak üzere toplumun tüm kesimlerini kapsayacak, aynı zamanda insan onurunu ve saygınlığını geliştirecek nitelikte bir Ulusal Sosyal Güvenlik Sistemi oluşturmaktır (CHP, 2021, s. 278). İkinci yaklaşım ise BM Engelli Hakları Sözleşmesinin tüm yönleriyle işlerlik kazandırılması ilkesine dayanmaktadır. 2009 yılında yürürlüğe giren bu sözleşme için Türkiye'nin herhangi bir çekince veya beyanı söz konusu değildir. Sözleşmenin amacı vatandaşların yararlandığı tüm haklardan engellilerin de eşit şekilde faydalanmasını sağlamak ve insan onurunu güçlendirmektir (BM Engelli Hakları Sözleşmesi, Md. 1). Sözleşmeye taraf Devletler engelliliğe dair her türlü ayrımcılığa müsaade etmeksizin engellilere de insan hak ve temel özgürlüklerin sağlanması ve güçlendirilmesiyle yükümlü kılınmıştır (BM Engelli Hakları Sözleşmesi, Md. 4). Sözleşmenin özünde engelli bireylerin diğer bireylerle eşit haklara sahip olduğu ve bu eşitliğin sağlanması amacıyla Devletin yönlendirici ve lider bir role sahip olduğu vurgusu yatmaktadır. CHP, bu sözleşmenin gereğine uygun

hareket etmeyi taahhüt etmekte; bu konudaki taahhütlerini yerine getirirken kamu ve özel kuruluşların ve STK'ların katılımıyla oluşturulacak özerk bir kurum kurulmasını öngörmektedir. Engellilerin sorunlarının çözümü amacıyla düşünülen yönlendirici kurum, Başbakanlığa bağlı Engellilerden Sorumlu Özerk Kurum Başkanlığıdır. Bununla birlikte engellilerin toplumsal yaşama katılımları noktasında birçok sorunu bulunmaktadır. CHP'nin bu konuda, özellikle eğitim ve istihdam temalarıyla ilişkilendirilen politikaları öne çıkarmaktadır. *Eğitim temasına dair politikanın işleyişi*; Rehberlik ve Araştırma Merkezi hizmetleri ile engellilerin eğitiminin desteklenip, etkinleştirmesinin sağlanması; işitme ve görme engellilere eğitim desteği sağlanması; zihin engellilerin teşhis, tedavi ve eğitimi için özel projeler uygulanması; engelliler için kişiye özel sürekli eğitim olanağı verilmesi; engellilere yönelik meslek edindirme programlarının etkinleştirilmesi; engelli rehberlik merkezleri açılması; işitme ve görme engellilerin eğitiminde teknik altyapı ve donanım sağlanması şeklinde özetlenmektedir. *İstihdam temasına dair politikanın işleyişi*; engelli bireylerin kamu kesiminde istihdam edilme olanaklarının artırılması, kurumsal sınavlarla engelli personel alımı yerine, daha basit ve pratik yöntemlerle personel alımının yapılması; sağlık ekipmanları, sağlık ve eğitim hizmetlerinde KDV oranlarının %1'e indirilmesi; çalışan engellilerin erken emekliliklerinin sağlanması bu kapsamda önerilen politikalarıdır (CHP, 2021, s. 263-327).

Dezavantajlı gruplar: gençler

Bu tema, CHP parti programında geniş şekilde tartışılmış olup, mesleki eğitimde sosyal güvenlik priminin finansmanı, üniversite öğrencilerine yönelik uygulamalar, istihdam, sosyal yaşam ve sporun özendirilmesi temalarıyla ilişkilendirilen politikaların benimseneceği anlaşılmaktadır. *Mesleki eğitim temasına dair politikanın işleyişi konusunda*, mesleki eğitim sırasındaki sosyal güvenliğin finansmanı yöntemini benimsemektedir. Bu maksatla meslek lisesinde okuyan öğrencilerin, eğitim süresi boyunca tam zamanlı sigortalı sayılması ve sosyal güvenlik primlerinin devlet tarafından ödenmesi hedeflenmektedir. *Üniversite öğrencilerine yönelik politikanın işleyişinde*; karşımıza karşılıksız eğitim bursu, eğitim kredisi ve barınma desteği olmak üzere üç yaklaşım çıkmaktadır. Karşılıksız eğitim bursuyla, maddi imkânı olmayan üniversite öğrencilerine yeterli düzeyde Karşılıksız Eğitim Bursu sağlanacağı beyan edilmektedir. Talep halinde eğitim kredisi uygulaması üniversite öğrencilerine yönelik bir başka uygulamadır. Bu sistem talep eden tüm üniversite öğrencilerine düşük faizli, kamu destekli "Yüksek Eğitim Yaşam Destek Kredisi" verilmesi şeklinde işletilecek, kredi geri ödemesi ise eğitim sonrasındaki beş yıl içinde gerçekleşmesi öngörülmektedir. Son uygulama gençlere yurt desteğidir. Söz konusu uygulama çerçevesinde tüm yüksek öğrenim öğrencilerine barınma ve yurt olanağı sağlanması taahhüt edilmektedir. *İstihdam temasına dair politikanın işleyişinde* ise Genç İş Kur, GENÇ-İŞ, İş Becerisi Kazandırma Kursları, Mesleki Eğitime Sosyal Güvenlik Desteği, Tarımda Çıracılık Kursları, Kırsal Kesim Mesleki Eğitim ve Sosyal Hizmetler gibi farklı

Projelerin uygulamaya geçirilmesi ile gençlere girişimcilik, meslek edindirme, istihdam ve sosyal güvenlik alanlarında doğrudan destek sağlanması beklenmektedir. *Sosyal yaşam temasına dair politikanın işleyişi*; ulusal değerleri geliştirmek ve farklılıkların bir değer olduğu düşüncesini aşılacak üzere Cumhuriyet Gençlik Evleri Projesi bu politikanın bir bileşeni olarak sunulmaktadır. *Sporun özendirilmesi temasına dair politikası*; yetenekli çocuk ve gençlerin tespiti ve aktif spora yönlendirilmesi amacıyla ülke genelinde Sportif Yetenek Taraması testinin yapılması ve bu suretle yetenekleri tespit edilenlerin maddi ve manevi yönden desteklenmesini içermektedir (CHP, 2021, s. 279-334).

Dezavantajlı gruplar: yaşlılar

Zaman içerisinde yaşam niteliğini etkileyecek boyutta ortaya çıkan pozitif gelişmeler, ortalama insan ömrünü uzatırken; psikolojik, sosyo-kültürel ve ekonomik yönden çözüm üretilmesi gereken birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Özellikle yaşlı bağımlılık oranı istikrarlı şekilde artmaya devam ederken, buna mukabil üretken nüfusun azalması sınırlı kaynağa sahip ülkeleri konu üzerinde daha fazla kafa yormaya ve bu soruna kapsamlı bakış açısı geliştirmeye itmiştir. Bu gelişme Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Örneğin TÜİK verileri 2016 yılında %12,3 olan yaşlı bağımlılık oranının 2021 yılında %14,3'e yükseldiğini göstermektedir. Üstelik geleceğe dönük nüfus tahminlerine göre durum daha da karışık görünmekte, bu oranının sırasıyla 2025 yılında %16,4, 2030 yılında %19,6, 2040 yılında %25,3, 2060 yılında %37,5, 2080 yılında ise %43,6'e ulaşacağı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla yaşlı nüfusu ilgilendiren sağlık, gelir, barınma, rehabilitasyon gibi konular yaşlılara yönelik sosyal politikanın merkezine yerleşmektedir. CHP bu konuda nasıl bir yaklaşıma sahiptir? Konuya ilk aşamada gelir desteği mantığıyla yaklaşılmakta ve bu çerçevede yaşlıların Aile Sigortası uygulaması kapsamına öncelikli olarak alınması hedeflenmektedir. Sağlık konusunun nasıl çözüleceğinin cevabı ise Ulusal Sosyal Güvenlik Sistemidir. Barınma ve rehabilitasyona yönelik olarak, bakıma muhtaç yaşlıların bakımı için yeterli sayıda geriatri merkezi ve huzur evinin açılması ile yatalak durumda bulunan yaşlıların tamamının evde sağlık hizmetlerinden faydalanması amacıyla yardımcı personel görevlendirmesi öne çıkan tedbirler arasında yer almaktadır (CHP, 2021, s. 275-321).

CHP'nin Sosyal Politikanın Yönetim Yapısına Yaklaşımı

CHP'nin parti programını incelediğimizde, sosyal politika ve onun yönetim yapısına dair köklü değişiklikler öne çıkmaktadır. Bu değişikliklerin ise iki farklı yöntem ile gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Birinci yöntemin özünde Sosyal Güvenlik Reformu bulunmaktadır ve buradan Ulusal Sosyal Güvenlik Sistemine ulaşılması beklenmektedir. Bu maksatla Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası yeniden düzenlenerek, İşsizlik Sigortası ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonunun da dahil olduğu tek çatılı Sosyal Güvenlik Kurumunun kurulması hedeflenmektedir. İkinci yöntem ise Kamu

Yönetimi Reformu esasına dayanmaktadır. Bu reformun yapısal değişiklikler ile desteklenmesi ve bu çalışmaları yönlendirmek için bir Devlet Reformu Bakanlığı kurulması önerilmektedir. Bakanlıkların sayısı ve görev alanları yeniden düzenlenirken; çalışma ve sosyal güvenlik alanlarına yönelik Bakanlık düzeyinde yeni yapılanmaların ortaya çıkması beklenilmektedir (CHP, 2021, s. 278-279).

ADALET ve KALKINMA PARTİSİ (AK PARTİ)

Adalet ve Kalkınma Partisinin (AK Parti) parti programı, kurumsal web sitesi üzerinden sayısal ortamda paylaşılmaktadır.

AK Partinin Sosyal Politika Hedefi

Eşitlik

Sosyal politika ve demokrasi arasında dikkate alınması gereken anlamlı ve güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre sosyal sorunlar, siyasal, sosyal ve ekonomik politika ve kararların sonuçları biçiminde değerlendirilmelidir. Ayrıca sosyal politikaların, siyasal ve sosyo-ekonomik politika ve kararların hem bir fonksiyonu olduğu hem de bu kararlar üzerinde işlevsel etkilere sahip olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, sosyal politika ve demokrasi arasındaki ilişkinin dikkate alınması gerektiği ifade edilirken, bu kavramların sadece uygulama ve süreç boyutlarına sahip bir olguya indirgenmemesi gerektiği belirtilmekte; anlamları ve işlevleri açısından da dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Sosyal politika-demokrasi açısından ortaya çıkan tartışmalarda eşitlik, sosyal adalet ve sosyal vatandaşlık gibi kavramların da tartışma alanına dâhil edilmesi gerekmektedir (Koray, 2007, s. 22). AK Partinin sosyal politika anlayışında bu açıdan geniş bir bakış açısının geliştirilmeye çalışıldığı anlaşılmakta; eşitlik anlayışı sınıf temelli ele alınmaktan ziyade tüm kesimleri kapsayacak genişlikte tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, temelinde insan onuru kavramının bulunduğu eşitlik anlayışı Anayasamızın 10. maddesiyle de güvence altına alınmıştır. Bu çerçevede, parti programında eşitlik kavramı üzerinden ayrımcılığın önlenmesi konusunda Anayasada yer alan “kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir” ilkesine paralel olarak, kadınlara yönelik “çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığının önüne geçilecektir” şeklindeki parti programında yer alan ifadelerden cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi amacıyla özel bir politikanın benimseneceği anlaşılmaktadır. Yine Anayasada yer alan “Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, ... için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz” ifadesi paralelinde engellilere yönelik “Hiç kimseye bedensel ve zihinsel özürleri nedeniyle ayrımcılık yapılmasına izin verilmeyecektir” şeklindeki parti programında yer alan ifadelerden, engelli karşıtı tutumların önlenmesi noktasında özel bir kararlılık benimseneceği anlaşılmaktadır (AK Parti, 2021).

Refah

T.C. Anayasasının 5. maddesinde devletin vatandaşa karşı temel amaç ve görevleri geniş bir şekilde tanımlanmakta, gerekçesinde ise “...Devletin... milletin huzurunu sağlamak ve fertlerini mutlu kılmak görevi ile de yükümlü olduğu, Devletin, ferdin hayat mücadelesini kolaylaştıracağı ve ferdin insan haysiyetine uygun bir ortam içinde yaşamasını gerçekleştireceği belirtilmektedir. Bunun, sosyal devletin görevi” olduğu vurgulanmaktadır (Anayasa Mahkemesi, Karar Sayısı: 2017/57). AK Partinin, parti programında bu gerçekliğin izlerine rastlanılmakta ve sosyal devlet ilkesi sınırları üzerinden toplum refahına yönelik bir yaklaşım benimseneceği anlaşılmaktadır (AK Parti, 2021).

Özgürlük

Fişek (2013), bireysel düşüncenin kamu yararı açısından önemini vurgulamakta ve bu olguyu “toplumsal yaşamın olmazsa olmaz” parçaları arasında göstermektedir. Nitekim düşüncenin ifade edil(e)memesi durumunda bireyden daha çok toplumun kaybedeceğini belirtmektedir. Bu noktada düşünce özgürlüğünü, kişisel veya yurttaşlık haklarından ziyade, sosyal politika sorunu olarak görmektedir. Fişek’in bu tespitlerine paralel olarak ve sosyal politika bağlamında düşünce özgürlüğünün parti programlarına nasıl yansıtıldığına baktığımızda, AK Parti programında gençlere ve temel eğitime yönelik özel hedeflerden bahsedilmekte; özgür düşünceli ve kendi kararını kendi alan, sorgulayan, içerisinde yaşadığı toplumun ve küresel gerçeklerin farkında ve donanımlı gençler yetiştirme yaklaşımının benimsendiği; özgür düşünce anlayışının yaşamın erken evrelerinde aşılacağı; temel eğitim aşamasında ise bu anlayışı destekleyecek nitelikte bir eğitim anlayışının benimseneceği anlaşılmaktadır (AK Parti, 2021).

Bu başlıkta değerlendireceğimiz diğer bir konu ise örgütlenme özgürlüğüdür. Örgütlenmeyi müzakere sürecinin bir parçası olarak değerlendirdiğimizde; Koray (2007, s. 44), müzakere sürecinin bireylerin karşılıklı olarak fikir alışverişinde önemli bir işleve sahip olduğunu belirtmektedir. Türkiye’deki bu yaklaşımın somut yansımalarını çalışma yaşamında sendikalar üzerinden görmek mümkündür. Türkiye, ILO’nun 87 sayılı Sözleşmesine taraf bir ülkedir. Söz konusu sözleşme, örgütlenme özgürlüğünün herhangi bir kısıtlama olmaksızın tüm çalışanlara tanınması gerektiği prensibine dayanmaktadır. Sözleşme kapsamında örgütlerin herhangi bir izin sürecine tabi tutulmaksızın kurulabilmesine imkân tanınırken, üyelik hakkından çalışanların eşit şekilde ve herkesin yararlanabileceği belirtilmektedir (ILO, 87 sayılı Sözleşme). Bu hak ayrıca Anayasamızın 51. maddesiyle de güvence altına alınmaktadır. AK Parti, gerek 87 sayılı ILO sözleşmesine gerekse de Anayasamızın ilgili maddesiyle uyumlu hareket etmek üzere; örgütlenme hakkının ve özgürlüğünün önündeki sınırların kaldırılacağını ayrıca kamu görevlilerine de grevli ve toplu sözleşmeli sendikalar haklarının sağlanacağını taahhüt etmektedir (AK Parti, 2021).

AK Partinin özgürlükler bağlamında öne çıkan bir diğer başlığı haber alma özgürlüğüdür. AK Partinin ifade-düşünce-haber alma özgürlüğü bağlamındaki yaklaşımının, demokratik özgürlüğün bir teminatı olarak geniş bir perspektiften ele alındığı görülmektedir (AK Parti, 2021). Partinin bu konudaki temel referans noktalarının, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 19. maddesi ve Türkiye'nin de tarafı bulunduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesiyle uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Esasen Anayasamızda ifade ve düşüncüyü açıklama özgürlüğü 26. maddeyle güvence altına alınmakta ve bu madde düşüncüyü açıklama özgürlüğünün iki ana eksenini olan düşünce ve haberlerin açıklanması ve yayılması unsurlarını öne çıkartmaktadır (Can, 2002). Bu noktada basın yoluyla ifade özgürlüğü hakkı kullanılırken, demokratik sistemlerde geniş bir yorumun benimsenmesi gerektiğine ayrıca vurgu yapılmaktadır (Tümay, 2015, s. 364-369). AK Parti, sansür ve denetim konusunu ise haber alma özgürlüğünün önemli bir parçası olarak ele almaktadır. İletişim ortamı veya iletişim araçları şeklinde tanımlanan medya (TDK, 2021), görsel ve işitsel tüm iletişim yöntemlerini kapsayan bir alan olup, binlerce çalışana sahip bir sektördür. Elimizde net bir sayı bulunmamakla birlikte sendika üyeliği üzerinden bir çıkarım yapacak olursak, medya sektöründe 87 bin 448'i İletişim, 93 bin 795'i Basın, Yayın ve Gazetecilik işkolunda olmak üzere 181 bin 243 sendikalı çalışan bulunmaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2021). Fakat medya ve iletişim araçlarındaki çeşitlilik dikkate alındığında çalışan sayısının çok daha fazla olduğu düşünülmektedir. Gerek önceki bölümlerde ifade edilen özgürlükler bağlamındaki tartışmalar gerekse de çalışan sayısının ve bu alandaki hareket alanının genişliği çalışma şartları, sansür, denetim (Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, 2021) gibi birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. AK Partinin bu konulardaki yaklaşımları dikkate alındığında, öncelikle iş güvencesi ve sosyal güvenlik sorununun dolaylı olarak haber alma özgürlüğünü etkilediği tespitleri paralelinde medya çalışanlarının çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve iş güvencesinin sağlanmasına yönelik özel bir tavır belirlemektedir (AK Parti, 2021). Sansür ve denetim konusu ise konuyu tamamlayıcı bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'deki medya faaliyetlerini yazılı ve görsel medya şeklinde iki başlık üzerinden ele aldığımızda, RTÜK radyo ve televizyon faaliyetlerinin denetiminden ve düzenlenmesinden sorumlu kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (RTÜK, 2021). Yazılı basının kurallarını düzenleyen temel metin ise 5187 sayılı Basın Kanunudur. AK Partinin medya ve sansür bağlamındaki yaklaşımı, sansür ve ilişkili kavramların sivil inisiyatifçe belirlenmesi ve gerekli önlemlerin de yine siyasi otoritenin dışında sivil inisiyatifçe alınması biçiminde şekillenmektedir. Dolayısıyla sürecin Hükümet kontrolü dışında sadece sivil inisiyatifin yönlendirmesiyle işletileceği anlaşılmaktadır. Medyanın denetimi noktasında ise medyayı denetleyen kurumların siyasi baskı aracı olarak medya özgürlüğünü kısıtlayıcı olası tavrını önlemeye yönelik objektif kriterler önerilmiştir (AK Parti, 2021).

AK Parti ve Sosyal Haklar

Eğitim

Eğitim, en önemli insan haklarından birisi ve diğer hakların ayrılmaz bir parçası olup, bireyin insan onuruna yaraşan bir düzeye ulaşmasında önemli fonksiyona sahiptir. Eğitim hakkının gerçekleşmesi noktasında sosyal devlet öne çıkmakta ve bu hakkın devletin pozitif eylemleriyle gerçekleştirilebileceği savunulmaktadır (Şişman, 2014, s. 58). Bununla birlikte, eğitim konusu gelişmiş ülkelerde sosyal politikanın bir parçası olarak görülmemesine rağmen, sosyo-ekonomik eşitsizliklerin eğitim alanına da yansıdığı Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde eğitimin sosyal politikanın kapsamına dahil edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Zira Türkiye’deki eğitimin mevcut durumu dikkate alındığında, sosyal politikalar olmaksızın eğitimin sorunlu bir alan olmaktan çıkamayacağı belirtilmekte ve kamu kaynaklarının önemine vurgu yapılmaktadır (Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, 2014, s. 18-19). Bu yorumlar ışığında ve hali hazırda Türkiye’deki eğitim yaklaşımının bir hak ve Anayasa çerçevesinde Devlet’e yüklenen bir ödev olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz (T.C. Anayasası, Md. 42). Bu bağlamda, AK Partinin programında eğitim konusunun anayasal bir hak olarak ele alındığı ve eğitimde köklü reformları işaret eden yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir. Programda öne çıkan politika önerileri: temel eğitim hizmetlerinin pilot uygulamalarla merkezi idarenin taşra birimlerine ve yerel yönetimlere aktarılması; bir önceki maddeyle uyumlu olarak Millî Eğitim Bakanlığının denetleyici, düzenleyici ve standart oluşturucu bir konuma taşınması; eğitim alanındaki dönüşümde demokratik ve gelişmiş ülkelerin deneyimlerinden de istifade edilmesi, öğretmen yetiştiren okulların bu anlayışa göre yeniden yapılandırılması; mevcut öğretmenlerin yeni sisteme göre hizmet içi eğitime tabi tutulması; kalkınmada öncelikli bölgelerin, mesleki eğitim alanında özel destek programlarıyla desteklenmesi; yüksek öğretimde köklü bir reforma ihtiyaç bulunduğu tespitleriyle paralel olarak YÖK’ün üniversiteler arası koordinasyonu sağlayan bir kuruluşa dönüştürülmesi, üniversitelerin idari ve akademik özerkliklere sahip, öğrenci ve hocaları üzerinde dayatma ve anti demokratik uygulamaların olmadığı, bilimsel araştırma ve eğitim faaliyetlerinin esas olduğu kurumlar haline getirileceği belirtilmektedir (AK Parti, 2021).

Demirtaş (2019, s. 43), eğitimi, “bireyin içerisinde yaşadığı toplumun dilini, inançlarını, değerlerini, tutumlarını, tavırlarını, olaylara ve başka insanlara karşı tutum ve davranışlarını, sorunlara karşı bulduğu çözüm yollarını öğrenmesi, bunları kendi kişiliğine yansıtması süreci” şeklinde tanımlamaktadır. Dolayısıyla bu tanımdan, eğitim sürecinin bireyin kişisel gelişiminde ve buradan elde edilecek bilgi ve deneyimlerin aracılığıyla yaşamın sürdürüleceği mesleğin elde edilmesinde önemli fonksiyona sahip bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. Bunun da ötesinde, bireyin, insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyine ulaşması açısından da sahip olması gereken bir olgu olup, günümüzde toplumun tüm kesimlerine eşit şekilde

tanınması gereken temel insan hakları arasında gösterilmektedir. Engelliler ise eğitim hakkına erişimde en fazla sıkıntı yaşayan kesimi oluşturmaktadır (Şişman, 2014, s. 58). AK Partinin programından engelli bireylerin eğitiminin özel ilgiyi gerektiren bir konu olduğu anlaşılmakta ve devlet öncülüğündeki STK iş birliği ve desteğiyle politikalar üretileceği belirtilmektedir (AK Parti, 2021). Engelli bireylerde olduğu gibi eğitim hakkına erişimde sıkıntı yaşanan bir diğer grup kız çocuklarıdır. Her ne kadar kız çocuklarının eğitime erişimi noktasında göreceli düzeyde ilerleme sağlanmış olsa da eğitim sisteminin barındırdığı çok katmanlı ve çok boyutlu eşitsizlik ve ayrımcılık günümüzde devam etmektedir. Özellikle kırsal kesimdeki kızların okullaşmasında bu sorun daha da büyükmektedir (Sayılan, 2012, s. 14-36). AK Partinin bu konudaki tavrının, sorunun yerinde çözümü prensibiyle şekilleneceği ve bölge koşullarına uygun eğitim projelerinin geliştirileceği belirtilmektedir (AK Parti, 2021). Ailenin sosyo-ekonomik yapısı, eğitim durumu, aile içi iletişim, yaşanılan bölge, fiziki ve sosyal çevre gibi koşullar fırsat eşitliği üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir. Eğitim ise bu fırsat eşitsizliğinin aşılmasında önemli bir politika aracı olarak değerlendirilmektedir (Çiftçi ve Çağlar, 2014, s. 156). Bu bağlamda AK Partinin maddi durumu iyi olmayan çocukların eğitimine yönelik iki farklı tavrı ortaya çıkmaktadır. Birincisinde başarılı öğrencilere yönelik olarak, başarı kriteri çerçevesinde maddi koşulları iyi olmayan ailelerin çocuklarının özel okullarda devlet desteğiyle okumalarının temin edileceği anlaşılmaktadır. İkincisinde ise diğer öğrencileri ilgilendiren kısmıyla konuya eğitimde fırsat eşitliği açısından yaklaşmakta ve tüm öğrencilerin kaliteli eğitim almasının sağlanacağı belirtilmektedir (AK Parti, 2021).

Sağlık

Sosyal politika, sosyal güvenlik ve sosyal hizmet alanlarında politikalar üreterek toplumsal refahın geliştirilmesine hizmet eder. Bu perspektiften sağlık olgusuna baktığımızda; bu konunun sosyal refah ve sosyal güvenlik kapsamında değerlendirildiği anlaşılmaktadır (Topkaya, 2016, s. 707). Zira sosyal politikanın sosyal refah kavramına uyumlu olarak sağlık politikalarıyla iç içe geçmiş bir ilişkiye sahip olduğu da belirtilmelidir. Örneğin başta AB olmak üzere birçok uluslararası yapıda sağlık konusu sosyal politikalar altında yer almaktadır. Bu tespitten yola çıkarak sağlık politikasının “sağlıklı bir toplum için çizilen yol” şeklinde tanımlandığı görülmektedir (Kumbasar, 2016, s. 28-61). Burada yöntem ve içerik olarak toplum yararı gözetilen hedeflerin ön plana çıktığını ifade etmek mümkündür. AK Parti programından, sağlık sisteminde tam kapsayıcılığın, merkezi koordinasyonun, Sağlık Bakanlığı sisteminin reorganizasyonunun, sağlık hizmetlerinin fiziki koşulları ve altyapısının dönüşümünün, sağlık çalışanlarının sosyal haklarının iyileştirilmesinin hedeflendiği vurgulanmaktadır (AK Parti, 2021).

Barınma

Barınma, temel insan ihtiyaçlarının başında gelmektedir. Günümüzde birçok ülke, vatandaşlarının barınma ihtiyacına çözüm aramakta ve çeşitli sosyal politika uygulamalarıyla bu sorunu aşmaya çalışmaktadır. Fakat bu politikalar üretilirken sorunun ele alınış biçimi ve bu sorunun nasıl tanımlanması gerektiği, konunun ilk çıkış noktasını oluşturmaktadır. AK Parti programında kentleşme ve konut önemli bir sorun olarak tanımlanmaktadır. Partinin konut meselesinin çözümüne yönelik temel bakış açısı incelendiğinde, konunun öncelikle iç göç olgusundan kaynaklanan bir problem olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır. Orta sınıf ailelerin ev sahibi olabilmeleri amacıyla uzun vadeli konut kredisi uygulaması sorunu çözmek üzere benimsenen temel yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca engellilerin de konut projeleriyle desteklenmesi, barınma sorunun çözümüne yönelik diğer öneriler arasında yer almaktadır (AK Parti, 2021).

Toplumsal ve sosyo-kültürel farklılıkların mekânı olan kentler, sakinlerinin ortaya çıkardığı kendine özgü değerlerle kentli kimliği olarak diğer olgulardan bir parça ayrılmakta ve korunması gereken değerler arasında kabul edilmektedir. Bu noktada kent-kültür-kimlik-mekân bağına koruma düşüncesini yansıtan farklı politikalar üretilmeye çalışılmaktadır. Örneğin imar suçlarını bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Fakat bu suçun dar bir kapsamda değerlendiriliyor olmasına yönelik eleştirilerden dolayı, kent olgusunu daha geniş kapsamda ele alan “kente karşı suç” kavramı ortaya çıkmıştır (Kalonya ve Yıldırım, 2020). Söz konusu kavram “kent olarak tanımlanan mekânlara ekonomik, sosyal, fiziksel ve kültürel yönlerden verilen zararlar veya kentin kent olması nedeniyle sahip olduğu kimi özelliklerinin ve değerlerinin yok edilmesine, bu değerlere saldırılmasına yönelik eylemler” şeklinde tanımlanmaktadır (Mengi, 2007, s. 47). Fakat söz konusu suçun hukuken somut bir nitelik taşıyabilmesi, yasalarda açıkça tanımlanmış olmasına endekslenmektedir (Keleş, 2007, s. 46). Bu bağlamda kente karşı suçları önlemek amacıyla kentle ilgili yasaların yeterlilik, cezaların ise caydırıcılık açısından tartışılması gerektiği belirtilmektedir (Kalonya ve Yıldırım, 2020, s. 760-761). AK Partinin bu konuda imar planı ve suç tanımının düzenlenmesine yönelik ikili bir yaklaşım benimsediği anlaşılmaktadır. Kent kimliğini destekleyecek nitelikteki imar planı uygulamasında şehirleşmenin sağlandığı bölgelerdeki imar tadilatı aracılığıyla yoğunluğun artırılması yerine gecekonduların öncelikle imar planlarının gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Kent kimliğinin ve kendine özgü değerlerinin korunması noktasında ise yukarıda da önemine vurgu yapılan kente karşı suç tanımının yasal zemine oturtulacağı anlaşılmaktadır (AK Parti, 2021).

Çalışma yaşamı

AK Partinin çalışma yaşamına yönelik parti programından dünya ile bütünleşme saikiyle hareket edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim parti programında, ILO sözleşmeleri ve ilkeleri çerçevesinde hareket edileceği ve endüstri ilişkilerinin tarafları arasındaki ilişkinin güçlendirileceği belirtilmektedir. Örneğin ILO'nun 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesinden izlere parti programında rastlanılmakta ve çocuk emeğinin sömürülmesinin önüne geçileceği beyan edilmektedir. Ayrıca çalışma yaşamında ILO'nun 111 No'lu Ayrımcılık (İş ve Meslek) sözleşmesiyle uyumlu olarak "Çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığının önüne geçilecek ... " şeklinde hareket edileceği; 100 No'lu Eşit Ücret Sözleşmesi paralelinde ise "çalışma yaşamında ücret eşitliğinin ve liyakatin hakim kılınacağı" taahhüt edilmektedir (AK Parti, 2021).

AB'ne uyum sürecinde sosyal diyalog mekanizmaları önem kazanmış, sosyo-ekonomik konularda toplumun geniş kesimlerinin temsil edildiği yapılar ortaya çıkmıştır. Bu yapılardan bir tanesi de Anayasamızda da yer verilen ve kamu politikası oluşturulması sürecinde iş birliği ve uzlaşma temalarının öne çıktığı Ekonomik ve Sosyal Konseydir. Anayasamızda, Cumhurbaşkanına danışma niteliğinde görüş bildirmek üzere Ekonomik ve Sosyal Konseyin kurulabileceği belirtilmektedir (T.C. Anayasası, Md. 166). Bu yapının kuruluş amacına baktığımızda, sosyo-ekonomik politikaların üretilmesinde toplumsal iş birliği ve uzlaşmayı hedefleyen, danışma niteliğinde ortak görüşün belirlendiği bir yapı olduğu anlaşılmaktadır (4641 S.K., Md.1). Fakat en son 05 Şubat 2009 yılında toplanan bu konseyin her ne kadar günümüzde yasal varlığını korumaya devam ettiği anlaşılrsa da fiili faaliyetlerinin durma noktasında geldiği belirtilmektedir (İstikbal ve Kopuz, 2020, s. 325). AK Partinin programı incelendiğinde, bu konuda özel bir inisiyatif üstlenileceği ve bu yapıya daha dinamik bir işlev kazandırılacağı ifade edilmektedir (AK Parti, 2021).

Dezavantajlı gruplar: kadınlar

Kadınların siyasal ve toplumsal hayata katılımında ve kadına bakış açısında önemli ilerlemeler kaydedilmiş olmasına rağmen gerek kamusal alanda gerekse de özel alanda birtakım problemler devam etmektedir. Kimi zaman ataerkil toplum yapısının yarattığı baskı, kimi zaman da gelenekselci bakış açısı bu sorunu kronikleştiren temel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte kadın sorunları, diğer toplumsal sorunları besleyen bir özelliğe de sahiptir. Dolayısıyla içerisinde şiddet, ayrımcılık, adaletsizlik gibi olguları barındıran kadın sorunlarının çözümüne yönelik atılacak somut adımlarla, toplumun diğer katmanlarında da gelişme ve ilerleme sağlanacağı düşünülmektedir. Türkiye'nin tarafı olduğu CEDAW Sözleşmesinin bu bakış açısıyla şekillendiğini belirtmek mümkündür. Sözleşmeye göre taraf devletlerce kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldırıcı bir politika izlenmesi, kadın-erkek eşitliği ilkesinin ulusal mevzuata

eklenmesi, ayrımı yasaklayan önlemlere işlerlik kazandırılması, kamu kurumlarının ayrımcılık içeren uygulamalardan uzak hareket etmesinin sağlanması, kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden bütün ulusal cezai hükümlerin ortadan kaldırılması gibi hususların yerine getirileceği taahhüt edilmiştir (CEDAW, Md. 2). AK Parti programında, söz konusu sözleşme doğrultusunda hareket edileceği ifade edilmiştir. Parti programında kadınlara yönelik bir diğer dikkate değer yaklaşım sosyal güvence konusudur. Sosyal güvenlik, bireylerin geliri dikkate alınmaksızın insan hakkı ve devlet görevi çerçevesinde sağlanan sosyal tehlikelere karşı bir koruma mekanizmasıdır. AK Partinin bu konuda alternatif bir öneriye sahip olduğu anlaşılmakta ve ev kadınlarına sosyal güvence sağlanmasına yönelik çalışmaların gerçekleştirileceği belirtilmektedir (AK Parti, 2021).

Dezavantajlı gruplar: çocuklar

Sosyal Hizmetler Kanununa göre, beden veya ruh sağlığı ile ahlaki gelişimleri tehdit altında bulunan, annesi veya babası olmayan veya onlar tarafından terk edilen, sosyal tehlikelere karşı savunmasız kimseler korunmaya muhtaç çocuk kapsamında tanımlanmaktadır (2828 S.K. Md. 3). Bu kitlenin özellikle korunması gerektiği uluslararası ve ulusal mevzuatta ifade edilmiştir. Örneğin Türkiye'nin de tarafı olduğu BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesinin 3. maddesine göre, sözleşmeye taraf devletlere çocukların esenliği için gerekli bakım ve koruma konusunda Devlete görev yüklenmekte ve gerekli yasal ve idari tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmektedir. Bu konuda devleti bağlayıcı bir diğer unsur Anayasa metninde karşımıza çıkmakta ve 41. madde çocukların korunması görevinin Devletin uhdesinde bulunduğu, gerekli tedbirlerin alınarak ilgili teşkilatın kurulması gerektiği belirtilmektedir. Aynı şekilde 61. maddeden Devletin korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması amacıyla her türlü tedbirin alması gerektiği anlaşılmaktadır. Söz konusu yaklaşımlarla da uyumlu olarak, AK Partinin korunmaya muhtaç çocuklar konusunda iki farklı politika güdeceği anlaşılmaktadır. Birinci eksendeki politika, koruyucu aile uygulaması olup, bu yaklaşımın özünde “koruyucu aile” ve “aileye dönüş” gibi projelerin desteklenmesi bulunmaktadır. Söz konusu parti politikasının ikinci eksenindeki ve tamamlayıcı unsur olarak düşünülen yaklaşımı ise bu kitlenin sayısal artışını önleyecek projelerin teşvik edilmesidir (AK Parti, 2021).

Dezavantajlı gruplar: engelliler

Dünya genelindeki engelli birey sayısı bir milyardan üzerine ulaşmış olup, dünya nüfusunun yaklaşık %15'ini oluşturmaktadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2011, s. 31). Türkiye'deki engelli birey sayısının da küresel düzeydeki ortalamalara yakın olduğu ve Türkiye nüfusuna oranlarının tahmini %12 civarında olduğu belirtilmektedir (Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002, s. 6). Dolayısıyla toplumsal yaşamda temsil edilmesi ve sorunlarına çözüm üretilmesi gereken oldukça geniş bir kitle karşımıza çıkmaktadır. AK Parti

programındaki engellilik konusu parti ilkesi düzeyinde ele alınmakta ve engellilere yönelik yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerekli tedbirlerin alınarak toplumla bütünleşmelerine olanak sağlayan ve çalışma yaşamına katılımlarını özendirici politikaların geliştirileceği belirtilmektedir. Sorunların çözümüne yönelik politikalar ise fiziki koşulların iyileştirilmesi, sivil katılımın teşviki ve engellilerin bakımı olmak üzere üç perspektiften değerlendirilmektedir. *Fiziki koşulların iyileştirilmesi açısından benimsenen politika yaklaşımları*; engellilere yönelik konut projelerin desteklenmesi, kimsesiz engellilerin bakımı konusundaki politikaların iyileştirilmesi, engelli gençlerin sportif faaliyetleri katılımını teşvik eden politikalar üretilmesi, kamusal alanda engelli bireylerin yaşamını kolaylaştıracak yapısal önlemlerin alınması başlıklarını içermektedir. *Sivil katılımın desteklenmesi yönünde benimsenen politika yaklaşımları*; engellilerin temsil edildikleri kurul ve komisyonların yaygınlaştırılması, engellilerin kullandığı araç gereçlerin imalat ve ithalatını kolaylaştırıcı düzenlemelerin yapılması, özel eğitim imkanlarının artırılması, iş kurma kredisi imkânı verilmesi ve vergi muafiyeti getirilmesi başlıklarındaki uygulamaları içermektedir. *Engellilerin bakımı açısından benimsenen politika yaklaşımında ise*; engellilerin mesleki yetkinlikleri ve rehabilitasyon imkanları geliştirilirken devletin hizmet sunan bir anlayışla hareket edilmesi hedeflenmektedir (AK Parti, 2021).

Dezavantajlı gruplar: gençler

Toplam nüfusun %15,4'ünü oluşturan gençlerin AK Parti programında nasıl ele alındığına baktığımızda; evlilik kredisi uygulamasıyla evlenecek gençlerin teşviki, semt kütüphaneleri ve gençlik merkezlerinin yaygınlaştırılması yoluyla kişisel niteliklerin gelişimi, yeni bir spor politikası oluşturulması yoluyla sporun özendirilmesi temalarıyla ilişkilendirilen politikaların benimseneceği anlaşılmaktadır. *Evlilik temasında*; evlenmeyi planlayan gençlere evlilik kredisi sağlanması bu politika kapsamında düşünülmektedir. *Kişisel niteliklerin gelişimi temasına dair politikanın işleyişi*; gelişmiş standartlara sahip semt kütüphanelerinin kurulması ve gençlerin sosyal aktivitelere katılımına olanak sağlayan gençlik merkezlerinin yaygınlaştırılması şeklinde planlanmaktadır. *Spor temasına dair politikanın ise*; gençlerin uluslararası yarışma ve faaliyetlere teşvik edilmesi ve başarılı olanlara özel eğitim ve iş olanağının sağlanması, değişen şartlara uygun yeni bir spor politikasının oluşturulması, lisanslı sporculara sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanma hakkının verilmesi şeklinde işletilmesi planlanmaktadır (AK Parti, 2021).

Dezavantajlı gruplar: yaşlılar

Dünya nüfusuna dair güncel projeksiyonlar, 2019 yılında 703 milyon kişi olan 65 yaş üzeri yaşlı nüfusun, 2050 yılında ikiye katlanarak 1,5 milyara ulaşacağını göstermektedir. Kısacası her altı kişiden

birinin 65 yaş ve üzerinde olması beklenmektedir (UN, 2019, s. 1). Resmi raporlar Türkiye'nin de benzer bir süreçten geçtiğini göstermektedir. TÜİK'in geleceğe yönelik nüfus tahmini çalışmalarına göre yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranının sırasıyla 2025 yılında %11,0, 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6, 2080 yılında ise %25,6 ulaşacağı hesaplanmaktadır (TÜİK, 2021a). Bu gelişme, yaşlı nüfusun sosyo-ekonomik koşullarını iyileştirmek ve geleceğe dönük tedbir almak üzere yeni politika arayışlarına yönlendirmektedir. AK Parti bu sorunun ilk aşamasında çözüm olarak "huzurevleri hastanelerinin genişletilmesine önem verilmesini" önermektedir. Alternatif bir yöntem ise Çin'de de örneğine rastlanılan aile bütünlüğü içerisinde bakım ve gözetim yaklaşımının (Bkz. Balun, 2021) teşvik edilmesi ve genç kuşakların yaşlı ebeveynlerini yanlarında barındırmalarının özendirilmesidir. Bu yaklaşımları tamamlayıcı unsur olarak da içerisinde buldukları olumsuz sosyo-ekonomik koşullardan dolayı korunmaya muhtaç durumdaki bireylere yapılan karşılıksız yardımlar yani sosyal yardımların günün koşullarına işletilmesi önerilmektedir (AK Parti, 2021).

AK Partinin Sosyal Politikanın Yönetim Yapısına Yaklaşımı

Türkiye'de sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin koordinasyon etkinliğini arttırmak üzere, bu hizmetleri yürüten bakanlıkların tek bir bakanlık çatısı altında birleştirilmesine yönelik tartışmalar uzun süredir devam etmektedir. Nitekim 09 Temmuz 2018 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle, söz konusu hizmetleri ayrı ayrı yürütmekle görevli 2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile 1983 yılında reorganize edilen Çalışma ve Sosyal Güvenlik bakanlıkları "Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı" adı altında birleştirilmiştir. Gelineen noktada bu bakanlığın görev alanı sosyal yaşamın tamamını kapsayacak şekilde genişlemiştir. Fakat 21 Nisan 2021 tarihinde yayımlanan 73 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle söz konusu teşkilat "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı" ile "Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" ayrı bakanlıklar olarak yeniden yapılandırılmıştır. AK Parti programında sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin ortak yönetimini amacıyla bu hizmetlerin tek bir bakanlık çatısı altında birleştirileceği belirtilmektedir. Sosyal politikanın alan olarak ve doğası gereği insanı ve sosyal sorunları konu edinen özelliği, onu oldukça geniş bir perspektifle hareket etmeye yönlendirmektedir. Bu geniş alan ise pratikte sosyal güvenlik, sosyal hizmet ve sosyal yardım gibi temel unsurlara ayrılmaktadır. Nihayetinde bu olgular arasında çok boyutlu ve güçlü bir etkileşim bulunmakta olup, sosyal politika bu unsurlar arasında yürütülen politikalar bütünüdür. Dolayısıyla toplumsal refah açısından önemli etkiye sahip sosyal politikaları uygulayacak olan Devletin, bu alanda iyi bir yönetim sistemine sahip olması gerektiği

düşünülmektedir. Zira bu tespitlerin, AK Parti programındaki bakanlıkların birleştirilmesi fikrine de yansdığı görülmektedir (AK Parti, 2021).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yaşlı nüfusun artması sağlık ve sosyal güvenlik sisteminin bu durumdan etkilenmeye başlaması, kadınların fırsat eşitliği çerçevesinde sosyo-ekonomik yaşama daha fazla dahil olma yönündeki talepleri, işsizlik ve yoksulluk gibi toplumsal yapıda meydana gelen gelişmeler sosyal politikaları değişime zorlamaktadır (Koray, 2007, s. 20). Şişman (2017, s. 20), bu noktada Türkiye’deki sosyal politikaların niteliğini eleştirirken bireylerin sosyal sorunlarının hak temelli ele alınması yerine, hayırseverlik temelinde çözülmeye çalışıldığını belirtmekte ve sosyal adalet-sosyal refah ilişkisini temel alan devlet düşüncesine ulaşamadığını ifade etmekte, Arun (2022, s. 1018) ise sosyal politikaların arkasındaki ahlaki gerekçelendirmenin hayırseverci ve özgecil nedensellikler üzerine inşa edilmesini, sosyal adalet tartışmaları ve arayışları ile sosyal politika alanının yeterli ilişkiselliği kuramamış olmasına bağlamaktadır. Çalışma kapsamında incelediğimiz her iki partide bireyin sosyal sorunlarına hak temelli yaklaşacağını deklere etmektedir. Sosyal politika, sosyal adaletin sağlandığı, üretim ve bölüşümün hakça gerçekleştiği, gelir dağılımında adaletin sağlandığı, yoksulluk sorununun asgari düzeye indiği, toplumsal kalkınmanın sağlandığı toplum düzeninin teminatı olarak görülmektedir. Nihayetinde sosyal politika, sosyo-ekonomik zenginlikten her bir bireyin hak temelli ve eşit biçimde pay almasını hedeflemektedir. Her iki partinin de sosyal politikanın bütününe hak temelli yaklaşım sergilemesi burada vurgulanması gereken bir tespittir.

Partilerin programlarında sosyal politika önerileri tartışılırken, sorunun ele alınış biçimi, kapsam, çözüm önerileri gibi konuların ifade edilmiş biçiminde önemli farklar ortaya çıkmıştır. AK Parti genellikle ilke düzeyinde ve çok fazla ayrıntılara girmeyen sade bir dil kullanmayı tercih ederken, CHP sosyal politika önerilerinin hemen hemen tamamında çözüme yönelik bir model önermekte ve bu modeli destekleyecek mevzuat, insan kaynağı, finansman vb. konuları da olabildiğince ayrıntılı belirtmektedir. Bu farkın, AK Partinin halihazırda iktidar kimliğinden, parti programının ilk halinin korunuyor olmasından (2001) veya CHP’nin parti programının yakın tarihlerde (2008) değiştirilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, çalışmada sadece parti programlarına odaklanılmıştır. Herhangi bir seçime özel seçim beyannameleri veya güncel konulara dair parti raporları gibi yayınlar dikkate alınmamıştır. Ayrıca AK Partinin programı iktidar kimliğinden bağımsız olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte parti programındaki konular genellikle benzer başlıklar üzerinden ele alındığı görülmüş fakat örneğin ülke gündeminde uzun süredir yoğun şekilde tartışılan göçmenler konusunda CHP somut yaklaşımlar önerirken, AK Partide konuya dair ilkesel düzeyde herhangi bir politika önerisine

rastlanılmamıştır. Oysa göç ve göçmen sorunu, günümüzün küresel düzeydeki en önemli sosyal sorunları arasına yerleşmiştir. Nitekim özellikle Türkiye son dönemde farklı coğrafyalardan gelen binlerce göçmenin göç merkezine dönüşmüştür. Doğal olarak yabancı bir toplumda, yeni bir yaşam ile sonuçlanan bu göçler, sosyo-kültürel birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Kuşkusuz bu kitlenin sosyal yaşama entegrasyonu, konunun en hassas tarafını oluşturmaktadır. Dolayısıyla göçmenlere yönelik bu başlıkta, en azından ilkesel olarak konuyu ele alan sosyal politika uygulamalarına ihtiyaç bulunduğu değerlendirilmektedir.

Ülke nüfusu içerisindeki oranı artmaya devam eden yaşlılara yönelik yaklaşımlar dikkate alındığında, AK Parti huzurevlerinin arttırılacağını ve aile bütünlüğü içerisinde yaşlı bakımını özendirecek politikalar geliştirileceğini belirtmektedir. Söz konusu kitlenin ekonomik koşullarının iyileştirilmesine yönelik ise sosyal yardımların günün şartlarına uygun hale getirileceği ifade edilmektedir. CHP ise yaşlıların sosyo-ekonomik şartlarını iyileştirici tedbir olarak ilk etapta Aile Sigortası kapsamına alınacağını, bakım ve rehabilitasyon konusunu da Ulusal Sosyal Güvenlik Sistemiyle çözeceğini ifade etmektedir. Neticede her iki partide yaşlıların bakımı ve rehabilitasyonlarına yönelik politikaları öne çıkartmaktadır. Fakat şayet toplumsal yaşamdan koparılmadan ve insanlarla iletişimde sürekliliğin sağlandığı bir ortam yaratılabilirse, yaşlılara yönelik politikaların daha başarılı olabileceği düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen parti programlarında engellilere yönelik birçok yaklaşım ortaya konulmuştur. Örneğin AK Parti engelli bireylerin sorunlarının çözümünü fiziki koşulların iyileştirilmesi, sivil katılımın teşviki ve engellilerin bakımı olmak üzere üç perspektiften değerlendirilmektedir. CHP ise engellilerin sorunlarının çözümü amacıyla Başbakanlığa bağlı Engellilerden Sorumlu Özerk Kurum Başkanlığına işlerlik kazandırmayı düşünmektedir. Fakat engelli bireylere bakış açısının fiziksel koşulların iyileştirilmesi, hizmetlere erişimin sağlanması veya onlara ekonomik destek sağlamayla sınırlandırılmaması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü kanımızca sorunun temelinde, diğer bireylerle eşit haklara sahip oldukları düşüncesinin topluma tam olarak yerleştirilememiş olması gerçeği bulunmaktadır.

Partilerin, genç nüfusun büyüklüğüyle de doğru orantılı olarak ülke geleceğine ve dolayısıyla siyasete potansiyel etkisinin farkında oldukları görülmekte ve bu durumun parti programlarına da fazlasıyla yansdığı anlaşılmaktadır. Her iki partide gençlerin eğitimi, istihdamı, sosyal yaşamdaki konularının güçlendirilmesi gibi başlıklarda öneriler getirmişlerdir. Fakat öncelikle üzerinde durulması ve kalıcı politikalar üretilmesi gereken konuların başında istihdam sorunu gelmektedir. Bilindiği üzere Türkiye'nin demografik yapısı genç bir nüfustan oluşmakta ve işgücüne düzenli olarak her yıl yüzbinlerce kişi katılmaktadır. Fakat istihdama katılımda bu kitle en problemliler başında gelmektedir. Örneğin resmi istatistikler dikkate alındığında, gençlerde işgücüne katılım oranının düşük olduğu ve genç işsizliğinin

önemli bir sorun olarak karşımıza çıktığı anlaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle genç nüfusun istihdamına yönelik ilkesel yaklaşımlara ihtiyaç bulunduğu düşünülmektedir.

Kadınların toplumsal yaşamda daha aktif yer almaları ve eşit şekilde temsil edilmelerine yönelik gerek AK Parti gerekse de CHP birçok taahhütte bulunmuştur. Bu konuda en pratik çözüm, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve ulusal yasaların özümseme, işlerlik kazandırılmasıdır. Çünkü çok sayıda hukuki metin bulunmaktadır ve bunlar eğitim, istihdam, eşitlik gibi birbirinden bağımsız pek çok sorunu ilk etapta çözecek niteliktedir.

Sosyal politikanın yönetim yapısı konusu her iki parti programında da tartışılan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. AK Parti, sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin ortak yönetiminin tesis amacı ile bu hizmetlerin tek bir bakanlıkta toplanmasını hedeflemektedir. CHP ise Sosyal Güvenlik Reformu iddiası üzerinden sosyal politikanın kapsamını köklü reformlarla yeniden tanımlamakta ve Bakanlık düzeyinde yeni oluşumlara yöneleceğini belirtmektedir. Bu durumu, sosyal politika uygulamalarının yönetiminde istenilen standartların henüz yakalanamadığının ve arayışların devam ettiğinin bir işareti olarak değerlendirmek mümkündür.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Yazar, çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir. Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Adalet ve Kalkınma Partisi [AK Parti]. (2021). Parti Programı. <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/> (Erişim Tarihi: 11.10.2021).
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020). İstatistikler. <https://www.aile.gov.tr/media/87499/kurumsal-istatistikler.pdf> (Erişim Tarihi: 28.12.2021).
- Altan, Ö. Z. (2021). *Sosyal Politikaya Giriş*. Eskişehir: Nisan Yayınları.
- Anayasa Mahkemesi. Karar Sayısı: 2017/57 ve Karar Sayısı: 2013/123.
- Arun, M. O. (2022). Back to the Theory: Re-Considering Social Policies as Egalitarian Pre-Conditions of the Liberal Meritocracy. *Çalışma ve Toplum*, 73 (2), 1017-1042.
- Aydın, U. & Keskin, Ö. (2015). 2821 Sayılı Kanun'dan 6356 Sayılı Kanun'a: Türkiye'de Sendikalar Hukukunun Dönüşümü. *AndHD*, 1 (2), 1-41.
- Ayhan, A. (2009). Eşitlik İlkesi ve Tarihçesi Türkiye'de Kadın Erkek Eşitliği ve Eşitsizliği. *Hukuk Gündemi Dergisi*, Güz, Sayı: 12, 45-51.

- Bedir, E. (2013). Sosyal Politikanın Ulusal Araçları. Ed. A.İ. Oral ve Y. Şişman, *Sosyal Politika-I* içinde (s. 88-115). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2621.
- Bozdoğan-Akbaş, N. & Gökay. M. (2021). Avangard Manifestoların Eğitim Programlarındaki Yeri. *Ulakbilge*, 58, 446–461.
- Bakan, S. & Özdemir, H. (2012). Sosyal Politika Açısından CHP ile AKP'nin Karşılaştırılması. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 3 (1), 22-50.
- Balun, B. (2021). Çin'de Aile Desteği ve Yaşlı Refahı: Aile Sorumluluğu (Evlada Dindarlık) Yasası Bağlamında Bir Değerlendirme. *UNIKA Toplum ve Bilim Dergisi*, 1(1), 28-37.
- Başdemir, H. Y. (2014). Türkiye'de Eğitim Reformu İçin Ara Öneriler. *Liberal Düşünce*, 19 (76), 101-118.
- Bläsius, J., Dahm, J., Gombert, T., Krell, J. & Timpe, M. (2010). *Sosyal Demokrasi El Kitabı 1*. Friedrich-Ebert-Stiftung Sosyal Demokrasi Akademisi yayınları, Güncelleştirilmiş 3. Baskı.
- Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu. (2014). *Türkiye'de Sosyal Politika: İlkeler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Aralık.
- Can, O. (2002). Anayasa Değişiklikleri ve Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü. *Anayasa Yargısı*, 18 (1).
- Cumhuriyet Halk Partisi [CHP]. (2021). Parti Programı. <https://chp.azureedge.net/1d48b01630ef43d9b2edf45d55842cae.pdf> (Erişim Tarihi: 11.10.2021).
- Çalışkan, H. & Çevik, E. İ. (2018). Kadına Yönelik Şiddetin Belirleyicileri: Türkiye Örneği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (14), 218-233.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2021). İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2021 Temmuz Ayı İstatistikleri.
- Çelik, A. (2005). Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye'nin Çekinceleri. *Türk-İş Dergisi*, 366, Mayıs-Haziran.
- Çiftçi, C. & Çağlar, Ç. (2014). Ailelerin Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Öğrenci Başarısı Üzerindeki Etkisi: Fakirlik Kader Midir? *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 155-175.
- Demirtaş, Z. (2019). Uluslararası Antlaşmalar Çerçevesinde Engellilerin Eğitim Hakkı. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, (2), 39-59.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (2002). *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 2913.
- Dünya Sağlık Örgütü (2011). *Dünya Engellilik Raporu 2011*. Malta: Dünya Sağlık Örgütü.
- Emrealp, S. (1991). *Sosyal Demokrasi'den "Sosyal Demokrasi"ye*. İstanbul: AFA Yayınları, Ekim.
- Erol, D. D. (2013). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye Yazılı Basınında Şiddet Haberleri ve Haber Fotoğrafları. *Selçuk İletişim*, 8 (1), 192-211.

- Fincancı, Y. (1993). *Günümüzde Sosyal Demokrasi*. İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Fişek, G. (2013). İfade ve Hak Arama Özgürlüğü. <https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/ifade-ve-hak-arama-ozgurlugu/> (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Gökçe, A. F. (2013). Siyasal Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Disiplin Algısı: Türkiye. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9), 65-79.
- Gören, Z. (2014). Sosyal Hukuk Devletinde Özgürlük ve Yükümlülük. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (26), 26-46.
- Günay, E. (2007). Evrensel İlkeleriyle Sosyal Demokrasi. *Demokrasi Platformu*, 3(9), 1-8.
- Fejtö, F. (1989). *Her şeye Rağmen Sosyal Demokrasi*. Ankara: Verso Yayıncılık, 1. Basım.
- Gülmez, M. (2010). İnsan Haklarında Ayrımcılık Yasaklı Eşitlik İlkesi: Aykırı Düşünceler. *Çalışma ve Toplum*, 2, 217-266.
- Hekimoğlu, H. B. (2010). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Yayınları.
- Hofmeister, W. & Grabow, K. (2011). *Political Parties. Functions and Organization in Democratic Societies*. Singapore: Konrad Adenauer Stiftung.
- Hunt, J. (1998). *The French Revolution*. New York: Routledge.
- International Labour Organization [ILO]. (2021). ILO'nun Görevi ve Hedefleri. https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_372872/lang--tr/index.htm (Erişim Tarihi: 22.11.2021).
- International Labour Organization [ILO]. (2022). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Programı. <https://www.ilo.org/ankara/projects/gender-equality/lang--tr/index.htm> (Erişim Tarihi: 14.02.2022).
- İstikbal, N. I. Ç. & Kopuz, E. (2020). Politika Oluşturma Sürecinin Bir Aktörü Olarak Ekonomik ve Sosyal Konsey. *KAÜİİBFD*, 11(Ek Sayı 1), 325-343.
- Keleş, R. (2007). Kente Karşı Suç. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Bülten 55: *Kent ve Suç*, 6, 45-46.
- Koçak, O. (2011). Refah Devleti Işığında Sağlık Hizmetleri ve Türkiye'de Sağlık Sektöründeki Gelişmeler. *"İşGüç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13 (4), 61-82.
- Koray, M., & Topçuoğlu, A. (1987). *Sosyal Politika*. İzmir: Karınca Matbaacılık.
- Koray, M. (2007). Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak. *Çalışma ve Toplum*, 4, 19-56.
- Kumbasar, A. (2016). *Sağlık Politikaları*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Mengi, A. (2007). Kente Karşı Suç-İmar Suçu. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Bülten 55: *Kent ve Suç*, 6, 47-50.

- Millî Eğitim Bakanlığı. (2021). 20. Millî Eğitim Şûrası. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Önsal, N. (2011). *Endüstri İlişkileri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Yayınları, Aralık.
- Özdemir, S. (2004). Refah Devleti ve Üstlendiği Temel Görevler Üzerine Bir İnceleme. A. Hekimler (Ed.), *AB-Türkiye & Endüstri İlişkileri* içinde (s. 589-639), İstanbul: Beta Yayınları.
- Özdemir, S. *Refah Devleti Analizi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Öztürk, S. & Başar, D. (2018). Türkiye’de Kadınların İşgücü Piyasasına Yönelik Tercihleri: Kayıt Dışı Sektör Özelinde Bir Analiz. *Sosyal Güvenlik Dergisi (Journal of Social Security)*. 8(2). 41-58.
- Sallan-Gül, S. & Kahya-Nizam, Ö. (2021). Sosyal Bilimlerde İçerik ve Söylem Analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42 (1), Denizli, 181-198.
- Sayılan, F. (2012). Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim. *Dipnot Yayınları*, 13-76.
- Siyasi Partiler Kanunu (2820 S.K.). 24.04.1983 tarih ve 18027 sayılı Resmî Gazete.
- Sosyal Hizmetler Kanunu. 27. 05. 1983 tarih ve 18059 sayılı Resmî Gazete.
- Şaşmaz, M. Ü. & Yayla, Y., E. (2018). Ekonomik Kalkınmanın Belirleyicilerinin Değerlendirilmesi: Ekonomik Faktörler. *International Journal of Public Finance*, 3(2), 249-268.
- Şişman, Y. (2014). Engelliler Açısından Eşitlik, Ayrımcılık ve Eğitim Hakkı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 0 (32), 57-85.
- Şişman, Y. (2017). Türkiye’de Sosyal Politikanın Dünü, Bugünü: Hayırseverliğin Kurumsallaşması mı? Gelişim mi? *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-22.
- Takvim. (2020). Başkan Recep Tayyip Erdoğan'dan Eğitimde Reform Sinyali. <https://www.takvim.com.tr/guncel/2020/10/20/baskan-recep-tayyip-erdogandan-egitimde-reform-sinyali> (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- T.C. Anayasası. 18.10.1982 tarih ve 2709 sayılı Resmî Gazete.
- Türk Dil Kurumu [TDK]. (2021). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10.12.2021).
- Tokol, A. (1997). *Sosyal Politika*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 20, 2. Baskı.
- Topkaya, Ö. (2016). Sosyal Politika Bağlamında Dünyada Sağlık Politikalarının Tarihsel Gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 707-722.
- Toprak, D. (2015). Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 151-175.
- Tuna, O. & Yalçıntaş, N. (1991). *Sosyal Siyaset*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII (1-2), 1113-1132.

- Tümay, M. (2015). Kişilik Hakları ve Basın Hürriyeti Çatışmasında İfade Hürriyeti Dengesi. *Anayasa Yargısı*, 31(1), 355-378.
- Türkiye Barolar Birliği. (2015). Çalışma Yaşamının Güncel Sorunları Konulu Sempozyum. <https://www.barobirlig.org.tr/Haberler/calisma-yasaminin-guncel-sorunlari-konulu-sempozyum-62594> (Erişim Tarihi: 25.12.2021).
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. (2021). Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Medyanın Sorunlarını Meclis'e Taşdı. <https://tgc.org.tr/18-slider/410-turkiye-gazeteciler-cemiyeti-medyanin-sorunlarini-meclis-e-tasidi.html> (Erişim Tarihi: 14.12.2021).
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2021). İstatistiklerle Gençlik, 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2020-37242> (Erişim Tarihi: 20.11.2021).
- United Nations International Children's Emergency Fund [UNICEF]. (2005). Sokakta Yaşayan ve/veya Çalışan Çocuklar.
- United Nations [UN]. (2019). World Population Ageing 2019. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs Population Division, ST/ESA.

KARİYER STRESİNİN VE KARİYER KARARLILIĞININ PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

Fatma Büşra POLAT¹

Öz

Bu araştırmanın amacı ön lisans eğitime devam eden öğrencilerde kariyer kararlılığının ve kariyer stresinin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın örneklemini Sakarya'da bir meslek yüksekokulunun farklı programlarında ön lisans eğitime devam eden 430 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama metodu olarak anket tercih edilen araştırmada Kariyer Stresi Ölçeği, Kariyer Kararlılığı Ölçeği ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği olmak üzere üç ayrı ölçek kullanılmıştır. Hipotezleri test etmek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği ile dışsal çatışmanın psikolojik iyi oluş üzerinde negatif yönde ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Kariyer kararlılığının ise psikolojik iyi oluşu pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilediği bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca araştırmada psikolojik iyi oluş üzerinde en fazla etkiye sahip olan bağımsız değişkenin kariyer kararlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucu edinilen bulgular tartışılmış ve bu kapsamda birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kariyer, Kariyer Stresi, Kariyer Kararlılığı, Psikolojik İyi Oluş

JEL Kodları: M00, M12, I31, J24

THE EFFECT OF CAREER STRESS AND CAREER DECIDEDNESS ON PSYCHOLOGICAL WELL-BEING

Abstract

The aim of this research is to propound the effect of career decidedness and career stress on psychological well-being of students who continue their associate degree education. The sample of the research consists of 430 students who continue their associate degree education in different programs of a vocational school in Sakarya. Questionnaire was used as the data collection method and three different scales were used: Career Stress Scale, Career Decidedness Scale and Psychological Well-Being Scale. Multiple regression analysis was performed to test the hypotheses. Looking at the results of the research, it was seen that career ambiguity and lacking information and external conflict have a negative and significant effect on psychological well-being. Career decidedness, on the other hand, has been found to have a positive and significant effect on psychological well-being. In addition, it was concluded in the study that the independent variable that has the greatest effect on psychological well-being is career decidedness. The findings obtained as a result of the research were discussed and some suggestions were made in this context.

Keywords: Career, Career Stress, Career Decidedness, Psychological Well-Being

JEL Codes: M00, M12, I31, J24

* Bu çalışma için Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Etik Kurulunun 30/03/2022 tarihli ve 21 sayılı toplantısının 22. nolu kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

¹ Öğretim Görevlisi Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, busrapolat@subu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6826-6871>

GİRİŞ

Üniversite yılları gençlerin geleceğe dönük önemli kararlar vermek zorunda olduğu bir dönemi temsil ettiğinden bu dönemde kariyere ilişkin stres yaşama ve kariyer kararı verme konusunda güçlük hissetme gibi sorunların gündeme gelmesi kaçınılmazdır. Yaşanan bu stres ve kararsızlık durumu ise bireyin iyi oluş hali ve genel sağlığı üzerinde etkili olabilmektedir. Huppert (2009), olumlu bir duygusal stilin fiziksel sağlık ve hayatta kalma üzerinde de faydalı etkileri olduğundan söz etmektedir. Bu durum insan yaşamı için büyük önem taşıyan psikolojik iyi oluş halinin farklı yönleriyle incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bireyin yaşamında karşılaştığı kilit roldeki dönemlerden birini temsil eden kariyer kararı verme dönemi aynı zamanda karmaşık bir süreçten oluşmaktadır. Bazı insanlar bu tür kararları en azından görünüşte kolayca veriyor olsa da diğerleri kariyer kararlarını vermede zorluklarla karşılaşmakta ve birçoğu profesyonel yardım arayışında olmaktadır (Gati, Krausz ve Osipow, 1996). Birçok insanın güçlük yaşadığı bu süreç sonrası verilen kariyer kararının ise umut, yaşam tatmini, duygusal refah gibi farklı alanlara da yansıdığı görülmektedir (Zhou ve Xou, 2013). Mann, Harmoni ve Power (1989) ergenlikte yapılan seçimlerin, bireyin sağlığı, kariyeri, psikolojik iyi oluşu ve sosyal kabulü için yaşam boyu sonuçları olabileceğine dikkat çekmektedir. Ayrıca bir kariyer yolu seçmenin ergenlikten yetişkinliğe geçiş sürecinde de önemli bir gelişimsel görev olduğundan söz edilmektedir (Viola, Musso, Inguglia ve Lo Coco, 2016). Bu yönüyle kişinin vermiş olduğu karardan duyduğu memnuniyetin ve tatmin olma düzeyinin yani kariyer kararlılığının onun psikolojik iyi olma halini de etkileyeceğinden söz edilebilir. Bireyin gelecekte kariyerinin nasıl şekilleneceğine dair düşünceleri aynı zamanda birey için ciddi bir stres kaynağı olabilmektedir. Bireylerin yaşamları boyunca çok sayıda farklı stres kaynakları ile karşılaşma olasılığı bulunmaktadır. (Özden ve Sertel-Berk, 2017). Özellikle üniversite yıllarında öğrencilerin çok fazla stres yaşadıkları görülmektedir (Choi vd., 2011; Özden ve Sertel-Berk, 2017). Öyle ki konuyla ilgili araştırmalarda üniversite öğrencilerinin yaklaşık yarısının kaygı ve depresyon da dahil olmak üzere orta düzeyde strese bağlı mental sağlık problemleri yaşadığından (Regehr, Glancy ve Pitts, 2013) ve üniversite öğrencileri arasında depresyon, anksiyete ve stres belirtilerinin yüksek oranda yaygınlaşmasının endişe verici olduğundan söz edilmektedir (Bayram ve Bilgel, 2008). Bu bağlamda yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde üniversite öğrencilerinin yüksek düzeyde stres yaşamış oldukları görülse de üniversite öğrencilerinin yaşadığı sıkıntı ve stresin arttığına dair kanıtlardan söz etmek mümkündür (Fouad vd., 2006). Öyle ki kariyerle ilgili sorunlar nedeniyle üniversitelerin kariyer danışma merkezine başvuran öğrencilerin oranının %25'leri bulduğundan söz edilmektedir (Benton, Robertson, Tseng, Newton, ve Benton, 2003). Ayrıca üniversite öğrencilerinin kariyer karar verme güçlüğü ve yüksek düzeyde stres yaşadıklarından, psikolojik iyi oluş düzeylerinin ise düşük düzeyde olduğundan söz edilmektedir (Fouad vd., 2006).

Görüldüğü üzere hem kariyer kararlılığı hem de kariyer stresi psikolojik iyi oluş üzerinde etkisinden söz edebileceğimiz değişkenlerdir. Ayrıca literatürde kariyer kararı verme süreçlerinin sadece bilişsel değil bununla beraber duygusal bir süreç olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Buna ek olarak kariyer kararlarının bireylerin duyguları üzerinde kritik bir role sahip olduğundan söz edilmekte ve son yıllarda kariyer kararları ya da kariyer kararsızlığı ile ilişkili olan psikolojik ve duygusal faktörleri tespit etmeye dönük çalışmaların henüz yeterli düzeyde olmasa da sayıca arttığı ifade edilmektedir (Işık, 2014). Buna ek olarak öfke, endişe, gayret gibi duyguların kariyer teorilerinde nadiren detaylandırıldığı görülmektedir (Kidd, 1998). Bu bağlamda bireylerin hem kariyer streslerinin hem de kariyer kararlılıklarının psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisini incelemenin bahsedilen eksikliği giderme konusunda katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Özetle mevcut araştırmada ele alınan değişkenlere dair teorik dayanaklara rastlansa da görgül çalışmaların daha sınırlı olduğu ve özellikle son yıllarda konuya ilişkin eksiklikten hareketle bazı çalışmaların (Günay ve Çelik, 2019; Arslan ve Bayraktar-Uyar, 2020; Şeker, 2020; Yam, 2020; Erhan, Karagöz ve Uzunbacak, 2021) yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda bahsedilen değişkenlerin farklı kombinasyonlarla ele alınmasının ve değişik örneklemelerde incelenmesinin konuya ilişkin bulguların zenginleştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir mevcut araştırma kurgusu oluşturulmuştur. Bir sonraki başlıkta araştırmada aralarındaki ilişkinin ele alındığı değişkenlere yönelik teorik ve görgül çıkarımlara yer verilmiş ve bahsedilen çıkarımlardan hareketle geliştirilen araştırma hipotezleri ifade edilmiştir.

ARAŞTIRMANIN ARKA PLANI VE HİPOTEZLER

Psikolojik İyi Oluş

Psikolojik iyi oluş, bireylerin kendilerini nasıl değerlendirdikleri hakkında ve yaşam kaliteleri hakkında bilgi veren bir yapıyı ifade etmektedir (Ryff, Magee, Kling ve Wing, 1999). Öyle ki Keyes, Shmotkin ve Ryff (2002) psikolojik iyi oluşun, yaşamın varoluşsal zorlukları karşısında algılanan gelişmeyi incelediğini ileri sürmektedir (örneğin, anlamlı hedefler peşinde koşmak, bir kişi olarak gelişmek ve büyümek, diğerleriyle kaliteli bağlar kurmak gibi). Diener ve arkadaşları (2010) ise psikolojik iyi oluşu, özsaygı, ilişkiler, amaç ve iyimserlik gibi önemli alanlarda bireyin kendi algıladığı başarının bir özeti olarak tanımlamaktadır.

Ayrıca psikolojik iyi oluşun insanların yaşamlarının bir amacı olup olmadığı, kendilerine verilen potansiyelin farkına varıp varmadıkları, başkalarıyla olan bağlarının kalitesi ve kendi yaşamlarından sorumlu hissedip hissetmedikleri konusundaki duygularını da araştırmayı gerektirdiğinden söz edilmektedir (Ryff ve Keyes, 1995). Kişilerin kendi yaşamları üzerindeki kontrolün göstergelerinden birinin de kariyere

ilişkin kararlar olduğundan söz edilebilir. Literatürde kariyerleriyle ilgili kesin olarak kararlı olan bireylerin yaşamları üzerinde de kontrol sahibi olduklarını düşünen bireyler olduğundan söz edilmektedir. Bu durum kariyer kararlılığı ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiye de ışık tutmaktadır. Kariyere ilişkin kararlı olmanın yanı sıra kararsız olmanın ise toplumsal veya eğitimsel baskılar nedeniyle kaygıya neden olabileceğinden (Gordon, 1998) bahsedilmektedir. Kaygı, stres gibi negatif duygular ise yine bireyin iyi oluşunu etkileyebileceğinden önemlidir. Stresin, birey tarafından onun kaynaklarını aşan ya da zorlayan ve onun iyi oluşunu tehlikeye atan çevre ile birey arasındaki özel bir ilişki olarak değerlendiriliyor olması (Lazarus ve Folkman, 1984) stres ve iyi oluş ilişkisini destekler niteliktedir.

Sonuç olarak literatür incelendiğinde psikolojik iyi oluş kavramının farklı bileşenler ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu bileşenlerden ikisi olan kararlılık ve stres ise birbirleriyle yakından ilişkili olmanın yanı sıra psikolojik iyi oluşu da etkileme potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda mevcut çalışmada hem kariyer kararlılığının hem de kariyer stresinin her bir boyutunun psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisini görmek istenmiştir. Bu kapsamda bir sonraki başlıkta psikolojik iyi oluş üzerinde etkisi araştırılan değişkenlere ilişkin teorik arka plan özetlenmiş ve değişkenlerin psikolojik iyi oluş ile olası ilişkisine dair daha detaylı çıkarımlara yer verilerek hipotezler ifade edilmiştir.

Kariyer Stresi ve Psikolojik İyi Oluş

Literatür incelendiğinde kariyer stresinin birey ve çevre arasında dinamik bir etkileşimi temsil eden çok boyutlu bir yapı olduğundan söz edildiği dikkat çekmektedir (Choi vd., 2011). Bu durum kariyer stresini açıklamak için bilgi eksikliği, iş bulma baskısı, kariyer belirsizliği, dışsal çatışma, negatif duygular, algılanan engeller gibi farklı değişkenlerin bileşimine başvuran çalışmaları da (Choi vd., 2011; Creed, Hood, Praskova ve Makransky, 2016) destekler niteliktedir.

Hayatın iyi gitmesiyle ilgili bir kavramı temsil eden psikolojik iyi oluş, iyi hissetmenin ve etkin bir şekilde işleyişin kombinasyonudur. Buna ek olarak olumsuz duygular aşırı ya da çok uzun süreli olduğunda ve bir kişinin günlük yaşamında işlev görme yeteneğini engellediğinde, psikolojik iyi olma durumu tehlikeye girer (Huppert, 2009). Görüldüğü üzere bireyin günlük yaşamını negatif yönde etkileyen stres gibi olumsuz duygular psikolojik iyi oluşu da etkilemektedir. Literatür incelendiğinde stres ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin daha çok mesleki stres bağlamında ele alındığı ve yoğun stres yaşanan meslekler üzerinde araştırmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Oysa bireyin hissetmiş olduğu olumsuz duyguların yansımaları gördüğümüz en önemli alanlardan birinin de kariyere ilişkin algılar olduğundan söz edilebilir. Öyle ki üniversite öğrencilerinin genel nüfusa oranla daha yüksek düzeyde stres yaşadığı (Adlaf, Glikman, Demers ve Newton-Taylor, 2001) ve kariyere ilişkin sıkıntının eğitim verilen ortamlarda stresin yaygın bir

nedeni olduğu görülmektedir (Creed vd., 2016). Benton ve arkadaşları da (2003), üniversitelerin kariyer danışma merkezine başvuranların %22-25'inin kariyer ve meslek seçimiyle ilgili problemler sebebiyle başvuruda bulduklarını ileri sürmektedir. Bu bağlamda kariyere ilişkin stresin psikolojik iyi oluşu etkileyebileceğinden söz edilebilir.

Konuya yönelik sınırlı sayıda da olsa görgül çalışmaya rastlamak mümkündür. Ön lisans öğrencilerinin kariyer streslerinin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisini inceleyen Yam (2020), kariyer stresinin psikolojik iyi oluş üzerinde negatif yönde bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Üniversite öğrencilerinin örneklem olarak seçildiği bir başka çalışmada ise kariyer stresinin ve sıkıntısının hem psikolojik iyi oluşun hem de öznel iyi oluşun yordayıcısı olduğu sonucuna varılmıştır (Arslan ve Bayraktar-Uyar, 2020). Günay ve Çelik ise (2019) kariyer stresini psikolojik iyi oluş ve iyimserlikle ilişkili olarak incelemiş ve çalışma sonucu kariyer stresinin “kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği” boyutunun öğrencilerin psikolojik iyi oluş düzeyini negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Görüldüğü üzere konuyla ilgili görgül çalışma sayısı oldukça azdır. Bununla birlikte sınırlı sayıda çalışmanın da yakın zamanda yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda konunun öneminin günümüzde giderek artıyor olduğuna dair bir çıkarımdan hareketle kariyer stresinin her bir boyutunun psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisini incelemenin önemli olduğu düşünülmektedir. Böylece konuya dair görgül bulguların zenginleştirilmesi beklenmektedir. Sonuç olarak konuya ilişkin teorik arka plana ve araştırma bulgularına dair yukarıda bahsedilen açıklamalardan ve görgül boşluktan hareketle aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1. Kariyer stresi psikolojik iyi oluşu negatif yönde etkilemektedir.

H1a. Kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği psikolojik iyi oluşu negatif yönde etkilemektedir.

H1b. Dışsal çatışma psikolojik iyi oluşu negatif yönde etkilemektedir.

H1c. İş bulma baskısı psikolojik iyi oluşu negatif yönde etkilemektedir.

Kariyer Kararlılığı ve Psikolojik İyi Oluş

Kariyer kararı bireyin yaşamında aldığı en önemli kararlardan biridir. Bireyin karar verme sürecini zorlaştıran çok sayıda değişken söz konusudur. Bu değişkenleri bireylerin hazır bulunma düzeyinin eksikliğinin bir göstergesi olan motivasyon eksikliği, kararsızlık, karar verme süreciyle ilgili fonksiyonel olmayan inançlar olarak ifade etmek mümkündür (Gati vd., 1996). Savickas, Carden, Toman ve Jarjoura da (1992) kariyer kararlılığının çok boyutlu bir yapıya sahip olduğundan söz ederek bunları kesinlik, tatmin ve rahatlık olarak tanımlamışlardır. Bu bağlamda kesin olarak kariyer kararını vermiş olan öğrencilerin, kendine güvenen, yaşamları üzerinde kişisel kontrolleri olduğuna inanan, kendileri hakkında iyi hisseden,

mevcut seçimlerinden memnun ve iyi kararlar alabileceklerine inanan bireyler olduğundan söz edilmektedir (Gordon, 1998).

Miller (2011) kariyer kararlılığını, bireyin kariyeriyle ilgili seçimine bağlılığı ve bu seçiminden duyduğu memnuniyeti olarak tanımlamıştır (Akt., Akçakanat ve Uzunbacak, 2019). Literatür incelendiğinde karamsar görüşlere sahip, kaygı düzeyi yüksek ve öz değeri düşük olan bireylerin net kariyer hedefleri belirlemede daha fazla zorluk yaşadığından söz edildiği görülmektedir (Viola vd., 2016). Ayrıca Zhou ve Xou, (2013), kendini daha kaygılı hissedenlerin kariyer seçimi konusunda genel olarak kararsız olduklarından söz etmiş ve yapmış oldukları çalışma sonucu gençlerin kariyer kararlarının, yaşam doyumlarına ve umutlarına yansıdığı gibi, duygusal refahlarıyla da ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Strauser, Lustig ve Çiftçi de (2008) karar verme süreci ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Ayrıca literatürde bir kariyer kararı vermiş olanların vermemiş olanlara göre önemli ölçüde daha az bunalımlı olduklarına dair çıkarımlar mevcuttur (Rottinghaus, Jenkins ve Jantzer, 2009). Bu bağlamda kariyer kararlılığı ve psikolojik iyi oluş kavramlarının ilişkili olabileceğinden söz edilebilir. Literatür incelendiğine kariyer kararlılığının kişilik (Lounsbury, Tatum, Chambers, Owens, ve Gibson, 1999; Lounsbury ve Hutchens ve Loveland, 2005; Penn ve Lent, 2019), endişe (O'Hare ve Tamburri, 1986; Campagna ve Curtis, 2007), stres (Çöp, 2020), kariyer karar verme öz-yeterliliği (Li, Ngo ve Cheung, 2019; Penn ve Lent, 2019) kariyer engelleri (Toyokawa ve DeWald, 2020) gibi farklı değişkenlerle ilişkili olarak ele alındığı görülmektedir. Bunun yanı sıra konunun özellikle son yıllarda psikolojik iyi oluş bağlamında da ele alındığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda kariyer kararlılığı ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiye dair görgül çalışma bulguları aşağıda özetlenmiştir.

Arnold (1989), kariyer kararlılığı ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi lisans öğrencileri ve yeni mezunlar açısından incelemiş ve özellikle mezuniyet döneminde kararlılığın ve iyi oluşun önemli ölçüde ilişkili olduğundan söz ederek bir kararın sürdürülmesinin yüksek düzeyde iyi oluşa yol açtığı bulgusunu elde etmiştir. Yine kariyer kararlılığının psikolojik iyi oluşu pozitif yönde etkilediği (Erhan vd., 2021), kariyer kararsızlığı ve iyi oluş arasında ise negatif bir ilişki olduğu (Şeker, 2021) bulgusunu elde eden çalışmalar da mevcuttur. Bir diğer çalışmada da psikolojik iyi oluşun bireylerin kariyer kararı verme süreçlerinin başında karşılaştıkları zorluklarla olumsuz bir şekilde ilişkili olduğu bulgusu elde edilmiştir (Viola vd., 2016). Uthayakumar, Schimmack, Hartung ve Rogers (2010) ise kariyer kararlılığının öznel iyi oluşu tahmin etmedeki rolünü inceledikleri çalışma sonucu kararlılık ve iyi oluş arasında doğrudan bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Literatür incelendiğinde kariyer kararlılığının ve umudun öznel iyi oluş üzerinde direkt etkisi olduğuna vurgu yapan (Arslan, 2021) ve kariyer kararlılığının psikolojik iyi oluşa yönelik

tahminde bulunmak için sahip olduğu role dikkat çeken (Arslan ve Bayraktar-Uyar, 2020) çalışmalara rastlamak da mümkündür.

Yukarıda ifade edilen teorik ve görgül çerçeveden hareketle geliştirilen hipotezi aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür.

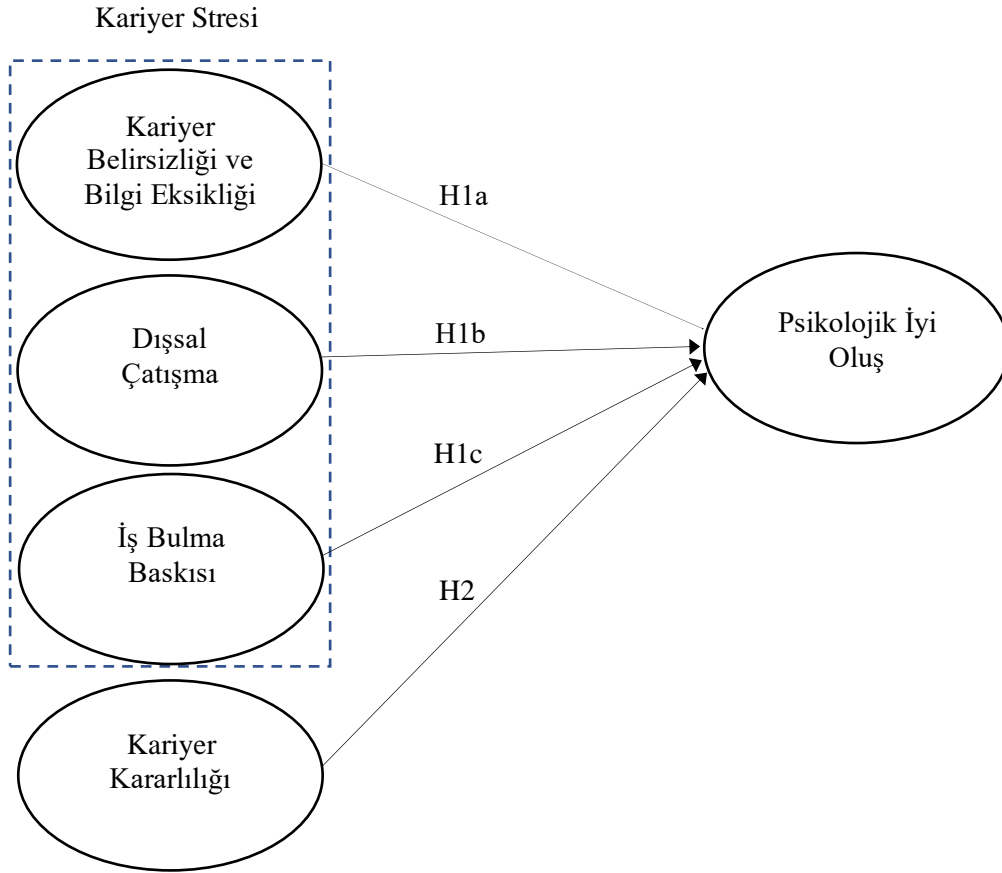
H2. Kariyer kararlılığı psikolojik iyi oluşu pozitif yönde etkilemektedir.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak gerçekleştirilen çalışmada veri toplamak amacıyla anket tekniğinden faydalanılmıştır. Anket formunun uygulanabilmesi için Etik Kurul'a başvurulmuştur. Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'nun 30/03/2022 tarih ve 21 no'lu toplantısında almış olduğu yirmi ikinci maddesine ilişkin karar kapsamında mevcut çalışmanın etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu araştırmanın esas amacı önlisans eğitimine devam eden öğrencilerin kariyer stresinin ve kariyer kararlılığının psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın arka planından hareketle kariyer stresinin psikolojik iyi oluş üzerinde negatif etkiye sahip olması beklenirken, kariyer kararlılığının ise psikolojik iyi oluşu pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda geliştirilen araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Araştırma modeli

Çalışma Grubu

Araştırmanın örneklemini Sakarya’da bir meslek yüksekokulunda, farklı programlarda ön lisans eğitimine devam eden 430 öğrenci oluşturmaktadır. Bireyin kariyerine ilişkin en önemli karar dönemlerinden biri olan üniversite dönemi gelecekte hangi mesleğin yapılacağı konusunda sorgulamanın ön plana çıktığı ve buna paralel olarak stresin arttığı ve kararsızlıkların yaşanabildiği bir dönem olduğundan mevcut araştırmada üniversite öğrencileri örneklem olarak seçilmiştir. Kolayda örnekleme yönteminden yararlanılarak katılımcılara ulaşılmıştır. Yaş ortalaması 20.47 olan katılımcıların çoğunluğunu (%53) erkekler oluşturmaktadır. Sınıf düzeyine bakıldığında katılımcıların %61.6’sının birinci sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir. Öğrenim görülen program türüne ilişkin dağılıma bakıldığında ise katılımcıların %64,7’sinin sosyal programlarda, %35,3’ünün ise teknik programlarda öğrenim gördüğü görülmektedir. Ayrıca katılımcıların %60’ı iş deneyimi olanlardan oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Mevcut araştırmada Kariyer Stresi Ölçeği, Kariyer Kararlılığı Ölçeği ve son olarak Psikolojik İyi Oluş Ölçeği olmak üzere toplam üç ölçek kullanılmıştır. Bunun yanı sıra katılımcılara ilişkin demografik bilgilere erişmek amacıyla kişisel bilgi formu oluşturulmuştur. Ölçeklere ilişkin açıklamalar aşağıda özetlenmiştir.

Kariyer stresi ölçeği

Choi ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilen ölçek, Özden ve Sertel-Berk (2017) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Toplamda üç boyuttan oluşan ölçek 20 ifadeliştir. Boyutlar, “kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği”, “dışsal çatışma” ve “iş bulma baskısı” olarak ifade edilmiştir. Kariyer stresi ölçeğinin Türkçe uyarlamasında içsel tutarlılık katsayısı .94 olarak bulunurken boyutlar için bu değer .89 ile .85 arasında değişiklik göstermiştir. Ölçeğin orijinal versiyonunda ise Cronbach’s alpha değerleri .82 ile .89 aralığında bulunmuştur. Sonuçlar ölçeğin kariyer stresine ilişkin değerlendirmede bulunmak için geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu göstermiştir. Ölçekte yer alan ifadelerle örnek olarak “*Nasıl bir kariyer istediğim konusunda kesin bir karara varmadığım için endişeli hissediyorum.*” gösterilebilir.

Kariyer kararlılığı ölçeği

Türkçeye uyarlamasını Akçakanat ve Uzunbacak’ın (2019) gerçekleştirdiği ve Lounsbury ve arkadaşlarının (1999) geliştirdiği ölçek 6 ifadeden oluşan tek boyutlu bir yapıya sahiptir. Ölçekte yer alan üç ifade (ifade 2, 5 ve 6) ters kodlanmıştır. Uyarlama çalışmasında ölçeğin içsel tutarlılık katsayısı .80 olarak bulunurken orijinal çalışmada bu değer .95 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bulgulardan hareketle ölçeğin Türk kültürüne uygun ve aynı zamanda geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğuna kanaat getirilmiştir. Ölçekte bulunan ifadelerle “*Kariyerim hakkında kesin bir karar verdim.*” örnek gösterilebilir.

Psikolojik iyi oluş ölçeği

Diener ve arkadaşları (2009) tarafından geliştirilmiş olan ölçeğin Türkçeye uyarlama araştırması Telef (2013) tarafından yapılmıştır. Uyarlama çalışmasında ölçeğin 8 ifadeli ve tek boyutlu yapısı doğrulanmış ve Cronbach’s alpha değeri .80 olarak bulunmuştur. Ölçeğin orijinalinde ise içsel tutarlılık katsayısı .87 olarak hesaplanmıştır. Telef (2013) yapmış olduğu araştırma sonucu ölçeğin geçerli ve güvenilir ölçek olduğunu ileri sürerek psikolojik iyi oluşla ilgili araştırmalarda kullanılabileceğinden söz etmiştir. Ölçekteki ifadelerle örnek olarak “*Geleceğim hakkında iyimserim.*” gösterilebilir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerde yer alan ifadelerin tamamı “kesinlikle katılmıyorum”dan “kesinlikle katılıyorum”a kadar 5’li Likert ölçeği ile değerlendirilmiştir.

ANALİZLER VE BULGULAR

Araştırmada verileri analiz etmek için SPSS ve AMOS programlarından yararlanılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak frekans analizi, güvenilirlik analizi, normallik testi yapılmıştır. Ardından doğrulayıcı faktör analizi ve korelasyon analizi yapılmış, son olarak hipotezleri test etmek için çoklu regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Tanımlayıcı İstatistikler ve Güvenilirlik Analizi

Bu bölümde araştırmada kullanılmış olan ölçeklere ilişkin tanımlayıcı istatistiklere ve güvenilirlik katsayılarına yer verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde ölçeklerin güvenilirlik düzeylerinin kabul edilebilir aralıkta olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Tanımlayıcı istatistikler ve güvenilirlik analizi sonuçları

<i>Değişkenler</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS.</i>	<i>Cronbach's α</i>	<i>İfade Sayısı</i>	<i>Çarpıklık</i>	<i>Basıklık</i>
<i>Psikolojik İyi Oluş Ölçeği</i>	3.73	0.72	.85	8	-.65	.53
<i>Kariyer Stresi Ölçeği</i>						
Tüm Ölçek	2.56	0.80	.92	20		
Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	2.55	0.89	.90	10	.27	-.45
Dışsal Çatışma	2.16	0.94	.73	4	.61	-.47
İş Bulma Baskısı	2.86	0.94	.83	6	-.18	-.48
<i>Kariyer Kararlılığı Ölçeği</i>	3.33	0.82	.67	4	.06	-.41

Ayrıca çalışmada verilerin normal dağılıma sahip olup olmadıklarını görmek için basıklık ve çarpıklık değerleri hesaplanmıştır. Literatürde çarpıklık ve basıklık için kabul edilebilir değerler farklılaşsa da Kline (2016), çarpıklığın (mutlak değerinin) 3’ten büyük olduğu, basıklığın (mutlak değerinin) ise 10’dan büyük olduğu durumların sorun teşkil edileceğinden söz etmektedir. Tablo 1’e bakıldığında çarpıklık ve basıklığa ilişkin elde edilen bulgulardan hareketle verilerin normal dağılım koşuluna uygun olduğu söylenebilir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi

Araştırmada kullanılmış olan ölçeklerin her biri daha önce Türkçeye uyarlaması yapılmış, geçerliliği ve güvenilirliği ispatlanmış ölçüm araçları olduğundan her bir ölçüm aracı için yalnızca doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır.

Tablo 2: Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin uyum indeksleri

	χ^2/df	RMSEA	GFI	AGFI	CFI	TLI
Psikolojik İyi Oluş Ölçeği	3.92	.08	.96	.92	.95	.93
Kariyer Stresi Ölçeği	2.61	.06	.91	.88	.93	.92
Kariyer Kararlılığı Ölçeği	3.50	.08	.99	.96	.98	.94

DFA sonrası uyum iyiliğini artırmak adına kariyer kararlılığı ölçeğinden iki ifade (ifade 2 ve 5) çıkarılmış, psikolojik iyi oluş ölçeğinde ise kovaryans değeri yüksek iki ifadenin (ifade 2 ve 3) hata değeri arasında ilişki kurulmuştur. Ardından analiz tekrarlanmıştır. Kariyer stresi ölçeği için ise herhangi bir modifikasyona gerek duyulmamıştır.

Tablo 3: DFA model uyumuna ilişkin yaygın kullanılan değer aralıkları

İyi Uyum	$0 \leq \chi^2/df \leq 3$	$0 \leq RMSEA \leq .05$	$.90 \leq GFI \leq 1$	$.90 \leq AGFI \leq 1$	$.97 \leq CFI \leq 1$
Kabul Edilebilir Uyum	$3 < \chi^2/df \leq 5$	$.05 < RMSEA \leq .08$	$.85 \leq GFI \leq .89$	$.85 \leq AGFI < .90$	$.95 \leq CFI < .97$

Kaynak: Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003; Meydan ve Şeşen, 2015.

Tablo 2’de görüldüğü gibi ölçeklerin her biri için elde edilen bulgular Tablo 3’te verilen model uyumuna yönelik yaygın kullanılan değer aralıkları içerisinde yer almaktadır. Tabloda yer almayan TLI değeri için ise literatürde farklı görüşlerin olduğu vurgulanmış ve bu görüşler $TLI > .80$ ve $TLI > .95$ olarak ifade edilmiştir (Yaşlıoğlu, 2017). Özetle DFA sonrası elde edilen değerlerden hareketle model ile verinin uyumlu olduğu söylenebilir.

Korelasyon Analizi

Araştırmada korelasyon analizine başvurulmuş olan değişkenler arası ilişkiler test edilmiştir. Korelasyon analizi sonucu kariyer kararlılığı, kariyer stresi ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkilere dair elde edilmiş olan bulgular Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Korelasyon analizi ve güvenilirlik analizi bulguları

Değişkenler	Kariyer Stresi				
	KBBE	DÇ	İBB	KK	PİO
Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği (KBBE)	(.90)				
Dışsal Çatışma (DÇ)	.58**	(.73)			
İş Bulma Baskısı (İBB)	.70**	.47**	(.83)		
Kariyer Kararlılığı (KK)	-.55**	-.25**	-.39**	(.67)	
Psikolojik İyi Oluş (PİO)	-.40**	-.29**	-.23**	.42**	(.85)

Not: n= 430. ** $p < .01$.

Tablo 4'e bakıldığında kariyer kararlılığı ve psikolojik iyi oluş arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkinin var olduğu görülmektedir ($p < .01$, $r = .42$). Kariyer stresinin ise tüm boyutlarının hem kariyer kararlılığı ile hem de psikolojik iyi oluş ile negatif yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir ($p < .01$). Boyutlar bağlamında bakıldığında kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği ile kariyer kararlılığı ($r = -.55$) ve psikolojik iyi oluş ($r = -.40$) arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra hem dışsal çatışma ile kariyer kararlılığı ($r = -.25$) ve psikolojik iyi oluş ($r = -.29$) arasında hem de iş bulma baskısı ile kariyer kararlılığı ($r = -.39$) ve psikolojik iyi oluş ($r = -.23$) arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır.

Regresyon Analizi

Araştırmada hipotezleri test etmek amacıyla çoklu regresyon analizine başvurulmuştur. Analiz sonrası elde edilen bulgular Tablo 5'te ifade edilmiştir.

Tablo 5: Çoklu regresyon analizi bulguları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken				
	Psikolojik İyi Oluş				
	β	t	R ²	Tolerans	VIF
Kariyer Stresi					
Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	-.24**	-3.33	.23	.353	2.833
Dışsal Çatışma	-.13*	-2.49		.649	1.541
İş Bulma Baskısı	.12*	2.01		.501	1.995
Kariyer Kararlılığı	.31***	5.99		.695	1.440

Not: n= 430. * $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$; R² = Uyarlanmış R² değerini ifade etmektedir

Regresyon analizi sırasında herhangi bir çoklu doğrusallık problemi olup olmadığını ortaya koymak amacıyla tolerans ve VIF değerlerine bakılmıştır. VIF değerinin 5'ten küçük olması gerekirken (Hair, Ringle, Sarstedt, 2011) tolerans değerinin ise 0.2'nin altında olmasının potansiyel bir soruna işaret ettiğinden söz edilmektedir (Field, 2013). Tablo 5'e bakıldığında tolerans değerleri ve VIF değerlerinden hareketle herhangi bir çoklu doğrusallık problemi olmadığını söylemek mümkündür. Ayrıca otokorelasyon sorunu olup olmadığını görmek için Durbin-Watson test değerine bakılmış ve bu değer 1.748 olarak bulunmuştur. Bahsedilen değer 1'den küçük, 3'ten büyük olmaması gerekmektedir (Field, 2013). Elde edilen değer bu aralık içerisinde yer aldığı görülmektedir. Buradan hareketle çoklu regresyon analizi bulguları incelenmiş ve hipotezler test edilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde psikolojik iyi oluş üzerinde kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği ($p < .01$) ile dışsal çatışmanın negatif yönde ($p < .05$) anlamlı bir etkiye sahip olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumda *H1a* ve *H1b* desteklenmiştir. Ardından iş bulma baskısının psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisine bakılmış ancak sonucun öngörülen aksine negatif değil pozitif yönde olduğu görülmüştür. Bu durumda *H1c* desteklenmemiştir. Psikolojik iyi oluş üzerinde en fazla etkiye sahip olan kariyer stresi boyutu ise kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği ($\beta: .24$) olmuştur.

Psikolojik iyi oluş üzerinde etkisi incelenen bir diğer bağımsız değişken ise kariyer kararlılığıdır. Tablo 5'e bakıldığında kariyer kararlılığının psikolojik iyi oluş üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkiye ($p < .001$) sahip olduğu görülmüş ve buradan hareketle *H2* desteklenmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisine bakıldığında ise kariyer kararlılığının psikolojik iyi oluş üzerinde en fazla etkiye sahip değişken ($\beta: .31$) olduğu görülmüştür. Son olarak uyarlanmış R^2 değerine bakıldığında bağımsız değişkenlerin (kariyer stresi ve kariyer kararlılığı) bağımlı değişkenin (psikolojik iyi oluş) %23'ünü açıkladığı görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mevcut çalışma ile kariyer kararlılığının ve kariyer stresinin her bir boyutunun psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisini görmek amaçlanmıştır. Araştırma bulguları kariyer stresinin ve kariyer kararlılığının psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu doğrulamıştır. Bu bağlamda bulgulara ilişkin teorik ve uygulamaya dönük çıkarımlar, araştırmanın sınırlılıkları ve gelecek araştırmalar için öneriler aşağıda tartışılmıştır.

Araştırmada ilk olarak kariyer stresinin psikolojik iyi oluş üzerinde negatif etkisi sorgulanmış ve elde edilen bulgular kariyer stresinin boyutlarından kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliğinin ve dışsal çatışmanın psikolojik iyi oluş üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Literatür incelendiğinde sınırlı

da olsa kariyer stresinin boyutları bağlamında psikolojik iyi oluşu inceleyen çalışmaların olduğu görülmektedir. Mevcut araştırma bulgularına benzer bir şekilde Yam (2020), ön lisans öğrencileri üzerinde yürüttüğü araştırma sonucu öğrencilerin hem kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği düzeylerindeki hem de dışsal çatışma düzeylerindeki artışın psikolojik iyi oluş düzeyinde azalmaya neden olduğu bulgusunu elde etmiştir. Benzer bir bulgu da Günay ve Çelik (2019) tarafından elde edilmiştir. Elde edilen bulgular, kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliğinin psikolojik iyi oluşu negatif bir şekilde etkilediğini göstermiştir. Son olarak kariyer stresinin üçüncü boyutu olan iş bulma baskısının psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisine dair bulgu incelendiğinde ise bahsedilen etkinin tahmin edilen aksine negatif değil pozitif yönde olduğu görülmüştür. Literatürden edinilen çıkarımlar iş bulma baskının psikolojik iyi oluş üzerindeki pozitif etkisini sorguluyor olsa da mevcut çalışmada elde edilen bulgu ile paralellik gösteren bir bulgu mevcuttur (Günay ve Çelik, 2019). Konunun farklı örneklerle yeniden test edilmesi yoluyla kariyer stresinin iş bulma baskısı boyutuna ilişkin sonuçların yeniden gözden geçirilebileceği söylenebilir. Öyle ki mevcut çalışmada iş bulma baskısının psikolojik iyi oluş üzerindeki pozitif etkisine ilişkin anlamlılık değerinin ($p = .046$) kabul edilebilir üst sınıra oldukça yakın olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca kariyer stresi ölçeği geliştirilirken Kore'deki üniversite öğrencileri üzerinde çalışmalar yürütülmüştür. Buradan hareketle elde edilen araştırma bulgusunu tam olarak açıklamasa da iş bulma baskısının psikolojik iyi oluş üzerindeki pozitif etkisinde kültürel farklılıkların da etkili olabileceği ihtimali düşünülebilir. Literatür incelendiğine genel anlamda kariyer stresinin psikolojik iyi oluşu negatif etkilediğine dair teorik (Lazarus ve Folkman, 1984) ve görgül (Arslan ve Bayraktar-Uyar, 2020) çıkarımlar da söz konusudur. Bu bağlamda kariyer stresinin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisine yönelik elde edilen bulgularının literatürden edinilen görgül ve teorik bulgularla büyük ölçüde örtüştüğünü söylemek mümkündür.

Araştırmada kariyer stresinin ardından kariyer kararlılığının psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi test edilmiş ve kariyer kararlılığının psikolojik iyi oluş üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatür incelendiğinde mevcut araştırma bulgusunu destekleyen farklı çalışmalar olduğu görülmektedir. Arnold (1989) kararlılık ile iyi oluşun özellikle mezuniyet döneminde önemli ölçüde ilişkili olduğundan söz ederek, kariyer kararlılığının yüksek düzeyde psikolojik iyi oluş ile sonuçlandığından söz etmiştir. Erhan ve arkadaşarı (2021) ise lisansüstü eğitime devam eden öğrenciler üzerinde yürüttükleri araştırma ile kariyer kararlılığının psikolojik iyi oluş üzerinde pozitif yönde ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Üniversite öğrencileri üzerinde yürütülen bir diğer çalışmada da kariyer kararlılığının hem psikolojik iyi oluşu hem de öznel iyi oluşu tahmin etmede anlamlı bir pozitif yordayıcı olduğu bulgusu elde edilmiştir (Arslan ve Bayraktar-Uyar, 2020). Şeker (2021) ise lise öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışma sonucu psikolojik iyi oluş ve kariyer kararsızlığı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ileri sürmüştür. Benzer şekilde kariyerleriyle ilgili kesin karar vermiş olan öğrencilerin yaşamdan aldıkları

doyumun daha yüksek olduğu ve daha olumlu duygulara sahip oldukları görülmektedir (Işık, 2014). Ayrıca literatürde kariyer kararlılığının psikolojik iyi oluşun yanı sıra öznel iyi oluş ile de ilişkili olduğuna dikkat çeken farklı çalışmalara da rastlamak mümkündür (Uthayakumar vd., 2010; Arslan, 2021). Teorik varsayımlara bakıldığında ise kariyerleriyle ilgili kesin karar vermiş olanların kendileri hakkında daha iyi hisseden bireyler olduğu vurgusu dikkat çekmektedir (Gordon, 1998). Benzer şekilde kariyer kararlarının duygusal refah ve yaşam doyumunu ile (Zhou ve Xou, 2013), kariyer karar verme sürecinin ise psikolojik iyi oluş ile (Strauser vd., 2008) ilişkili olduğuna dair çıkarımlar mevcuttur. Görüldüğü üzere literatürden elde edilen bulgular kariyer kararlılığının psikolojik iyi oluş üzerindeki pozitif etkisinden söz eden mevcut araştırma bulgularını destekleyici niteliktedir.

Araştırmada incelenen değişkenlerin tamamı bir arada ele alınmasa da mevcut çalışmada ele alınan değişkenlerin bir kısmıyla ilgili yürütülen çalışmalarda örneklemin tek bir programın öğrencilerinden oluşuyor olmasının bir kısıt olarak belirtildiği görülmektedir (Gültekin ve Şeşen, 2022; Günay ve Çelik, 2019). Yine konuyu lise öğrencileri ile yüksek lisans öğrencileri bağlamında inceleyen ve daha kapsamlı örneklerle çalışılması gerektiğine vurgu yapan çalışmalara (Erhan vd., 2021; Şeker, 2021) rastlamak mümkündür. Bu yönüyle mevcut araştırmanın en önemli katkılarından biri hem sosyal hem de teknik olmak üzere çok sayıda farklı programda öğrenim gören öğrencinin örnekleme dahil edilmesiyle çeşitlilik sağlanması ve bulguların genellenebilirliğinin kolaylaşmasıdır. Ancak her ne kadar mevcut çalışmada farklı programlardan öğrenciler araştırmaya dahil edilse de araştırmanın örneklemini tek bir meslek yüksekokulu ile sınırlıdır. Yine araştırmanın yalnızca ön lisans öğrencilerini kapsıyor olması araştırmanın bir diğer sınırlılığı olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda gelecek araştırmalarda farklı okulların ve farklı eğitim düzeylerine sahip öğrencilerin de dahil edilmesiyle karşılaştırmaya imkan tanıyan çalışmalar gerçekleştirilebilir. Araştırmanın bir diğer katkısı ise psikolojik iyi oluş üzerinde etkisi test edilen değişkenlerin daha önce bir arada incelenmemiş olmasıdır. Mevcut çalışmada ele alınan bağımsız değişkenlerden yalnızca birinin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisinin test edildiği ya da farklı değişkenlerle birlikte psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisinin incelendiği sınırlı sayıda çalışma olsa da bağımsız değişkenlerin tamamının bağımlı değişken üzerindeki etkisini araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle mevcut araştırma sonucu elde edilen bulguların literatürün zenginleşmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca gelecek araştırmalarda kariyer kararlılığının ve kariyer stresinin mesleki sonuç beklentisi, öz-yeterlilik inancı gibi farklı değişkenlerle ilişkili olarak da incelenebileceği düşünülmektedir.

Ayrıca araştırmada elde edilen sonuçların kariyer danışmanlık hizmetlerinin planlanmasına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Mevcut çalışmada psikolojik iyi oluş üzerinde hem kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliğinin hem de dışsal çatışmanın negatif etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Bu bağlamda üniversitelerde

düzenlenen kariyere ilişkin faaliyetlerin ve etkinliklerin içerikleri, öğrencilerin algıladıkları stres kaynaklarından biri olan bilgi eksikliğinin ve belirsizliğin azaltılmasına katkı sağlayacak şekilde planlanabilir. Mevcut araştırma ile kariyer kararlılığı arttıkça psikolojik iyi oluşun da arttığı görülmüştür. Bu bağlamda okullarda psikolojik danışmanlık hizmetinin kariyer danışmanlığı ile entegre çalışması yoluyla kariyere ilişkin belirsizliğin azaltılması ve öğrencilerin kariyer karar verme sürecinde karşılaştıkları güçlüklerle başa çıkmalarının kolaylaşması mümkün hale gelebilir.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Yazar, çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir. Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

Bu çalışma için Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Etik Kurulunun 30/03/2022 tarihli ve 21 sayılı toplantısının 22. nolu kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Adlaf, E. M., Gliksman, L., Demers, A., & Newton-Taylor, B. (2001). The prevalence of elevated psychological distress among Canadian undergraduates: Findings from the 1998 Canadian Campus Survey. *Journal of American College Health, 50*(2), 67-72.
- Akçakanat, T., & Uzunbacak, H. H. (2019). Kariyer kararlılığı ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 4*(9), 159-170.
- Arnold, J. (1989). Career decidedness and psychological well-being: A two-cohort longitudinal study of undergraduate students and recent graduates. *Journal of Occupational Psychology, 62*(2), 163-176.
- Arslan, Ü. (2021). Relation between career decidedness and subjective wellbeing in university students: Does hope mediate the link?. *Participatory Educational Research, 9*(2), 103-117.
- Arslan, Ü., & Bayraktar-Uyar, B. (2020). Do career decidedness and career distress influence psychological and subjective wellbeing? The mediating role of mindfulness. *International Journal of Contemporary Educational Research, 7*(2), 271-280.
- Bayram, N., & Bilgel, N. (2008). The prevalence and socio-demographic correlations of depression, anxiety and stress among a group of university students. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 43*(8), 667-672.
- Benton, S. A., Robertson, J. M., Tseng, W. C., Newton, F. B., & Benton, S. L. (2003). Changes in counseling center client problems across 13 years. *Professional Psychology: Research and Practice, 34*(1), 66.
- Campagna, C. G., & Curtis, G. J. (2007). So worried I don't know what to be: Anxiety is associated with increased career indecision and reduced career certainty. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools, 17*(1), 91-96.

- Choi, B. Y., Park, H., Nam, S. K., Lee, J., Cho, D., & Lee, S. M. (2011). The development and initial psychometric evaluation of the Korean Career Stress Inventory for college students. *The Career Development Quarterly*, 59(6), 559-572.
- Creed, P. A., Hood, M., Praskova, A., & Makransky, G. (2016). The career distress scale: Using Rasch measurement theory to evaluate a brief measure of career distress. *Journal of Career Assessment*, 24(4), 732-746.
- Çöp, S. (2020). Kariyer stresinin kariyer kararlılığı üzerindeki etkisinde sosyal ağ desteğinin aracılık rolü: Gastronomi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(10), 835-856.
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D. W., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 97(2), 143-156.
- Erhan, T., Karagöz, Ş., & Uzunbacak, H. H. (2021). Kariyer kararlılığın psikolojik iyi oluş üzerine etkisinde psikolojik sağlamlığın aracılık rolü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 19(4), 171-198.
- Field, A. (2013). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics* (4th ed.). London: Sage.
- Fouad, N. A., Guillen, A., Harris-Hodge, E., Henry, C., Novakovic, A., Terry, S., & Kantamneni, N. (2006). Need, awareness, and use of career services for college students. *Journal of Career Assessment*, 14(4), 407-420.
- Gati, I., Krausz, M., & Osipow, S. H. (1996). A taxonomy of difficulties in career decision making. *Journal of Counseling Psychology*, 43(4), 510-526.
- Gordon, V. N. (1998). Career decidedness types: A literature review. *The Career Development Quarterly*, 46(4), 386-403.
- Gültekin, V., & Şeşen, Y. (2021). Career decidedness of college students: A research on medical documentation and secretarial students. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 3-14.
- Günay, A., & Çelik, R. (2019). Kariyer stresinin psikolojik iyi oluş ve iyimserlik değişkenleriyle yordanması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(33), 205-218.
- Hair, J. F., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139-152.
- Huppert, F. A. (2009). Psychological well-being: Evidence regarding its causes and consequences. *Applied Psychology: Health and Well-being*, 1(2), 137-164.
- Işık, E. (2014). Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş, üniversiteye uyum, kaygı ve depresyon düzeylerinin kariyer karar düzeylerine göre incelenmesi. *1. Uluslararası Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi*.
- Keyes, C. L., Shmotkin, D., & Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 1007.
- Kidd, J. M. (1998). Emotion: An absent presence in career theory. *Journal of Vocational Behavior*, 52(3), 275-288.

- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer Publishing Company.
- Li, H., Ngo, H. Y., & Cheung, F. (2019). Linking protean career orientation and career decidedness: The mediating role of career decision self-efficacy. *Journal of Vocational Behavior, 115*, 103322.
- Lounsbury, J. W., Hutchens, T., & Loveland, J. M. (2005). An investigation of big five personality traits and career decidedness among early and middle adolescents. *Journal of Career Assessment, 13*(1), 25-39.
- Lounsbury, J. W., Tatum, H. E., Chambers, W., Owens, K. S., & Gibson, L. W. (1999). An investigation of career decidedness in relation to big five personality constructs and life satisfaction. *College Student Journal, 33*(4), 646-652.
- Mann, L., Harmoni, R., & Power, C. (1989). Adolescent decision-making: The development of competence. *Journal of Adolescence, 12*(3), 265-278.
- Meydan, C. H. & H. Şeşen. (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- O'Hare, M. M., & Tamburri, E. (1986). Coping as a moderator of the relation between anxiety and career decision making. *Journal of Counseling Psychology, 33*(3), 255.
- Özden, K., & Sertel-Berk, Ö. (2017). Kariyer Stresi Ölçeği'nin (KSÖ) Türkçe'ye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin sınanması. *Psikoloji Çalışmaları, 37*(1), 35-51.
- Penn, L. T., & Lent, R. W. (2019). The joint roles of career decision self-efficacy and personality traits in the prediction of career decidedness and decisional difficulty. *Journal of Career Assessment, 27*(3), 457-470.
- Regehr, C., Glancy, D., & Pitts, A. (2013). Interventions to reduce stress in university students: A review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders, 148*(1), 1-11.
- Rottinghaus, P. J., Jenkins, N., & Jantzer, A. M. (2009). Relation of depression and affectivity to career decision status and self-efficacy in college students. *Journal of Career Assessment, 17*(3), 271-285.
- Ryff, C. D., & Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of personality and social psychology, 69*(4), 719.
- Ryff, C. D., Magee, W. J., Kling, K. C., & Wing, E. H. (1999). Forging Macro-Micro Linkages in The Study of Psychological Well-Being. C. D. Ryff and V. W. Marshall (Eds.). *The Self and Society in Aging Processes* içinde, (s. 247-278). New York: Springer Publishing Company.
- Savickas, M. L., Carden, A. D., Toman, S., & Jarjoura, D. (1992). Dimensions of career decidedness. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development, 25*, 102.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online, 8*(2), 23-74.

- Strauser, D. R., Lustig, D. C., & Çiftçi, A. (2008). Psychological well-being: Its relation to work personality, vocational identity, and career thoughts. *The Journal of Psychology*, 142(1), 21-35.
- Şeker, G. (2021). Kariyer kararsızlığının yordayıcısı olarak iyi oluş ve kariyer kaygısı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (51), 262-275.
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28-3), 374-384.
- Toyokawa, T., & DeWald, C. (2020). Perceived career barriers and career decidedness of first-generation college students. *The Career Development Quarterly*, 68(4), 332-347.
- Uthayakumar, R., Schimmack, U., Hartung, P. J., & Rogers, J. R. (2010). Career decidedness as a predictor of subjective well-being. *Journal of Vocational Behavior*, 77(2), 196-204.
- Viola, M. M., Musso, P., Inguglia, C., & Lo Coco, A. (2016). Psychological well-being and career indecision in emerging adulthood: The moderating role of hardiness. *The Career Development Quarterly*, 64(4), 387-396.
- Yam, F. C. Adalet meslek yüksekokulu öğrencilerinin kariyer streslerinin psikolojik iyi oluşları üzerindeki yordayıcı rolü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(72), 710-721.
- Zhou, M., & Xu, Y. (2013). University students' career choice and emotional well-being. *Journal of Educational and Social Research*, 3(7), 243-243.

KİŞİ-ÖRGÜT UYUMU VE ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME ARASINDAKİ İLİŞKİDE PSİKOLOJİK SAHİPLENMENİN ARACI, YAŞAM DOYUMUNUN DÜZENLEYİCİ ROLÜ ¹

Murat BAŞ²

Öz

Bu araştırmanın amacı kişi-örgüt uyumu ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkide psikolojik sahiplenmenin aracı, yaşam doyumunun düzenleyici rolünü incelemektir. Bu kapsamda, Erzincan'da faaliyet gösteren özel bir tekstil fabrikasında çalışan 387 kişiden anket yöntemiyle veri elde edilmiştir. Bu veriler SPSS 22, AMOS 23 ve SPSS PROCESS MACRO Model 7 programları kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, kişi örgüt uyumu ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkide psikolojik sahiplenmenin aracı role sahip olduğu ve kişi örgüt uyumunun (psikolojik sahiplenme yoluyla) örgütsel özdeşleşme üzerindeki dolaylı etkisinde yaşam doyumunun düzenleyici rolünün bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, sonuç bölümünde değerlendirilmiş ve önerilerde bulunulmuştur. Literatürde daha önce yapılan çalışmalarda, kişi-örgüt uyumu ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda psikolojik sahiplenmenin aracı, yaşam doyumunun düzenleyici rolünü birlikte inceleyen çalışma bulunmamaktadır. Bu bakımdan araştırmanın literatüre önemli kaynak ve katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kişi-Örgüt Uyumu, Örgütsel Özdeşleşme, Psikolojik Sahiplenme, Yaşam Doyumu
JEL Kodları: D23, M12, M54

THE MEDIATING ROLE OF PSYCHOLOGICAL OWNERSHIP AND THE MODERATING ROLE OF LIFE SATISFACTION IN THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSON- ORGANIZATION FIT AND ORGANIZATIONAL IDENTIFICATION

Abstract

The main objective of this research was to examine the mediating role of psychological ownership and the moderating role of life satisfaction in the relationship between person-organization fit and organizational identification. In this framework, data were collected by a survey approach from 387 employees working in the private textile industry in Erzincan. SPSS 22, AMOS 23, and SPSS PROCESS MACRO programs were used to analyze the data. As a result, it was found that psychological ownership has a mediating role in the positive relationship between person-organization fit and organizational identification. Moreover, within the scope of the moderated mediation model, it was discovered that life satisfaction has a moderating role in the indirect effect of person-organization fit (through psychological ownership) on organizational identification. In previous studies in the literature, there are no studies examining the relationship between person-organization fit and organizational identification, together with the mediator of psychological ownership and the moderator role of life satisfaction. In this respect, it is expected that the research will provide an important source and contribution to the literature.

Keywords: Person-Organization Fit, Organizational Identification, Psychological Ownership, Life Satisfaction
JEL Codes: D23, M12, M54

¹Bu çalışma için Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Etik Kurulunun 30.11.2021 tarihli ve 10 sayılı toplantısının 10/06 nolu kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

²Arş. Gör. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İ.İ.B.F., мурat.bas@erzincan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9479-4571>

GİRİŞ

Örgütlerin rekabetçi piyasada başarıyı yakalamaları için örgütle uyum içinde çalışabilecek bireyleri bünyelerine katmaları önem arz etmektedir. Literatürde, kişi-örgüt uyumu olarak tanımlanan bu durumun çalışanların işle ilgili olumlu tutum ve davranışlarında etkisi büyüktür. Yapılan çalışmalar, kişi-örgüt uyumunun çalışanlarda iş tatmini (Chen, Sparrow & Cooper, 2016), iş performansı (Farooqui & Nagendra, 2014), örgütsel bağlılık (Saleem & Ambreen, 2011), örgütsel vatandaşlık davranışı (Wei, 2012) ve işe adanmışlık (Kodden & Groenvel, 2019) gibi olumlu iş davranışlarında artışı sağlarken, iş stresi (Ulutaş, Kalkan, & Bozkurt, 2008) ve işten ayrılma niyeti (Peng, Lee, & Tseng, 2014) gibi örgütler için olumsuz sonuçları azalttığını ortaya koymuştur. Bunların yanı sıra kişi-örgüt uyumu çalışanların örgütü psikolojik olarak sahiplenmelerini (Han, Chiang, McConville, & Chiang., 2015; Uçar vd., 2021; Yavuz & Akgemci, 2021) ve örgütle kendilerini bir birlik olarak algılayarak (Mael & Ashforth, 1992: 103) örgütle özdeşleşmelerini (Akbaş & Çetin, 2015; Demir vd., 2015; Aksoy Kuru, 2018; Çınar, 2019; Cable & De Rue, 2002; Edwards & Cable 2009) de sağlamaktadır. Örgütlerini sahiplenen ve onunla özdeşleşen çalışanların ise örgütün amaç ve beklentilerine göre hareket etme ve ortak bir düşünceyi paylaşma oranları artmaktadır (Karanika-Murray, 2015, s. 1021).

Öte yandan yaşam doyumu kişinin kendi belirlediği kriterlere göre yaşam kalitesini olumlu olarak değerlendirmesini nitelemektedir (Diener, Emmons, Larsen & Griffin, 1985, s. 71). Kişinin yaşam doyumu zamanının önemli bir bölümünü geçirdiği iş hayatını da büyük ölçüde etkilemektedir. Yaşam doyumuna sahip olan kişi, olaylara pozitif yaklaştığından, çalıştığı örgüt ve işiyle ilgili daha çok olumlu tutum ve davranışlar sergilemektedir (Judge & Watanabe, 1993: 947; Rode, 2004, s. 1206).

Bu çalışmada, kişi-örgüt uyumu, örgütsel özdeşleşme ve psikolojik sahiplenme değişkenleri arasındaki ilişkiler ile kişi-örgüt uyumu ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkide psikolojik sahiplenmenin aracılık rolü incelenmiştir. Araştırmada ayrıca durumsal aracılık modeli kapsamında, kişi-örgüt uyumunun (psikolojik sahiplenme yoluyla) örgütsel özdeşleşme üzerindeki dolaylı etkisinde yaşam doyumunun düzenleyici rolü araştırılmıştır. Literatür incelemesinde söz konusu aracılık rolü ve durumsal aracılık modelinin daha önce çalışılmadığı görülmüştür. Bu kapsamda, bu çalışmanın gelecekte yapılacak çalışmalar için önemli bir kaynak teşkil edeceği değerlendirilmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kişi-Örgüt Uyumu

Chatman'a göre (1989: 339) kişi-örgüt uyumu, çalışanların kişilik özellikleri, amaç ve değerleriyle örgütün kültürü, değerleri ve amaçları arasındaki uyum veya benzerlik derecesidir. Kristof'a göre (1996: 4), taraflardan en az birinin diğerinin ihtiyacını karşıladığı ve iki tarafın da temel benzer özelliklere sahip olduğu koşullarda, kişi ve örgüt arasındaki uyumluluktur. Kristof bu koşullardan birinin yokluğu durumunda kişi-örgüt uyumunun sağlanmayacağını savunmuştur. Steele'ye göre ise (2016: 16) kişi-örgüt uyumu çalışanların örgütlerini sevmeleri ve örgütün etik değerlerine uygun hissetmeleridir.

Literatürde destekleyici ve tamamlayıcı olmak üzere iki tür kişi-örgüt uyumundan bahsedilmektedir. Buna göre, destekleyici uyum çalışan ve örgütün değerler ve hedefler açısından temel benzer özelliklere sahip olmasını ifade ederken; tamamlayıcı uyum, taraflardan birinin diğerinin ihtiyacını karşıladığı (eksik olanı tamamladığı) durumu kapsamaktadır (Kristof, 1996, s. 3).

Literatürde kişi-örgüt uyumu kavramı Schneider'in (1989: 447) ASA (çekim-seçim-yıpranma) kuramına dayandırılmaktadır. Genel olarak bu kuram, kişilerin kendilerine benzer örgütlere ilgi duyacağını (çekim), örgütlerin de kendi kültürlerine yakın kişileri seçme eğiliminde olacağını (seçim) savunur. Ayrıca, örgütün bir parçası olmakla birlikte örgüte benzemeyen kişilerin nihayetinde örgütten ayrılacağını (yıpranma), böylece örgütlerin zamanla benzer özelliklere sahip çalışanlardan oluşmaya başlayacağını iddia eder (Sørlie, 2020, s. 238).

Örgütsel Özdeşleşme

Örgütsel özdeşleşme kavramı 1980'lerden sonra önem kazanmıştır (Ashforth vd., 2008). Literatürde örgütsel özdeşleşmenin farklı tanımları bulunmaktadır. Mael ve Ashforth'a göre (1992: 103), örgütsel özdeşleşme kişinin örgütle kendisini bir birlik olarak algılaması ve örgütün başarı ve başarısızlıklarını kendisininmiş gibi sahiplenmesidir. Dutton ve arkadaşlarına göre (1994: 293) bir örgüt üyesinin örgütü tanımladığına inandığı aynı niteliklerle kendini tanımlama derecesidir. Edwards ve Peccei'ye göre (2007: 30) bireyin örgütle derin duygusal ve bilişsel bağ kurması ve bu bağ ile kendisini tanımlamasıdır. Örgütler çalışanlarının örgütle özdeşleşmelerine büyük önem vermektedir. Çünkü bireyin örgütüyle özdeşleşmesi ne kadar güçlüyse, örgütün amaç ve beklentilerine göre hareket etme ve ortak bir düşünceyi paylaşma olasılığı o kadar yüksek olmaktadır (Karanika-Murray, 2015, s. 1021).

Örgütsel özdeşleşme literatürde sosyal özdeşleşme teorisi kapsamında açıklanmaktadır. Bu teoriye göre, sosyal kimlik, bireyin bir sosyal gruba üyeliği hakkındaki bilgisinden ve bu üyeliğe atfettiği değer ve duygusal önemden türettiği benliktir. (Tajfel, 1978, s. 63). Başka bir deyişle, bireyler kendilerini sosyal grupların üyeleri olarak tanımlarlar ve bu grupların tipik özelliklerini kendi benliklerine atfederler. Birey kendini bir grup üyeliğiyle ne kadar çok anlamlandırır, yani birey o kadar grupla özdeşleşirse, bireyin tutumları ve davranışları o kadar çok bu grup üyeliği tarafından yönetilir (Van Knippenberg vd., 2002: 234). Örgütler de insanların özdeşleşme geliştirebilecekleri potansiyel olarak göze çarpan bir sosyal kategoridir (He & Brown, 2013: 12). Ashforth ve Mael (1989, s. 22), örgüt üyeliğine bu yaklaşımı uygulayarak, örgütsel özdeşleşme yoluyla, örgüt üyeliğinin tıpkı (diğer) sosyal grup üyeliklerinin yaptığı gibi benlik kavramına yansıdığını öne sürmektedir.

Literatürde örgütsel özdeşleşme çalışanlarda birçok olumlu iş davranışlarıyla ilişkilendirilmektedir. Örgütsel özdeşleşmeyle birlikte çalışanlarda iş tatmini (Karanika-Murray, 2015), iş performansı (Chunghtai & Buckley, 2010), örgütsel vatandaşlık davranışı (Uzun, 2018) ve örgütsel bağlılığın (Stinglhamber vd., 2015) arttığı ve işten ayrılma niyetinin (Oguegbe & Edosomwan, 2021) ise azaldığı çalışmalarla ortaya konmuştur.

Psikolojik Sahiplenme

Zihinsel bir durum olan psikolojik sahiplenme bireylerin maddi veya maddi olmayan şeyleri veya bunların bir parçasını kendilerininmiş gibi hissettikleri durumdur (Pierce vd., 2001: 299). Sahiplenme teorisine dayanan psikolojik sahiplenme, kişiye sahiplik hissettiği nesnenin benliğin bir uzantısı olduğunu hissettirir (Ötken, 2015, s.118). Belli koşullar altında, örgüt üyeleri de çalıştıkları örgüte karşı sahiplenme duygusu geliştirebilmektedir (Pierce vd., 2001, s. 298). Ancak kişinin örgüte yönelik sahiplenme duygusu, örgüt kültürü ve ikliminden, üst yönetimin tutumlarından, örgütsel hedef ve vizyondan ve kurumsal politika ve prosedürlerden etkilenebilmektedir (Ramos vd., 2014, s. 301).

Pierce ve arkadaşlarına göre (2004: 511) çalışanların örgütlerini sahiplenme durumu hedefi kontrol etme, hedef hakkında bilgi edinme ve hedefe yatırım yapma gibi üç yolla gerçekleşmektedir. Buna göre, çalışanlara daha fazla özerklik sağlayan işler, daha yüksek düzeyde kontrol anlamına gelmekte ve bu nedenle işe karşı sahiplenme duygularını artırabilmektedir. Ayrıca, çalışanların örgütsel hedefler (örneğin, örgütün misyonu, amaçları ve performansı) hakkında yeterince bilgiye sahip olmaları, onların örgütü daha iyi tanıdıklarını hissetmelerini sağlamakta ve böylece örgüte karşı psikolojik sahiplenmeyi kolaylaştırmaktadır. Son olarak, çalışanlar fikir ve becerinin yanı sıra fiziksel, psikolojik ve entelektüel

enerji yoluyla yatırım yaptığı, çaba sarf ettiği işlere (emeklerinin ürünlerine) karşı daha çok sahiplik hissetmektedir (Pierce vd., 2001, s. 301-302).

Psikolojik sahiplenme kavramı yasal sahiplikten ayrı bir kavramdır. Yasal sahiplik toplum tarafından bilinen ve yasalarla korunan bir sahiplik iken, psikolojik sahiplik yalnızca bu duyguyu yaşayan birey tarafından bilinmekte ve yasal olarak korunmamaktadır (Pierce vd., 2003, s. 87). Öte yandan, psikolojik sahiplenme durumu gönüllülük esasına dayanmaktadır. Yani birey örgüte hizmet ederken ve zamanını ve yeteneklerini örgüt için kullanırken örgütten hiçbir maddi beklentiye girmemekte ve bunun için hiçbir zorunluluk da hissetmemektedir (Yavuz, 2021, s. 30).

Yapılan çalışmalar psikolojik sahiplenmenin çalışanlarda birçok olumlu iş davranışını artırdığını ortaya koymuştur. Bu çalışmalara göre, örgütlerine yönelik psikolojik sahiplenme hisseden çalışanların iş tatmini (Van Dyne & Pierce, 2004), iş performansı (Park vd., 2015), örgütsel bağlılık (Mayhew vd., 2007), örgütsel vatandaşlık davranışı (Zamahani & Rezaei, 2014) ve işe adanmışlığı (Rapti, 2016) artmakta, işten ayrılma niyeti (Su vd., 2021) ise azalmaktadır.

Yaşam Doyumu

Öznel iyi oluşun bilişsel yönü olarak kabul edilen yaşam doyumu, kişinin kendi belirlediği kriterlere göre yaşam kalitesini değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır (Diener vd., 1985: 71; Singh vd., 2008: 40). Başka bir tanıma göre ise, yaşam doyumu bir kişinin, elde ettiklerini (başarılarını) elde etmeyi umdukları (beklentileri) ile karşılaştırarak yaşamı hakkında yaptığı genel bir değerlendirmedir (Hombrados-Mendieta & Cosano-Rivas, 2013, s. 233). Yaşam doyumu kavramı yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya olmak üzere iki yaklaşımla açıklanmaktadır. Yukarıdan aşağıya yaklaşımı bazı kişilerin kim olduklarına bağlı olarak hayatlarından daha memnun hissetme eğiliminde olduğunu savunur. Yani yaşam doyumunda kişilik özelliklerinin etkili olduğunu iddia eder. Aşağıdan yukarıya yaklaşımı ise yaşam doyumunu iş, aile, sağlık ve boş zaman gibi farklı yaşam alanlarından duyulan doyumun bir fonksiyonu olarak görür. Burada yaşam doyumu yaşam alanlarından duyulan doyumun basitçe bir ortalaması değildir, yani kimi bireye göre boş zaman yaşam doyumu için önemli iken, kimisi içinse sağlık ve iş ön plana çıkmaktadır (Erdoğan vd., 2012, s. 1041).

HİPOTEZLER

Kişi-Örgüt Uyumu ve Örgütsel Özdeşleşme

Kişi-örgüt uyumu çalışanların kişilik özellikleri, amaç ve değerleriyle örgütün kültürü, değerleri ve amaçları arasındaki uyum veya benzerlik derecesini ifade etmektedir (Chatman, 1989, s. 339). Örgütsel özdeşleşme kişinin örgütle kendisini bir birlik olarak algılaması ve örgütün başarı ve başarısızlıklarını kendisininmiş gibi sahiplenmesini niteler (Mael ve Ashforth, 1992, s. 103). Söz konusu tanımlardan hareketle, örgütlere iyi uyum algılayan bireylerin kendilerini en azından kısmen örgütleri açısından tanımlayacakları ve bu nedenle örgütleriyle daha yüksek bir özdeşleşme gösterecekleri değerlendirilmektedir (Saks & Ashforth, 1997, s. 402).

Ayrıca, kişi-örgüt uyumu ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkiyi bireylerin kendi özelliklerine uyan örgütleri tercih ettiklerinin varsayıldığı, değer uyumunun en kritik hususlardan biri olduğu Schneider'in ASA kuramı (1989) çerçevesinde açıklamak mümkündür. Kişi ve örgütü arasındaki değer uyumu işle ilgili sorunların çözümünü kolaylaştırmakta ve örgütsel uyumu geliştirmekte, böylece çalışan ve örgüt arasında daha güçlü bağ oluşmasını sağlamaktadır (Astakhova, 2015, s. 957). Ek olarak, sosyal kimlik teorisi çerçevesinde, örgütüyle uyum algılayan kişi, özünde Turner'ın (1984, s. 530) "aynı sosyal kimliği paylaşan ve kendilerini aynı sosyal kategori üyeliği açısından tanımlayan insan topluluğu" olarak tanımladığı bir gruba (örgüte) katılmış olur. Yani, kişi örgüte hem duygusal hem de bilişsel olarak dahil olduğunu hisseder. Bu nedenle, olumlu kişi-örgüt uyumu algılarının örgütle daha fazla özdeşleşme ile sonuçlanacağı tahmin edilmektedir (Cable & DeRue, 2002, s. 876)

Öte yandan, kişi-örgüt uyumu ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkiye dair araştırmaların daha çok yerel yazında yoğunlaştığı görülmüştür. Akbaş ve Çetin (2015: 81) mobilya sektöründen 401 çalışan üzerinde yaptıkları araştırmada, kişi-örgüt uyumunun örgütsel özdeşleşmeyi pozitif etkilediğini kaydetmiştir. Demir ve arkadaşları (2015: 369) 582 otel çalışanı üzerinde yaptıkları çalışmada, kişi-örgüt uyumunun örgütsel özdeşleşmeyi anlamlı ve pozitif etkilediğini saptamıştır. Aksoy Kuru (2018: 515) 456 mavi yakalı üzerinde yaptığı çalışmada, kişi-örgüt uyumunun örgütsel özdeşleşme üzerindeki pozitif etkisini ortaya koymuştur. Çınar (2019: 74) farklı sektörlerden 221 çalışan üzerinde yaptığı araştırmada, kişi-örgüt uyumu ile örgütsel özdeşleşme arasında pozitif ilişki tespit etmiştir. Diğer taraftan, uluslararası yazında, Cable ve DeRue (2002: 875) ABD'de 187 yönetici üzerinde yaptıkları çalışmada, yöneticilerin kişi-örgüt uyumuna yönelik olumlu algılarının örgütsel özdeşleşme algılarını pozitif etkilediğini saptamıştır. Ayrıca, Edwards ve Cable (2009: 654) doğrudan araştırma değişkenleriyle ilgili olmasa da, ABD'de farklı iş kollarından 997

çalışan üzerinde yaptıkları araştırmada, çalışanların örgütleriyle değer uyumunun örgütsel özdeşleşmelerini artırdığını ortaya koymuştur. Bu kapsamda aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H₁: Kişi örgüt uyumu örgütsel özdeşleşmeyi anlamlı ve pozitif etkiler.

Kişi-Örgüt Uyumu ve Psikolojik Sahiplenme

Psikolojik sahiplenmenin en önemli belirtilerinden biri çalışanların örgüte karşı aidiyet duygusu hissetmeleri ve örgütü kendilerini rahat ve güvenli hissettiren bir yer olarak deneyimlemeleridir. Benzer şekilde kişi-örgüt uyumu da çalışanda aidiyet duygusuna katkıda bulunmakta ve çalışanların örgüt içinde evlerindeymiş gibi hissetmelerini sağlamaktadır (Han vd., 2015, s. 429). Kişi-örgüt uyumuyla birlikte artan aidiyet duygusunun psikolojik sahiplenmeyi artıracığı değerlendirilmektedir. Ayrıca, kişi-örgüt uyumu ve psikolojik sahiplenme arasındaki ilişki Schneider'in ASA kuramı (1989) çerçevesinde açıklanabilir. Bu kurama göre, kişiler kendi özellikleri, amaç ve değerleriyle benzer örgütlerde çalışmak isterken, örgütler de kendi kültürlerine yakın kişileri seçme eğiliminde olmaktadır (Schneider, 1989, s. 447). Bu kapsamda, kendilerine uygun örgütlerde çalışan bireylerin örgütlerini psikolojik olarak da benimseyecekleri ve kendilerininmiş gibi sahiplenecekleri değerlendirilmektedir. Daha önce yapılan çalışmalar da iki değişken arasındaki ilişkiyi teyit etmiştir. Han ve arkadaşları (2015: 425) Tayvan'da 168 çalışan üzerinde yaptıkları araştırmada, kişi-örgüt uyumu ve psikolojik sahiplenme arasında anlamlı olmamakla birlikte pozitif ilişki saptamıştır. Uçar ve arkadaşları (2021: 1) Türkiye'de 969 çalışan üzerinde yaptıkları çalışmada, kişi-örgüt uyumunun psikolojik sahiplenmeyle pozitif yönlü ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Yavuz ve Akgemci (2021: 99) Türkiye'de 371 banka çalışanı üzerinde yaptıkları çalışmada, kişi-örgüt uyumunun çalışanların örgütü psikolojik sahiplenmelerini olumlu etkilediğini kaydetmiştir. Bu kapsamda aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H₂: Kişi-örgüt uyumu psikolojik sahiplenmeyi anlamlı ve pozitif etkiler.

Psikolojik Sahiplenme ve Örgütsel Özdeşleşme

Psikolojik sahiplenmede birey örgütü kendisininmiş gibi algılamakta, örgütsel özdeşleşmede birey kendisini örgütle tanımlamaktadır. Her iki durumda da çalışan örgüte karşı bir aidiyet duygusuna sahip olmakta, örgütüne kendisini adanmakta ve örgütü kendi kişisel alanları içine almaktadır (Knapp vd., 2014, s. 275). Ayrıca, psikolojik sahiplenmede birey sahiplendiği şeyin benliğinin bir uzantısı olarak algılamaya başlar (Pierce vd., 2001, s. 298). Benzer şekilde, örgütsel özdeşleşmede, bireyler kendilerini sosyal grupların üyeleri olarak tanımlarlar ve bu grupların tipik özelliklerini kendi benliklerine atfederler (Van Knippenberg

vd., 2002, s. 234). Bu kapsamda, sosyal kimlik teorisine dayanarak (Tajfel, 1978, s. 63) psikolojik olarak örgütlerini sahiplenen bireylerin örgütlerini benliklerinin bir uzantısı olarak görmeye başlayacakları, böylece kendi benliklerine atfettikleri örgütle daha çok özdeşleşecekleri değerlendirilmektedir. Böylece aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H₃: Psikolojik sahiplenme örgütsel özdeşleşmeyi anlamlı ve pozitif etkiler.

Psikolojik Sahiplenmenin Aracılık Rolü

Literatür incelemesinde kişi-örgüt uyumu ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkide psikolojik sahiplenmenin aracılık rolünü inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak, yukarıda kayıtlı değerlendirmeler çerçevesinde, çalışanların amaçları, ihtiyaçları ve değerleri örgütle örtüştüğünde, çalışanların örgüte aidiyet duygusunun artacağı ve örgütü daha çok sahiplenecekleri, psikolojik olarak örgütü sahiplenen çalışanların ise daha çok örgütle özdeşleşecekleri düşünülmektedir. Başka bir deyişle, ASA kuramı kapsamında, kendilerine uygun örgütlerde çalışan bireylerin örgütlerini benimseyecekleri ve kendilerininmiş gibi sahiplenecekleri, örgütlerini sahiplenen bireylerin ise örgütlerini benliklerinin bir uzantısı olarak görmeye başlayacakları, böylece kendi benliklerine atfettikleri örgütle daha çok özdeşleşecekleri değerlendirilmektedir. Böylece aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H₄: Kişi örgüt uyumunun örgütsel özdeşleşme üzerine etkisinde psikolojik sahiplenmenin aracılık rolü bulunmaktadır.

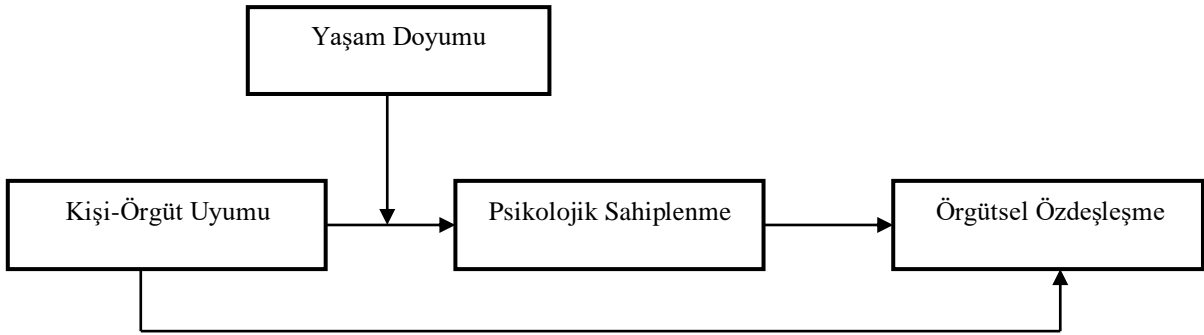
Yaşam Doyumunun Durumsal Aracılık Rolü

Yaşam doyumu genel olarak, kendi belirlediği kriterlere göre içinde bulunduğu durumu değerlendiren kişinin yaşamıyla ilgili olumlu değerlendirmeye sahip olmasını ifade etmektedir (Diener vd., 1985, s. 71). Kişinin sahip olduğu yaşam doyumu zamanının önemli bir bölümünü geçirdiği iş hayatını da büyük ölçüde etkilemektedir. Yaşam doyumuna sahip olan kişi, hayatındaki olumlu durumları daha çok hatırlamaktadır (Judge & Watanabe, 1993, s. 947). Bu nedenle, yaşamından memnun olan kişi işyeriyle ilgili daha çok olumlu olayları anımsar ve iş koşullarını olumlu yorumlar, böylece daha çok iş doyumuna sahip olur (Rode, 2004, s. 1206). Ayrıca, yaşam doyumuna sahip çalışanlar işyerinde daha iyi performans göstermek için motive olurlar (Qu & Zhao, 2011, s. 23). Ayrıca, yaşam doyumunun duygusal bağlılık üzerinde de önemli etkisi bulunmaktadır çünkü daha mutlu hayata sahip olan kişiler karşılındakilerine iyi muamelede bulunmaları nedeniyle kendilerinin de iyi muamele görmelerinden ötürü başkalarına daha kolay bağlılık gösterirler (Erdogan vd., 2012, s. 1067). Bu nedenle, yüksek yaşam doyumuna sahip olan mutlu çalışanlar örgütlerine de daha çok bağlanmaktadır (Erdoğan vd., 2012, s. 1038; Chungtai, 2021, s. 805). Bu

kapsamda, örgütle uyum halinde çalışan bireyin yaşam doyumu yüksek olduğu takdirde, örgütün olumsuz yönlerini daha az göreceği, böylece örgütü psikolojik olarak daha çok sahiplenerek (örgüte daha az bağlanarak), örgütüyle daha çok özdeşleşeceği değerlendirilmektedir. Tersine, kişi-örgüt uyumu olmakla birlikte, yaşam doyumu düşük olan çalışanın örgütü daha az sahipleneceği ve böylece örgütle daha az özdeşleşeceği düşünülmektedir. Bu çerçevede aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H₅: Kişi örgüt uyumunun (psikolojik sahiplenme yoluyla) örgütsel özdeşleşme üzerindeki dolaylı etkisinde yaşam doyumunun düzenleyici rolü bulunmaktadır.

Şekil 1: Araştırma modeli

YÖNTEM

Araştırma Evreni, Örnekleme ve Katılımcılara İlişkin Demografik Özellikler

Araştırmanın evrenini Erzurum ilinde Organize Sanayi bölgesinde faaliyet gösteren özel bir tekstil fabrikasında çalışan yaklaşık 410 çalışan oluşturmaktadır. Veri toplama aşamasına geçilmeden önce Erzurum Binali Yıldırım Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan gerekli etik onay alınmıştır (Kurul Adı: Erzurum Binali Yıldırım Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu, Toplantı Protokol No: 10/06, Toplantı Tarihi: 30/11/2021). Fabrika çalışanlarının tamamına Aralık 2021 – Ocak 2022 tarihleri arasında anket formları dağıtılmıştır. Fakat uygulanan anketlerden yanlış ve eksik doldurulanlar çıkarıldıktan sonra, 387 anket analize tabi tutulmuştur. Araştırma katılımcıları %85,7'si kadın, %14,3'ü erkeklerden, %49,2'si evli, %50,8'i bekâr, %35,4 18-28 yaş aralığında, %43,4'ü 29-39 yaş aralığında, %21,2'si 40-50 yaş aralığındaki çalışanlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %32,3'ü ilköğretim mezunu, %41,8'i lise mezunu, %18,5'i ön lisans mezunu ve %7,4'ü lisans mezunu iken, %91'i 1-5 yıl arasında, %4,8'i 6-10 yıl arasında ve %4,2'si 11-20 yıl arasında işletmeye hizmet etmektedir.

Araştırmannın, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 30/11/2021 tarihli ve 10/06 karar nolu izni ile etik ilkelere uyduğu kabul edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişi-Örgüt Uyumu Ölçeği: Araştırmada katılımcıların kişi-örgüt uyumu düzeylerini ölçmek amacıyla Netenmeyer ve arkadaşları (1997) tarafından geliştirilen Türkçe 'ye Turunç ve Çelik (2012) tarafından uyarlanan tek boyutlu ve 4 ifadeden oluşan Kişi-Örgüt Uyumu ölçeği kullanılmıştır. Ölçekteki her bir madde 5'li likert (1 Kesinlikle Katılmıyorum-5 Kesinlikle Katılıyorum) tipi bir derecelendirmeye sahiptir.

Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği: Araştırmaya katılanların örgütsel özdeşleşme davranışlarını ölçmek amacıyla Mael ve Ashfort'un (1992) örgütsel özdeşleşme ölçeği kullanılmıştır. Türkçe geçerlemesi Tak ve Aydemir (2004) tarafından yapılan ölçek, tek boyut ve 6 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekteki her bir madde 5'li likert (1 Kesinlikle Katılmıyorum-5 Kesinlikle Katılıyorum) tipi bir derecelendirmeye sahiptir.

Psikolojik Sahiplenme Ölçeği: Araştırmaya katılanların psikolojik sahiplenme algılarını ölçmek amacıyla Van Dyne ve Pierce'in (2004) geliştirdiği ve Türkçe 'ye Ötken (2015) tarafından uyarlanan tek boyutlu 7 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçekteki her bir madde 5'li likert (1 Kesinlikle Katılmıyorum-5 Kesinlikle Katılıyorum) tipi bir derecelendirmeye sahiptir.

Yaşam Doyumu Ölçeği: Araştırmaya katılan çalışanların yaşam doyumu algılarını ölçmek amacıyla Diener ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilen, Türkçeye Şimşek ve Aktaş (2014) tarafından uyarlanan 5 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçekteki her bir madde 5'li likert (1 Kesinlikle Katılmıyorum-5 Kesinlikle Katılıyorum) tipi bir derecelendirmeye sahiptir.

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analiz kısmında SPSS 22, AMOS 23 ve SPSS PROCESS MACRO analiz programlarından yararlanılmıştır. Araştırmanın analiz safhasında ilk olarak, araştırmadaki tüm ölçeklerin güvenilirlik katsayıları incelenmiştir. İkinci olarak AMOS 23 paket programıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Analiz safhasının son kısmında ise, SPSS MACRO Model 4 kullanılarak araştırmanın aracılık rolü test edilmiş, daha sonra SPSS MACRO Model 7 kullanılarak araştırmanın düzenleyici rolünün analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Ölçüm Modelleri

Araştırmada son yıllarda yönetim ve psikoloji alanlarındaki birçok çalışmada tercih edilen ortak yöntem varyansı kullanılmıştır. Ortak yöntem varyansı, aynı yöntem içinde ölçülen değişkenler arasındaki sistematik hata sapması olarak tanımlanabilir (Çizel vd., 2020, s. 7). Ortak yöntem varyansı özellikle davranış bilimlerinde ölçme hatasının kaynaklarından biridir. Ortak yöntem varyansı birden fazla ölçüğe ait verinin aynı bireyde toplanıp ve ölçekler arasındaki ilişkinin yorumlanmasıdır (Özyılmaz ve Eser, 2013, s. 502). Araştırmada ortak yöntem varyansı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Araştırmaya ait ölçeklerin 4 faktörlü ölçüm (araştırmanın) modelinin sonuçları görülmektedir. Bu bağlamda araştırmadaki veriler incelendiğinde, araştırmanın ölçüm modelinin ($\chi^2/df = 1,49$ RMSEA=0,06; CFI=0,92; TLI= 0,90; SRMR=0,05) diğer modellere göre daha iyi uyum iyiliği değerlerine sahip olduğu görülmektedir. Elde edilen uyum iyiliği değerleri kabul edilen aralıktadır (Mishra ve Datta, 2011; Çakıroğlu ve Öztürk, 2020).

Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırmada değişkenlere ait güvenilirlik analizi ve korelasyon analizi sonuçları Tablo 1’de verilmiştir. Araştırmadaki değişkenlerin geçerliliğine ilişkin analizler daha önce yapıp çalışmalarda kabul edildiği için, değişkenlere ait geçerlilik analizi tekrar yapılmamıştır. Tablo 1’de araştırmada kullanılan psikolojik sahiplenme ve örgütsel özdeşleşme ölçeklerinin güvenilirlik katsayısının $0,60 < \alpha < 0,80$ aralığında oldukça güvenilir olduğu (Karagöz, 2019: 1003), kişi-örgüt uyumu ve yaşam doyumu ölçeklerinin güvenilirlik katsayısının $0,80 < \alpha < 1,00$ aralığında çok yüksek derecede güvenilirliğe (Ural ve Kılıç, 2018: 272) sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Ölçeklerin ortalama, güvenilirlik, standart sapma ve değişkenler arası korelasyon katsayıları

	α	$\bar{x}$	S.S.	KÖU	PS	ÖÖ	YD
KÖU	0,891	3,45	1,105	-			
PS	0,785	3,33	0,775	0,420**	-		
ÖÖ	0,715	3,81	0,740	0,439**	0,438**	-	
YD	0,855	2,72	1,046	0,480**	0,416**	0,310**	-

(n=387)** = $p < 0,01$ KÖU: Kişi-Örgüt Uyumu, PS: Psikolojik Sahiplenme, ÖÖ: Örgütsel Özdeşleşme, YD: Yaşam Doyumu.

Tablo 1 incelendiğinde kişi-örgüt uyumu ile örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu ($r = 0,439$; $p < 0,01$), kişi-örgüt uyumu ile psikolojik sahiplenme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu ($r = 0,420$; $p < 0,01$), kişi örgüt uyumu ile yaşam doyumu arasında anlamlı ve pozitif ilişki olduğu ($r = 0,480$; $p < 0,01$), psikolojik sahiplenme ile örgütsel özdeşleşme arasında anlamlı ve pozitif ilişki olduğu ($r = 0,438$; $p < 0,01$), psikolojik sahiplenme ile yaşam doyumu arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu ($r = 0,416$; $p < 0,01$) ve örgütsel özdeşleşme ile yaşam doyumu arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($r = 0,310$; $p < 0,01$).

Araştırmanın hipotezlerini test etmek için ise, Preacher ve Hayes'in (2004) geliştirdiği SPSS Macro analiz programı tercih edilmiştir. Kişi-örgüt uyumunun örgütsel özdeşleşme üzerindeki dolaylı etkisini (psikolojik sahiplenme aracılığıyla aktarılan) ve yaşam doyumunun durumsal aracılık rolünü test etmek için Bootstrap yöntemi kullanılmıştır (Preacher & Hayes, 2004; Preacher vd., 2007). Bootstrap yöntemi, Baron ve Kenny'nin (1986) kullandığı yöntemden ve Sobel testinden daha güvenilir olduğu öne sürülmektedir (Gürbüz, 2019; Hayes, 2018).

Tablo 2: Aracılık testine ilişkin regresyon analizi sonuçları

Psikolojik Sahiplenme						
Değişkenler	B	SH	T	P	EDGA	EYGA
Kişi-Örgüt Uyumu	0,252	0,055	4,563	0,000	0,143	0,360
Örgütsel Özdeşleşme						
Değişkenler	B	SH	T	P	EDGA	EYGA
Psikolojik Sahiplenme	0,294	0,066	4,471	0,000	0,164	0,424
Kişi-Örgüt Uyumu (Direkt Etki)	0,208	0,046	4,496	0,000	0,116	0,299
Kişi-Örgüt Uyumu (Toplam Etki)	0,294	0,044	6,690	0,000	0,207	0,381
			B	SH	EDGA	EYGA
Dolaylı Etki			0,087	0,029	0,038	0,148
Değişkenler	B	SH	T	P	EDGA	EYGA
Kişi-Örgüt Uyumu ile Yaşam Doyumunun Etkileşimi	0,107	0,046	2,340	0,020	0,017	0,198

Değişkenler	<i>B</i>	<i>SH</i>	<i>T</i>	<i>P</i>	EDGA	EYGA
-1 SD (-,81)	0,139	0,057	2,446	0,015	0,027	0,252
<i>M</i> (.00)	0,252	0,55	4,563	0,000	0,143	0,360
+1 SD (.81)	0,364	0,086	4,220	0,008	0,194	0,534
			<i>B</i>	<i>SH</i>	EDGA	EYGA
Durumsal Aracılık İndeksi			0,032	0,015	0,003	0,061

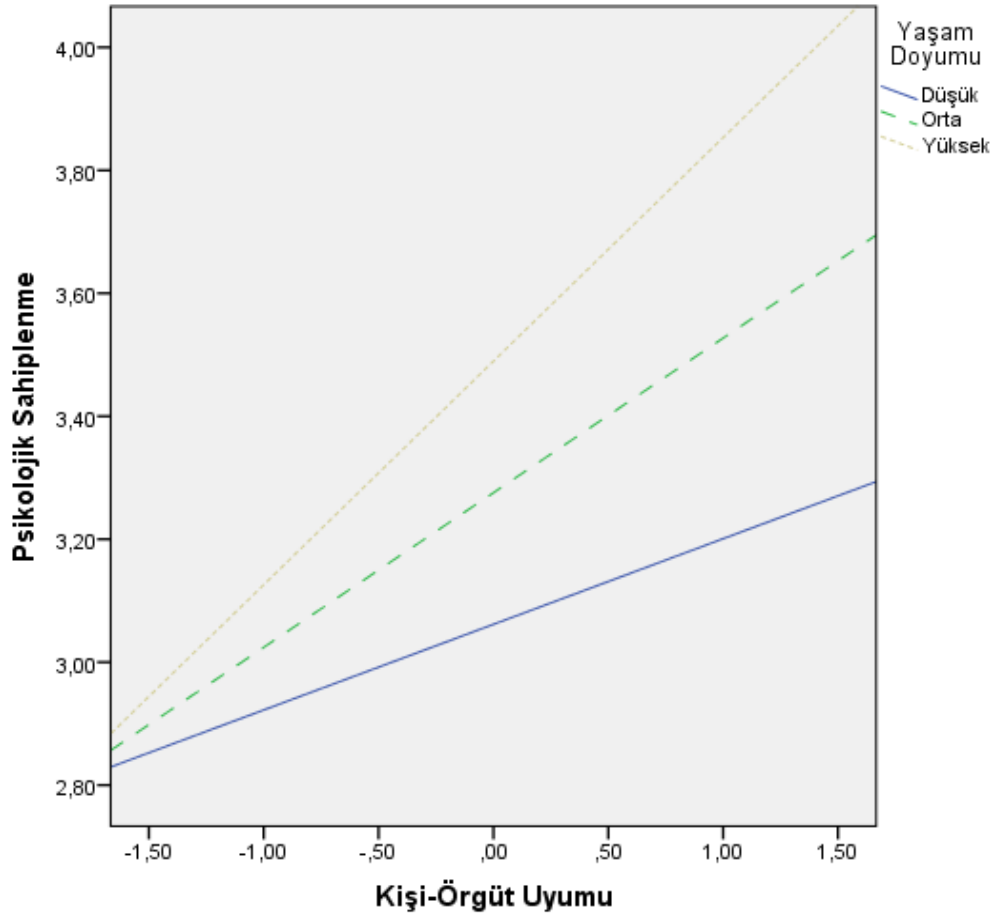
Not: (n=387) EDGA: En düşük güven aralığı, EYGA: En yüksek güven aralığı

Tablo 2’de araştırmanın ölçeklerine dair çoklu regresyon modelinin katsayıları verilmiştir. Tablo 2’deki sonuçlar incelendiğinde kişi-örgüt uyumunun örgütsel özdeşleşmeyi anlamlı ve pozitif olarak etkilediği görülmektedir ($\beta =0,294$). Elde edilen bu sonuca göre H1 hipotezi kabul edilmiştir. Tablodaki ikinci bulgu, kişi örgüt uyumunun psikolojik sahiplenmeyi anlamlı ve pozitif etkilediği ortaya çıkmıştır ($\beta =0,252$). Bu sonuca göre H2 hipotezi kabul edilmiştir. Tablodaki üçüncü bulgu ise, psikolojik sahiplenmenin örgütsel özdeşleşmeyi anlamlı ve pozitif etkilemesidir ($\beta =0,294$). Elde edilen bu sonuçla H3 hipotezi kabul görmüştür. Tablo 2’deki değişkenler arası ilişkilerin anlamlı olması aracılık ilişkisini sorgulama imkânı vermiştir. Araştırmanın dördüncü hipotezi olan H4 hipotezinde, kişi-örgüt uyumunun örgütsel özdeşleşmeye etkisinde psikolojik sahiplenmenin aracılık rolünün olup olmadığını analiz ederken Bootstrap yöntemini esas alan regresyon analizi uygulanmıştır (Hayes, 2018; Gürbüz, 2019). Analizlerin uygulaması safhasında Hayes (2018) tarafından geliştirilen Model 4 seçilmiştir ve Bootstrap tekniği ile 5000 yeniden örnekleme seçilmiştir. Bootstrap yöntemiyle uygulanan aracılık etki analizlerinde, hipotezlerin desteklenebilmeleri için %95 güven aralığındaki güven aralığı değerlerinin sıfır (0) olmaması kabul görmektedir (Mallinckrodt ve diğerleri, 2006). Tablo 3 incelendiğinde, kişi örgüt uyumunun psikolojik sahiplenme vasıtasıyla örgütsel özdeşleşmeyi pozitif yönde dolaylı etkilediği tespit edilmiştir ($\beta =0,087$). Tablo 3’te dolaylı etkinin anlamlılığına ilişkin güven aralıklarının anlamlı olduğu görülmektedir (%95 GA [0.038, 0.148]). Bu sonuca göre H4 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 2’de durumsal aracılık etkisine ait sonuçlar görülmektedir. Hipotez 5’i test etmek amacıyla düzenleyici etki analizi uygulanmıştır. Bu bağlamda kişi-örgüt uyumunun aracı değişken psikolojik sahiplenme vasıtasıyla örgütsel özdeşleşme üzerindeki dolaylı etkisinin, yaşam doyumuna bağlı olup olmadığı test edilmiştir. Araştırmada Bootstrap analizi safhasında Model 7 seçilmiştir ve bootstrap tekniği ile 5000 yeniden örnekleme seçeneği seçilmiştir. Bootstrap ile yapılan aracılık etki analizinde, hipotezlerin desteklenebilmesi için %95 güven aralığındaki GA (güven aralığı) değerinin sıfır (0) olmaması gerekmektedir (Gürbüz, 2019). Yaşam doyumunun düzenleyici etkisinin anlamlı olup olmadığını anlamak

adına kişi-örgüt uyumu ile yaşam doyumunun etkileşimine dikkat edilir. Tablo 2’de kişi-örgüt uyumu ile yaşam doyumu arasındaki etkileşimin anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir ($\beta = 0,107$ $p=0,017$). Tablo 2’deki regresyon analizi sonuçlarına göre, kişi-örgüt uyumunun örgütsel özdeşleşmeye etkisinde yaşam doyumunun düşük ve yüksek olduğu durumlardaki etkisine bakılarak analiz yapılmıştır. Tablo 2’deki sonuçlara göre kişi-örgüt uyumunun örgütsel özdeşleşme üzerindeki pozitif etkisi yaşam doyumu düşük iken zayıf ($\beta = 0,139$ $p=0,015$), yüksekken güçlü olduğu görülmektedir ($\beta = 0,364$ $p=0,008$). Daha sonra araştırmada durumsal aracılığın olup olmadığı test edilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde durumsal aracılık indeksinin anlamlı olduğu görülmektedir ($\beta = 0,032$, %95 GA [0.003, 0.061]). Bu bağlamda yaşam doyumunun, kişi-örgüt uyumunun psikolojik sahiplenme vasıtasıyla örgütsel özdeşleşme üzerindeki dolaylı etkisinde düzenleyici değişken olduğu tespit edilmiştir. Tablo 2’deki Bootstrap sonucuna göre durumsal aracılık indeksi anlamlı olduğundan dolayı H5 hipotezi kabul edilmiştir.

Şekil 2: Kişi-örgüt uyumu ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkide yaşam doyumunun düzenleyici etkisi

Şekil 2’de kişi-örgüt uyumunun örgütsel özdeşleşme üzerindeki dolaylı etkisinin yaşam doyumunu tarafından biçimlendirilmiş hali grafiksel olarak gösterilmektedir. Şekil 2 incelenirken Kişi-örgüt uyumu ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişki anlamlıdır. Düzenleyici etkinin varlığını test ederken yaşam doyumunun düşük ve yüksek olduğu durum dikkate alınmıştır. Bu bağlamda yaşam doyumunun düşük olduğu durumlarda kişi-örgüt uyumu ile psikolojik sahiplenme arasındaki etkileşim azalmakta veya zayıflamaktadır. Yaşam doyumunun yüksek olduğu durumlarda ise, kişi-örgüt uyumu ile psikolojik sahiplenme arasındaki etkileşimin şiddeti artmakta veya güçlenmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, araştırma değişkenleri arasındaki ikili ilişkilerin yanı sıra, kişi-örgüt uyumu ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkide psikolojik sahiplenmenin aracılık rolü ile yaşam doyumunun durumsal aracılık rolü incelenmiştir. Bu kapsamda, Erzincan Organize Sanayi bölgesinde faaliyet gösteren özel bir tekstil fabrikasında çalışan 387 kişiden anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Elde edilen veriye yapılan analizler sonucunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Araştırmanın ilk bulgusuna göre, kişi-örgüt uyumu örgütsel özdeşleşmeyi anlamlı ve pozitif etkilemekte olup, H1 hipotezi desteklenmiştir. Yani, örgütle uyum yakalayan çalışanlar kendilerini örgütleri açısından tanımlayacaklar ve bu nedenle örgütleriyle daha yüksek bir özdeşleşme göstereceklerdir. Bu bulgu daha önceki çalışmaların sonuçlarıyla da uyumludur (Akbaş & Çetin, 2015; Demir vd., 2015; Aksoy Kuru, 2018; Çınar, 2019; Cable & De Rue, 2002; Edwards & Cable 2009).

Araştırmanın ikinci bulgusuna göre, kişi-örgüt uyumu psikolojik sahiplenmeyi anlamlı ve pozitif etkilemekte olup, H2 hipotezi desteklenmiştir. Başka bir deyişle, kendilerine uygun örgütlerde çalışan bireylerin örgütlerini psikolojik olarak da benimseyecekler ve kendilerininmiş gibi sahipleneceklerdir. Elde edilen sonuç Han ve arkadaşları (2015); Uçar ve arkadaşları (2021) ve Yavuz ve Akgemci’nin (2021) çalışmalarıyla da paralellik göstermektedir.

Araştırmanın üçüncü bulgusuna göre, psikolojik sahiplenme örgütsel özdeşleşmeyi anlamlı ve pozitif etkilemekte olup, H3 hipotezi desteklenmiştir. Yani, psikolojik olarak örgütlerini sahiplenen bireylerin örgütlerini benliklerinin bir uzantısı olarak görmeye başlayacaklar, böylece kendi benliklerine atfettikleri örgütle daha çok özdeşleşeceklerdir.

Araştırmanın dördüncü bulgusuna göre, kişi-örgüt uyumunun örgütsel özdeşleşmeye etkisinde psikolojik sahiplenmenin aracı rolünün bulunmakta olup, H4 hipotezi desteklenmiştir. Başka bir ifadeyle,

kendilerine uygun örgütlerde çalışan bireyler örgütlerini psikolojik olarak da benimseyecekler ve kendilerininmiş gibi sahipleneceklerdir. Örgütlerini sahiplenen bireyler ise benliklerinin bir uzantısı olarak gördükleri örgütleriyle daha çok özdeşleşeceklerdir.

Araştırmanın son bulgusuna göre, kişi örgüt uyumunun (psikolojik sahiplenme yoluyla) örgütsel özdeşleşme üzerindeki dolaylı etkisinde yaşam doyumunun düzenleyici rolü bulunmakta olup, H5 hipotezi desteklenmiştir. Buna göre, örgütüyle uyum halinde çalışan birey yaşam doyumunu yüksek olduğu takdirde, örgütün olumsuz yönlerini daha az görecektir, böylece örgütü psikolojik olarak daha çok sahiplenerek, örgütüyle daha çok özdeşleşecektir. Tersine, kişi-örgüt uyumu olmakla birlikte, yaşam doyumunu düşük olan çalışan örgütü daha az sahiplenecek ve böylece örgütle daha az özdeşleşecektir.

Araştırmanın pratik katkıları incelendiğinde, örgütlere ve yöneticilere bazı önerilerde bulunulabilir. Kişi-örgüt uyumunun örgütler için önemli sonuçları göz önüne alındığında, örgütler öncelikle örgüt kültürüne uyum gösteren çalışanları işe almalıdır. Bunun yanı sıra, örgütler mevcut çalışanlarının işe örgütlerine uyum göstermelerini sağlayacak politikalar geliştirmelidir. Yöneticilerine ve insan kaynakları departmanı çalışanlarına bu konuda eğitim ve seminerler vermelidir. Öte yandan, örgütler çalışanlarını sahiplenmeli, onlara örgütün bir parçası (veya üyesi) olduğunu hissettirmelidir. Çalışanlarına işlerinde daha çok özerklik tanımalı, karar alma mekanizmalarına onları dahil etmeli, örgütün misyonu ve vizyonu hakkında çalışanlarını bilgilendirmeli, çalışanlarının fikirlerine saygı duymalı ve görüşlerini özgürce ortaya koyabilecekleri ortam oluşturmalıdır. Böylece, çalışanlar örgütlerini daha çok sahiplenebilecek (Pierce vd., 2001, s. 301-302) ve sonuçta örgütün başarı veya başarısızlıklarını kendilerininmiş gibi kabul edebileceklerdir (Mael & Ashforth, 1992, s. 103). Nihayetinde, çalışanların örgütün amaç ve beklentilerine göre hareket etme ve ortak bir düşünceyi paylaşma oranları da artacaktır (Karanika-Murray, 2015, s. 1021). Öte yandan, yaşam doyumunun çalışanların işyeri ve işle ilgili tutum ve davranışlarına olan etkisi düşünüldüğünde, örgütler çalışanlarının kendilerini genel olarak mutlu hissetmelerini sağlayacak çalışan dostu politikalar geliştirmeli, böylece iş-yaşam dengesini sağlamalarına yardımcı olmalı, ayrıca gayretlerini ödüllendirmeli ve kendilerini geliştirmeleri için onlara fırsat sunmalıdır.

Bu araştırmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. İlk olarak araştırma yalnızca Erzincan ilinde ve tek bir fabrika çalışanları üzerinde yapılmıştır. Bu durum değişkenlerle ilgili genelleme yapılmasını engellemiştir. Gelecekteki çalışmalar, farklı il ve sektörleri çalışmalarına dâhil ederek daha geniş kapsamlı araştırmalar yapabilir. Araştırmanın boylamsal yöntemle yapılmamış olması bir diğer kısıttır. Gelecekteki araştırmalar, boylamsal yöntemle daha fazla veri elde ederek daha objektif sonuçlara ulaşabilir.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Yazar, çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir. Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

Bu çalışma için Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Etik Kurulunun 30.11.2021 tarihli ve 10 sayılı toplantısının 06 nolu kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, T. & Çetin, A. (2015). İş tatmini ve kişi-örgüt uyumunun örgütsel özdeşleşmeye etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 81-101.
- Aksoy Kuru, S. (2020). The relationship between ethical leadership and organizational identification: mediating role of person-organization fit. *Business and Economics Research Journal*, 11(2), 515-530.
- Ashforth, B. E. & Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *Academy of Management Review*, 14(1), 20-39.
- Ashforth, B. E., Harrison, S. H. & Corley, K. G. (2008). Identification in organizations: An examination of four fundamental questions. *Journal of Management*, 34(3), 325-374.
- Astakhova, M. N. (2016). Explaining the effects of perceived person-supervisor fit and person-organization fit on organizational commitment in the US and Japan. *Journal of Business Research*, 69(2), 956-963.
- Baron, R. M. & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Cable, D. M. & DeRue, D. S. (2002). The convergent and discriminant validity of subjective fit perceptions. *Journal of Applied Psychology*, 87(5), 875.
- Chatman, J. A. (1989). Improving interactional organizational research: A model of person-organization fit. *Academy of Management Review*, 14(3), 333-349.
- Chen, P., Sparrow, P. & Cooper, C. (2016). The relationship between person-organization fit and job satisfaction. *Journal of Managerial Psychology*, 31(5), 946-959.
- Chughtai, A. A. & Buckley, F. (2010). Assessing the effects of organizational identification on in-role job performance and learning behavior: The mediating role of learning goal orientation. *Personnel Review*, 39(2), 242-258.
- Chughtai, A. A. (2021). A closer look at the relationship between life satisfaction and job performance. *Applied Research in Quality of Life*, 16(2), 805-825.

- Çakıroğlu, K. I. & Öztürk, A. (2020). Mağaza kişiliği ölçeğinin Türkçe uyarlamasının geçerlilik ve güvenilirliği. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(5), 4273-4299.
- Çınar, E. (2019). The effect of person-organization fit on the organizational identification: The mediating role of organizational attractiveness. *Eurasian Journal of Business and Management*, 7(1), 74-84.
- Çizel, B., Selçuk, O. & Atabay, E. (2020). Ortak yöntem yanlılığı üzerine sistematik bir yazın taraması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31(1), 7-18.
- Demir, M., Demir, S. S., & Nield, K. (2015). The relationship between person-organization fit, organizational identification and work outcomes. *Journal of Business Economics and Management*, 16(2), 369-386.
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Dutton, J.E., Dukerich, J.M. & Harquail, C.V. (1994). Organizational images and member identification. *Administrative Science Quarterly*, 39, 239-263.
- Edwards, M. R. & Peccei, R. (2007). Organizational identification: Development and testing of a conceptually grounded measure. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 16(1), 25-57.
- Edwards, J. R., & Cable, D. M. (2009). The value of value congruence. *Journal of Applied Psychology*, 94(3), 654.
- Erdogan, B., Bauer, T. N., Truxillo, D. M., & Mansfield, L. R. (2012). Whistle while you work: A review of the life satisfaction literature. *Journal of Management*, 38(4), 1038-1083.
- Farooqui, M. S. & Nagendra, A. (2014). The impact of person organization fit on job satisfaction and performance of the employees. *Procedia Economics and Finance*, 11, 122-129.
- Gürbüz, S. (2019). Sosyal Bilimlerde Aracı, Düzenleyici ve Durumsal Etki Analizleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Han, T. S., Chiang, H. H., McConville, D., & Chiang, C. L. (2015). A longitudinal investigation of person-organization fit, person-job fit, and contextual performance: The mediating role of psychological ownership. *Human Performance*, 28(5), 425-439.
- Hayes, A. F. (2018). Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis Second Edition: A Regression-Based Approach. New York: The Guilford Press.
- He, H., & Brown, A. D. (2013). Organizational identity and organizational identification: A review of the literature and suggestions for future research. *Group & Organization Management*, 38(1), 3-35.
- Hombrados-Mendieta, I. & Cosano-Rivas, F. (2013). Burnout, workplace support, job satisfaction and life satisfaction among social workers in Spain: A structural equation model. *International Social Work*, 56(2), 228-246.

- Hu, L. T. & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Judge, T. A. & Watanabe, S. (1993). Another look at the job satisfaction-life satisfaction relationship. *Journal of Applied Psychology*, 78(6), 939-948.
- Karagöz, Y. (2019). Spss-Amos-Meta Uygulamalı İstatistiksel Analizler. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Karanika-Murray, M., Duncan, N., Pontes, H.M. & Griffiths, M.D. (2015). Organizational identification, work engagement, and job satisfaction. *Journal of Managerial Psychology*, 30(8), 1019-1033.
- Knapp, J. R., Smith, B. R., & Sprinkle, T. A. (2014). Clarifying the relational ties of organizational belonging: Understanding the roles of perceived insider status, psychological ownership, and organizational identification. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 21(3), 273-285.
- Kodden, B., & Groenvel, B. (2019). The mediating effect of work engagement on the relationship between person-organization fit and knowledge sharing. *The Journal of Applied Business and Economics*, 21(8), 32-48.
- Kristof, A. L. (1996). Person-organization fit: An integrative review of its conceptualizations, measurement, and implications. *Personnel Psychology*, 49(1), 1-49.
- Mael, F. & Ashforth, B. E. (1992). Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification. *Journal of Organizational Behavior*, 13(2), 103-123.
- Mallinckrodt, B., Abraham, W. T., Wei, M. & Russell, D. W. (2006). Advances in testing the statistical significance of mediation effects. Brief reports. *Journal of Counseling Psychology*, 53 (3), 372-378.
- Mayhew, M. G., Ashkanasy, N. M., Bramble, T. & Gardner, J. (2007). A study of the antecedents and consequences of psychological ownership in organizational settings. *The Journal of Social Psychology*, 147(5), 477-500.
- Mishra P. ve Datta, B. (2011). Perpetual asset management of customer-based brand equity-the pam evaluator. *Current Research Journal of Social Science*, 3(1), 34-43.
- Netemeyer, R. G., Boles, J. S., MacKee, D. O. & MacMurrian, R. (1997). An investigation into the antecedents of organizational citizenship behaviors in a personal selling context. *Journal of Marketing*, 61(3), 85-98.
- Nye, C. D. & Drasgow, F. (2011). Assessing goodness of fit: Simple rules of thumb simply do not work. *Organizational Research Methods*, 14(3), 548-570.
- Singh, K., & Jha, S. D. (2008). Positive and negative affect, and grit as predictors of happiness and life satisfaction. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 34(2), 40-45.
- Şimşek, E. & Aktaş, H. (2014). Örgütsel sessizlik ile kişilik ve yaşam doyumunu etkileşimi: Kamu sektöründe bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 121-136.

- Oguegbe, T. M. & Edosomwan, H. S. (2021). Organizational-based self-esteem and organizational identification as predictors of turnover intention: Mediating role of organizational trust. *SEISENSE Journal of Management*, 4(2), 56-71.
- Ötken, A. (2015). Algılanan örgütsel destek ve psikolojik sahiplenme arasındaki ilişki ve bu ilişkide örgütsel adaletin rolü. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2), 113-140.
- Özyılmaz, A. & Eser, S. (2013). Ortak Metod Varyansı Nedir? Nasıl Kontrol Edilebilir? 21.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi. 1. Basım. Nobel Akademik Yayıncılık, 500-508.
- Park, C. H., Kim, W. & Song, J. H. (2015). The impact of ethical leadership on employees' in-role performance: The mediating effect of employees' psychological ownership. *Human Resource Development Quarterly*, 26(4), 385-408.
- Peng, J. C., Lee, Y. L. & Tseng, M. M. (2014). Person–organization fit and turnover intention: Exploring the mediating effect of work engagement and the moderating effect of demand–ability fit. *Journal of Nursing Research*, 22(1), 1-11.
- Pierce, J. L., Kostova, T. & Dirks, K. T. (2003). The state of psychological ownership: Integrating and extending a century of research. *Review of General Psychology*, 7(1), 84-107.
- Pierce, J. L., O'driscoll, M. P. & Coghlan, A. M. (2004). Work environment structure and psychological ownership: The mediating effects of control. *The Journal of Social Psychology*, 144(5), 507-534.
- Pierce, J. L., Kostova, T., & Dirks, K. T. (2001). Toward a theory of psychological ownership in organizations. *Academy of Management Review*, 26(2), 298-310.
- Preacher, K. J. & Hayes, A. F. (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers*, 36(4), 717-731.
- Preacher, K. J., Rucker, D. D. & Hayes, A. F. (2007). Addressing moderated mediation hypotheses: Theory, methods, and prescriptions. *Multivariate Behavioral Research*, 42(1), 185-227.
- Qu, H., & Zhao, X. R. (2012). Employees' work–family conflict moderating life and job satisfaction. *Journal of Business Research*, 65(1), 22-28.
- Ramos, H. M., Man, T. W. Y.; Mustafa, M. & Ng, Z. Z. (2014). Psychological ownership in small family firms: Family and non-family employees' work attitudes and behaviours. *Journal of Family Business Strategy*, 5(3), 300–311.
- Rapti, A. (2016). Employee Psychological Ownership and Work Engagement: An Extension of the JD-R Model. Doctoral Thesis, University of Bath, United Kingdom.
- Rode, J. C. (2004). Job satisfaction and life satisfaction revisited: A longitudinal test of an integrated model. *Human Relations*, 57(9), 1205-1230.
- Saks, A. M. & Ashforth, B. E. (1997). A longitudinal investigation of the relationships between job information sources, applicant perceptions of fit, and work outcomes. *Personnel Psychology*, 50(2), 395-426.

- Saleem, W. A. & Ambreen, M. (2011). Person organization fit, organizational commitment and knowledge sharing attitude-An analytical study. *Information Management and Business Review*, 3(2), 110-116.
- Schneider, B. (1987). The people make the place. *Personnel Psychology*, 40(3), 437-453.
- Sørli, H. O., Hetland, J., Dysvik, A., Fosse, T. H., & Martinsen, Ø. L. (2020). Person-Organization Fit in a military selection context. *Military Psychology*, 32(3), 237-246.
- Steele, S. A. (2016). An Evaluation of Emotional Intelligence and Person-Organization Fit. Doctoral Dissertation, The University of the Rockies, USA.
- Stinglhamber, F., Marique, G., Caesens, G., Desmette, D., Hansez, I., Hanin, D., & Bertrand, F. (2015). Employees' organizational identification and affective organizational commitment: An integrative approach. *PloS one*, 10(4), e0123955.
- Su, X., Liang, K., & Wong, V. (2021). The impact of collective psychological ownership on turnover intention among social service workers. *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance*, 45(4), 352-364.
- Tak, B. & Aydemir, B .A. (2004) Örgütsel Özdeşleşme Üzerine İki Görgül Çalışma, 12.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı, 27-29 Mayıs 2004, 59-63.
- Turner, J. C. (1984). Social identification and psychological group formation. In H. Tajfel (Ed.). *The Social Dimension: European Developments In Social Psychology* (Vol. 2, pp. 518-538). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Turunç, Ö. & Çelik, M. (2012). İş tatmini-kişi-örgüt uyumu ve amire güven-kişi-örgüt uyumu ilişkisinde dağıtım adaletinin düzenleyici rolü. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(2), 57-78.
- Ucar, A. C., Alpkan, L., & Elci, M. (2021). The effects of person-organization fit and turnover intention on employees' creative behavior: *The mediating role of psychological ownership*. *SAGE Open*, 11(4), 1-15.
- Ulutaş, M., Kalkan, A., & Bozkurt, Ö. Ç. (2008). The effect of person-organization fit on job stress and conflict: An application on employees of businesses in Dalaman international airport. *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 3(1), 281-291.
- Ural, A. & Kılıç, İ. (2018). Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi. Göz. Geç. ve Yenilenmiş 5. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Uzun, T. (2018). A study of correlations between perceived supervisor support, organizational identification, organizational citizenship behavior, and burnout at schools. *European Journal of Educational Research*, 7(3), 501-511.
- Van Dyne, L., & Pierce, J. L. (2004). Psychological ownership and feelings of possession: Three field studies predicting employee attitudes and organizational citizenship behavior. *Journal of Organizational Behaviour*, 25(4), 439-459.

- Van Knippenberg, D., Van Knippenberg, B., Monden, L., & de Lima, F. (2002). Organizational identification after a merger: A social identity perspective. *British Journal of Social Psychology*, 41(2), 233-252.
- Wei, Y. C. (2012). Person-organization fit and organizational citizenship behavior: Time perspective1. *Journal of Management & Organization*, 18(6), 833-844.
- Yavuz A. & Akgemci, T. (2021). Birey-örgüt uyumu, psikolojik sahiplenme, işgören sesliliği ve motivasyon araçları ilişkisi üzerine ampirik bir çalışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 99-114.
- Yavuz, A. (2021). Birey- Örgüt Uyumu, Psikolojik Sahiplenme, İşgören Sesliliği Ve Motivasyon Araçları İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Çalışma. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi İşletme Bölümü, Konya.
- Zamahani, M., & Rezaei, F. (2014). The impact of managers' self-awareness, positivity and psychological ownership on organizational citizenship behavior. *International Review of Management and Business Research*, 3(3), 1355.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ETKİLERİNİ AZALTMA YOLUNDA FİNANSAL BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ OLARAK YEŞİL TAHVİL KULLANIMI*

Döne ERDOĞAN²

Öz

Üretim faaliyetlerinin başladığı günden bu yana üretimin öncelikli kaynağı olan çevre insanlar tarafından bilinçsiz bir şekilde deformasyona uğratılmıştır. Küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele etmek için hem bireyler ve işletmeler hem de devletler tarafından gerekli tedbirlerin alınması gerekirken bunun yanı sıra çevre üzerinde yıkıcı etki yaratan iktisadi faaliyetlerden vazgeçilmesi ve ekolojik iktisadi araçlar kullanılarak yürütülen sürdürülebilir bir ekonomi modelinin uygulanması gerekmektedir. Bu çalışma, küresel iklim değişikliği ile mücadelede finansmanın önemini ortaya koymayı amaçlamakta ve bu doğrultuda yeşil proje yatırımlarını finanse eden yeşil tahvillerin etkisini sunmaktadır. Dünya çapında finansmanın gerekliliği göz önüne alındığında yatırımcıları çevreye zarar veren yatırımlardan uzaklaştırarak çevre dostu yatırımlara özendirme için yeşil tahviller ön plana çıkmaktadır. Çalışmanın sonunda çevre üzerinde yıkıcı etkisi olan ve sürdürülebilir kalkınmanın önünde engel teşkil eden geleneksel finansman yöntemlerinin terkedilmesi gerektiği, bunun yerine sürdürülebilirliğe kaynak sağlamak için yeşil tahviller başta olmak üzere diğer yeşil finansal enstrümanların Türkiye’ de yaygın hale getirilmesi gerekliliği açık bir şekilde belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Sürdürülebilir Finans, Yeşil Tahvil

JEL Kodları: Q01, Q2, Q5

USE OF GREEN BOND AS A FINANCIAL SOLUTION PROPOSAL TOWARDS MITIGATING THE IMPACTS OF CLIMATE CHANGE

Abstract

The environment, which has been the primary source of the production since the beginning of production activities, has been unconsciously deformed by people. While necessary measures should be taken by both individuals, businesses and states in order to fight against global warming and climate change, on the other hand, it is necessary to abandon the economic activities that create a destructive effect on the environment and apply a sustainable economy model that is carried out by using ecological economic tools. This study aims to reveal the importance of financing in the fight against global climate change and presents the effect of green bonds that finance green project investments in this direction. Considering the necessity of financing worldwide, green bonds come to the forefront in order to encourage investors in eco-friendly investments by keeping them away from investments that harm the environment. At the end of the study, it has been clearly stated that traditional financing methods, which have a devastating effect on the environment and pose an obstacle to sustainable development, should be abandoned, instead of this, other green financial instruments, especially green bonds, should be made widespread in Turkey in order to provide resources for sustainability.

Keywords: Climate Change, Sustainable Finance, Green Bond

JEL Codes: Q01, Q2, Q5

* Bu çalışma Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “Küresel İklim Değişikliği İle Mücadelede Finans Sektörünün Rolü ve Yeşil Tahviller” başlıklı tez çalışmasından türetilmiştir.

²donebalaban.27@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5453-4521>

GİRİŞ

Bu çalışma, gerek içinde bulunduğumuz yaşam koşullarını iyileştirmek, gerekse gelecek nesillerin sağlıklı bir çevrede hayatlarını sürdürebilme haklarını korumak için yeni bir ekonomik modelin yani yeşil yeni düzenin oluşturulması fikrini ortaya koymaktadır. Öyle ki geleneksel ekonomi modelleri, yatırımların çevre üzerinde yarattığı baskıyı görmezden gelmekte ve yalnızca kâr odaklı hareket etmektedir. Bu nedenle bu çalışma ile sürdürülebilirlikten uzak olan bu iktisadi düşüncenin yerini yatırımların çevreyle uyumunu öngören yeşil düşünceye bırakması amaçlanmaktadır. Çalışma yürütülürken gerekli literatür taraması yapılmış ve sürdürülebilirliğe kaynak sağlamak için yeşil temalı finansal araçların Türkiye’ de ne şekilde yürütüldüğü ile ilgili yeterli kaynağın olmadığı görülmüştür. Bu amaçla literatürdeki boşluğu gidermek adına, yeşil finansmanın Türkiye’ de ilgi duyulmaya başlandığı günden bu yana hangi kurumlar tarafından ve ne şekilde uygulandığı bu çalışmada açıkça belirtilmiştir.

Sanayileşme faaliyetlerinin başlangıcından günümüze kadar olan süreçte canlıların temel yaşam alanı olan çevre insanlar tarafından bilinçsizce ve hunharca kullanılmıştır. Dünya üzerinde varlığını devam ettiren canlılar doğumlarından ölümlerine kadar olan süreçte birbirleriyle olan ilişkilerini sürdürebilmek için hiç kuşkusuz bir dış ortama yani çevreye ihtiyaç duymaktadır. Ancak diğer canlılardan farklı olarak insanlar mevcut çevresel koşullarla uyumlu bir şekilde yaşayamamakta ve çevresel koşullara bir şekilde müdahale etme isteği duymaktadır. Bu istek de ne yazık ki günümüzün başat sorunlarından biri olan çevre kirliliğine ve beraberindeki ekolojik sorunlara yol açmaktadır. Burada bahsi geçen kirlilik doğal yaşamda kendiliğinden meydana gelen kirlilik değildir. Nitekim yaprakların dökülmesi, canlıların ölümü ve dışkıları gibi doğal kirlilikler doğa tarafından kendi kendine ortadan kaldırılabilmektedir. Konuya esas teşkil eden kirlilik ise küresel ölçekte büyük bir tehdit unsuru haline gelmiş olan ekolojik krizler ile beraberinde ortaya çıkan küresel ısınma ve iklim değişikliğidir.

İnsanoğlunun yüksek müdahalesi ve benmerkezciliğinin bir sonucu olan ekolojik krizin temeli kapitalizmin ortaya çıktığı zamana dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle kapitalist iktisadi sistemin doğması ile birlikte çevre kirliliği günümüzdeki halini almıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticari faaliyetlerinde meydana gelen artış ekonomik büyümeye de katkı sağlamış; iktisadi refaha kavuşan bireyler, işletmeler ve devletler mevcut durumdan hoşnut bir biçimde karlılıklarını arttırmaya devam etmişlerdir. Ancak burada doğal kaynaklar üzerinde yaratılan tahribat görmezden gelinmiş, atmosfere salınan sera gazlarında günden güne meydana gelen artış arka plana itilmiş ve iklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan küresel ısınmaya gereken önem verilmemiştir. Dünya genelinde üretimin artmasıyla paralel olarak çevre kirliliği de artmıştır. Ülkelerin dış ticaret faaliyetlerinde gerçekleştirdiği artış doğada sınırlı sayıda bulunan ve dolayısıyla sayıları arttırılamayan doğal kaynakların etkin kullanımına engel

oluşturarak onların kendisini yenilemesine imkân tanımamıştır. İnsanoğlu yalnızca doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı arttırmakla sınırlı kalmamış sera gazlarının gelişigüzel atmosfere salınmasına, ozon tabakasının zarar görmesine, biyoçeşitliliğin kaybolmasına, fotosentez ve besin döngüsünün zarar görmesine ve daha pek çok çevresel soruna neden olmuştur.

Diğer taraftan sanayileşme faaliyetlerinin çoğalması ve nüfus artışının kontrol edilememesi neticesinde enerjiye duyulan talep had safhaya ulaşmış ve talebi karşılayabilmek adına fosil yakıtların kullanımında önceki yıllara nazaran ciddi bir artış meydana gelmiştir. Bu durum iklim değişikliği üzerinde doğrudan etkiye sahip olan karbon emisyonunu ve sera gazlarının atmosfere salınmasını da beraberinde getirmiştir. Bütün bu sorunlar göz önüne alındığında insanoğlunun doğaya bakış açısını ve bu doğrultuda davranışını değiştirmesi kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiştir.

ÇEVRESEL RİSK YÖNETİMİ AÇISINDAN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE YEŞİL EKONOMİ

Özgürlüğün değerini ve gücünü el üstünde tutan liberal anlatı, ortaya çıkışından bu yana bireylerin, fikirlerin ve malların serbestçe dolaşımını sağlayan küresel açılımın simgesi olmuştur. Bu sayede son derece kısıtlı olan ekonomik imkânlar yerini serbest girişimlere bırakarak günümüzdeki şeklini aldı. Ancak bugünün dünyasında karşı karşıya kaldığımız ekolojik çöküşe liberalizmin net bir yanıtı olmadığı görülmektedir. Öyle ki liberal anlatıda herkese pastadan daha büyük bir pay vaat edilirken ekonomik büyümenin çevresel, toplumsal ve ideolojik sorunları çözmede nasıl bir yol izleyeceği belirsiz haldeydi. Bu tür belirsizliğin gelecekte ne gibi tehlikeler yaratacağı ve içinde bulunduğumuz gezegeni hangi tehditlerle karşı karşıya bırakacağı öngörülmemiş, bu duruma yönelik günümüze dair herhangi bir eylem planı ya da hazırlık yapılmamıştı. Bu doğrultuda küresel ekosistemin içinde bulunduğu ekolojik krizin sebebinin ekonomik büyüme olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durumun farkına varılmaya başlandığında, yalnızca ekonomik büyümeye odaklanılarak karlılığı artırma çabalarının sürdürülemez olduğu gerçeği kabul edilir bir görüş haline gelmiştir.

Şekil 1. Türkiye'nin çevre performansı ve dünya sıralaması

Kaynak: TÜİK, Çevre Performansı Endeksi, 2018

Türkiye'nin çevre performansının çeşitli kategorilerle gösterildiği yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin nispeten başarılı olduğu kategoriler su kaynakları, tarım ve orman varlığı kategorileridir. 180 ülkenin katıldığı genel sıralamada Türkiye 108. sırada yer almış ve çevre sağlığı, hava kalitesi, iklim ve enerji gibi kategorilerde düşük performans sergilemiştir.

1970'li yıllar çevresel sorunların dikkati çekmeye başladığı ve yerel olarak nitelendirilmekten çıkarak küresel bir boyuta taşındığı yıllardır. Çevre sorunlarının çözümüne dair fikirlerin ortaya konulmaya başladığı bu yıllarda gerek resmi organlar tarafından gerekse radikal çevreci gruplarca birbirinden farklı fakat aynı amaca hizmet eden yönelimler ortaya çıkmıştır. Çevre merkezli çözümler üretmek üzere sosyal, ekonomik ve ideolojik unsurlarda değişikliğe gidilmesine öncülük eden söz konusu çevreci yönelimler sonucunda sürdürülebilir kalkınma kavramı ileri sürülmüş, ekolojik krizle mücadele edebilmek için sürdürülebilirliğin benimsenmesinin bir gereklilik olduğu anlaşılmıştır. 1972'de Roma Kulübü'nün yayınlamış olduğu "Büyümenin Sınırları" raporu ile ilk kez gündeme gelen sürdürülebilir kalkınma kavramı Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987'de Brundtland Raporu'nu yayınlaması ile küresel bazda popülerlik kazanmıştır. Brundtland Raporu'nda yapılan tanımlamaya göre sürdürülebilir kalkınma "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğini ortadan kaldırmaksızın şimdiki neslin ihtiyaçlarının

karşılanması” dır. Nitekim kalkınmanın yalnızca birtakım ekonomik göstergelere bağlı olarak sağlanmasının mümkün olmadığı ve sınırlı kaynaklarla sınırsız büyümenin gerçekdışı olduğu konularında görüş birliğine varılmıştır. Bu doğrultuda dünya genelinde her ülke ekonomisi yurt içindeki üretim faktörlerinin etkinliğini arttırarak ve bunların sürekliliğini sağlayarak kendi ekonomik geleceğini garanti altına almış olacaktır (Eryılmaz, 2011: 4).

Sürdürülebilir kalkınma ile ekonomi arasındaki güçlü ilişki göz önüne alındığında ekonomik faaliyetlerin çevreyle uyumlu bir şekilde yürütülerek geleneksel ekonomik yöntemlerin doğal ortam üzerinde yarattığı baskıyı ortadan kaldırmak üzere yeşil ekonomi modeli oluşturulmuştur. Yeşil ekonomi kavramı Birleşmiş Milletler (BM) tarafından “*Sürdürülebilir ekonomik kalkınma yolunda yoksulluğun azaltılmasına, ekosistemin sağlıklı bir şekilde devam etmesine ve üretim-tüketim miktarlarında sürdürülebilir dengenin sağlanmasına katkı sağlayan, iş dünyasında yeni imkânlar ve fırsatlar sunan, toplumsal refahı arttıran ve toplumun tüm kesimlerinin katılımına fırsat tanıyan bir ekonomik gelişim modeli*” olarak ifade edilmiştir. Öyle ki ekonomik faaliyetlerin çevre ve doğal kaynaklar üzerinde yarattığı negatif dışşallıkları engellemek için sürdürülebilir bir araç olarak yeşil ekonomi yaklaşımı, yeni ve etkili bir yöntem olarak görülmeye başlanmış ve küresel çapta kabul görmüştür. Çevresel sürdürülebilirliğin iktisadi büyümeye entegre edilmesini amaçlayan yeşil ekonominin bu amacı göz önüne alındığında çevre ve ekonomi olguları arasında güçlü bir köprü görevi gördüğü yadsınamaz bir gerçektir.

Ulaşım, enerji, imalat, turizm, atık yönetimi ve inşaat gibi sektörler ekonomik sistem içerisindeki önemli sektörler olup uzun zamandan beri insan yaşamının bir parçası durumundadır. Yeşil ekonominin bu sektörlerle uygulanması ile birlikte yeşil ulaşım, yeşil binalar, sürdürülebilir tarım, yenilenebilir enerji, temiz teknoloji gibi pek çok alanda yeşil dönüşüm hareketi başlamış olacak ve bu sayede geleneksel ekonomik faaliyetler yerini sürdürülebilir ekonomik faaliyetlere bırakacaktır (UNEP, 2009a, s. 8).

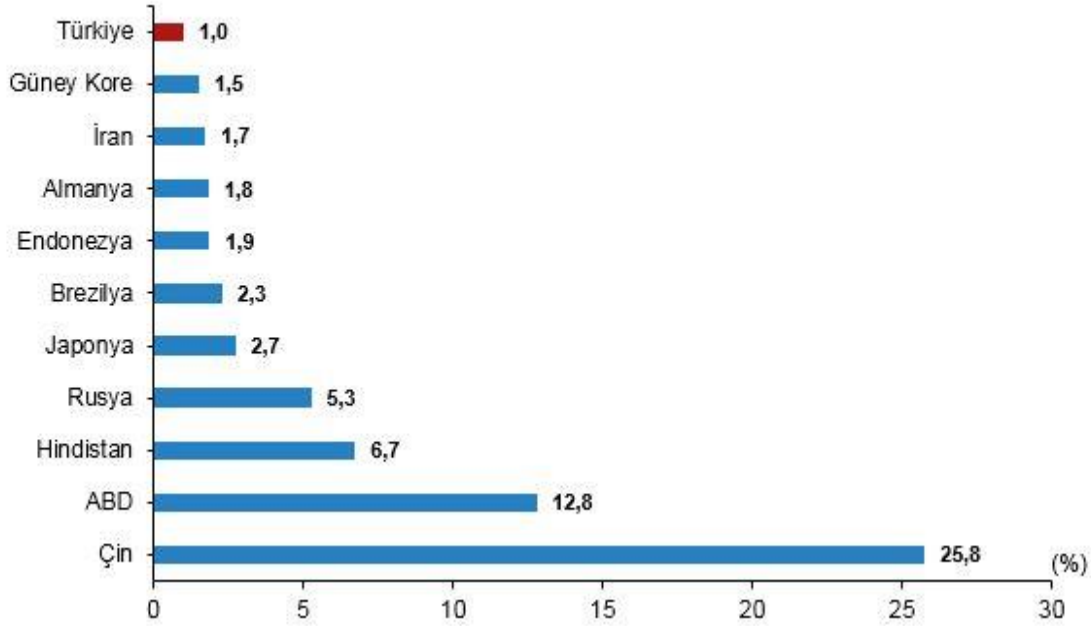
KARBON SALIMININ ÖNÜNE GEÇİLMESİNDE KARBON VERGİSİ POLİTİKASI

Sera gazları, küresel ısınma ve iklim değişikliğinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır. Nitekim karbondioksitin, sera gazları içinde iklim değişikliğine yol açma konusunda %50 ile en fazla paya sahip olan gaz olduğu bilinmektedir (Acar, 2019, s. 10). Kömür, petrol ve doğalgaz gibi içeriğinde hidrokarbon ile yüksek miktarda karbon bulunan fosil yakıtların kullanılması sonucu atmosfere salınan karbondioksit ve diğer sera gazları yalnızca insan sağlığını tehdit etmekle kalmayıp su kaynaklarında kirliliğin artmasını, deniz seviyesinin yükselmesini, biyoçeşitliliğin yok olmasını, ozon tabakasının zarar görmesini, yağış modellerinin değişmesini ve daha pek çok çevresel sorunu beraberinde getirmektedir. Dünyada nüfusun hızla artması sonucu enerjiye duyulan talep de artmakta ve bununla birlikte sera gazı

salınımı kontrolsüz bir biçimde artmaya devam etmektedir. Bu etkilerin yaratmış olduğu tahribatı azaltmak ve sera gazı emisyonlarına karşılık iktisadi bir materyal oluşturmak amacıyla bazı ülkeler karbon vergisi uygulamaktadır. Finlandiya, Norveç, Danimarka, Hollanda ve İsveç'in de aralarında olduğu 46 ülke karbon vergileri ya da emisyon ticareti programları yürüterek havaya salınan karbonu fiyatlandırmaktadır. İklim değişikliği ile mücadelede atmosfere yayılan sera gazlarının miktarını azaltmakta karbon vergisi başarılı bir araçtır. Nitekim bu sayede üretim ve tüketim faaliyetleri esnasında ortaya çıkan kirlilik, "kirleten öder" yaklaşımı ile vergilendirilebilmekte; küresel ısınmaya yol açan sera gazlarının kullanılmasında caydırıcı bir mali mücadele aracı işlevi görmektedir (Engin, 2019, s. 72).

Şekil 2. En çok sera gazı salınımı yapan 10 ülke ve Türkiye

En çok sera gazı salınımı yapan 10 ülke ve Türkiye, 2016

Kaynak: World Resources Institute, Tarihsel Emisyon Verileri, 2020

Türkiye' nin ve 10 ülkenin sera gazı salınımı verilerinin yer aldığı yukarıdaki şekilde ülkeler arasında en yüksek sera gazı salınımı yapan ülkenin 25,8 oranındaki emisyon hacmiyle Çin olduğunu göstermektedir. Çin' in ardından ABD ve Hindistan yüksek emisyon hacimleri ile hava kirliliğinin artmasında önemli bir yere sahiptir. Türkiye ise 1,0 emisyon hacmi ile diğer 10 ülkeye kıyasla çevreye vermiş olduğu zararın daha az olduğu görülmektedir. Ancak ilerleyen zamanlarda sanayileşme faaliyetlerinin yoğunlaşması ve nüfus oranının artmasının bir sonucu olarak enerjiye duyulan talebin yükselmesi durumları göz önüne alındığında Türkiye' nin sera gazı salınımının küresel emisyon verilerinde de artışı beraberinde getirmesi kaçınılmazdır.

Çeşitli ülkelerde hayata geçirilmiş fakat Türkiye’de henüz uygulanmaya başlanmamış olan karbon vergisinin birtakım avantajları mevcuttur. Bunların neler olduğuna bakıldığında;

- Gelir yaratıcı özelliğe sahip olması
- Adil gelir dağılımı özelliği
- Sera gazlarının salınımında azalış
- Verimli kaynak kullanımı
- Yeni teknolojilerin geliştirilmesine katkıda bulunması

gibi avantajlar sağladığını söylemek mümkündür (Özbiçin, 2017).

Sera gazı salınımının azaltılmasına yönelik olarak yürütülen çalışmalardan bir tanesi havacılık ve denizcilik alanlarını kapsayan karbonsuz yakıt üretimi sistemidir. Fosil yakıtlara alternatif yakıtlar üretmeyi hedefleyen bu sistem, bir yandan su ve karbondioksitle sentetik olarak üretilerek gazyağı veya dizel gibi çalışacak bir yandan da güneş enerjisini kullanacak alternatif yakıtlar üretmeyi planlamaktadır. Henüz geliştirme aşamasında olsa da bu çalışma ilerleyen zamanlarda insanlığın uçuş ve gemcilik faaliyetlerinden kaynaklanan karbondioksit salımını %8 oranında ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (Independent, 2021).

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ETKİLERİNİN “YEŞİL TAHVİLLER” İLE AZALTILMASI

1990’lı yıllarda ortaya çıkan ve 2000’li yıllarda gelişmeye başlayan yeşil finansman modeli, sürdürülebilirliği finanse etme gerekliliğinden doğmuştur. Çevre ve doğal kaynaklar üzerinde oluşan negatif dışsallıkların mevcut ekonomik yöntemlerle daha da ciddi zararlar yaratacağı konusunda görüş birliğine varılmasının ardından bu durumun önüne geçecek ve ortaya çıkan zararları telafi edecek bir kalkınma modeline gerek duyulmuş ardından yeşil ekonomi programı gündeme gelmiş ve nihayetinde sürdürülebilirliği finanse etmenin önemi ortaya konmuştur. Ancak sadece finansman odaklı hareket ederek yatırımların çevreye olan etkilerini göz ardı eden konvansiyonel finansman bu noktada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle yeşil ekonomiye ve sürdürülebilir kalkınmaya ulaşma yolunda bir araç olarak yeşil finansman ve birtakım yeşil finansal enstrümanlar oluşturulmuştur. Söz konusu enstrümanlar yeşil krediler, hisse senetleri ve endeks fonları, yeşil menkul kıymetleştirme ve makalenin de esas konusunu oluşturan yeşil tahvillerdir. Bu noktada bahsi geçen yeşil enstrümanları kısaca tanıtmak faydalı olacaktır.

Yeşil krediler: Ekolojik ve sosyal bozulmanın önüne geçme hedefi ile bu konuda atılacak adımlar ile ilgili çevresel ve sosyal yükümlülükleri gerçekleştirmeyi taahhüt eden yatırım projelerine yönelik özel imtiyazlar çerçevesinde finanse edilen uzun vadeli kredilerdir (Turguttopbaş, 2020, s. 273).

Yeşil Menkul Kıymetleştirme: Yatırımcıların varlıklar üzerindeki getirilerini, altta yatan düşük karbonlu varlıklardan elde ettiği nakit akışlarından sağladığı bir finansman modelidir (Escarus, 2018, s. 31).

Hisse Senetleri ve Endeks Fonları: Yatırımcıların temiz enerji, enerji verimliliği ve düşük karbon ekonomisi gibi alanlarda faaliyet gösteren halka açık şirketlerin hisse senetlerini talep etmesidir. Aynı zamanda yeşil temalı menkul kıymetlere ilişkin oluşturulan endeksleri içermektedir (Escarus, 2018, s. 30).

Yeşil Tahvil: Tahvil ihracından elde edilen gelirlerin tamamının yahut bir kısmının yeni planlanan veya hâlihazırda süregelen yeşil temalı projelere kaynak sağlanması için kullanılan ve uluslararası finans piyasalarında belirlenen dört yeşil tahvil ilkesiyle uyumlu olarak oluşturulan bir tahvil çeşididir (Baysan, 2019, s. 30).

Makalenin esas konusunu oluşturan yeşil tahviller, çevresel bozulmaya neden olan ve canlı yaşamını tehdit eden küresel iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ile mücadele etme konusunda etkili finansal bir araçtır. Dolayısıyla yeşil tahvillerin çevreci yapısı göz önüne alındığında tahvil ihraç eden kurum ve kuruluşlar, bu finansman aracını tercih ederek hem projeleri için kaynak toplamış olacak hem de projelerin çevresel etkilerini dikkate alarak hareket ederek pozitif etki yaratmış olacaktır. Tıpkı geleneksel tahviller gibi özü itibarıyla bir borçlanma aracı olan yeşil tahviller, ihraç sonucu nakit akışı yaratarak yatırımcılara fayda sağlamaktadır. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken husus yeşil tahvillerin ihracından elde edilen fonların herhangi bir projeye değil yalnızca sürdürülebilirlik alanındaki projelere tahsis edilmesi zorunluluğudur. Buradan da anlaşılacağı üzere tahvilin yeşil niteliğinden dolayı, yeşil tahvil ihracından doğan nakit akışı yalnızca yeşil fayda sağlayan alanlarda kullanılmaktadır. Belirli bir kurumun yeşil tahvil ihracı sonucunda elde ettiği fonlar, çevreci bir projeye ya da düşük karbon salımını destekleyen altyapı süreçlerini destekleyen alanlara finansman sağlamalıdır.

Ortaya çıktığı günden bu yana finans dünyasının ilgi odağı haline gelen ve hem kamu kuruluşlarınca hem de özel sektör tarafından benimsenmeye başlanan yeşil tahvillerin kaynak yarattığı yeşil projeleri şu şekilde örneklemek mümkündür:

- Yenilenebilir enerji
- Enerji verimliliği

- Doğal kaynakların sürdürülebilir bir biçimde kullanımı
- Temiz ulaşım
- Kirliliğin önlenmesi ve kontrol altına alınması
- Su kaynaklarının sürdürülebilir bir şekilde yönetimi
- Tarımsal alanların sürdürülebilir kullanımı
- Biyoçeşitliliğin korunması
- Sera gazı emisyonlarının azaltılması ve kontrolü
- Atık yönetimi

Yukarıda bahsi geçen örneklerde olduğu gibi çevreye fayda sağlayan, çevresel ve sosyal amaçlara ulaşmaya yardımcı olan tüm proje yatırımlarının finansmanında yeşil tahvil kullanımı mümkündür. Anlaşılacağı gibi sürdürülebilir kalkınmanın oluşmasında yeşil tahvillerin önemli bir yere sahip olduğu açıkça görülmektedir. Diğer taraftan yeşil tahvillerin gönüllük esasına dayanan belirli ilkeleri de bulunmaktadır. ICMA (Uluslararası Sermaye Piyasası Birliği) önderliğinde belirlenen bu ilkeler şu şekildedir:

- Nakit akışının kullanımı
- Proje değerlendirme ve seçim süreci
- Nakit akışının yönetimi
- Raporlama

Bu ilkeler, hem yeşil tahvil piyasasının gelişimine katkı sağlayarak yeşil tahvilin ihracı sürecinde şeffaflığı ve güvenilirliği oluşturmayı hem de yeşil tahvil ihracı yoluyla çevreci projelerin finansmanında belirli bir denetim mekanizması sunmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda yeşil tahvil pazarında standartlaşmayı amaçlamaktadır. Bu ilkelerin her birinden kısaca bahsetmek ilkelerin anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Yeşil tahvil ilkelerinden ilki, tahvil ihracından elde edilen gelirin yani nakit akışının kullanılması ile ilgilidir.

Nakit Akışının Kullanımı İlkesi: Yeşil tahvillerin fonlanması süreciyle ilgili olan bu ilke, yeni veya sürdürülmekte olan projelere yatırım yapmayı planlayan yatırımcıların gerek duyduğu bilgiyi elde etmesine olanak tanımayı kapsamaktadır. Nitekim yeşil tahvil yatırımlarının çevresel etkisini değerlendirme gerekliliği göz önüne alındığında yatırımcılara yeşil projeler hakkında doğru ve güvenilir bilgi akışının sağlanması son derece önemlidir. Yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, biyoçeşitliliğin korunması, atık yönetimi ve daha pek çok alanda çevresel fayda yaratan projelere fon sağlanabilmesi için projenin şeffaf bir şekilde denetlenmesi elbette gereklidir.

Yeşil tahvillerin ihraç edilmesinde dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, yatırım yapılacak olan projenin değerlendirilmesi ve değerlendirme sürecinde söz konusu projelerin canlı yaşamına etkilerinin göz alınmasını içermektedir.

Proje Değerlendirme ve Seçim Süreci: Bu ilke, yeşil tahvili ihraç edecek olan kurum ya da kuruluşun tahvilin ihracı ile ilgili birtakım hususlara dikkat etmesini içermektedir. Yatırım yapılacak olan projenin değerlendirilmesi aşamasında çevresel sürdürülebilirlik amaçlarının yanı sıra projenin gerçekleşmesinin doğurabileceği olası çevresel ve sosyal riskler de göz önüne alınmalı ve yeşil projenin seçilmesi süreci iyi bir şekilde yönetilmelidir. Bu aşamada bir denetçi yahut kredi derecelendirme kuruluşundan hizmet talep etmek de mümkün olup projeye ilgili uygunluk ölçütlerinin saptanması konusunda uzman bir kişi veya kuruluşun denetleme yapması muhtemeldir.

Yeşil tahvil ilkelerinden üçüncüsü ise yeşil tahvil ihracından elde edilen fonların, çevreye ve dolayısıyla doğal yaşama zarar verme potansiyeli açık olan yatırımlara kaynak sağlayan fonlardan ayrı bir biçimde yönetime tabi tutulmasıyla ilgilidir.

Nakit Akışının Yönetimi: Söz konusu ilke, yeşil tahvil ihracından elde edilen gelirlerle ilgilidir. Bu gelirlerin yeşil projelere güvenilir bir biçimde aktarılabilmesi için diğer kaynaklardan ayrı tutularak yönetilmesi önerilmektedir. Aksi durumda tahvil ihracından elde edilen gelirlerin çevresel fayda gözetilen ve küresel ısınmanın azaltılmasına katkı sağlayan projeler yerine çevre açısından zararlı etkiler doğurabilecek projelere kaynak oluşturması riski söz konusudur. Greenwashing (yeşil aklama) olarak adlandırılan bu durum piyasalarda suistimale neden olarak yeşil tahvil ihracını olumsuz yönde etkilemektedir.

Yeşil tahvil ilkelerinden son olarak raporlama ilkesi, projelerle ilgili gerekli bilgilerin etkin bir şekilde piyasa katılımcılarına sunulmasını içermektedir.

Raporlama: Yeşil Tahvil İlkeleri'ndeki son unsur, raporlamadır. Piyasa katılımcılarına fonun kullandırılmasına yönelik güncel bilgi akışının sağlanması gerekmektedir. Örneğin, projenin tanıtımı, projeye ayrılan meblağ, projenin gerçekleştirilmesiyle elde edilecek çevresel fayda gibi hususlar raporlar halinde piyasa katılımcılarına sunulabilir. Projelerle ilgili niceliksel ve niteliksel bilgilerin yer alacağı raporlar, yıllık olarak hazırlanabileceği gibi gerekli görüldüğü takdirde periyodik olarak da hazırlanabilmektedir.

Yukarıda bahsi geçen dört yeşil tahvil ilkesi, yeşil tahvil pazarında ortaya çıkan suiistimallerin önüne geçilerek bir denetim mekanizmasının oluşturulması ve yeşil tahvil ihracında bir standart belirlenmesi açısından son derece önemlidir.

Yeşil tahvil ilkelerinin açıklanmasının ardından küresel piyasalarda ihracı öngörülen yeşil tahvil türlerini belirtmek yerinde olacaktır (Climate Bonds Initiative, 2018). Piyasanın gelişmesiyle paralel olarak katılımcılara sunulan ihraç edilebilir yeşil tahviller aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Etiketli Yeşil Tahviller
- Etiketsiz Yeşil Tahviller
- Genel Yükümlülük Tahvilleri
- Gelir Tahvilleri
- Proje Tahvilleri
- Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler
  - Sentetik Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler
  - Güneş Temelli Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler
  - Temiz Enerji Kullanan Gayrimenkuller İçin Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler

Etiketli Yeşil Tahviller: Sermaye piyasalarında yeşil olarak pazarlanan yeşil tahvilleri kapsamaktadır. Önünde yer alan “yeşil” etiketinden dolayı sürdürülebilir projelerin ve varlıkların finansmanını sağlamaktadır.

Etiketsiz Yeşil Tahviller: Bu tahvil çeşidi, sermaye piyasalarında yeşil etiketi ile tanımlanmadığı halde yeşil projelere ve varlıklara bütçe ve kaynak yaratan tahvilleri içermektedir. Nitekim etiketli yeşil tahvillerde olduğu gibi etiketsiz yeşil tahviller de iklimle uyumlu çevre dostu yatırımlara fon sağlamayı öngörmektedir.

Genel Yükümlülük Tahvilleri: Bu tahviller, tahvilin nakit akışı ile bağlantılıdır. Tahvili ihraç edenin bilançosu ve ödeme gücüyle desteklenen genel yükümlülük tahvilleri, yeşil tanımı ile pazarlanmayan diğer tahvillerle aynı kredibiliteye sahiptir. Genel yükümlülük tahvilini ihraç eden mahalli idare biriminin ihraçtan elde ettiği gelirlerin, toplumun tamamına fayda sağlayan sosyal, sürdürülebilir ve yeşil projeler için kullanılması esasına dayanmaktadır.

Gelir Tahvilleri: Gelir tahvilleri, finanse edilen yeşil nitelikli projelerden elde edilen nakit akışıyla ilgilidir. Bu noktada tahvili ihraç eden taraf mahalli idarenin kendisi olabilir yahut mahalli idareye bağlı bir kuruluş da tahvil ihracını gerçekleştirebilir. Yeşil tahvillerin bir türünü oluşturan gelir tahvillerinin ihracından elde edilen fonlarla sürdürülebilir, sosyal ve yeşil projelere finansman sağlanmasının ardından sonraki aşamaya geçilir ve yeşil yatırımlardan elde edilen spesifik gelirler tahvil ihracından doğan yükümlülükleri yani tahvilin anapara ve faiz kuponlarının geri ödemelerini yerine getirmekte kullanılır.

Proje Tahvilleri: Sermaye piyasası borçlandırma araçlarından biri olan proje tahvilleri diğer tahvil türlerinden farklı olarak yatırımcının doğrudan proje riskine maruz kalmasını beraberinde getirir. Genellikle altyapı projelerinde ön plana çıkan fakat tüm endüstriler için kullanılabilir nitelikte olan yeşil proje tahvilleri, tahvil yatırımcısının gelirinin tamamını belirli yeşil projeden elde edilecek nakit akışına bağlayacağından yatırımcı için hem söz konusu yeşil projede hem de projenin yaratacağı nakit akışının tamamında ortaya çıkması muhtemel riskler söz konusudur.

Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler: Kendi içinde alt başlıklara ayrılan varlığa dayalı menkul kıymetlerin ihracından elde edilen gelirlerin yeşil fonlama adına kullanılması esastır. Bilindiği üzere varlığa dayalı menkul kıymet ihracı, kaynak bir kuruluşun bilançosundaki alacakların bilançodan çıkartılıp menkul kıymetlere dönüştürülerek ihraç edilmesi uygulamasıdır. Bilançoyu likit hale getirmeyi amaçlayan bu uygulama, varlıkların nakit akımlarının menkul kıymete çevrilmesine ve bu sayede yatırımcıların fonlarının artmasına da olanak tanımaktadır (Vatansever, 2000: 260).

- *Sentetik Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler:* Yapı itibarıyla standart menkul kıymetleştirme yöntemiyle aynı olup sentetik varlığa dayalı menkul kıymetleştirmedeki fark, varlıklardan kaynaklanan kredi risklerinin ihraççı kuruluş yerine yatırımcıya ya da yatırımcılara aktarılması olayıdır. Ayrıca varlıkların mülkiyeti, varlık havuzunun sahibi olan kaynak firmanın bilançosunda kalmaktadır. Kaynak firmanın sermaye yeterliliğini etkilemeden çarpan etkisi oluşturan bu işlem

sayesinde küçük ve orta ölçekli işletmelere ve projelere kaynak sağlayabilecek büyük miktarlarda yeşil fon yaratmanın önü açılmaktadır (Baysan, 2019: 41).

- *Temiz Enerji Kullanan Gayrimenkuller İçin Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler:* İklim değişikliğinin etkilerini azaltmak için fosil yakıtlar yerine çevreyle uyumlu enerji türlerinin kullanılmasını ve gelecekte su kıtlığı yaşamamak için su tasarrufunu teşvik eden projelere bilinçli bir şekilde kaynak sağlamak oldukça önemlidir. Varlığa dayalı menkul kıymetlerin bir çeşidini oluşturan bu model, yerleşim birimleri ile ticari gayrimenkullerin temiz enerji tüketmesine dayanmaktadır. Enerji tasarrufuna ve temiz enerji kullanımına yönelik projelerin ön maliyetini finanse etmeyi sağlayan bu krediler ile yatırımcılar için uzun vadeli ve düşük maliyetli finansman mümkün olmaktadır (Escarus, 2018: 30).
- *Güneş Temelli Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler:* Menkul kıymetleştirmenin güneş enerjisinden elde edilen nakit akışına dayandığı bir model olan güneş temelli varlığa dayalı menkul kıymetlerin günümüzdeki kullanım alanlarına bakıldığında çoğunlukla evlerin çatılarına kurulan güneş panellerinin finansmanında kullanıldığı bilinmektedir (Baysan, 2019, s. 43).

KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELEDE FİNANSAL BİR ARAÇ OLAN YEŞİL TAHVİLLERİN DÜNYADAKİ VE TÜRKİYE’ DEKİ HACMI

Sanayileşme faaliyetlerinin artması ve beraberinde küreselleşme olgusunun yaygınlaşması ile birlikte ekonomik büyümenin sürdürülebilir kalkınmayla entegre bir şekilde sağlanması gerekliliği günden güne dile getirilir hale gelmiştir. Çevresel modernleşmenin kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmesiyle birlikte yeşil teknolojiler, yeşil işler ve yeşil ekonomi daha sık vurgulanmaya başlanmış ve 2007 yılından günümüze kadar olan süreçte çevresel sürdürülebilirliğin finansmanı konusu önem kazanmıştır. Bu doğrultuda yatırımlara çevresel anlamda pozitif etki yaratacak şekilde fon sağlayarak iklim bilincine uygun finansman kaynakları dünyada talep edilir hale gelmiştir. Bu gelişmeler ışığında sürdürülebilirliğe kaynak sağlayan yeşil tahvillerin küresel bazda gelişimini incelemek yerinde olacaktır.

Dünyada Yeşil Tahviller: 1989 yılında yeşil ekonominin ilk kez ortaya çıkmasının ardından 1980-1990 yıllarında gelişmiş ülkeler bu kavramın küresel bazda benimsenmesine ve giderek yaygınlaşmasına öncülük etmiştir. Nitekim çevresel modernleşme fikrinin gündeme gelmesi ile birlikte yeşil teknolojiler cazip hale gelmeye başlamış ve ekonomik büyümenin ancak çevreyle uyumlu bir şekilde yürütülmesiyle sürdürülebilir bir yaşamın gerçekleştirilebileceği mantalitesi ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte ilerleyen zamanlarda ekonominin can damarı olan finansman olgusunun yeşil bir boyut kazanması ve beraberinde yeşil tahvillerin ihraç edilmesi sürdürülebilir kalkınma yolunda önemli bir adım olmuştur. Nitekim çevreye

ve doğaya zarar vermeden yürütülen faaliyetlere ve hatta negatif çevresel etkiler yaratan üretim yöntemlerinden vazgeçilerek çevreyle uyumlu üretim yöntemlerinin kullanılması faaliyetlerine fon sağlamak üzere yeşil tahviller oldukça önemli ve gereklidir. Bu bağlamda çevresel sürdürülebilirliği finanse etmek üzere ilk yeşil tahvil ihracı çok taraflı kuruluşlar taraflarından gerçekleştirilmiştir. 2007 yılında Avrupa Yatırım Bankası ve 2008 yılında Dünya Bankası ilk kez yeşil tahvil ihraç ederek yeşil projelere kaynak sağlamıştır. 2013 yılında Uluslararası Finans Kurumu' nun gerçekleştirmiş olduğu ilk 1 milyar dolar tutarındaki yeşil tahvil ihracı piyasalarda olumlu karşılanmış ve kısa bir sürede satılmıştır. Ayrıca Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası gibi uluslararası kalkınma finansmanı kuruluşları, multisektörel yeşil tahvillerin ihracında da önemli bir yere sahiptir (Cimate Bonds Initiative, 2018, s. 1-5).

Kurumsal pazarlardaki yeşil tahvillerin durumu göz önüne alındığında İsveçli emlak şirketi Vasakronan'ın ihraç ettiği yeşil tahvil, ilk kurumsal yeşil tahvil olmuştur.

Massachusetts tarafından 2013' te ihraç edilen ilk yeşil muni tahvilinin ihracından elde edilen gelirler enerji verimliliği, temiz içme suyu sağlama vb. yatırımların finansmanında kullanılmıştır (Sürdürülebilir Finans Görünümü, 2018, s. 39).

İlk yeşil devlet tahvili Polonya tarafından gerçekleştirilirken ilk Green City tahvili 2013 yılında Gothenburg tarafından ihraç edilmiştir. Böylece yerel yönetim yeşil tahvilleri ile yeşil devlet tahvilleri büyümeye başlamıştır (Kandır ve Yakar: 2017, s. 105).

İlk güneş temelli ABS 2013 yılında günümüzdeki Tesla Energy tarafından piyasaya sürülmüştür.

Yeşil tahvillerin yanı sıra sosyal, sürdürülebilir tahviller de piyasalarda işlem görmektedir. Sosyal ve sürdürülebilir tahvillerin ihraç amacı yeşil tahvillerle aynıdır. Nitekim yeşil tahviller kadar olmasa da sosyal ve sürdürülebilir temalı tahviller de ihraç edilmektedir. Pozitif sosyal fayda sağlayan sosyal tahvil pazarında bugüne dek gerçekleştirilmiş olan en yüksek montanlı ihraç, AfDB' nin Covid-19 salgını nedeniyle Afrika ekonomilerinde ve bölgenin geçim kaynaklarında ortaya çıkan olumsuz etkileri azaltmak üzere yaptığı 3 milyar dolar tutarındaki sosyal tahvil ihracıdır. Bu ihracın yanı sıra Dünya Bankası' nın 8 milyar dolar montanlı sürdürülebilir tahvil ihracı, bugüne dek gerçekleştirilen en yüksek tutara sahip sürdürülebilir tahvil ihracı olmuştur (Climate Bonds Initiative, 2020).

2018 yılında yeşil tahvil ihraç ederek yeşil projelere finansman sağlayan ilk üç ülke; 34,2 milyar dolar ile ABD, 31 milyar dolar ile Çin ve 14,2 milyar dolar ile Fransa' dır. Aynı yılın toplam yeşil tahvil piyasasındaki yeşil tahvillerin toplamına bakıldığında 167,3 milyar dolar montanlı ihracın gerçekleştiği bilinmektedir. 2020 yılına gelindiğinde ihraçlar 222,8 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2021 yılında 435

milyar dolar seviyelerindeki yeşil tahvil ihracı ile birlikte bugüne kadar ciddi bir ivme kazanılmıştır (IRENA, 2020: 6).

Çoğunlukla yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği yatırımlarına fon sağlamak amacıyla ihraç edilen yeşil tahviller düşük karbon salınımı, sürdürülebilir tarım faaliyetleri, temiz ulaşım, yeşil bina vb. projeleri de finanse etmiştir. Yenilenebilir enerji yatırımlarına kaynak sağlamak için ihraç edilen yeşil tahviller 2014 yılında 36 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Yenilenebilir enerji yatırımlarının finansmanı için yeşil tahvillerin bölgesel kullanımına bakıldığında %21'inin Avrupa, %16'sının Amerika, %19'unun Afrika ve %14'ünün Asya Pasifik tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere diğer tüm yeşil tahvillere nazaran yenilenebilir enerji yatırımları için çıkartılan yeşil tahviller hacim olarak daha fazladır. Yeşil tahvilleri yenilenebilir enerji projeleri için ihraç eden ilk beş ülke ise ABD, Almanya, İspanya, Çin ve Hollanda ülkeleridir (IRENA, 2020, s. 10).

Dünyanın en büyük ekonomik güçlerinden biri haline gelen Çin, yakaladığı ivme ile ekonomik büyümede bir başarı elde etmiş olup bu başarısını yeşil tahvil pazarında da göstermektedir. Mevcut durumda Çin'deki yeşil tahvil piyasası aynı zamanda dünyanın en büyük yeşil tahvil piyasası konumundadır. Ülkede bir yandan yeşil binaların gelişimini hızlandırmak ve bu doğrultuda bina inşasında enerji verimliliğini sağlamak amaçlanırken diğer taraftan düşük karbonlu taşımacılık sektörünü geliştirmek için yeşil tahviller ön plana çıkartılmaktadır. 2020 yılında 3,1 milyar dolar yeşil tahvil ihraç eden ülke, bu ihraçları ile o yılın rekorunu kırmayı başarmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere Çin hükümeti, iklimle uyumlu yeşil tahvillerin kullanımını konusunda ciddi ilerlemeler kaydetmektedir (Climate Bonds Initiative, 2020, s. 9).

Diğer taraftan ASEAN' a üye olan ve hızla büyüyen ekonomilerden biri olan Malezya da iklim değişikliğinin olumsuz etkileri ile mücadele etmek adına girişimlerde bulunarak çevre dostu yatırımların finansmanı için yeni finansman modellerine yönelmektedir. Nitekim yeşil finans konusunda önemli atılımları yapan Malezya dünyanın 62,1 milyon dolar montanlı ilk yeşil sukuk ihracını gerçekleştirerek ülke içindeki yenilenebilir enerji yatırımlarına finansman sağlamıştır. Ayrıca 2019 ve 2020 yıllarında 14 adet yeşil tahvil ve yeşil sukuk ihraç ederek çevre dostu yatırımlara kaynak oluşturmuştur (Climate Bonds Initiative, 2020, s. 5).

Görüldüğü üzere yeşil finansal enstrümanlar ve özellikle de yeşil tahviller gerek gelişmiş ülkeler gerekse gelişmekte olan ülkeler tarafından yatırım aracı olarak önem kazanmaya devam etmekte ve günden güne hacimleri genişlemektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın yalnızca sürdürülebilir ekonomi modellerinin kullanılması ile mümkün olduğu düşünülürse yeşil tahvillerin çevre ve doğal yaşam üzerinde tahribata

neden olan negatif dışsallıkları en aza indirmek ve ortadan kaldırmak için önemli bir yatırım aracı olduğu açıktır.

Karbon emisyonunu azaltmak ve iklimle uyumlu yatırımları ön plana çıkarmak için yürütülen çalışmalar katlanarak devam ederken bir adım da 4,7 milyar dolarlık Yeşil Tahvil harcaması planlayan Amerikan çok uluslu şirketi Apple' dan gelmiştir. Özel sektörün en yüksek hacimli tahvil şirketlerinden biri olan Apple, 1,2 gigawatt temiz enerji üretilmesine de katkı sağlamaktadır. 2016 yılında ilk yeşil tahvil ihracını gerçekleştirerek yeşil projelere finansman sağlayan şirket, küresel bazda karbon emisyonlarının düşürülmesine yönelik çalışmaları desteklemektedir.

Diğer taraftan küresel iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle karşı karşıya kalan Türkiye, bu sorunla hem yerel hem de küresel bağlamda mücadele etmek amacıyla 2016 yılı itibarıyla yeni bir finansman aracı olarak yeşil tahvillerle tanışmıştır. Türkiye' de henüz yeni yeni ilgi duyulmaya başlanan yeşil finansal enstrümanların özellikle yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği sektöründeki yatırımlara kaynak sağlamak üzere ihraç edildiği anlaşılmıştır (Gizep, 2019, s. 81-85). Bu bilgiler doğrultusunda Türkiye' nin çevreyle uyumlu yeşil finansal araçların kullanımını konusunda ne durumda olduğunu açıklamak yerinde olacaktır.

Türkiye' de Yeşil Tahviller: Sürdürülebilir yatırım aracı olan yeşil tahvillerin Türkiye' deki çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından tanınarak uygulanabilir hale gelmesi amacıyla bir dizi çalışma yürütülerek ülke ekonomisine katkı sağlaması için önemli adımlar atılmıştır. Sanayileşme faaliyetlerinin bir sonucu olarak meydana gelen çevresel tahribatı durdurmaya yönelik iktisadi bir çözüm önerisi olarak yeşil ekonomi olgusunun Türkiye' de ortaya çıktığı günden itibaren sürdürülebilir bir sosyo-ekonomik yaşam şeklinin gerekliliği yaygın olarak kabul edilen bir görüş haline gelmiştir. Bu doğrultuda 1961' de Devlet Planlama Teşkilatı' nın beşer yıllık kalkınma planları hazırlanmaya başlaması, ülke genelinde sürdürülebilir ekonomik kalkınma adına atılan ilk adım olmuştur. Çevre kirliliği, doğal yaşamın tehdit altında olması ve çevresel sürdürülebilirlik konularının ilk kez yer aldığı Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı' nın toplumsal ve çevresel farkındalık açısından önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Kalkınma ve büyüme için ülkedeki mevcut kaynakların belirli bir plan dâhilinde ve dengeli bir şekilde kullanıma sunulması çevrenin korunması ile mümkündür. İlerleyen zamanlarda Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış olup bu planlarda çevre sorunlarının kaynakları irdelenmiş ve bu sorunların çözümüne yönelik fikirler üretilmiştir. Ayrıca üretim aşamasında kullanılan ve sera gazı salınımına neden olan fosil yakıtlar yerine temiz enerji üreten yenilenebilir enerji kaynaklarının tercih edilebilir hale gelmesi için çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 1989, s. 258). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Dokuzuncu Kalkınma Planı ve Onuncu Kalkınma Planı, karbon emisyonunun kontrol altına alınması, çevresel altyapı yatırımlarının

hızlandırılması, yeşil ekonomiye dayalı büyümenin esas alınması hususlarından dolayı oldukça önemlidir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 13). 2019-2023 dönemini kapsayan On birinci Kalkınma Planı ise çevre dostu teknolojilerin kullanımına ağırlık verilerek sürdürülebilir üretim ve tüketim anlayışının benimsenmesini içermesinin yanı sıra çevre üzerinde yaratılan baskının azaltılması için yerel değil küresel çapta çözümler üretmenin kaçınılmaz bir gereklilik olduğunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, s. 157).

Çevresel boyutlu yatırımların finansmanı Türkiye’ de 1960’li yıllara dayanmakta iken özellikle 2000’li yıllardan sonra bu tür yatırımlarda artış görülmeye başlanmıştır. Bilhassa 2005’ ten 2018’ e kadar olan süreçte yürütülen çalışmalar (Yenilenebilir Enerji Kanunu, Enerji Verimliliği Kanunu, Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi, İklim Değişikliği Strateji Belgesi, Enerji Verimliliği Strateji Belgesi, Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı) sonucunda yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği yatırımlarının finansmanında artış yaşanmıştır (Sürdürülebilir Finans Görünümü, 2018, s. 46).

Türkiye çevre sorunları mücadele etmek amacıyla BIST Sürdürülebilirlik Endeksi oluşturmuştur. Bu Endeks, Türkiye’ de faaliyet gösteren ve endekte kayıtlı olan şirketlerin çevre performansını gözlemlemeye ve iyileştirmeye katkı sağlamaktadır (BIST, 2021).

Türkiye’ nin yeşil finansal ürünlere ilgi duymaya başladığı 2000’li yıllarda yeşil projelerin finanse edilmeye başladığı ve bu doğrultuda piyasalarda yeşil tahvillerin boy gösterdiği bilinmektedir. İlk yeşil tahvil ihracı 2016 yılında gerçekleşmiş ve küresel piyasalarda ilgi çekmeyi başarmıştır. Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası’ nın 18 Mayıs 2016 tarihli ilk yeşil tahvil ihracından elde edilen gelirler, yeşil tahvillerin amacına uygun olarak yeşil projelere kaynak sağlamıştır. Söz konusu yeşil tahvil ihracı aynı zamanda Orta ve Doğu Avrupa ile Ortadoğu ve Afrika (CEEMEA)’ nin dâhil olduğu bölgenin de ilk yeşil tahvili olması açısından oldukça önemlidir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 39).

TSKB’ nin ilk yeşil tahvil ihracı, diğer bankaların da çevreye duyarlı ürün ve hizmetler sunmaya başlamasına öncülük ederek sürdürülebilir bankacılık modelinin oluşmasının yolunu açmıştır.

- Garanti Bankası, IFC ile imzalanan bir sözleşme karşılığında 2017 yılında 150 milyon ABD doları ve 5 yıl vadeli yeşil bono ihraç etmiştir. İhraç, İpotek Teminatlı Menkul Kıymet İhracı programı çerçevesinde gerçekleştirilen ilk yeşil bono ihracı niteliği taşımaktadır (Garanti BBVA Basın Bülteni, 2019, s. 1-2).
- TSKB, 2017’ de 300 milyon dolar tutarında ve 10 yıl vadesi olan dünyanın ilk Sermaye Benzeri Sürdürülebilir Tahvil’ ini ihraç etmiştir (TSKB, 2021).

- Garanti Bankası, Sürdürülebilir Tahvil Programı çerçevesinde 50 milyon ABD doları ve 5 yıl vadeli yeşil tahvil ihraç ederek bu program özelindeki ilk işlemi gerçekleştirmiştir (Garanti BBVA, 2021).
- Garanti Bankası 2019 yılında 10 milyon dolar değerinde Türkiye’deki ilk yeşil kredi anlaşmasının altına imzasını atmıştır (Garanti BBVA, 2019).
- Garanti Bankası 2019 yılında 50 milyon dolar tutarında ve 5 yıl vadeli yeşil bono ihraç etmiştir (Garanti BBVA, 2019).
- Vakıfbank, Aralık 2020’de Türkiye’de mevduat bankalarınca gerçekleştirilmiş olan ilk “Sürdürülebilir Eurobond” ihracını gerçekleştirmiştir (Anadolu Ajansı Haber, 2021).
- Akbank, 2020’de 50 milyon ABD doları montanlı ve 4 yıl 110 gün vadeli yeşil bono ihraç etmiştir (Akbank, 2020).
- Yapı Kredi Bankası 2020 yılında 50 milyon ABD doları tutarında ve 5 yıl vadeli yeşil tahvil ihracını gerçekleştirmiştir (Yapı ve Kredi Bankası, 2020).
- ING Bank, 2020 yılında 50 milyon Euro tutarında ve 5 yıl vadeli yeşil kredi anlaşması imzalamıştır (Takvim, 2020).
- Denizbank 2021 yılında 435 milyon dolar montanlı ve 7 yıla varan vadeli seküritizasyon kredisi geliştirmiştir (Bloomberg HT, 2021).
- TSKB 2021 yılında 350 milyon dolar tutarında ve 5 yıl vadeli Sürdürülebilir Tahvil ihraç etmiştir (TSKB, 2021).

Yukarıda çeşitli bankaların gerçekleştirmiş olduğu yeşil finansal ürünlere örnekler verilerek Türkiye’deki yeşil finansmanın durumu göz önüne alınmıştır. Bankalar tarafından ihraç edilen bu ürünler çevresel ve sosyal kalkınmaya yönelik projelerin finansmanı açısından önemli gelişmeler olarak görülmekte olup yeşil finansal ürün ve hizmetlerin ilerleyen dönemlerde daha da hacim kazanması ve desteklenmesi beklenmektedir. Türkiye’de bankaların yanı sıra bankalar aracılığıyla kredi finansmanı sağlayan programlar da mevcuttur. TURSEFF (Türkiye Sürdürülebilir Enerji Finansman Programı) ve MIDSEFF (Türkiye Orta Ölçekli Sürdürülebilir Enerji Finansman Programı) bu programlara örnek olarak verilebilir. EBRD tarafından geliştirilmiş olan söz konusu programlar da yeşil teknolojilere yönelik yatırımları ve yenilenebilir enerji yatırımlarını desteklemektedir. Diğer taraftan Türkiye’de faaliyet gösteren ve sürdürülebilirliğe katkı

sağlamayı amaçlayan birtakım yerel firmalar ile kamu kurumlarının yürütmüş olduğu çalışmalar dikkat çekmektedir. Örneğin; YDA Group' un bünyesindeki YDA İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş. tarafından ihraç edilen 400 milyon TL tutarındaki yeşil tahvil, Aralık 2017' de gerçekleşmiştir (Ozkan, 2019, s. 74). Benzer şekilde Vestel Şirketler Grubu da sürdürülebilirlik ve yeşil teknoloji yatırımlarının finansmanı için 100,5 milyon TL tutarındaki ilk yeşil tahvil ihracını gerçekleştirmiştir (Milliyet, 2020). Bunlara ek olarak Türkiye' nin önemli firmaları iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle mücadele etmek amacıyla karbon ayak izini hesaplayarak çeşitli faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan karbon emisyonunu azaltmaya yönelik politikalar geliştirmektedir. Sera gazlarının iklim değişikliği üzerindeki etkisi göz önüne alındığında bu gazları azaltmaya yönelik faaliyetlerde bulunmak oldukça önemlidir. Bu doğrultuda İSTAÇ' ın yurtdışına karbon kredisi satarak gelir elde ettiği ve bu sayede sera gazlarını azaltmaya katkı sağladığı bilinmektedir. 2020 yılında Hindistan' a satmış olduğu 1 milyon ton karbon kredisi sonucunda 390 bin dolar gelir sağlamıştır (İSTAÇ, 2020).

Buraya kadar yapılmış olan açıklamalardan ve verilmiş olan örneklerden de anlaşılacağı üzere sürdürülebilirliği finanse etmek ve çevre dostu yatırımları teşvik etmek hem çevreci yaklaşımların benimsenmesi yoluyla şimdiki neslin ihtiyaçlarını karşılamak hem de gelecek nesillere daha iyi bir yaşam sunmak adına önemli bir husustur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yıllarda çevre ve iklim problemlerinin ciddi doğal felaketlere yol açarak canlı yaşamını tehdit etmesiyle birlikte dünya ülkeleri bu sorunu çözmek için çeşitli yöntemler geliştirmeye başlamıştır. İklim değişikliği krizinin çözümü konusunda kaynak sağlamak hiç kuşkusuz devletlerin en önemli sorundan biridir. Ancak söz konusu çevre felaketi olduğunda kaynak sağlamak değil kaynağı doğru bir şekilde sağlamak daha da önem arz etmektedir. Bu noktada yeşil finansman ön plana çıkarak yatırımlara doğru yöntemle fon sağlamanın yolu açılmaktadır. 2016 yılında Türkiye' de faaliyet gösteren bir bankanın ilk kez yeşil tahvil ihraç etmesiyle Türkiye' deki yatırımcılar ve tahvil ihraççıları yeşil tahvil piyasasına ilgi duymaya başlamıştır. Ancak Türkiye' nin yeşil finansman hacmini arttırması ve yeşil araçları çeşitlendirmesi gerekmektedir. Düşük karbonlu ekonomiye geçiş için ihtiyaç duyulan yatırımları finanse etmek üzere yeşil tahvillerin sermaye piyasalarında yaygın hale gelmesi, iklim değişikliği ile mücadele sürecinde etkili olacaktır.

Çevre sorunlarının başlıca nedenlerinden biri olarak görülen sanayileşme faaliyetleri, başlangıcından günümüze dek geline süreçte çevre üzerindeki baskının giderek artmasını beraberinde getirmiştir. Ekonominin yalnızca karlılığa odaklanılarak gerçekleştirilmesinin bir sonucu olarak günümüzde ekonomi-

ekoloji ilişkisi ülkelerin başlıca sorunlarından biri haline gelmiştir. Bunun yanı sıra küresel anlamda enerjiye olan talebin artması ve gündün güne artan nüfusun enerji ihtiyacını karşılayabilmek adına fosil yakıtlara daha çok ihtiyaç duyulması meseleleri de ekolojik felaketin gerçekleşme hızını arttırmıştır. Çevre olmadan ne ekonomik faaliyetler gerçekleştirilebilir ne de canlıların yaşamını devam ettirebilmesi mümkün olabilir. Bu nedenle çevresel riskleri ortadan kaldırmak için ekonominin doğasını değiştirmek kaçınılmaz bir gerekliliktir. Kuşkusuz bunu sağlamanın yolu da çevreye zarar veren ve çevre üzerinde baskı yaratan ekonomik faaliyetlerden uzaklaşmak ve bunun yerine çevreyle uyumlu sürdürülebilir bir ekonomi modelini hayata geçirmektir. Bu bağlamda küresel pazarlarda hacmi gündün güne artmakta olan yeşil finansal ürün ve hizmetlerin önemini anlamalı ve bu doğrultuda sürdürülebilirliğe kaynak sağlamak üzere ortaya çıkmış olan yeşil finansal enstrümanların kullanımını Türkiye genelinde yaygınlaştırmak üzere yürütülen çalışmalara ağırlık verilmelidir. Her ne kadar birtakım finansal kuruluşlar ve özel sektör tarafından bu ürün ve hizmetlere ilgi duyulmaya başlansa da diğer ülkelerle kıyaslandığında Türkiye’ de yeşil finansmana duyulan ilgi istenilen düzeyde değildir. Çünkü bu ürünler büyük oranda yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği projelerinin finansmanında tercih edilir durumdadır. İlerleyen günlerde söz konusu projelerin yanı sıra sürdürülebilir tarım faaliyetleri, ağaçlandırma projeleri, düşük karbon salınımlı ulaşım hizmetleri gibi farklı alanlarda da yeşil finansal araçların ve yeşil tahvillerin tercih edilir hale gelmesi önerilmektedir. Ayrıca Türkiye yalnızca yeşil kredi, yeşil tahvil, yeşil bono ürünleri kullanmakta olup dünyada pek çok örneği bulunan yeşil araç sigortası, karbon fonu, yeşil yatırım fonları, yeşil bina ve ev sigortası gibi ürünleri henüz kullanmaya başlamamıştır. Bunun yanı sıra sektörel olarak Türk sigortacılık sektörü adına oluşturulmuş herhangi bir yeşil finansal ürün de yoktur. Bu nedenle hem uzun vade ve düşük maliyet gibi avantajları bulunan yeşil tahvillerin Türkiye’ de yaygın hale getirilmesi için hem de dünyada kullanılan fakat Türkiye’ de henüz kullanılmayan yeşil finansal enstrümanları uygulamaya başlamak için etkili politikalar üretilmesi gereklidir.

Diğer taraftan son zamanlarda başta Marmara Denizi olmak üzere Ege Denizi ve Karadeniz de de ortaya çıkan müsilağ meselesi oldukça önemlidir. Nitekim bu durum çevre kirliliğinin denizlerdeki yansımalarıdır ve denizlerdeki canlı yaşamını tehdit etmektedir. Çeşitli nedenlerle ortaya çıkan müsilağ bir yandan suyun oksijen miktarının azalmasına neden olurken diğer taraftan geçimini denizlerden sağlayan yurttaşlar için tehlike arz etmektedir. Türkiye’ nin bu durumla mücadele etmek için denizlerdeki atık suları arıtarak müsilağ sorununu ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir. Bu noktada çeşitli kuruluşlar tarafından yürütülen çalışmalara finansal kaynak sağlamak için çevreyle uyumlu olan yeşil tahvillerin kullanılması önerilmektedir.

Sürdürülebilir kalkınmanın ve yeşil ekonominin sağlanması için mevcut düzen içerisinde birtakım reformların yapılması şarttır. Bunlardan biri de finansmanı doğru yatırım yöntemlerine yönlendirmektir. Bu doğrultuda yeşil yatırımları teşvik etmek ve böylece çevre yatırımlarının devlet bütçesindeki payını arttırmak oldukça önemlidir. Ayrıca Türkiye’ de “yeşil bir banka” modelinin oluşturulması ile birlikte çevresel fayda sağlayan yatırımların finansman ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gerekli sermayenin elde edilmesi hususunda önemli ve etkili bir adım atılmış olacaktır.

Türkiye, ülke içindeki enerji talebini karşılamak için ağırlıklı olarak fosil yakıtları kullanmaktadır. Bu durum fosil yakıtların neden olduğu sera gazı emisyonunun daha da tehlikeli bir boyuta ulaşmasını beraberinde getirmektedir. Küresel iklim değişikliği ile mücadele etmek amacıyla temiz enerji kullanımının ülke genelinde yaygınlaştırılması ve bu doğrultuda yenilenebilir enerji yatırımlarına daha fazla kaynak aktarılması oldukça önemlidir. Nitekim Türkiye, fosil yakıtların tedariki açısından yurtdışına bağımlı halde olup güneş, rüzgâr, biyokütle, jeotermal ve hidrolik gibi yenilenebilir enerji kaynakları bakımından ise oldukça zengin durumdadır. Bu anlamda ülke içindeki temiz enerji kaynaklarının potansiyeli ortaya konulmalı ve sonrasında ülkenin enerji ihtiyacını bu kaynaklardan elde etme hususunda etkili politikalar yürütülmelidir. Diğer taraftan yeşil tahvillerin Türkiye’ de kullanım alanına bakıldığında çoğunlukla yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği yatırımlarının finansmanı için ihraç edildiği bilinmektedir. Bu durum yeşil tahvillerin temiz enerji kaynaklarını finanse etmekte kullanılması açısından sevindirici olsa da yeterli değildir. Çünkü Türkiye’ nin potansiyel yenilenebilir enerji kaynakları bakımından oldukça zengin olduğu göz önüne alındığında mevcut yatırımlara ek olarak gelecekteki yatırımların yüzünü bu yöne çevirmek suretiyle yeşil tahvillerin bir finansman aracı olarak talep edilebilir hale gelmesi önem arz etmektedir. Bu duruma bir örnek olarak küresel pazardaki sayıları giderek artan offshore (deniz üstü) santrallerin ülkemizde kullanılmaya başlanması önerilmektedir. Havadan enerji üretmeye olanak tanıyan offshore rüzgâr türbinleri, elektrik ihtiyacının fosil yakıtlar yerine temiz enerji üreterek karşılanmasında önemli bir seçenek sunmaktadır. Offshore rüzgâr türbinlerinin kurulumuna yönelik projelerin finansmanı konusunda çeşitli alternatifler bulunmakla birlikte yeşil proje tahvillerinin bu yatırımlara kaynak sağlamak için kullanılması önerilmektedir.

YAZAR BEYANI

Yazar, çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir. Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, E. (2019). *Küresel İklim Değişikliği ile Mücadele Aracı Olarak Karbon Vergisi ve Etkinliği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baysan, Y. (2019). *Yeşil Tahviller ve İklim Finansmanı*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
- Beyaz, Z. (2014) *Doğal Kaynaklar ve İç Çatışmalar Etkileşiminin Ekonomik Analizi*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Climate Bonds Initiative (2020), Yeşil Tahvil Piyasası Özeti, <https://www.climatebonds.net>
- Engin, I. (2019). *İklim Değişikliği İle Mücadelede Mali Politikalar*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eryılmaz, T. (2011) *Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Türkiye’ de Sürdürülebilir Kalkınma*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü.
- Escarus (2018), Dönüşen Dünyada Fırsatları Yakalamak: Sürdürülebilir Finans Görünümü, İstanbul.
- İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (SDD Türkiye) (2017). *V. Sürdürülebilir Finans Forumu Gerçekleşti: İklim Deyalğişikliği İle Mücadelede Kilit Sektör: Finans*, <https://www.skdturkiye.org>, (Erişim tarihi:15/12/2020)
- Özbilgin, M. (2017). Küresel Isınmaya Karşı Karbon Vergisi Çözümü ve Türkiye’ deki Çevreci Vergilerin Etkinliği. *Lebyalkın Dergisi*, 157.
- Özkan, T. (2019). Yeşil Tahvil Piyasası: Türkiye Uygulaması. *Pressacademia Procedia*, 10 ,73-75.
- Turguttopbaş, N. (2020). Sürdürülebilirlik, Yeşil Finans ve İlk Türk Yeşil Tahvil İhracı. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(22), 267-283.
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, Kalkınmanın Finansmanı, Ankara, 2018, s.39

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)

Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (2020), Yenilenebilir Enerji Finans Özeti, <https://www.irena.org> (Erişim tarihi: 3 Ocak 2020).

Yılmaz Kandır, S., & S. Yakar (2017). Yeşil Tahvil Piyasaları: Türkiye’ de Yeşil Tahvil Piyasasının Geliştirilebilmesi İçin Öneriler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(26), 159-175.

Yılmaz Kandır, S. & S. Yakar (2017). Yenilenebilir Enerji Yatırımları İçin Yeni Bir Finansal Araç: Yeşil Tahviller. *Maliye Dergisi*, 172, 85-110.

www.borsaistanbul.com.tr

www.istaç.istanbul.tr

www.independent.co.uk/life-style

www.vakifbank.com.tr

www.yapikredi.com.tr

ADALETE YÖNETİCİ TARAFINDAN BAKMAK: ASTIN SAMİMİYETİ VE YETKİNLİĞİNİN ROLÜ*

Nihal YAZICI², Senay YÜRÜR³, Meral ELÇİ⁴

Öz

Etkileşimci perspektiften yola çıkarak yöneticilerin özelliklerinin astların davranışlarını etkileyen faktörlerden biri olduğu düşünüldüğünde, bunun tam tersinin yani astların özelliklerinin de yöneticilerin davranışlarını etkileyeceği düşüncesinden hareketle bu çalışmanın amacı, astların samimiyeti ve yetkinliğinin yöneticilerin adil veya adaletsiz davranışlarına olan etkisini analiz etmek olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda nicel yöntemin tercih edildiği bu araştırmanın verileri kolayda örnekleme yöntemiyle 457 yöneticiye çevrim içi yolla ulaşılarak toplanmıştır. Elde edilen veri setine SPSS kullanılarak analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda çalışmanın öne çıkan bulgularına göre; yöneticiler, samimi astlarının, prosedür ve etkileşim açısından adil muamele gördüklerini düşünmekteyken, yetkin astlarının bunlara ek olarak kaynak dağıtım açısından da adil muamele gördüklerini ifade etmektedirler. Başka bir ifadeyle, yöneticilerin davranışları ya da kararları üzerinde çalışanların da etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dağıtım Adaleti, Prosedür Adaleti, Etkileşim Adaleti, Astların Samimiyeti, Astların Yetkinliği

JEL Kodları: M9, M10

UNDERSTANDING JUSTICE FROM THE MANAGER'S PERSPECTIVE: THE ROLE OF SUBORDINATE WARMTH AND COMPETENCE

Abstract

Starting from an interactionist perspective, the characteristics of the managers are one of the factors influencing the behavior of the subordinates, and the opposite, that is, the characteristics of the subordinates will also influence the behavior of the managers, the goal of this study is to analyze the effect of the warmth and competence of the subordinates on the just or unjust behavior of the managers. The data for this study, in which the quantitative method was preferred, were collected for this purpose by reaching out to 457 managers online using the convenience sampling method. SPSS was used to analyze the obtained data set. The findings show that, while managers believe that their subordinates are treated fairly in terms of procedure and interactional, they also believe their competence subordinates are treated fairly in terms of resource distribution. In other words, it was determined that employees had an impact on the behavior or decisions of the managers.

Keywords: Distributive Justice, Procedural Justice, Interactional Justice, Subordinate Warmth, Subordinate Competence

JEL Codes: M9, M10

* Bu çalışma için Gebze Teknik Üniversitesi Etik Kurulunun 21.04.2021 tarihli ve 2021/13 sayılı toplantısının 13/02 nolu kararı ile etik kurul onayı alınmıştır. Ayrıca bu çalışma 05-06 Kasım 2021 tarihinde 8. Örgütsel Davranış Kongresi'nde sunulan ve tam metni bildiriler kitabında yayınlanan "Yöneticinin Bakış Açısıyla Adalet: Astın Samimiyeti ve Yetkinliğinin Etkisi" başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

² Dr. Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, nihalyazici77@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9378-0998>

³ Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İ.İ.B.F, nihalyazici77@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3859-9827>

⁴ Doç. Dr., Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, emeral@gtu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0547-0250>

GİRİŞ

Örgütsel adalet yazınında yürütülen çalışmaların genel olarak konuyu astların bakış açısıyla ele alarak, astların algılarına ve onların adalete ya da adaletsizliğe yönelik tepkilerine odaklandığı gözlemlenmektedir (örn., Moorman, 1991; Yürür, 2008; Yürür ve Demir, 2011; Yürür ve Nart, 2016; Şahin ve Kavas, 2016; Yazıcı ve Yürür 2018; Tingul ve Yürür, 2020; Wang vd., 2022). Oysaki örgütsel adalet, ast ve üstün karşılıklı etkileşimi sonucunda şekillenen bir olgudur (Beugre, 1998). Diğer bir ifadeyle her ne kadar örgütsel adalet kavramıyla, astların yöneticilerine ve örgütlerine yönelik algıları kastediliyor olsa da bu iki taraflı bir etkileşimin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen, örgütsel adalet yazınında yürütülen çalışmalarda yöneticilerin bakış açısının göz ardı edildiği ifade edilmektedir (Scott, Colquitt ve Paddock, 2009; Scott, Garza, Conlon ve Kim, 2014; Yürür, 2019).

Eğer çalışanların örgütsel adalet algıları, yöneticilerinin bazı özelliklerinden etkileniyor ise o halde yöneticilerin davranışlarının ya da kararlarının da astlarının kişisel ya da profesyonel özelliklerinden etkilenmesi beklenebilir. İlgili yazın incelendiğinde yöneticilerin dönüşümcü liderlik (Arslantaş ve Pekdemir, 2007), etik liderlik (Wells ve Walker, 2016) ve otantik liderlik (García-Guiu, Moler & Moriano, 2015) gibi özelliklerinin çalışanların adalet algılarını olumlu etkilediği kanıtlanmıştır. Öyleyse çalışanların özelliklerinin de yöneticilerin adaletle ilişkin davranışlarını etkileyebileceği öngörülebilir. İlgili yazında yürütülen çalışmalar astların genel olarak işe yönelik ve kişiliklerine yönelik olumlu özelliklerinin yöneticilerin adil ya da adaletsiz davranışlarını etkilediğini ortaya koymuştur (örn, Scott, Colquitt ve Zapata-Phela, 2007; Zhao, Chen ve Brockner 2015). Daha da spesifik olarak Zheng vd. (2020) astların samimiyet ve yetkinliklerinin yöneticiler üzerindeki etkisinden söz etmektedir. Bu etki, ilgili araştırmada sadece prosedür adaleti açısından ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Ancak yöneticilerin örgütsel kaynakları dağıtırken (dağıtım adaleti) ya da astlarıyla etkileşimlerinde (etkileşim adaleti), onların samimiyet ya da yetkinliklerinden nasıl etkilendikleri bu çalışma ile yanıt bulamamaktadır. Oysaki ast-üst ilişkisine dayalı olan etkileşim adaleti (Bies ve Moag, 1986) ya da örgütsel kaynakların dağıtım kararları ile ilgili olduğu için astlar açısından önemi yadsınamaz olan dağıtım adaleti de yöneticinin gözünden ele alındığında konuya farklı açıklamalar getirecektir. Buradan hareketle bu çalışmada, astın samimiyetinin ve yetkinliğinin yöneticinin dağıtım, prosedür ve etkileşim adaletine yönelik davranış ve kararlarına nasıl bir etkisi olduğu araştırılmaktadır. Böylelikle konu, dağıtım adaletini ve etkileşim adaletini de kapsayacak şekilde genişletilerek, örgütsel adaletin tüm boyutları bağlamında bütünsel bir değerlendirme yapılabilecektir.

Bununla birlikte örgütsel adalet yazınında adalet algısının, bireylerin öznel değerlendirmelerine dayalı olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Colquitt, Greenberg ve Zapata-Phelan, 2005; Cropanzano,

Bowen ve Gilliland, 2007; Arslantaş ve Pekdemir, 2007; Yazıcı ve Yürür, 2019). Adalet algısının ne kadar öznel olduğunun ya da nesnel yönlerinin de olup olmadığının anlaşılabilmesi, adaletin her iki tarafında yer alan aktörlerin de bakış açılarının analiz edilmesini gerekli kılmaktadır. Bunun için yöneticinin astını nasıl değerlendirdiği, bunun yöneticinin adil ya da adaletsiz uygulamalarına nasıl yansıtıldığını ve yöneticilerin hangi astlara adil davranmayı uygun bulduğunu anlamak amacıyla yürütülen bu çalışmanın ilgili yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Örgütsel Adalet

İş yaşamında adalet kavramının temellerinin örgütsel kaynakların dağıtımını irdeleyen çalışmalarla atıldığı görülmektedir (Homans, 1961; Adams, 1965). Dağıtım adaletiyle başlayan bu süreç, Thibaut ve Walker (1975) kaynakların dağıtımında uygulanan prosedürlerin, yöntemlerin ya da metotların da adaletle ilişkili olduğunu belirterek prosedür adaleti kavramını ortaya atmasıyla devam etmiştir. Daha sonra Bies ve Moag (1986) ise prosedürlerin uygulanışı esnasındaki iletişimin kalitesinin adaletle ilişkili olduğunu vurgulamış ve bunu etkileşim adaleti olarak adlandırmıştır. Bahsi geçen çalışmalar aracılığıyla irdelenen adalet, Greenberg (1987) tarafından *örgütsel adalet* olarak kavramsallaştırılmış ve böylece adaletin işletme disiplinine geçişi sağlanmıştır. Örgütsel adalet ile ilgili yürütülen çalışmalar arttıkça, örgütsel adaletin bireylerin yönetsel bir davranışa ya da bir karara ilişkin, kendi etik ve ahlaki perspektiflerince yaptıkları ve doğru olduğuna inandıkları, öznel bir değerlendirmeyi ifade ettiği kanısı yaygınlaşmıştır (Cropanzano vd., 2007). Genel olarak örgütsel adaletin; dağıtım adaleti, prosedür adaleti ve etkileşim adaleti olmak üzere üç boyuttan oluştuğu ileri sürülmektedir (Niehoff ve Moorman, 1993). *Dağıtım adaleti*, çalışanların örgütsel kaynakların dağıtımına ilişkin adalet algısını ifade etmektedir (Cropanzano, Byrne, Bobocel ve Rupp, 2001). *Prosedür adaleti*, çalışanların örgütsel ödüllerin ve kaynakların dağıtılmasına yönelik prosedürlerin, metotların adilliğine ilişkin algıları olarak tanımlanmıştır (Leventhal, 1980). Son olarak, adaletin iletişim ölçütü olarak ifade edilen *etkileşim adaleti* ise, örgüt içi iletişimin kalitesine yönelik çalışan algısı olarak tanımlanmaktadır (Bies ve Moag, 1986). Sonraki araştırmalar, etkileşim adaletinin kişilerarası adalet ve bilgisel adalet olmak üzere iki boyutta incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur (Greenberg, 1993). *Kişilerarası adalet*, örgütsel kararları iletirken çalışanlara saygılı ve nazik davranılıp davranılmadığını ifade ederken, *bilgisel adalet*, işle ilgili bilgilerin çalışanla zamanında ve doğru bir şekilde paylaşılıp paylaşılmadığını ifade etmektedir (Greenberg, 1993). Çalışanların adalet algısı bu dört boyuta ilişkin değerlendirmelerinden oluşurken, yöneticilerin ise dağıtım adaletine ilişkin kurallar (Adams, 1964), prosedür adaletine ilişkin kurallar (Leventhal, 1980), bilgiye dayalı adalet ve kişiler arası ilişkiye dayalı

adaletle ilişkin kurallar (Bies ve Moag, 1986) olarak dört boyutta adaleti tesis ettiği ilgili yazında ifade edilmektedir (Scott vd. 2014).

Astın Özellikleri ve Yönetici Davranışları İlişkisi

Örgütsel adaleti yönetici bakış açısıyla inceleyen çalışmalar, astların özelliklerinin yöneticilerin adil ya da adaletsiz davranışları üzerinde etkisi olduğunu ortaya koymaktadır (örn. astın karizması, Scott vd. 2007; astın performansı, Zhao vd. 2015). Bu çalışmalar çalışanların hem kişilik özelliklerinin hem de işle ilişkin özelliklerinin yöneticiler üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bundan yola çıkarak bu çalışmada da yöneticilerin astlarına karşı adil ya da adaletsiz davranış ve kararları, astlarının hem kişilik özelliklerini hem de işle yönelik özelliklerini kapsayacak şekilde, astın samimiyeti ve yetkinliği açısından incelenmiştir.

Samimiyet, bir bireyin sıcak, güvenilir, arkadaş canlısı, dürüst ve sevimli olması gibi kişilik özelliklerini ifade etmektedir (Fiske, Cuddy ve Glick, 2002). Samimiyete ilişkin özellikler sosyallik ve ahlakla ilgili öğelerin karışımından oluşmaktadır (Abele vd., 2016). Yetkinlik ise zeki, yetenekli ve verimli olduğu kadar iddialı ve kendinden emin olmak özelliklerini de ifade etmektedir (Fiske, 2018). Yetkinliğe ilişkin özellikler ise örgütle ilgili özellikleri içermektedir (Abele vd., 2016). Samimiyet, düşünceyi, empatiyi, yardımseverliği ve desteği ifade ederken yetkinlik, etkinlik, hırs, rekabet, araçsallık, hedeflere ulaşmada başarı ve bağımsızlığı ifade etmektedir (Cuddy, Fiske ve Glick, 2008). İlgili yazında yürütölen araştırmalarda, yetkinlik ve samimiyetin sosyal yargıları farklı şekilde etkilediği ifade edilmektedir. Yetkin algılanan bireylere saygı duyulurken, samimi olduğu düşünölen bireylerin ise hoşlanma duygusunu tetiklediği ifade edilmektedir (Wojciszke, Abele ve Baryla, 2009).

Bireyin samimiyet ve yetkinliğinin, sosyal yargıları etkileyerek karşı tarafta hoşlanma ya da saygı gibi olumlu duyguları açığa çıkarması, ast-üst ilişkisi için de geçerli olacaktır. Bu nedenle de astların samimiyeti ve yetkinliğinin yöneticilerin onlara karşı davranışlarını etkilemesi beklenebilir. Örgütsel ortama ilişkin bu beklentinin kuramsal alt yapısını sosyal mübadele kuramı (Blau, 1964) oluşturmaktadır. Sosyal mübadele kuramı (Blau, 1964) insanların olumlu durumlara, olumlu karşılık vereceğini öne sürmektedir. Kuramda, bireyler arasındaki mübadele ilişkisinde bir denge olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu mübadele ilişkisinin devamlılığı için tarafların eşit katkı sağlama yükümlölüğü vardır (Blau, 1964). Bu durumda çalışanların olumlu özellikleri yönetici açısından aynı oranda karşılık verilmesi gereken bir yükümlölük olarak değerlendirilebilir. Öyleyse, yöneticiler astlarına karşı adil davranarak hem mübadele ilişkisinin yükümlölüğünü yerine getirmiş olurlar hem de bu ilişkinin devamlılığını sağlayabilirler. Nasıl ki çalışanlar yöneticilerinin adil uygulamalarına karşılık yöneticiye karşı duygusal bağıllık (örn, Yürür ve Mengenci, 2014), örgütsel güven duygusu (örn, Yürür ve Nart, 2016) geliştiriyor, örgütsel vatandaşlık

davranışı sergiliyorsa (Konovsky ve Organ, 1996) ya da adaletsiz uygulamalara karşılık ise kızgınlık endişe gibi negatif duygular (Pérez-Rodríguez, Topa ve Beléndez, 2019) geliştiriyorsa, karşılıklılık normu bağlamında yöneticilerin de olumlu çalışan özelliklerine olumlu karşılık vereceği düşünülebilir.

Yürütülen görgül araştırmalar, yöneticilerin adalete ilişkin kararları üzerinde çalışanların özelliklerinin etkili olduğunu göstermektedir (örn., astın karizması, Scott vd., 2007; astın aidiyet ihtiyacı, Cornelis vd., 2012; astın yardımseverliği, Zapata, Olsen ve Martins, 2013). Bu araştırmalar, yöneticilerin karizmatik astlara (Scott vd., 2007) ve yardımsever astlara (Zapata vd., 2013) daha saygılı davranmayı ve aidiyet ihtiyacı olan çalışana (Cornelis vd., 2012) prosedürleri daha adil uygulamayı tercih ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Astların olumlu yanlarına vurgu yapan bu özellikler anlam açısından samimiyetle ilişkilendirilebilir. Benzer şekilde Huang, Cropanzano, Li, Shao, Zhang, ve Li (2017) çalışanların uyumlu olmaları özelliğini Fiske vd. (2002) tarafından önerilen samimiyet boyutuyla ilişkilendirmiş ve yöneticilerin adalete yönelik davranışlarına etkisi incelemiştir. Araştırma sonucunda astların bu özelliğinin yöneticilerin dağıtım, prosedür, kişilerarası ve bilgilendirme adaletine yönelik davranışlarını etkilediği sonucuna varılmıştır.

Öte yandan kültürel bir değerlendirme yapıldığında ise, toplulukçu kültür özelliği sergileyen Türkiye’de (Hofstede, 1980; Sargut, 2015), insanlar arasındaki ilişkinin önemli olmasından yola çıkarak, yöneticilerin adil ya da adaletsiz davranışlarının veya kararlarının astların samimiyetinden etkilenmesi de beklenebilir. Bu nedenlerle astın samimiyeti ve örgütsel adalet arasındaki ilişkiye dair aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H1a: Astın samimiyetinin yöneticilerin kaynak dağıtım kararları (dağıtım adaleti) üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H1b: Astın samimiyetinin yöneticilerin prosedür adaletine ilişkin kararları üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H1c: Astın samimiyetinin yöneticilerin onlara yönelik davranışlarının adilliği (etkileşim adaleti) üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

Astın yetkinliği ile yöneticisinin ona karşı davranışlarının ve kararlarının adil ya da adaletsiz olması ilişkisine yönelik yapılan yazın taramasında, genel olarak astın yetkinliğinin yöneticilerin tepkilerini olumlu etkilediği görülmektedir (örn., Seppälä vd., 2012; Zhao vd., 2015). Bu araştırmalarda astın yetkinliği ile ilişkilendirilebilecek bir özellik olan işbirlikçi davranışlarının (performans, uyum, yardım isteği) yöneticinin adil ya da adaletsiz davranışlarını etkilediği tespit edilmiştir. Huang vd. (2017), Fiske vd. (2002) tarafından önerilen yetkinlik boyutu ile ilişkilendirilen vicdanlı olma özelliğinin, yöneticilerin astlarına karşı adil/adaletsiz davranışlarını etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Son olarak, konuyu direk olarak yetkinlik özelinde inceleyen Zheng vd. (2020) ise yöneticilerin yetkin olduğunu düşündüğü astlarına prosedürleri

daha adil uyguladığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca yetkinlik özelliğinin etkinlik, hırs, rekabet, araçsallık, hedeflere ulaşmada başarı gibi özellikleri ifade etmesinden dolayı (Abele ve Wojciszke, 2007; Cuddy vd., 2008) ekonomik kazanıma vurgu yapan kişisel çıkar modeli (Tyler, 1994) çerçevesinde yöneticiler açısından önemli olduğu düşünülebilir. Yani çalışanların yetkin olması yöneticilerin uzun vadede ekonomik kazanımlarını garanti altına almalarını sağlayacak olumlu bir özellik olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle de yetkin astlarına daha adil davranmaları beklenebilir. Bu doğrultuda oluşturulan hipotezler aşağıda yer almaktadır.

H2a: Astın yetkinliğinin yöneticilerin kaynak dağıtım kararları (dağıtım adaleti) üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H2b: Astın yetkinliğinin yöneticileri prosedür adaletine ilişkin kararları üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H2c: Astın yetkinliğinin yöneticilerin onlara yönelik davranışlarının adilliği (etkileşim adaleti) üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırma, yöneticilerin örgütsel kuralları uygularken astlarının samimi ve/veya yetkin olmalarından etkilenip etkilenmediğini ve astların hangi özelliğinin bu konuda daha ön plana çıktığını anlamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırma sorusunun cevaplanması için nicel yöntem tercih edilmiştir. Veri toplamak amacıyla oluşturulan anketler çevrimiçi yöntemle sosyal medya platformları ve e-posta aracılığıyla, Türkiye’de çeşitli firmalarda çalışan yöneticilere ulaştırılmıştır. Araştırmada yöneticilerin astlarına ilişkin görüş ve düşüncelerinin öğrenilmesi amaçlandığından, birden fazla astı olan yöneticilerin anket sorularını yanıtlarken hangi astını düşünecekleri konusunda bir standart yaratmak amacıyla yöneticilere yön verilmiştir. Yani yöneticilerden ankette yer alan ifadeleri yanıtlarken “en son iletişim kurdukları” astını düşünerek yanıt vermeleri istenmiş ve böylelikle yönetici tarafından en sevilen ya da tam tersine en sevilmeyen astını düşünmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Bu yönlendirmenin, yanıtların yanlış olma ihtimalini azalttığı düşünülmektedir. Ayrıca, bu çalışma için Gebze Teknik Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’nun 05.05.2021 tarihli ve 2021/13 sayılı toplantısının 02 nolu kararı ile etik kurul onayı alınmıştır. Etik onayın ardından anketin cevapları için anlaşılır olup olmadığını tespit edebilmek için veri toplama sürecine başlamadan pilot çalışma yapılmıştır. 63 katılımcıdan oluşan pilot çalışmanın sonunda anketin araştırma için uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Pilot çalışmanın ardından veri toplama süreci başlamıştır.

Örgütsel davranış yazınında yürütülen çalışmaların büyük çoğunluğunda olduğu gibi bu çalışmada da öz bildirim (self-report) dayalı ölçek kullanılmıştır (örn., Scott vd., 2014; Koopman vd., 2015; Huang vd., 2017). Podsakoff vd. (2003) tarafından öz bildirim dayalı ölçeklerin ortak yöntem yanlılığına (*common*

method variance) neden olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple ortak yöntem yanlılığı sorunu önlemek için harman tek faktör testi (Harman, 1976) yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre tek faktörün varyansının %34 olduğu tespit edilmiştir. Bu değer, üst sınır olarak kabul edilen %50' nin altında olması sebebiyle bu araştırmada ortak yöntem yanlılığının söz konusu olmadığını kanısına varılmıştır (Harman, 1976).

Örneklem

Kolayda örnekleme yöntemine göre seçilen yöneticilerin çoğunluğu erkeklerden (%69,6), ve 35-44 yaş grubundan (%43,8) oluşmaktadır. Yöneticilerin eğitim düzeylerine bakıldığında çoğunluğunun lisans mezunu olduğu (%58,4) ve büyük çoğunluğunun özel sektörde (%82,3) orta düzey yönetici (%51,9) olarak görev yaptığı görülmektedir. Anket linkleri yöneticilere 15 Temmuz 2021 itibariyle ulaştırılmaya başlanmış olup 30 Eylül 2021' de yeterli sayıya ulaşıldığı düşüncesiyle sonlandırılmıştır. Veri toplama aşamasında %68 katılım oranıyla arasında 480 anketin elde edilmiştir. Örneklem büyüklüğünün yeterli olduğuna, Hair, BlacK, Babin, Anderson ve Tatham' in (2010) önerdiği gibi ifade sayısının on katı baz alınarak karar verilmiştir. Verilerin analiz için hazırlanması aşamasında, çok kısa sürede cevaplanan anketler ve peş peşe aynı cevapların tekrarlandığı anketler ve yöneticinin bir tane astının olduğu tespit edilen anketler sağlıklı sonuçlar elde edilmesi için, araştırmaya dahil edilmemiştir. Bu eleme işleminden sonra 457 anket ile analiz yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Üç bölümden oluşan anketin, birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sorular ve katılımcıların sektör ve pozisyon bilgilerine ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci bölümünde yöneticilerin, astlarının samimiyeti ve yetkinliğine ilişkin ölçek yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise yöneticilerin örgütsel adalete ilişkin soruları cevaplaması istenmiştir. Ankette yer alan tüm ölçekler 5' li likert formatında hazırlanmıştır.

Demografik özelliklere ilişkin sorular

Bu kısımda katılımcıların cinsiyeti, eğitim düzeyi ve yaşlarına ilişkin sorular sorulmuştur. Ayrıca, katılımcılardan yöneticilik pozisyonlarını belirtmeleri (alt düzey yönetici, orta düzey yönetici, üst düzey yönetici) ve çalıştıkları kurumun sahiplik türü (kamu, özel) hakkında bilgi vermeleri istenmiştir.

Çalışan samimiyeti ve yetkinliği ölçeği

Astların samimiyeti ve yetkinliğini ölçebilmek için, Zheng vd. (2020) tarafından kullanılan iki boyutlu ölçek tercih edilmiştir. On üç ifadenin yer aldığı bu ölçekte yetkinlik için örneğin 'Astum verimlidir.'

ya da samimiyet için örneğin ‘Astım saygılıdır.’ gibi ifadeler yer almaktadır. Ölçekte yer alan ifadeler bu araştırmanın yazarları tarafından Önce İngilizce’ den Türkçe’ ye, ardından Türkçe’ den İngilizce’ ye çevrilmiştir. Son olarak İngilizce ’den Türkçe ’ye çevrilerek, önceki adımlardaki çevirilerle kıyaslanmış ve Türkçeye uyarlanmıştır.

Örgütsel adalet ölçeği

Örgütsel adaletin ölçümü için Colquitt (2001) tarafından geliştirilen yirmi ifadeli ölçek tercih edilmiştir. Örgütsel adalet yazınında sıkça kullanılan (örn., Yelboğa, 2012; Akgündüz ve Güzel, 2014; Yürür ve Nart, 2016; Yazıcı ve Yürür, 2019) bu ölçekte adalet çalışan bakış açısıyla ele almaktadır. Yönetici bakış açısına odaklanan bu çalışmada orijinal ölçekte (astın algısına yönelik) yer alan ifadeler tıpkı yabancı yazında olduğu (örn., Huang vd., 2017) gibi bu araştırmanın yazarları tarafından yöneticiye uyarlanarak kullanılmıştır. Ölçekte dağıtım adaletine yönelik dört ifade (örn, bu astım işyerine sağladığı katkı kadar, kazanım elde eder), prosedür adaletine ilişkin yedi ifade (örn, astım, prosedürlerin sonucunda elde edilen kazanımların düzeltilmesini talep edebilir) ve etkileşim adaletine ilişkin dokuz ifade (örn, astıma işle ilgili detayları zamanında bildiririm) yer almaktadır.

Faktör Analizi ve Güvenirlilik

Araştırma sorularının yanıtlanması amacıyla elde edilen veri seti SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Örgütsel adalet yazınında yaygın olarak kullanılan ölçek Colquitt (2001) tarafından geliştirilen ölçek olup, bu ölçek astımlara yöneltilen sorulardan oluşmaktadır. Bu ölçek, Türkçe yazında geçerliliği olan bir ölçektir. Ancak ölçek bu çalışmada yöneticilere uyarlanarak kullanılmıştır ve bu haliyle yani yöneticilere uyarlanmış haliyle Türkçe yazında kullanılan ilk çalışmadır. Aynı şekilde samimiyet ve yetkinlik de -bilindiği kadarıyla- Türkçe yazında bu çalışma aracılığıyla ilk kez kullanılmaktadır. Bu nedenle de ölçeklere doğrulayıcı değil, açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Açıklayıcı faktör analizi Varimax rotation kullanılarak, faktör yükü 0,50’ nin altında olanlar elenerek analiz yapılmıştır (Hair vd., 2006). Yapılan faktör analizinde KMO ve Bartlett küresellik derecesinin uygun aralıklarda olduğu ve buna bağlı olarak da veri setinin faktör analizi için uygun olduğu kararına varılmıştır. Açıklanan faktör analizi sonucunda, beş faktörlü yapının (astın samimiyeti, astın yetkinliği ve dağıtım adaleti, prosedür adaleti, etkileşim adaleti) elde edildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, toplam varyansın %72,6’ sını açıklayabildiği görülmüştür. Araştırmada kullanılan samimiyet ve yetkinlik ölçeği, faktör analizi sonucunda orijinal ölçekte olduğu gibi (Zheng vd., 2020) iki boyutlu bir yapı sergilediği gözlemlenmektedir. Örgütsel adaletle ilişkin geliştirilen ölçek ise Colquitt (2001) tarafından geliştirilen ölçeğin aksine, Niehoff ve Moorman’ nın (1993) belirtildiği gibi dağıtım adaleti, prosedür adaleti

etkileşim adaleti olacak şekilde üç boyutlu bir yapı sergilediği gözlemlenmiştir. Buna rağmen prosedür adaletine ilişkin bazı ifadeler farklı faktörlere yüklenmesinden dolayı araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Faktör analizi sonucunda oluşan faktör yüklerinin ,907-,566 arasında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Faktör yükleri ve Cronbach's Alpha değerleri

Değişkenler	Faktör Yükleri	Cronbach's Alpha
<i>Astin samimiyeti (AS)</i>		,93
AS1	,846	
AS2	,842	
AS3	,834	
AS4	,827	
AS5	,781	
AS6	,759	
AS7	,720	
AS8	,696	
<i>Astin yetkinliği (AY)</i>		,87
AY1	,805	
AY2	,780	
AY3	,755	
AY4	,728	
AY5	,596	
<i>Dağıtım adaleti (DA)</i>		,94
DA1	,907	
DA2	,907	
DA3	,902	
DA4	,888	
<i>Prosedür adaleti (PA)</i>		,88
PA1	,808	
PA2	,795	
PA3	,752	
PA4	,747	
<i>Etkileşim adaleti (EA)</i>		,90
EA1	,826	
EA2	,784	
EA3	,774	
EA4	,772	
EA5	,755	
EA6	,748	
EA7	,738	
EA8	,662	
EA9	,566	

Faktör analizleriyle oluşan beş boyutlu yapının güvenilir olup olmadığını test etmek için içsel tutarlılık analizi yapılmıştır. İçsel tutarlılık analizi sonucunda elde edilen Cronbach' s alpha değerlerinin ,85-,94 arasında olduğu gözlemlenmiştir. Bu değerlerin Hair vd., (2006) ve Nunally' nin (1978) önerdiği gibi ,70' in üzerinde olmasından dolayı değişkenlerin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Betimleyici İstatistikler ve Korelasyon Değerleri

Araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin betimleyici istatistikler (ortalama ve standart sapma) ve değişkenlerin arasındaki ilişkiler korelasyon analizi aracılığıyla tespit edilmiştir. Analiz sonucunda değişkenler arasındaki ilişkilerinin hepsinin istatistiksel olarak anlamlı ($p < .01$) ve pozitif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 2' de özetlenmiştir.

Ayrıca, astların samimiyetinin ortalamasının 3,98, yetkinliğinin ortalamasının 3,85 olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre yöneticiler astlarının samimiyet düzeylerini (ort.= 3,98) yetkinliklerinden (ort.= 3,85) daha yüksek değerlendirmiştir. Bununla birlikte dağıtım adaleti ortalamasının 3,788, prosedür adaletinin ortalamasının 4,275 ve etkileşim adaletinin 4,483 olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda, yöneticiler etkileşim adaleti konusunda diğer adalet boyutlarına kıyasla daha adil davrandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 2: Açıklayıcı istatistikler ve korelasyon değerleri

Değişkenler	Ortalama	ST	1	2	3	4	5
Astın samimiyeti	3,986	,800	1				
Astın yetkinliği	3,856	,743	,631**	1			
Dağıtım adaleti	3,788	,972	,208**	,248**	1		
Prosedür adaleti	4,275	,641	,286**	,320**	,315**	1	
Etkileşim adaleti	4,483	,525	,293**	,317**	,306**	,578**	1

** $p < 0.01$.

Hipotez Testi

Yöneticilerin adil ya da adaletsiz davranışları üzerinde astlarının samimiyet ve yetkinliğinin nasıl bir etkisi olduğunu anlamak üzere oluşturulan hipotezleri test etmek için regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizinde örgütsel adaletin alt boyutları olan dağıtım, prosedür ve etkileşim adaleti bağımlı değişken, astların samimiyetleri ve yetkinlikleri de bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Analizlerden elde edilen bulgular Tablo 3, 4 ve 5 aracılığıyla gösterilmiştir.

Tablo 3' te astın samimiyeti ve yetkinliği ile dağıtım adaleti arasında yapılan regresyon analizinin sonuçları yer almaktadır. Buna göre astın samimiyetinin dağıtım adaleti üzerinde etkisinin olmadığı tespit

edilmiştir. Bu yüzden $H1a$ ($B= ,104$; $p>0.05$) desteklenmemiştir. Buna karşılık astın yetkinliğinin dağıtım adaleti ($B= ,254$; $p<0.001$) üzerindeki açıklayıcı etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu yüzden $H2a$ desteklenmiştir.

Tablo 3: Astın samimiyeti ve yeteneği ile dağıtım adaleti arasında yapılan regresyon analizinin özeti

Bağımsız değişkenler	Dağıtım Adaleti				
	B	Standart Hata	Beta	T	p
Astın samimiyeti	,104	,071	,085	1,46	,145
Astın yetkinliği	,254	,077	,194	3,31	,001***
R ²	,066				
Adjusted R ²	,062				
F	15,97				
P	,000***				

*** $p < 0,001$

Tablo 4' te astın samimiyeti ve yetkinliği ile prosedür adaleti arasında yapılan regresyon analizinin sonuçlarına yer verilmiştir. Tablodan elde edilen sonuçlara göre, astın samimiyetinin prosedür adaleti ($B= ,126$; $p<0.01$) üzerindeki açıklayıcı etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden $H1b$ desteklenmemiştir. Ayrıca, Tablo 4'e göre astın yetkinliğinin prosedür adaleti ($B= ,182$; $p<0.001$) üzerindeki açıklayıcı etkisinin de istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu yüzden $H2b$ desteklenmiştir.

Tablo 4: Astın samimiyeti ve yeteneği ile prosedür adaleti arasında yapılan regresyon analizinin özeti

Bağımsız değişkenler	Prosedür Adaleti				
	B	Standart Hata	Beta	T	p
Astın samimiyeti	,126	,044	,164	2,89	,004**
Astın yetkinliği	,182	,047	,220	3,88	,000***
R ²	,114				
Adjusted R ²	,110				
F	31,22				
P	,000***				

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$

Tablo 5' te astın samimiyeti ve yetkinliği ile etkileşim adaleti arasında yapılan regresyon analizinin sonuçlarına yer verilmiştir. Buna göre astın samimiyetinin etkileşim adaleti ($B= ,102$; $p<0.001$) üzerindeki açıklayıcı etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu yüzden $H1c$ kabul edilmiştir. Ayrıca, astın yetkinliğinin etkileşim adaleti ($B= ,155$; $p<0.001$) üzerindeki açıklayıcı etkisinin de istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden $H2c$ desteklenmiştir.

Ayrıca, analiz sonuçlarına göre, astın yetkinliğinin dağıtım adaleti üzerindeki etkisinin diğerlerine kıyasla daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır (B=,254). Bunu sırasıyla prosedür adaleti (B=,182) ve etkileşim adaleti (B=,155) takip etmektedir. Çalışan samimiyetinin ise prosedür adaleti (B=,126) üzerindeki etkisinin etkileşim adaletine (B=,102) kıyasla daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5: Astın samimiyeti ve yeteneği ile etkileşim adaleti arasında yapılan regresyon analizinin özeti

Bağımsız değişkenler	Etkileşim Adaleti				
	B	Standart Hata	Beta	T	p
Astın samimiyeti	,102	,037	,155	2,72	,007**
Astın yetkinliği	,155	,040	,219	3,85	,000***
R ²	,115				
Adjusted R ²	,111				
F	29,45				
P	,000***				

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$

TARTIŞMA

Örgütsel adalet yazını genel olarak çalışanların adalet algısında odaklanırken, bu çalışma örgütsel adaleti farklı bir pencereden değerlendirmek için yöneticiye odaklanmıştır. Böylece örgütsel adaleti tesis eden aktörün yani yöneticilerin örgütsel adalete ilişkin kararlarını nasıl şekillendiğini astların kişisel özellikleri açısından anlamak amaçlanmıştır. Bundan yola çıkarak yöneticilerin örgütsel adalete ilişkin kararları üzerinde astlarının yetkinliğinin ve samimiyetinin nasıl bir etkisi olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın sonuçları astların samimiyeti açısından değerlendirildiğinde, yönetici davranışlarının (prosedür ve etkileşim adaleti açısından) astlarının bu özelliğinden olumlu etkilendiği gözlemlenmiştir. Bir diğer ifadeyle yöneticilerin, samimi algıladıkları astlarına prosedürleri adil uygulamak ya da onlara daha adil davranmak konusunda hassas oldukları söylenebilir. İlgili yazında samimiyetle ilişkilendirilen birtakım çalışan özelliklerinin, yöneticilerin adalete ilişkin kararları üzerinde olumlu etkisi olduğu ifade edilmektedir (astın karizmasının, Scott vd., 2007; astın aidiyet ihtiyacının, Cornelis, Van Hiel ve De Cremer, 2012; astın yardımseverliği, Zapata vd., 2013; astın yardımseverliği, Zhao vd., 2015; astın uyumlu olması, Huang vd., 2017). Dolayısıyla da araştırmada elde edilen bu sonuç, ilgili yazınla genel olarak paralellik göstermektedir. Buna karşılık bu araştırmada astlarının samimiyetinin yöneticilerin dağıtım adaletini tesis eden karar ve davranışları üzerinde etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yani yöneticiler samimi astlarına prosedürleri daha adil uygulamak ya da onlara karşı daha nazik olmak konusunda bir eğilim göstermelerine karşın örgütsel kaynakları dağıtmak konusunda onların bu özelliklerinden etkilenmediklerini ifade etmişlerdir. Oysaki Huang vd. (2017) astın samimiyetinin yöneticinin dağıtım kararlarını olumlu yönde etkilediğini

ifade etmektedir. Bu birbiriyle çelişkili sonuçların elde edildiği iki ülkenin kültürel bağlamları, özellikle kolektif özellikler göstermeleri ve güç mesafesi bakımından birbirine benzer özellikler sergilemektedir (Hostede,1980; Menon, Morris, Chiu ve Hong, 1999; Zhao vd., 2015; Sargut, 2015). Buna rağmen, bu iki çalışmada prosedür adaleti ve etkileşim adaleti açısından benzer, ancak kaynak dağıtım konusunda farklılaşan sonuçlar elde edilmiştir. Çin’de yöneticiler samimi gördükleri astlarına dağıtım, prosedür ve etkileşim adaleti boyutlarının tümü açısından daha adaletli olduklarını ifade ederken, Türkiye’deki yöneticiler astların samimiyetini bir dağıtım kriteri olarak görmemektedirler. Bu araştırmanın kapsamı önemli ölçüde özel sektör yöneticilerinden oluşmaktadır ve esasen bu çalışmada elde edilen bu sonuç performans baskısıyla çalışan ve tüm örgütsel düzeylerde liyakatin önemli olduğu özel sektör açısından anlamlı bir sonuçtur. Türkiye’nin insan ilişkilerinin ön planda olduğu, kolektif kültürel özelliklerinden (Sargut, 2015) yola çıkılarak geliştirilen hipotezin yanlışlanmış olması, özel sektör dinamiklerinin, ulusal kültürün etkisinin önüne geçmiş olmasıyla açıklanabilir. Yani yöneticiler astlarına samimi oldukları için daha nazik ve daha hassas davranmakta, ancak konu kaynakları dağıtmaya geldiğinde bunu bir kriter olarak görmeyerek daha rasyonel davranmaktadırlar. Yani, samimi astına daha nazik davranmakla ücret artışı daha fazla yapmak arasında yönetici açısından farklılık vardır. Bu sonucun bir diğer nedeni de yöneticilerin etkileşim ve prosedür adaletine kıyasla kaynakların dağıtımına ilişkin kararlarda daha az takdir yetkisine sahip olması (Scott vd., 2014) olabilir. Yani astlarına karşı davranışları ve tutumu, yöneticilerin tamamen kendi inisiyatifinde olan bir durumdur. Ama kaynakların dağıtılması, hesap verme yükümlülüğü getiren bir karar olduğundan bu konuda daha meşru kriterlere (örneğin astın performansı) dayalı olarak karar vermek istemeleri doğaldır.

Astların yetkinliği açısından değerlendirildiğinde ise bu çalışmada, bu özelliğin yöneticilerin her üç adalet boyutu açısından da davranışlarına olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç daha önceki araştırma sonuçlarıyla genel olarak tutarlıdır (Zapata vd., 2013; Zhao vd., 2015; Huang vd., 2017; Zapata vd., 2020). Ancak Huang vd. (2017) tarafından yürütülen çalışmada, yetkinlik olarak değerlendirilen, astın vicdanlı olması özelliğinin yöneticilerin kaynakların dağıtımına ilişkin kararlarında etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu çelişkili sonucun nedeni ilgili çalışmada “vicdanlı” olma özelliğinin “yetkinlik” özelliğinin bir boyutu olarak görülmesi olabilir. Belki de araştırma kapsamındaki yöneticiler tarafından vicdanlılık, bir yetkinlik özelliği olarak algılanmamıştır. Bu nedenle yetkinlik kavramının kapsamı ve boyutlarının daha sonraki araştırmacılar tarafından dikkate alınarak değerlendirilmesi önerilir. Çünkü yetkinlik, yukarıda da ifade edildiği gibi özel sektör örgütlerinin çalışma dinamikleri açısından önemli bir çalışan özelliğidir ve hem ekonomik hem de sosyal mübadele (Blau, 1965) açısından karşılık bulması doğal bir çalışan özelliğidir.

Bu çalışma, örgütsel adalet yazınında madalyonun öbür yüzüne, yani yöneticiye de odaklanması gerektiği çağrılarına (örn., Korsgaard, Roberson ve Rymph, 1998; Scott vd., 2007; Zheng vd. 2020), yöneticilerin, astlarının samimiyet ve yetkinliğine ilişkin düşünceleri açısından cevap vermektedir. Aynı zamanda yöneticilerin örgütsel adaletle ilişkin karar alırken, astlarının olumlu özelliklerine daha adil davranarak karşılık verdiği sonucuna ulaşılmasıyla sosyal mübadele kuramına da katkı sağlanmıştır. Sosyal mübadele kuramı bağlamında konu genel olarak alan taraf olan çalışan açısından incelenmiştir. Oysaki karşılık verme davranışı sadece alıcının yükümlülüğü değil yöneticinin de yani veren tarafında yükümlülüğüdür (Scott vd., 2009). Buna bağlı olarak karşılık verme yükümlülüğünün yöneticilerde nasıl bir sorumluluk yarattığı merak konusudur (Yürür, 2019). Bu araştırma ile yöneticinin karşılık verme davranışının sadece astlar için değil yöneticiler için de benzer şekilde gerçekleştiği doğrulanmıştır.

Son olarak bu araştırma, örgütsel adaletin tesis edilmesinin tek taraflı olmadığı ve aksine yöneticilerin ve astların örgütsel adaleti birlikte inşa ettikleri görüşünü desteklemektedir (örn., Korsgaard vd., 1998; Scott vd., 2007; Cornelis vd., 2012), Zapata vd., 2013; Zhao vd., 2015; Huang vd., 2017; Zapata vd., 2020). Aynı zamanda Scott vd. (2007)'nin öne sürdüğü çalışanların örgütsel adaletin pasif alıcıları olmadığı görüşü de ispatlanmaktadır. Diğer ifadeyle çalışanlar samimi ve/veya yetkin olarak gördükleri muameleyi yönetebildiği, yöneticisinin kendilerine adil davranma düzeylerini etkileyebildiği söylenebilir. Böylece iş yerinde adil ya da adaletsiz uygulamaların kaynağının -kısmen de olsa- aslında çalışanın bizzat kendisi olabildiği görülmektedir.

Bu araştırmanın en önemli kısıtları, yöneticilerin ankette yer alan ifadelere samimi ve dürüstçe cevap verdiğinin varsayılmış olmasının yanı sıra kendilerinden beklendiği şekilde “son iletişim kurduğu astlarını” değerlendirdiklerinin düşünülmesidir. Bu çalışmadan yola çıkarak örgütsel adalet olgusunun anlaşılması için konun tüm tarafları açısından ele alınmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Buna bağlı olarak, gelecekte astların işe ilişkin ya da işle ilgili olmayan özelliklerinin (örn., yağcılık, karizma veya etnik köken gibi) etkisinin de incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca, bu çalışmada özel sektör yöneticilerinin bakış açısı incelenmiştir. Her ne kadar kamu kurumlarının ve özel sektör işletmelerinin ortak özellikleri olsa bile, rekabet konusunda birbirlerinden ayrılmaktadır (Yürür ve Soygüzel, 2010). Öyleyse, konunun kamu kurumlarındaki yöneticiler nezdinde incelenmesiyle, örgütsel adalet olgusuna farklı bakış açıları veya anlayışları kazandırılabilir.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Araştırmacılar Nihal Yazıcı %50, Senay Yürür %30 ve Meral Elçi %20 oranında katkıda bulunduğunu bildirmiştir. Araştırmacılar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

Bu çalışma için Gebze Teknik Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun 05.05.2021 tarihli ve 2021/13 sayılı toplantısının 02 nolu kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Abele, A. E., Hauke, N., Peters, K., Louvet, E., Szymkow, A., & Duan, Y. (2016). Facets of the Fundamental Content Dimensions: Agency with Competence and Assertiveness-Communion with Warmth and Morality. *Frontiers in Psychology*, 7, 1-17.
- Adams, J.S. (1965). Inequity in Social Exchange. *Advances in Experimental Social Psychology*, 2, 267-299.
- Arslantaş, C. C. & Pekdemir, I. (2007). Dönüşümcü Liderlik, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Örgütsel Adalet Arasındaki İlişkileri Belirlemeye Yönelik Görgül Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 261-286.
- Akatay, A., Yücekaya, P. & Kısacık, N. Ç. (2016). Yöneticilerin Etik Liderlik Davranışlarının, Örgütsel Adalet ve Sinizm Üzerine Etkileri: Çanakkale İl Emniyet Müdürlüğü'nde Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 483-509.
- Beugre, C. D. (1998). *Managing Fairness in Organizations*. London: Greenwood Publishing Group.
- Bies, R. J. & Moag, J. S. (1986). Interactional Justice: Communication Criteria of Fairness. *Research on Negotiations in Organizations*, 1, 43-55.
- Blau, P. M. (1964). Justice in Social Exchange. *Sociological Inquiry*, 32(4), 193-206.
- Büyükyılmaz, O. & Ay, F. A. (2017). Etik Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisinde Örgütsel Adaletin Aracılık Rolü. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 209-233.
- Colquitt, J. A. (2001). On the Dimensionality of Organizational Justice: A Construct Validation of a Measure. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 386-400.
- Colquitt, J. A., Greenberg, J., & Zapata-Phelan, C. P. (2005). What Is Organizational Justice? A Historical Overview. J. Greenberg ve J. A. Colquitt (Eds.), *Handbook of organizational justice* içinde, (s. 3-56). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

- Cornelis, I., Van Hiel, A., & De Cremer, D. (2012). The Effect of Followers' Belongingness Needs On Leaders' Procedural Fairness Enactment: Mediation Through Interpersonal and Team, Attraction. *Journal of Personnel Psychology*, 11(1), 31-39.
- Cropanzano, R. S. & Ambrose, M. L. (2015). Organizational Justice: Where We Have Been and Where We Are Going. R. Cropanzano ve M. L. Ambrose (Eds.), *The Oxford Handbook of Justice in the Workplace* içinde (s.3-14), New York: Oxford University Press.
- Cropanzano, R., Bowen, D. E., & Gilliland, S. W. (2007). The Management of Organizational Justice. *Academy of Management Perspectives*, 21(4), 34-48.
- Cropanzano, R., Byrne, Z. S., Bobocel, D. R., & Rupp, D. E. (2001). Moral Virtues, Fairness Heuristics, Social Entities, and Other Denizens Of Organizational Justice. *Journal of Vocational Behavior*, 58(2), 164-209.
- Cuddy, A. J., Fiske, S. T., & Glick, P. (2008). Warmth and Competence As Universal Dimensions of Social Perception: The Stereotype Content Model and The Bias Map. *Advances in Experimental Social Psychology*, 40, 61-149.
- Çetinkaya, M. & Çimenci, S. (2014). Örgütsel Adalet Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi ve Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü: Yapısal Eşitlik Modeli Çalışması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23), 237-278.
- Fiske, S. T. (2018). Stereotype Content: Warmth and Competence Endure. *Current Directions in Psychological Science*, 27(2), 67-73.
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J. & Glick, P. (2007). Universal Dimensions of Social Cognition: Warmth and Competence. *Trends in Cognitive Sciences*, 11(2), 77-83.
- García-Guiu, C., Moler, F. & Moriano, J. A. (2015). Authentic Leadership and Its Influence on Group cohesion and Organizational Identification: The Role of Organizational Justice as a Mediating Variable. *Revista de Psicología Social*, 30(1), 60-88.
- Greenberg, J. (1993). Stealing in the Name of Justice: Informational and Interpersonal Moderators of Theft Reactions to Underpayment Inequity. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 54(1), 81-103.
- Hair J.F., Black W.C., Babin B. J., Anderson R. E. ve Tatham R. L. (2006). *Multivariate Data Analysis*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Harman, H.H. (1976). *Modern Factor Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*, Beverly Hills: Sage.
- Homans, G. C. (1961). The Humanities and the Social Sciences. *American Behavioral Scientist*, 4(8), 3-6.

- Huang, J. L., Cropanzano, R., Li, A., Shao, P., Zhang, X. & Li, Y. (2017). Employee Conscientiousness, Agreeableness, and Supervisor Justice Rule Compliance: A Three-Study Investigation. *Journal of Applied Psychology*, 102(11), 1564-1589.
- Kılıç, M. Y. (2020). Otantik Liderlik Davranışlarının, Örgütsel Adalet ve Öğretmenlerin İş Tatmini Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(6), 2271- 2283.
- Konovsky, M. A. & Organ D. W. (1996). Dispositional and Contextual Determinants of Organizational Citizenship Behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 17(3), 253-266.
- Koopman, J., Matta, F. K., Scott, B. A. & Conlon, D. E. (2015). Ingratiation and Popularity as Antecedents of Justice: A Social Exchange and Social Capital Perspective. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 131, 132-148.
- Korsgaard, M. A., Roberson, L. & Rymph, R. D. (1998). What Motivates Fairness? The Role of Subordinate Assertive Behavior on Manager's Interactional Fairness. *Journal of Applied Psychology*, 83(5), 731.
- Leventhal, G. S. (1980). What Should Be Done With Equity Theory?. K. J., Gergen, M. S. Greenberg ve R. H. Willis, (Eds.) *Social exchange* içinde (s. 27-55). Boston: Springer.
- Menon, T., Morris, M. W., Chiu, C. Y. & Hong, Y. Y. (1999). Culture and the Construal of Agency: Attribution to Individual Versus Group Dispositions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(5), 701-717.
- Nunnally J. C. (1978) *Psychometric Theory*. New York: McGraw-Hill.
- Niehoff, B. P. ve Moorman, R. H. (1993). Justice as a Mediator of the Relationship Between Methods of Monitoring and Organizational Citizenship Behavior. *Academy of Management Journal*, 36(3), 527-556.
- Pérez-Rodríguez, V., Topa, G. & Beléndez, M. (2019). Organizational Justice and Work Stress: The Mediating Role of Negative, But not Positive, Emotions. *Personality and Individual Differences*. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.04.047>
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J.-Y. & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in Behavioral Research: A Critical Review of the Literature and Recommended Remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903.
- Qin, X., Ren, R., Zhang, Z. X. & Johnson, R. E. (2018). Considering Self-Interests and Symbolism Together: How Instrumental and Value-Expressive Motives Interact to Influence Supervisors' Justice Behavior. *Personnel Psychology*, 71(2), 225-253.
- Sargut, A. S. (2015). *Kültürlerarası Farklılaşma ve Yönetim*. Ankara: İmge Yayıncılık.
- Scott, B. A., Colquitt, J. A. & Paddock, E. L. (2009). An Actor-Focused Model of Justice Rule Adherence and Violation: The Role of Managerial Motives and Discretion. *Journal of Applied Psychology*, 94(3), 756-769.

- Scott, B. A., Garza, A. S., Conlon, D. E. & Kim, Y. J. (2014). Why Do Managers Act Fairly in the First Place? A Daily Investigation of “Hot” and “Cold” Motives and Discretion. *Academy of Management Journal*, 57(6), 1571-1591.
- Scott, B. A., Colquitt, J. A. & Zapata-Phelan C. P. (2007) Justice as a Dependent Variable: Subordinate Charisma as a Predictor of Interpersonal and Informational Justice Perceptions. *Journal of Applied Psychology*. 92(6), 1597-1609.
- Seppälä, T., Lipponen, J., Pirttilä-Backman, A. M. & Lipsanen, J. (2012). A Trust-Focused Model of Leaders’ Fairness Enactment. *Journal of Personnel Psychology*, 11(1), 2190-5150.
- Tingul, S. D. & Yürür, S. (2020). Yeni İş Bulmak Zor Diye Adaletsizliğe Katlanmak Mı? Yoksa Gemileri Yakıp Ayrılmak Mı?. *Business & Economics Research Journal*, 11(4), 1133-1145.
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tyler, T. R. (1994). Psychological Models of the Justice Motive: The Antecedents of Distributive Justice and Procedural Justice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 850-863.
- Tyler, T., Degoey, P. & Smith, H. (1996). Understanding why the Justice of Group Procedures Matters: A Test of the Psychological Dynamics of the Group-Value Model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(5), 913-930.
- Xinlu, P. & Vinitwatanakhun, W. (2021). A Study of the Relationship Between Teachers’ Perceptions Towards Principal’s Transformational Leadership Style and Organizational Justice at a Junior High School, Chongqing, China. *Scholar: Human Sciences*, 13(1), 379-392.
- Wells, J. E. & Walker, N. A. (2016). Organizational Change and Justice: The Impact of Transparent and Ethical Leaders. *Journal of Intercollegiate Sport*, 9(2), 179-199.
- Wojciszke, B., Abele, A. E. & Baryla, W. (2009). Two Dimensions of Interpersonal Attitudes: Liking Depends on Communion, Respect Depends on Agency. *European Journal of Social Psychology*, 39(6), 973-990.
- Yazıcı, N. & Yürür, S. (2018). Deontolojik Adalet: Örgütteki Kültürel Bağlamın Etkisi. *İş Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 20(1), 17-38.
- Yazıcı, N. & Yürür, S. (2019). Birey-Örgüt Uyumu ve Örgütsel Adalet: Uyum Her Zaman İyi midir?. *İzmir İktisat Dergisi*, 34(2), 213-224.
- Yürür, S. (2008). Örgütsel Adalet ile İş Tatmini ve Çalışanların Bireysel Özellikleri Arasındaki İlişkilerin Analizine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 295-312.

- Yürür, S. (2019). Sosyal Mübadele Kuramı. S. Yürür, (Ed.), *Örgütsel Davranış Kuramları* içinde (s. 245-279), İstanbul: Beta Yayınevi.
- Yürür, S. & Demir, K. (2011). Örgütsel Adalet ve Psikolojik Güçlendirme: Karşılıklı Etkileri Üzerine Bir Araştırma. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 16(3), 311-335.
- Yürür, S., & Mengenci, C. (2014). Örgütsel Adalet ve Ekstra-Rol Davranışları İlişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12(24), 1-17.
- Yürür, S. & Nart, S. (2016). Örgütsel Adalet Algısı Kamu Çalışanlarının İhbar Etme Niyetinin Belirleyicisi Midir?. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(3), 117-148.
- Yürür, S. & Soygüzel, H. (2010). Örgütsel Çatışma Yönetimi Açısından Kamu Yöneticileri ile Özel Sektör Yöneticileri Arasındaki Farklılıkların Analizi. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 6(1), 31-47.
- Zapata, C. P., Olsen, J. E. & Martins, L. L. (2013). Social exchange from the Supervisor's Perspective: Employee Trustworthiness as a Predictor of Interpersonal and Informational Justice. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 121(1), 1-12.
- Zhao, G., Chen, Y. & Brockner, J. (2015). What Influences Managers' Procedural Fairness Towards Their Subordinates? The Role of Subordinates' Trustworthiness. *Journal of Experimental Social Psychology*, 59, 96-112.
- Zheng, M. X., Schuh, S. C., Dijke, M. & De Cremer, D. (2020). Procedural Justice Enactment as an Instrument of Position Protection: The Three-Way Interaction Between Leader's Power Position Stability, Followers' Warmth, and Followers' Competence. *Journal of Organizational Behavior*, 42(6), 785-799.

DEMOKRATİK ALMAN CUMHURİYETİ'NİN İDEOLOJİK TERKİBİNDE GENÇLİK POLİTİKALARI

Gökberk YÜCEL¹, Fatih DOĞAN²

Öz

II. Cihan Harbi sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği himayesinde 7 Ekim 1949 tarihinde kurulan Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin, siyasî, iktisadî ve içtimai yapısı yeniden dizayn edilmeye çalışılmış, Sovyet modeli ülkenin kurumsal olarak inşa edilmesinde başat unsur oluşturmuştur. Lakin Nazi Almanyası'nın bıraktığı ideolojik miras, savaşın getirdiği iktisadî çöküntü ve toplumsal tahribat, yeni rejimin idealize ettiği "sosyalist toplum modelinin" kısa vadeli başarıya ulaşmasında engel teşkil etmiştir. Bu doğrultuda yeni rejim, totaliter yönetim ve parti anlayışıyla toplumsal yaşamın bütün alanlarını dönüştürmeye çalışmıştır. Bu çalışmada Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin ideolojik dönüşümünde gençlik politikalarının amacı, konumu, işlevi ve hedefleri incelenecektir. Literatür taraması yönteminin kullanıldığı çalışmada, özellikle sosyalist sisteme geçiş dönemine odaklanılmıştır. Zaman zaman kitleselleşerek sesini yükselten muhalefeti sert bir şekilde bastıran Demokratik Almanya yönetimi, sosyalist rejimin teminatı olarak gördüğü gençliğin ideolojik dönüşümünde çok sınırlı bir başarı elde etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyalizm, Gençlik Politikaları, Demokratik Alman Cumhuriyeti

JEL Kodları: D78, E61

YOUTH POLICIES IN THE IDEOLOGICAL COMPOSITION OF THE GERMAN DEMOCRATIC REPUBLIC

Abstract

After World War II, the political, economic and social structure of German Democratic Republic, established on 7 October 1949 under the auspices of the Union of Soviet Socialist Republics, was tried to be redesigned. In this sense, the Soviet model became the dominant element in the institutional construction of the country. However, the ideological legacy left by Nazi Germany, the economic collapse caused by the war and the social destruction impeded the short-term success of the *socialist society model* idealized by the new regime. Therefore, the new regime tried to transform all aspects of social life with an understanding of totalitarian administration and party. In this study, the aim, focus, function and targets of youth policies in the ideological transformation of the German Democratic Republic was discussed. By conducting a literature review, especially the transition period to the socialist system was highlighted. The German Democratic Republic administration, which harshly suppressed the opposition that occasionally raised its voice by becoming massive, achieved very limited success in the ideological transformation of the youth, which was regarded as the assurance of the socialist regime.

Keywords: Socialism, Youth Policies, German Democratic Republic

JEL Codes: D78, E61

¹Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Merzifon İ.İ.B.F., gokberk.yucel@amasya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0299-1722>.

²Dr., Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, fatih.dogan@ytb.gov.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0185-3243>.

GİRİŞ

Bu çalışmada Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin (Alman Demokratik Cumhuriyeti - Deutsche Demokratische Republik - DDR) ideolojik terkinde gençlik politikalarının hangi zeminde, nasıl şekillendiğine ve yürütüldüğüne ilişkin sorulara cevap aranacaktır. Çalışmanın temel iddiası ise şu şekilde ifade edilebilir: Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde iktidar, genç kitleleri sosyalist rejimin teminatı ve geleceği olarak görmüştür. Bu bağlamda Doğu Almanya gençliğinin devletin ideolojik konseptine uygun olarak yetişmesi için eğitim ve kültür politikaları yeniden dizayn edilmiş, hiçbir boş alan bırakmaksızın sivil yaşam rejim tarafından kontrol altında tutmuştur. Çalışmada literatür taraması yöntemi benimsenmiş olup, konuyla ilgili ikincil kaynaklar hüviyetindeki akademik makale ve kitaplardan yararlanılmıştır. Dolayısıyla Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin gençlik politikaları, konuya ilişkin Almanca literatürün ağırlıklı olarak taranması doğrultusunda eğitim ve kültür politikalarının merkeze alındığı bir çerçeve içerisinde sunulmuştur. Bu yönüyle çalışmanın Türkçe literatüre de katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada rejiminin gençlik politikaları ele alınırken daha çok geçiş dönemine odaklanılmıştır. Geçiş dönemi aynı zamanda yeni rejimin kuruluş döneminde yaşanan siyasî ve toplumsal olayların gençlikte ve gençlik politikalarında izdüşümünü anlamak açısından önem arz etmektedir.

Bu noktada ilk olarak Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemi ve ideolojik olarak dönüşüm süreci tarihsel arkaplan başlığı altında incelenmiştir. İdeolojik dönüşümün seyri ve aşamaları, gençlik politikalarını oluşturan siyasî iklimin ve politikaların oluşmasında ön plana çıkan araçların ve yöntem anlayışının da zeminini oluşturmaktadır. Daha sonrasında Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde sosyalist rejim ile gençlik politikaları arasındaki ideolojik çerçeveye yer verilmiştir. İdeolojik çerçevenin gençlik politikalarının alt başlığında yer almasının sebebi ise çalışmanın kapsamı dahilinde konu akışındaki bütünselliğin korunması kaygısından ileri gelmektedir. Bununla beraber Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin ideolojik konseptinin gençlik politikalarındaki izdüşümleri, eğitim politikaları, kitlenin politik ve kültürel konsolidasyonu ve gençlik politikalarının kurumsal yapısını teşkil eden "Özgür Alman Gençlik Birliği" başlıklarında ele alınmıştır. Demokratik Almanya yönetiminin yönetim anlayışı ve politik uygulamalarına karşı gelişen muhalefette, gençliğin rolü ve reaksiyonu ise çalışmanın son başlığını teşkil etmektedir.

TARİHSEL ARKA PLAN: DEMOKRATİK ALMAN CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU VE İDEOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ

İkinci Cihan Harbi sonrasında Nazi rejimi mağlup olmuş ve 1945 yılında Almanya dört farklı nüfuz bölgesine³ bölünmüştür. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Birleşik Krallık ve Fransa, Almanya'nın batısında hakimiyet kurarken; Sovyetler Birliği Almanya doğusu bölgesini ele geçirmiştir. İşgal sonrası başta Almanya ve Avusturya'nın geleceği olmak üzere savaş sonrası yeni oluşacak politik iklimine ilişkin görüşmelerin yapılması adına Birleşik Krallık, ABD ve Sovyetler Birliği'nin katılımlarıyla 17 Temmuz- 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Potsdam Konferansı gerçekleşmiştir. Fransa'nın katılmadığı Konferans görüşmelerinde nasyonal sosyalizmin bütün araçlarıyla ortadan kaldırılması, Almanya'nın demokratikleştirilmesi ve tamamen silahsızlandırılması gibi konularda görüş birliğine varılmış, sonrasında Fransa anlaşmanın şartlarını kabul ettiğini bildirmiştir (Cornides, 1957, s. 64-65; Timmermann, 1984, s. 19; Saydan, 1969, s. 9-10).⁴

İkinci Cihan Harbi sonrası Almanya'nın yaşadığı sosyal ve ekonomik buhran felaket dönemi olarak adlandırılmış, toplumsal yaşamda yoksulluk hâkim olmuştur. Mamafih savaş esnasında Nazi savunma hattının tahkim edildiği cephe olması sebebiyle yıkım ve tahribatın en çok yaşandığı bölge Doğu Almanya olmuştur. Bu sebeptendir ki Doğu Almanya toplumu gündelik yaşamlarını hayatta kalmak adına verdikleri mücadele bağlamında tanzim etmek zorunda kalmışlardır. İlaveten sanayi teşekküllerinin yaklaşık %70'nin Batı Almanya'da toplanması, Doğu Almanya'nın ekonomik durumu açısından dezavantaj yaratmıştır. Zira Doğu Almanya'da sanayi kısmen Berlin civarında olmakla beraber, bölge ağır sanayinin temel enstrümanlarını teşkil eden demir-çelik sanayiinden yoksun kalmıştır. Bununla beraber savaş sonrası Almanya'nın doğu bölgesinin, daha fazla savaş tazminatı yükü altına girmesi, ekonomik bilançoğu ağırlaştırmıştır. Daha çok kırsal ekonomik faaliyetlerin yer aldığı Doğu Almanya'da toplum hem ekonomik hem de kültürel olarak geri kalmıştır (Saydan, 1969, s. 20). Dönemin fotoğrafında gençliğin pozisyonu da pek iç açıcı görünmemektedir. Savaş sonrası dönem; gençlerin yaşam mücadelesi vermek adına karaborsacılık ve hırsızlık yapmak zorunda kaldıkları, fiziksel veya ruhsal olarak hazır olmamalarına rağmen yetişkin rolünü üstlendikleri bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Janssen, 2010, s. 55-56).

³ Almanya'da Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği, Birleşik Krallık ve Fransa'dan müteşekkil dörtlü idare, 3-11 Şubat 1945 tarihinde toplanan Yalta Konferansında tahkim edilmiştir (Saydan, 1969, s. 9).

⁴ Potsdam Konferansında Almanya meselesi, bütün Nazi unsurlarının ortadan kaldırılarak, dört devletin kendi nüfus bölgelerinde demokratik bir yönetim kurmasına şeklinde ele alınmıştır. Almanya'da endüstrinin kökünden yıkılmasından ziyade, sanayinin barışçıl bir şekilde dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda barış ekonomisi için gerekli olmayan sınıy araçların pek az kısmı Sovyetler Birliğine verilmiştir (Armaoğlu, 2020, s. 308- 309).

Nasyonal sosyalizm döneminde kendi geleceklerini belirleme hakkı olmayan Almanlar, İkinci Cihan Harbi sonrasında bir kez daha bu gerçekle yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Nitekim 9 Haziran 1945 tarihinde Doğu Almanya, Sovyet Askeri İdaresine (Sowjetische Militäradministration - SMA) bırakılmıştır (Cornides, 1957, s. 46). Bu tarihten itibaren bütün Almanya'yı kapsayacak şekilde demokratik ve barışçıl bir cumhuriyetin kurulması için, Moskova'dan dönenlerin idareyi ele aldıkları Almanya Komünist Partisi ile Alman Sosyal Demokrat Partisi 21-22 Nisan 1946 tarihinde yapılan kongrede birleşerek Almanya Sosyalist Birlik Partisi'ni (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands- SED) kurmuşlardır. Lakin Almanya'nın bütün bölgelerinde iktidar olmayı hedefleyen bu birleşme, sadece Sovyet hakimiyetinde bulunan bölgede etkin olabilmıştır (Saydan, 1969, s. 9-11). Buna rağmen 26 Kasım 1947'de SED, Almanya'nın yekûn olarak demokratik bir cumhuriyet çatısı altında birleşmesi için "Alman Halk Kongresi"nin toplanması çağrısında bulunmuş, Batı Almanya'nın bu çağrıya olumsuz cevap vermesine rağmen 6-7 Aralık 1947 tarihinde Halk kongresi Berlin'de toplanmıştır (Saydan, 1969, s. 12). Buna karşılık olarak Almanya'nın batısında ise, 1948 yılının şubat ayında Londra'da toplanan ve sadece Batılı Devletlerin katıldığı konferansta, Almanya'daki Müttefikler Kontrol Komisyonu parçalanmış, Sovyetler Birliği dışında kalan işgal bölgelerinde Federal Almanya Cumhuriyeti'nin kurulması kararı alınmıştır.⁵ 8 Mayıs 1949 tarihinde Batı Almanya Parlamentosu tarafından kabul edilen kurucu anayasa, 23 Mayıs 1949 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Saydan, 1969, s. 13). Batı Almanya'da Batı Bloğuna eklemli bir devletin kurulması üzerine kuzeyinde Baltık Denizi, güneydoğusunda Çekoslovakya (Bugünkü Çekya ve Slovakya bölgesi), doğusunda Polonya ve batısında Batı Almanya'nın yer aldığı 108.333 kilometrekarelik Almanya'nın doğu bölgesinde (Glaessner, 1989, s. 233) 7 Ekim 1949 tarihinde Demokratik Alman Cumhuriyeti (Deutsche Demokratische Republik - DDR) kurulmuştur.

Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin ideolojik dönüşümünde Sovyet modeli ön plana çıkmıştır ve sosyalist rejime geçişte Almanya Sosyalist Birlik Partisi siyasî, iktisadî ve içtimaî politikaların belirleyicisi olmuştur (Neugebauer, 1978, s. 19). Bu doğrultuda ülkenin yeniden inşasında totalitarizmi galebe çalan politikalar ağırlık kazanmış, "Doğu Almanya vatandaşları arasında biz bilincini teşvik etme" yönünde bir strateji izlenmiştir (Neubert, 1999, s. 19). Yeni rejimin ve sosyalist ideolojinin halk nezdinde kabul görmesi için, başta Parti olmak üzere diğer siyasî ve sosyal aygıtlar aracılığıyla toplumsal yaşamın her noktası yeniden dizayn edilmeye çalışılmıştır (Neugebauer, 1978, s. 20). Bunun yanı sıra, yeni kurulan rejimin harici ve dahili güvenliğinde Sovyetler Birliği'nin katkısı büyük olmuştur. Zira Demokratik Alman Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği tarafından Sovyet Hinterlandının güvenliğini ve gelişimini merkeze alan ve Batı

⁵ Sovyet sisteminin, dünya sathında işçi devrimlerini hedefleyen komünist ideolojiye dayanması, uluslararası politikanın şekillenmesinde ideolojik ve donktrin unsurlarının girmesine sebebiyet vermiştir. Bu husus, savaş sonrası dönemde Sovyet sisteminin Batılı ülkeler tarafından tehdit olarak algılanmasına müstenit Soğuk Savaş kamplaşmalarının da zeminini hazırlamıştır. Dolayısıyla uluslararası politikanın konusu, ideolojik ayrışmalara bağlı olarak hür dünya ile totaliter komünist düzenin mücadelesi haline gelmiştir. Bu mücadelenin izdüşümü Berlin Buhranı ve Almanya'nın Doğu ve Batı Almanya olarak ayrılmasında kendisini göstermiştir. (Armaoğlu, 2020, s. 320, 339-340).

emperyalizme karşı mücadele için kurulan Varşova Pakti⁶, Kominform (Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu)⁷ ve COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi)⁸ dahil olmuştur.

1949 yılında kabul edilen Anayasa metni ile “Almanya bölünmez bir demokratik cumhuriyettir”⁹ ilkesi kabul edilirken, 1974 yılında bu madde “Sosyalist bir devlet olan Alman Demokratik Cumhuriyeti, işçi ve köylülerin devletidir. Devlet, işçi sınıfının ve onun Marksist-Leninist partisinin önderliği altında kentte ve kırdaki emekçilerin siyasi örgütlenmesidir”¹⁰ şeklinde değiştirilmiştir. Jürgen Cromm, Demokratik Alman Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinden itibaren geçirdiği değişim sürecini, üç aşamalı olarak incelemiştir. Bunlardan birincisi, 1949-1960 yıllarını kapsayan “Sosyalist rejime geçiş” sürecidir. Kapitalizmden sosyalizme geçiş aşaması olarak nitelendirilen bu dönemde, Almanya Sosyalist Birlik Partisi geçiş sürecinin lokomotif vazifesini üstlenmiştir. Bu bağlamda planlı ekonomik model ön plana çıkarılmış, 1950 yılında kabul edilen ilk beş yıllık ekonomi programıyla nasyonal sosyalizm sonrası yıkılan ekonominin yeniden inşa edilmesine odaklanılmıştır. Sosyo-ekonomik açıdan oldukça güç şartlarda yaşamlarını sürdüren kesimlere yönelik kalkınma ekonomik modeli, yeni ekonomik programın en dikkat çekici özelliği olmuştur (Cromm, 1998, s. 274-275). İlk beş yıllık kalkınma planının ardından, 1956-1960 yıllarını kapsayan ikinci beş yıllık plan uygulamaya konulmuş fakat tamamlanamadan 1959-1965 yıllarını kapsayan yedi yıllık kalkınma planı hayata geçirilmiştir (Bethkenhagen vd., 1981, s. 15).

1961- 1970 yıllarını kapsayan *ikinci aşama*, sosyalizme geçiş döneminin hemen ardından sosyalizmin kapsamlı inşası merhalesidir. Bu dönem, sosyalizmin toplumsal yaşama endokrine edildiği, şehirler ve kırsal yerleşim arasındaki var olan ekonomik gelişmişlik farkının giderilmeye çalışıldığı dönem olarak tanımlanmaktadır. Modern bir sosyalist devlet kurma gayretleri bağlamında üretim ve emek verimliliğinin artırılmasına, çalışanların eğitim imkânlarına erişimlerine yönelik teşviklerin uygulandığı bu dönem; özellikle sanayi alanında yapılan hamlelerinin yanı sıra başta enerji sorunu olmak üzere hammadde ve malzeme hususunda sıkıntıların giderek arttığı dönem olarak nitelendirilmektedir (Cromm, 1998, s. 278-279).

Üçüncü Aşama ise 1971'deki 8. Parti Kongresi ile başlayan bilimsel ve teknik ilerlemenin daha fazla zikredilmeye başlandığı, bu yönüyle daha önce sosyalist inşa sürecinin olgunlaşmaya başladığı dönem

⁶ ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki kutuplaşma ve Federal Almanya Cumhuriyeti’nin Batı ile bütünleşmeye başlaması neticesinde, 1955 yılı Mayıs ayında Sovyetler Birliği, Arnavutluk, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Çekoslovakya, Varşova’da toplanarak askerî ve siyasi birlik paktı imzalamışlardır (Sönmezoğlu, 1983, s. 197).

⁷ Savaş sonrası Amerika Birleşik Devletleri’nin 1947 Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Avrupa’nın yeniden inşa edilmesine yönelik politik hamlelerine karşı Sovyetler Birliği, kendisini dünya işçilerinin anavatanı olarak konumlandırmış, ABD emperyalizme karşı Ekim 1947’de Kominform’u (Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu) kurmuştur (Black, 1988, s. 153-154; Armaoğlu, 2020, s. 332-333).

⁸ 1949 yılında Sovyetler Birliği’nin inisiyatifi ile Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan bölgesel nitelikte bir örgütlenme olarak ortaya çıkmıştır. Örgüt, Sovyetler Birliği başta olmak üzere Bulgaristan, Küba, Çekoslovakya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Macaristan, Moğolistan, Polonya, Romanya ve Vietnam’ın katılımlarıyla oluşmuştur (Sönmezoğlu, 1983, s. 95).

⁹ <http://www.verfassungen.de/ddr/verf49.htm>. (Erişim: 24.02.2022).

¹⁰ <http://www.verfassungen.de/ddr/verf74.htm>. (Erişim: 24.02.2022).

olarak yorumlanabilir. Teknik ilerlemeyle yaşam standartlarının yükselmesinde ekonomik ve sosyal politika birliğine duyulan ve dayanan inanç, bu süreçte çok daha fazla ön plana çıkmıştır (Cromm, 1998, s. 279). Bu husus bir nevi, sosyalist çatının kapsayıcılığında siyasî ve toplumsal yapının özdeşleştirilmesidir.

Gert-Joachim Glaessner ise (1989, s. 32), 1951 yılı sosyalist planlı ekonominin başlangıcı, 1958-1961 geçiş döneminin tamamlanması ve 1971 yılı itibariyle gelişmiş sosyalist toplumun oluşumu şeklinde Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin aşamalarını tasnif etmiştir. Bu bağlamda 9-12 Temmuz 1952 tarihinde Almanya Sosyalist Birlik Partisi'nin 2. Parti Kongresinde Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde sosyalizmin inşası ilan edilmiş; buna göre 1950'li yıllarda devlet idaresinin merkezileştirilmesi, ağır sanayi hamlelerinin başlatılması, sanayide emek verimliliğinin artırılması, tarımsal üretim kooperatiflerinin oluşturulması gibi siyasî ve iktisadî hedeflere ağırlık verilirken, bu hamlelerin gerçekleşmesinde Partinin öncü rolü de vurgulanmıştır (Glaessner, 1989, s. 47). Kongre'de sınıf mücadelesinin yoğunlaştırılması esasına yapılan vurguyla, ülkenin yeniden silahlandırılmasının ve sosyalizmin inşa sürecinde silahlı kuvvetlerin öneminin altı çizilmiştir (Mahlert ve Stephan, 1996, s. 88). Bu dönemde sınıf şuuruna yönelik izlenen politikaların bir sonucu olarak toplum üzerinde baskıların artacağı sinyali verilmiş, bilvesile sermaye sahipleri de kongre kararlarından doğrudan etkilenmiştir. 1970'li yıllar ise daha çok sosyal alanda yapılan reformların ön plana çıktığı bir döneme tekabül etmiştir. Özellikle yaklaşık 3,5 milyon DDR vatandaşı için emekli maaşlarında, asgari ücretlerde ve diğer sosyal güvenlik yardımlarında artışlar yaşanmış, dönemin önemli bir sorun olan barınma ihtiyacının karşılanması amacıyla konut inşaat programı başlatılmıştır. Böylece bu dönem, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik kararların alındığı dönem olarak nitelendirilmektedir (Glaessner, 1989, s. 69).

DEMOKRATİK ALMAN CUMHURİYETİ'NİN İDEOLOJİK DÖNÜŞÜMÜNDE GENÇLİK POLİTİKALARI

1945 yılı sonuna gelindiğinde yaşları 14 ile 25 arasında değişen yaklaşık 2,5 milyon genç, Doğu Almanya'da tam anlamıyla kaos içerisinde yaşıyordu. Bu sayı savaştan dönenlerle birlikte yaklaşık 2,8 milyon kişiye kadar çıkmıştır. Dolayısıyla savaş, toplumun bütün kesimlerine olduğu gibi genç kitleye de ağır hasarlar vermiş, toplumsal ve gündelik hayatta bu durumun etkileri giderek artan bir oranda hissedilmiştir. Bu ortamda yeni kurulan rejimin gençlere yönelik yaklaşımı, gençlik üzerinde nasyonal sosyalizmin izlerinin devam ediyor olabileceği varsayımına dayanarak şüpheli bir şekilde gelişmiştir. Zira 1945 yılına kadar gençlerin tamamı, "Hitler Gençliği (Hitlerjugend) örgütüne" aitti. Yaşça daha büyük olanların çoğu Hitler döneminde gençlere yönelik uygulanan politikalara maruz kalmış, Nazilerin ırk teorisi ve nüfus politikası konularındaki zorunlu eğitim müfredatıyla yetişmişlerdir (Mahlert ve Stephan, 1996, s.

14-15).¹¹ Dolayısıyla yeni rejimin geçiş dönemi, iktidar ile gençler arasındaki karşılıklı güvensizliğin yaşandığı bir sürece tekabül etmiştir. Bu bağlamda 1946-47 yılları arasında binlerce gence, Nazi geçmişiyle sebebiyle şüpheyle yaklaşılmış, soruşturmalar açılmış ve neredeyse üçte birini gençlerin oluşturduğu yaklaşık 9000 kişi tutuklanmıştır (Haustein, 2006, s. 73-74).

Savaş sonrası ihtiyaç malzemelerinin tedarikinde yaşanan sıkıntılar yüzünden karne sisteminin çökmesi, en çok çocukları ve gençleri etkilemiş; gıda arzının yetersizliği, yetersiz beslenme ve açlık sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Her beş çocuktan birisinin babasını kaybettiği, her on çocuktan birisinin ise babasının savaştan dönmesini beklediği bu atmosferde, yeni rejim çocukların ve gençlerin talep ve beklentileriyle yüzleşmek zorunda kalmıştır (Mahlert ve Stephan, 1996, s. 14). Bu nedenle ailenin korunması ve savaşın yarattığı sosyal, ekonomik tahribatın azaltılması adına ailelere çocuk parası ödenmesi, çocuk yuvalarının sayılarının artırılması gibi sosyal politikalar uygulanmış, çocukların bakımında ve yetiştirilmesinde çocuk bakım uzmanları ve çocuk hemşireleri istihdamına ağırlık verilmiştir (Saydan, 1969, s. 70).

Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde gerek yeni rejimin toplum nezdinde meşruiyet kazanması gerekse de sosyalist insan modelinin oluşturulması adına çocukların ve gençlerin yetiştirilmesine ayrı bir parantez açılmıştır. Eğitim ve kültür politikaları yoluyla genç kitleler sıkı bir doktriner eğitime tabi kılınmış, bilvesile rejimin teminatı için politik ve kültürel konsolidasyon sağlanmaya çalışılmıştır. Parti'nin 10 Temmuz 1958 tarihinde gerçekleştirilen kongresinde ise "Sosyalist İnsan İçin On Emir" başlıklı bildiriye rejimin gençlere yönelik yaklaşımları ve beklentileri ortaya koyulmuştur. Bahse konu sosyalist insan için on emirde, "Çocuklarınızı barış ve sosyalizm ruhu içinde, dirayetli ve fiziki olarak güçlü insanlar olarak çok yönlü bir şekilde yetiştirmelisiniz"¹² ifadeleri yer almıştır. Devletçi sosyalizmi totaliter bir tarzla savunan Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde, gençlerin yetiştirilmesinde Parti'nin yegâne ve yekpare liderliği ve politik koordinasyonu ön plana çıkmıştır (Roder, 1972, s. 172).

Gençlik Politikalarının İdeolojik Çerçevesi: Sosyalist İnsan Modeli

Karl Marx, idealize ettiği komünist düzende ailenin konumuna ilişkin belirgin bir fotoğraf ortaya koymamış olup (Obertreis, 1986, s. 12) ideolojik konseptinde ailenin ve toplumun bileşeni olan gençliğe ilişkin de özel bir misyon atfetmemiştir. Dolayısıyla sosyalist devrim ve devrimden sonraki siyasî, iktisadî ve içtimaî yaşama dair yönetsel çerçeve büyük ölçüde Ekim 1917 Devriminin mimarlarından biri olarak Vladimir I. Lenin tarafından çizilmiştir (Lefebvre, 1975a, s. 15). Bu bağlamda Marx ve Engels'te soyut

¹¹ Bu hususta Nazilerin, genç kitlenin hem ideolojik hem psikolojik hem de bedensel terbiyesi adına teşkil ettikleri Neşe Yoluyla Güç (Kraft Durch Freude-KDF) örgütü örnek gösterilebilir. Detaylı bilgi için bkz. Yücel ve Doğan, 2021.

¹² Geniş ve detaylı bilgi için bakınız: https://bildungsserver.berlinbrandenburg.de/fileadmin/havemann/docs/material/1958_zehn_gebote.pdf (Erişim: 21.02.2022).

kalan kavramsal bağlam, Lenin'de somut bir zemine oturtulmuştur (Kıvılcımlı, 2008, s. 23). Lenin'in Marxist düşünceye getirdiği yenilik, onun devrimci veya öncü bir partiye duyduğu inanç olmuştur. Lenin'e göre (1975, s. 19-22), çalışan sınıfın burjuva fikirleri ve pratikleri kendiliğinden değil devrimci bir bilinç geliştirilerek ortadan kalkabilirdi. Bu bağlamda devrimci sınıf bilinci, büyük bir sanayi proletaryasında kendiliğinden canlı olamaz, harekete geçemezdi. Zira sınıf bilincinin siyasi seçkinlerde, "yeni tipte parti"de şekillenmiş olması gerekliydi. Ancak bu şekilde, sınıf bilinci politik bir renge sahip olarak kendisini toplumun alt katmanından ayırır ve liderlik iddiasında bulunabilirdi (Fetscher, 1967, s. 255). Bir diğer tabirle Lenin (1975, s.47), ancak devrimci bir partinin işçi sınıfını sendika bilincinden devrimci sınıf bilincine yönlendirebileceğini ileri sürmüştü, böyle bir partinin ise profesyonel ve adanmış devrimcilerden oluşması gerektiğini ifade etmiştir. Zira Lenin (1975, s.31-32), Parti disiplini ve öncülüğü olmaksızın işçi hareketinin baş başa kaldığı sorunları şu şekilde ifade etmiştir:

- Sadece işçiler arasında değil aydınlar arasında da ciddi bir eğitim ve devrimci bilinçlendirme yoksunluğu vardır.
- Seçim ve *-temsil-* ilkesi yanlış ve aşırı derecede uygulanmaktadır.
- İşçiler aktif devrimci çalışmadan kopmuşlardır.

Bu doğrultuda *-öncü-* parti, işçi sınıfının uyuşuk devrimci güçlerini uyandırmak görevini üzerine alırlarken, aynı zamanda uyanan güçlere doğru yönde kılavuzluk etme misyonunu yüklenmiştir (Lenin, 1975, s.88). Pohlmann (1995, s. 62), Leninist dünya görüşünün Marxist ideolojiden farklılaşan yönlerine vurgu yaparken Marx'ın dünyayı açıklamaya yönelik girişiminde felsefî ve ekonomik bir sistemi öncülediğini, devrim yaklaşımının ise aşırı teori yüklü, felsefî bir düşünce olarak kaldığını belirtmiştir. Bununla beraber Lenin'in Marx'ın devrimci fikrini geliştirerek gerçek devrimin planlayıcısı ve organizatörü olduğunu vurgulamıştır. Öte yandan Tuckfeld (1997, s. 147-148) de Leninist metodu, Marxist çerçeveden ayrılmadan, onun yeniden düzenlenmesi, yeni bir eksen etrafında yeniden yorumlanması olarak izah etmiştir.

Sosyalist devrimin gerçekleşmesinde ve yerleşmesinde bu bağlamda genç kitleler büyük önem arz etmiştir. Lenin, 1920 yılındaki III. Enternasyonalin İkinci Kongresinde gençlerin yükümlülüklerine vurgu yaparak onlara bir misyon yükleme gayretinde olmuş ve genç neslin sosyalist toplumu deneyimleyeceğini ve bu toplumun inşacısı ve garantörü olacağını belirtmiştir. Bu manada Lenin'e göre gençlere düşen görev, sosyalist toplumun inşa edilmesinde etkin rol almalarıdır (Janssen, 2010, s. 34). Bu vesileyle genç devrimci kitleler sosyalizm fikrinin uyanışında önemli bir aktör olarak telakki edilmiştir (Lefebvre, 1975b, s. 380).

Lenin'in bu yaklaşımı, Demokratik Alman Cumhuriyeti tarafından da benimsenmiş ve öncü parti aracılığıyla uygulamaya konulacak olan sosyalist gençlik politikasının da temelini oluşturmuştur. Bu yönüyle Demokratik Alman Cumhuriyeti rejimi politik olarak Marksist-Leninist dünya görüşünü

benimsemiştir. Dolayısıyla rejim, gençlerin düşünce ve davranışlarının sosyalist fikir üzerine yönlendirilmeye açık olduğuna inanmıştır. Bu noktada idealize edilen sosyalist tipi gençliğin tüm sosyal organların koordinasyonu ile inşa edilebileceği inancı, tektip yetiştirme anlayışını da beraberinde getirmiştir. Yetiştirme terimi bu nedenle sosyalist gençlik politikasının merkezini oluşturmuş ve iki temel anlamı ihtiva etmiştir: Birincisi; okul, aile ve gençlik örgütleri gibi gençler üzerindeki tüm eğitimsel etkileri ihtiva eden sosyal norm ve değerlerin birleşimidir. İkincisi ise, eğitimle sosyalist dünya görüşünün benimsenmesi ve içselleştirilmesini ön gören ideolojik terkiptir. Bu yönüyle rejim “totaliter yetiştirme yöntemini” benimsemiş, eğitim sürecinde resmî ideolojinin plan ve programı ön planda tutulmuştur (Janssen, 2010, s. 35).

Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin uygulamaya koyduğu Sovyet modeli, sosyalizmin kabulünün yanında, yaygınlaştırılmasını, yaşatılmasını ve müesses kılınmasını da öngörmüştür. Rejim tarafından uygulamaya koyulan politik stratejilerle, bir taraftan halkın bu modeli içselleştirmesi beklenirken, diğer taraftan sosyalist modelin geleceğinin güvence altına alınması hedeflenmiştir. Bu hususta Demokratik Alman yönetiminin çocuk/gençlik algısı, işçi sınıfının çıkarlarıyla birlikte değerlendirilmiştir: “İşçi sınıfının mücadelesi en başından beri çocuklar/gençler için ve çocuklarla/gençlerle aynı anda yürütülmüştür, çünkü proleter çocuğun/gencin çıkarları nesnel olarak -işçi- sınıfıyla aynıdır (Hoffmann, 1976, s. 9)”.

Gençliğin İdeolojik Dönüşümünde Eğitim Politikaları

DDR rejimi, sosyalist ideolojiye uygun olarak rotasını genç kitlelere çevirmiş ve genç kitlelerin sosyalist tedrisattan geçirilerek rejimin tahkim edileceğine inanmıştır. Lakin Nazilerden kalma eğitim sistemi, eğitim devriminin kısa vadeli başarıya ulaşmasında ciddi zorluklar yaratmıştır. Bu zorlukların başında Nazilerin ırkçı, şovenist ideolojik eğitim konsepti gelmektedir. Ayrıca aydın zümrenin ve bilim adamlarının bir kısmının toplama kamplarında öldürülmesi bir kısmının ülkeyi terk etmek zorunda kalması, Doğu Almanya'da eğitim sistemini yeniden dizayn edecek kadro sıkıntısını da doğurmuştur (Saydan, 1969, s. 76). Bu noktada politik kararların alınmasında ve uygulanmasında lokomotif görevini üstlenen SED, aynı zamanda gençliğin sosyalist doktrin doğrultusunda endokrine edilmesinde okul konuma erişmiştir. 1946 yılında “Demokratik Eğitim Reformu Kanunu” ile Nazi sisteminin ırkçı, militarist, hiyerarşik eğitim modeline karşı sosyal eşitliği tesis edecek bir sistem geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda sosyal hiyerarşiyle kurulmuş halk okulu, orta okul ve gimnazyum sistemi ortadan kaldırılmış, eğitimde birlik prensipleri doğrultusunda bütün çocuklar için sekiz yıllık ilköğretim sistemine geçilmiştir. İlâveten üniversite eğitimi görmek isteyen öğrencilere dört yıllık lise tahsili zorunlu hale getirilmiş; üniversite eğitimi görmek istemeyen öğrenciler ise meslek okullarına yönlendirilmiştir (Saydan, 1969, s. 76-77).

İdeolojik olarak sosyalizm merkezli eğitim politikasının benimsendiği DDR rejiminde eğitim ideal toplumun yaratılması adına araçsallaştırılmıştır. Tektipleştirici eğitim sistemi, yönetimin ideolojik amaçlarına göre kurgulanmıştır. Bu bağlamda bireyler, sistemin çarklarını döndürecek meslekî/teknik becerileri kazanmak adına eğitim alan ve devletin standartlaştırılmış rızasının birer taşıyıcısı olarak görülmüştür (Dudek ve Tenorths, 1993, s. 155-156). Devletin resmî ideolojisine uygun olarak 1959'da “Eğitim Sisteminde Sosyalist Gelişme Kanunu”, 1963'te “Sosyalist Eğitim Sisteminde Birliğin Temelleri” planı (Saydan, 1969, s. 78) ve son olarak 1965'te yürürlüğe koyulan “Sosyalist Eğitim Yasası” ile eğitim politikaları tasarlanmış, “Sosyalist eğitim sisteminin amacı, sosyalist kişiliklerin yetiştirilmesi” ibaresi bu politikaların temel mottosunu teşkil etmiştir. Sosyalist eğitim sisteminin temelinde “kontrollü pedagojik süreç” anlayışı yer almıştır (Anweiler, 1988, s. 148).¹³ Bu doğrultuda yaşları 3-6 olan çocuklar, sistemin en alt kademesi olarak kurulan “çocuk bahçeleri”nde eğitim almaya başlamışlardır. Takriben 16 çocuğa bir çocuk bakım uzmanının düştüğü bu kuruluşlarda temel eğitim ve başlangıç düzeyinde meslekî bilgiler verilmiştir (Saydan, 1969, s. 78). Bununla beraber 6 yaşını bitiren her çocuğun yönlendirilebileceği, klasik müfredatın yanında tarım ve sanayi alanlarında derslerin okutulduğu, ayrıca fabrika ve tarım kooperatiflerinde uygulamalı derslerin de olduğu 10 yıllık politeknik liseler kurulmuştur (Saydan, 1969, s. 78).

Çocuk bahçelerinden başlayarak eğitimin her kademesinin planladığı DDR eğitim sisteminde aile, eğitim sürecinde denklemin dışında bırakılmıştır. Her ne kadar toplumun temel yapı taşı olarak görülse de ailenin ideolojik normların ve değerlerin aktarılması konusunda gençler üzerinde daha en az etkiye sahip olması gerektiği düşünülmüştür. Dolayısıyla eğitim, devlet kontrolündeki okullar ve kurumsal yapılar aracılığıyla verilmeliydi. Bu manada SED, bireylerin yetiştirilmesinde ebeveyn rolünü üstlenmiş, çocukların ve gençlerin rejim ile özdeşleşmelerini hedeflemiş ve gençler aracılığıyla aile içi ilişkiler üzerinde de etki sahibi olmayı planlamıştır. Bunu yaparken 1950'li yıllarda partiye karşı halkın mesafeli duruşunu da değiştirmeyi amaçlamıştır (Janssen, 2010, s. 59). Mamafih çoğu okuma çağını aşmış işçi ve köylü genç kitlenin, sosyalizm çerçevesinde fikrî ve meslekî meziyetlerini geliştirmek için “İşçi ve Köylü Fakülteleri” kurulmuştur. Bu fakülteler aracılığıyla verilen hızlandırılmış eğitim ile bir taraftan arzu eden gençlerin üniversiteye gidecek düzeyde yetişmesi diğer taraftan rejime olan güven ve sadakatin arttırılması öngörülmüştür. Ayrıca köylerde eğitimin yaygınlaştırılması için her köye dört yıllık, köylerin bağlı olduğu kasabalarda ise sekiz yıllık eğitim veren okullar açılmıştır (Saydan, 1969, s. 77).

¹³ DDR rejiminin ilk yıllarından itibaren eğitim aracılığıyla verilmeye çalışılan ideolojik kursun yoğunlaştırılması ve Sovyet pedagojik yöntemlerinin benimsenmesi, öğretmen kadrolarının yetersiz kalmasıyla birlikte akamete uğramıştır. Bu sebeple daha önce Nazi üyesi oldukları için meleklerinden ihraç edilen öğretmenlerden bir kısmı yeniden göreve alınarak bu sorunun önüne geçilmeye çalışılmıştır (Köhler, 2008, s. 87).

Gençliğin ideolojik olarak endokrine edilmesi çabaları, sosyalist toplumu kurma misyonunda diğer sosyal yapıların da eğitim sürecine entegre edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu noktada gençlik politikalarının kurumsal izdüşümü olarak kurulan Özgür Alman Gençlik Teşkilatı'nın (Die Freie Deutsche Jugend - FDJ) gençlere yönelik sosyal faaliyetlerin hazırlanmasının yanında, eğitim - öğretim alanında sahip olduğu güç dikkat çekicidir. Özgür Alman Gençlik Teşkilatı üyeliğinin, öğretmenler tarafından bir başarı kriteri olarak değerlendirilmesi ve örgüt üyelerinin akademik gelişimlerinde öğretmenlerin daha fazla gayret göstermek zorunda kalması, eğitim sisteminde bu teşkilatın önemini açıklar mahiyettedir (Schneider, 1995, s. 33).

Uygulanan eğitim politikalarının bir başka yansıması da yükseköğrenim düzeyinde gerçekleşmiş olup 1950'lerden itibaren özellikle teknik eğitim veren yüksekokulların, kolejlerin ve tıp akademilerinin kuruluşları hızlanmıştır. Bilimsel gelişme ile sosyalizm arasında kurulan paralel ilişki, "sosyalist insanın evrensel ve ahenkli gelişimine katkı sağlamak" mottosunun yüksek öğrenimdeki izdüşümünü teşkil etmiştir. Zira çağdaş sosyalist toplum için bilimsel teknik devrimin başarıya ulaşmasında üniversiteler lokomotif görevi görmüştür (Saydan, 1969, s. 80). Bu bağlamda DDR rejimi bir taraftan eğitilmiş genç nüfusunun sayısını artırırken, diğer taraftan teknik anlamda ve uzmanlık gerektiren bölümlerdeki yetişmiş insan eksikliğini karşılamaya çalışmıştır (Köhler ve Stock, 2004, s. 22-23). Bu uygulamaları 1960'lı yıllarda kurulan ziraat fakülteleri ve 1970'li yıllarda meslekî eğitim veren ihtisaslaşmış yüksekokullar izlemiştir (Köhler ve Stock, 2004, s. 22). Rejimin ideal yurttaş anlayışı çerçevesinde şekillendirmek istediği gençlik politikalarının arzu edilen sonucu verip vermediği tartışmalı bir konu olmuştur. Mark Fenemore (2007, s. 69), rejimin umutsuzca çabaladığı ve sosyalist endokrine dayanan eğitim sisteminin umulduğundan daha karmaşık ve belirsiz çıktığını belirtmiştir. Ahmet Saydan ise (1969, s. 82), sosyalist eğitim sisteminin bir yandan bilimsel devrimlerin gerçekleşmesinde diğer taraftan sosyalist fikir sistemine bağlı bir kuşağın yetişmesinde başarıya ulaştığını ifade etmiştir.

Gençlik politikalarında politik ve kültürel konsolidasyon

Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde resmî ideolojinin yerleşmesi ve kökleşmesi arzusu, eğitim politikalarının tamamlayıcı unsuru olarak yeni bir kültür inşa sürecini de elzem kılmıştır. Bu bağlamda sosyalist kültür bilincinin oluşturulması için öncelikle eski rejime ait kültürel öğeler dışlanmıştır. Dolayısıyla sosyalist düzenin yaratılmasında kültürel bilinç oluşumu hem politik sadakatin hem de ekonomik verimliliğin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Sosyalist kültürün inşasında gerek siyasi mitler gerekse kültürel öğeler önemli bir işleve sahip olmuştur. Detlev Kraa'da (1999, s. 199), Doğu Almanya'da yeni rejim sonrası oluşturulmaya çalışılan kültür inşasına dikkat çekmiş, "Savaş sonrası Almanya, her türlü kültürel etkileşim için ideal koşullar sundu: 1945'te nasyonal sosyalistler tarafından kültürün muazzam

yıkımı, nüfusun çoğunluğunun işgalci güçler tarafından yabancı kültürel öğelerle karşı karşıya kaldığı uyum bozukluğu” ifadeleriyle kültür inşasının sosyalist model için gerekliliğine dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda DDR yönetimi, Hitlere karşı mukavemet eden ve savaştan kaçan sanatçıların da katılımıyla 1959 yılında Bitterfeld şehrinde bir kültür- sanat konferansı düzenlemiştir. “Bitterfeld yolu” olarak da bilinen konferansın sonuç bildirisinde, “sanat halk içindir” prensibi kabul edilirken, sanatçılara işçi sınıfından ve sosyalizmin kuruluşundan yana olma, sosyalist insanın yaratılmasına katkı sunma çağrısı yapılmıştır (Saydan, 1969, s. 84). Bu bağlamda Sosyalist toplum inşasına dayalı kültür politikalarının yol haritası Devlet Başkanı Walter Ulbricht tarafından şu şekilde ifade edilmiştir (Saydan, 1969, s. 85):

“Alman Demokratik Cumhuriyeti emekçileri, emperyalizmin kökenlerini yok etmekle yetinmediler; yüksek bir toplum sistemini, sosyalist bir toplum sistemini geliştirdiler. ...Gelişmekte olan sosyalist sistemde ise, sanatçıların insanî ve toplumsal meseleleri görebilmeleri için, daha derin bir görüşe, daha geniş bir bilgiye ihtiyaçları vardır. Edebiyat ve sanatçıların ödevi, meselelerin kökenlerini bulmak, yeni ile eski düzen arasındaki çatışmayı görmek, çelişmelerin diyalektik çözümüne yardımcı olmak ve çatışmanın, sosyalist güçler birliği yönünde çözümlenmesine yardım etmektir.”

Bu noktada DDR rejimi, kültür faaliyetlerinde resmî ideolojinin amaç ve hedeflerini merkeze almıştır ve sosyalist rejimin tahkim edilmesi noktasında pek çok uygulamalar geliştirmiştir. Bunların başında edebiyatın emekçi halk tabanına doğru yayılması için kitap ve okuma evleri kurulması gelmiştir. Ayrıca fabrika ve tarım kooperatiflerinde kitabevleri ve kitap satış reyonları, halk nezdinde edebiyat faaliyetlerinin geliştirilmesi “İşçi ve Köylü Yazarlar Kulüpleri” oluşturulmuştur (Saydan, 1969, s. 86). Buna mukabil basın ve yayın faaliyetlerinde devletin tekeli söz konusu olmuştur. Mamafih basın ve yayın faaliyetleri Parti ve sosyal teşkilatları marifetiyle yürütülmüştür. Yayınlarda sosyalizmin kuruluşu, anti emperyalizm, halklar arasında dostluk ve anlaşmayı ve üretimi arttırmaya yönelik temalar sık bir şekilde işlenirken, ırkçılık, kapitalizm, militarizm gibi alanlar hakkında yayın yapılması yasaklanmıştır (Saydan, 1969, s. 87). Bu bağlamda kültür, sanat ve basın faaliyetlerinde devletin sıkı kontrolü ve denetimi ön plana çıkmıştır.

DDR rejimi kültürel ve politik konsolidasyon için sembollerden ve ritüellerden de yararlanmışır. Rejimin siyasi amaçlar için oluşturmaya çalıştığı ritüeller, sosyalist toplumun oluşum ve gelişim süreçlerinde sosyalist bilinci tahkim edici öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu ritüeller arasında en dikkat çekici olanı şüphesiz geniş katımlı etkinlikler olmuştur (Voigt, 1999, s. 31). Bu bağlamda kitlesel anma programlarıyla yönetiminin takdir edilme ve toplumsal kabul görme beklentileri karşılanmaya; aynı zamanda resmi hafıza kurgusu, canlı hafızaya göre dönüştürülmeye çalışılmışır. Toplantı, anma programı, geçit töreni gibi geniş katımlı organizasyonlar aracılığıyla rejime meşruiyet alanları açılmışır. Bu büyük

gösteriler bir taraftan rejime sadık halk kitlelerinin resmedilmesine, diğer taraftan da dış ülkelere güç ve gövde gösterisi yapılmasına imkân tanımıştır. Mamafih mutat olarak gerçekleştirilen sosyalist ritüellerin, kitleler üzerinde duygusal bir etki yaratması beklenmiş, düzenlenen organizasyonlar siyasî propaganda stratejilerinin tamamlayıcı unsuru haline gelmiştir.

Söz konusu programların düzenlenmesi ve yüksek sayıda katılımcının etkinliklerde yer alması için gençlik örgütleri ön plana çıkarılmıştır. Özgür Alman Gençlik Teşkilatı, 1950’li yıllarında büyük çaplı spor organizasyonları ve festivaller düzenlemiş, böylece hem içeride hem de dışarıda güçlü ve birbirine kenetlenmiş bir rejim izlenimi vermeye çalışmıştır (Mahlert ve Stephan, 1996, s. 82). Örneğin 7 Ekim 1949 tarihinde Doğu Almanya’da cumhuriyetin ilan edilmesini müteakip, 11 Ekim tarihinde bir gösteri yürüyüşü organize edilmiş, 200 bini Özgür Alman Gençliği üyesi olmak üzere yaklaşık 800 bin kişinin katılımı sağlanarak, sosyalist ritüel geleneği başlatılmıştır (Sabrow, 2009, s. 205). İlerleyen yıllarda cumhuriyetin kuruluş yıl dönümleri daha büyük organizasyonlarla kutlanmıştır.

1970’li yıllardan itibaren gençlik, rejimin ekonomik ve siyasal hedefleriyle daha yoğun bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Okul eğitiminden meslekî yaşama kadar hayatın neredeyse tüm alanlarında rejim tarafından üretilen sloganlarla hep daha iyiye veya daha yüksek başarıya erişme motivasyonu gençliğe aşılanmıştır. Bu hedefler doğrultusunda yarıyıl tatillerinde dahi öğrencilere yönelik faaliyetlerin düzenlenmesi Özgür Alman Gençliği tarafından üstlenilmiş ve böylelikle boş zamanların nasıl değerlendirilmesi gerektiği yönündeki kararlar bireylere bırakılmamıştır (Friedrich ve Griese, 1991, s. 33).

Gençliğin ideolojik olarak endokrine edilmesinde diğer bir metot olarak politikacıların sahne aldığı meşale alayları ve savaş gösterileri etkili olmuştur. Bu etkinliklerin birinci amacı rejime karşı toplumsal bağların güçlendirilmesi adına rejimin yaptığı âli fedakârlıkların toplum nezdindeki farkındalığını arttırmak; ikinci amacı ise gençlerin Parti ile olan dayanışmalarını ve Partiye olan sadakatlerini, tüm dünyaya ve diğer sosyalist ülkelere aşikâr kılmaktır (Friedrich ve Griese, 1991, s. 32). Resmî ideolojinin çocuklar ve gençler aracılığıyla toplumda yerleşeceği inancıyla 1974 yılında yürürlüğe konulan “Gençlik Yasası”yla (Jugendgesetz der DDR)”, gençlerin “sosyalist kişilikler” olarak gelişimine atıfta bulunulmuş ve sosyalist kuşakların yetişmesinde büyük bir sorumluluğa sahip olduğu belirtilmiştir. Parti tarafından yürütülen sosyalist gençlik yetiştirme görevi, 1980’li yıllarda da devam etmiş ve bu dönem her beş kişiden birisinin Partiye üye olduğu tespit edilmiştir (Bessel ve Jessen, 1996, s. 290). Ülke içerisindeki her gencin doğrudan merkezi yönetimin kontrolünde olması amacı güden Parti, yılda bir kez gençlik örgütlerinin liderlerini görevleri konusunda denetime tabi tutmuş ve üst düzey kamu yetkilileriyle görüşme yapmaya zorlamıştır ki bu gençlik üzerindeki tahakkümünü artırmıştır (Friedrich ve Griese, 1991, s. 31-32).

Politik konsolidasyonun tesis edilmesi adına rejim, kutlama ritüellerine yenileri eklenerek anma günlerinin sayısı arttırmış ve Kimya, Metal, İnşaat İşçileri Günü gibi farklı meslek gruplarına yönelik kutlama günleri tertip etmiştir. Toplumun rejimle bağlarını tahkim etme hedefini taşıyan bu kutlama programlarına kitlesel katılımın sağlanması için büyük çaba sarf edilmiş, 1989 yılına kadar gerçekleştirilen bu anma programlarının sosyalist tipi insanın yaratılmasına katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Mamefih yönetime göre bu ritüeller, sosyalist bilincin yerleşmesinde önemli bir bileşeni temsil etmiştir.

Gençliğin Politikalarının Kurumsal İzdüşümü: Özgür Alman Gençliği

Nazi dönemi öncesinde komünist gençlik derneği şeklinde örgütlenmiş olan Özgür Alman Gençlik Teşkilatı (Die Freie Deutsche Jugend - FDJ), gençlik politikaların kurumsal bir bileşimi olarak rejimin himayesinde 7 Mart 1946 tarihinde kurulmuştur (Freiburg ve Mahrad, 1982, s. 19). 1949 yılında Teşkilat anayasada da kendisine yer bulmuş ve teşkilatın tanımı “Almanların çıkarları doğrultusunda şehirlerdeki ve kırsaldaki gençleri gönüllü olarak birleştiren ve eğiten bağımsız, demokratik bir örgüt” şeklinde yapılmıştır. (Schneider, 1995, s. 49). Dört yılda bir kongresi toplanan Gençlik teşkilatı, “Genç Dünya (Junge Welt)” adlı yayın organına sahip olmuştur. Ayrıca Teşkilatın, daha çok 6-14 yaş arası çocukların eğitiminde rol oynayan ve bütün okullarda şubesi bulunan “Ernst Thalmann” adlı Pioner teşkilatı kurulmuştur. Pioner teşkilatı, geziler, kolektif oyunlar ve çocukların teknik yönlerini geliştirmeye yönelik kurslar tertip etmiştir (Saydan, 1969, s. 67).

Özgür Alman Gençliği, kuruluş aşamasında “farklı ideolojilere ve siyasi yönelimlere sahip gençlere yönelik (Skyba, 2003, s. 237)” eşitlik temeline dayanan bir yapı olarak kendisini tanımlamış, buna karşın farklı gençlik örgütlerinin kurulması veya varlıklarını devam ettirebilmesi ise dernek bünyesinde oluşturulacak komisyon kararı ve rejimin onayına tabii tutulmuştur (Freiburg ve Mahrad, 1982, s. 19). Aslında örgütün temel amacı, rejim değişikliğine rağmen halen toplum arasında var olduğu düşünülen nasyonal sosyalist ideolojinin özellikle gençlerden uzak tutulması olarak yorumlanabilir. Erich Honecker'in ifadesiyle “gerici güçleri gençlerden uzaklaştırma” gayesi derneğin kuruluş nedenini özetler niteliktedir (Skyba, 2003, s. 237). Bununla beraber gençlerin sosyalist dünya görüşüne göre eğitilmesi ve sosyalist bilincin genç kitleler arasında yerleşmesi, teşkilatın temel misyonları arasında yer almaktadır (Saydan, 1969, s. 66).

Tablo 1: Yıllara Göre Özgür Alman Gençlik Birliğine Üye Sayıları

<i>Yıllar</i>	<i>Üye Sayısı</i>	<i>Yıllar</i>	<i>Üye Sayısı</i>	<i>Yıllar</i>	<i>Üye Sayısı</i>
1946	160.300	1957	1.713.1639	1969	1.537.901
1947	454.231	1958	1.705.738	1970	1.700.000
1948	650.000	1959	1.090.233	1971	1.700.000
1949	677.000	1960	1.345.608	1972	1.800.000
1950	1.133.309	1961	1.409.267	1973	1.894.530
1951	1.985.554	1963	1.336.903	1974	1.800.000
1952	2.017.420	1965	1.400.000	1976	2.157.734
1954	1.902.945	1966	1.400.000	1977	2.193.448
1955	1.760.664	1967	1.401.296	1979	2.300.000
1956	1.500.000	1968	1.405.202	1981	2.300.000

Kaynak: Freiburg ve Mahrad, 1982, s. 91-92.

Kuruluş sonrası üye sayısını hızlı bir şekilde artırmayı başaran Özgür Alman Gençliği, 1950'lerin başlarında 1 milyon üye sayısına aşmayı başarmış, on yıllık süre sonunda bu rakam 1,5 milyona ulaşmıştır. Yaş itibariyle örgüte üye olma konusunda oldukça esnek bir strateji izlenmiş ve 14 yaşını dolduran herkesin üye olabilmesinin önü açılmıştır. Bununla birlikte üyelik konusunda herhangi bir zorlayıcı düzenlemeye gidilmezken, tamamen gönüllülük esasına dayanan bir üyelik süreci uygulamaya konulmuştur. Üyelikte üst yaş sınırı 1955 yılına kadar ki düzenlemeyle 25 yaş iken, 1956 sonrası üst sınır 26 yaş olarak belirlenmiştir (Freiburg ve Mahrad, 1982, s. 85-86). Her ne kadar Doğu Almanya'da yaşayan gençlere yönelik bu örgüte üye olma zorunluluğu getirilmemişse de üye olanlara çeşitli imtiyazlar sağlanmıştır. Örneğin mezuniyet sonrası bir üst seviye okula gidebilmek veya iyi bir eğitim fırsatından yararlanmak için örgüte üyelik bir önkoşul niteliği taşımıştır (Skyba, 2003, s. 241). Bu durum örgütün üye sayısının artışında dolaylı etkenler arasında sayılabilir.

DDR rejimine bağlı olarak faaliyetlerini yürütülen Özgür Alman Gençlik Teşkilatı, politik-ideolojik telkin amacıyla üyelerine yönelik çeşitli faaliyetler düzenlemiştir. Boş zaman etkinliklerinden spor, kültür ve sanata kadar birçok alanda genç kitlenin yönlendirilmesinde etkili olan gençlik teşkilatı, sosyalist ideolojinin somut bir zeminde hayata geçirildiği bir yapı olarak yorumlanabilir. Ayrıca örgütü güçlü kılan bir diğer husus ise siyasî ve sosyal olarak tekel konumuna sahip olmasıdır. Zira gençlik teşkilatının Devlet Konsey'inde, halk meclislerinde ve mahalli meclislerde temsilci grupları olduğu gibi, fabrikalarda "gençlik brigadları" ve "kontrol noktaları" şeklinde alt yapıları bulunmuştur (Saydan, 1969, s.67). Bu doğrultuda

hem gençliğin üretim faaliyetlerinde daha fazla rol almalarının yolu açılmış hem de eleştiri ve kontrol mekanizmasıyla üretim sürecinin rasyonelleştirilmesi hedeflenmiştir.

Özgür Alman Gençlik Teşkilatı'nda yer alan gençler, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan çeşitlilik arz etmiştir. Mamafih üniversite ve lise öğrencileriyle birlikte askeri eğitim alan kişilerin %80'lik kısmı örgüt çatısı altında yer alırken, genç işçi sınıfında bu oran %50'ler; tarımla uğraşan genç kesimde ise %20'ler seviyelerinde kalmıştır (Glaessner, 1989, s. 212). Bu durum esasında gençlik teşkilatının ideolojik yapısında genç işçi ve çiftçi sınıfları önceliği ilkesine tenakuz içermektedir. Bunun temel nedeni, profesyonel olarak ilerleme imkânının görece daha yüksek olduğu meslek gruplarında gençlik teşkilatına üyeliğinin daha çok ilgi görmesinden kaynaklanmakta, meslekî olarak yükselmenin teşkilat üyeliği aracılığıyla gerçekleşeceğine olan inanca dayanmaktadır. Bir başka ifadeyle gençler açısından teşkilat üyeliği meslekî ve sosyal ilerleme için bir araç olarak görülmüştür (Glaessner, 1989, s. 212). Bu husus, gençlik teşkilatının Parti politikalarıyla senkronize bir şekilde ilerlediğinin göstergesidir. Zira DDR yönetimi tarafından görece serbestlik tanınmış yegâne örgüt olarak bu yapı, Parti'nin politik programını kendisine bir yol haritası olarak kabul etmiştir (Schneider, 1995, s. 48-49). Özgür Alman Gençliği Teşkilatı'nın kurucularından biri olan Paul Verner, 1940'ların sonlarında partinin ve örgütün temel sorumluluk alanlarını tanımlarken siyasi aydınlanma görevine dikkat çekmiş ve bu yönüyle örgüte eğitici ve öğretici bir misyon yüklemiştir. Verner, ekonomik kalkınmanın sağlanmasından, kültürel faaliyetlerin geliştirilmesi ve daha geniş kitlelere ulaştırılmasına kadar birçok alanda örgütün başat rolüne vurgu yapmıştır (Mahlert ve Stephan, 1996, s. 62-63). Bu bağlamda Parti'nin 21 Eylül 1963 tarihli bildirgesiyle gençlerin hem devlet yönetiminde hem de iktisadi faaliyetlerde daha fazla sorumluluk alması gerektiği ifade edilmiştir (Saydan, 1969, s. 66). Bu durumda gençlik teşkilatı gençliğin talep ve beklentilerinden ziyade Parti kadrolarına insan kaynağı yetiştiren bir merkez haline gelmiştir (Glaessner, 1989, s. 212). Mamafih kuruluşundan itibaren Parti hegemonyası altında gelişme kaydeden örgüt, gençlerin “menfaatlerinin temsilcisi” olarak kendisini konumlandırırsa da Parti ile bağı dikkate alındığında partinin “savaş yedeği” olarak telakki edilmiştir (Friedrich and Griese, 1991, s. 28; Freiburg ve Mahrada, 1982, s. 30).

Özgür Alman Gençlik Teşkilatı'nın bir işlevi de gençliğin “zararlı” sayılabilecek fikir ve davranış modellerinden uzak tutulması olmuştur. Bu bağlamda dinî kurumlar gelenek, batılı/kapitalist dünya ise ideolojik bağlamda genç kitlenin korunması gereken odaklar olarak belirlenmiştir (Obertreis, 1986, s. 103). Örneğin; 1961 yılında gençlik teşkilatı aracılığıyla Batı Almanya'da faaliyet gösteren televizyon ve radyo kanallarına erişimin kısıtlanması gündeme gelmişti. Söz konusu erişimin engellenmesi amacıyla televizyon ve radyo antenlerinin zorla sökülüştür. Lakin, bu uygulamaya yönelik gelişen protesto gösterileri sonucu yönetim geri adım atmıştır (Micksch, 1972, s. 93). Buna mukabil Ahmet Saydan (1969, s. 67), genç kitleye yüklenen ödev sorumluluğu sayesinde DDR'de batılı ülkelerde zuhur eden “hippi” ve “bitnik” hareketlerin

taban bulmadığını, özellikle ABD, Birleşik Krallık ve Fransa’da artış gösteren gençlik cinayetlerinin ve diğer suçların Alman sosyalist gençliğine sızmadığını serdetmiştir.

REJİMİNE KARŞI MUHALİF SESLER VE BERLİN DUVARI

Modern demokrasilerde yasal yollardan siyasal iktidarda değişikliği hedefleyen meşru hareketler siyasî muhalefet olarak kaydedilirken, siyasî muhalefete yer verilmeyen rejimlerdeki muhalif hareketler genel olarak sindirilmesi gereken direniş olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda Demokratik Alman Cumhuriyeti’nde Almanya Sosyalist Birlik Partisi iktidarı tek başına elinde bulundurmuş, ülke içerisindeki muhalif yapılanmalara yaşam alanı vermemiştir. Richard Bessel ve Ralph Jessen (1996, s. 7), Doğu Almanya rejimini farklı görüşlerin, siyasi hedeflerin ve değerlerin varlığının kabul edilmediği, muhalif hareketlerin korku ve baskıyla sindirildiği totaliter bir yönetim anlayışı olarak tanımlamıştır. Buna mukabil yönetimin baskı ve kontrolü karşısında muhalif akımlar defalarca filizlenmiş, rejimin karşısında konumlanmıştır. Ingrid Miethe (1999, s. 28-29), rejimin muhalif seslere hiçbir yasal faaliyet alanı tanımadığını belirtmiş ve ülkedeki muhalif akımların daha çok rejimin toplum nezdinde etkilerini zayıflatmaya ya da rejimi tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olduğunu ifade etmiştir.

Demokratik Alman Cumhuriyeti’nde muhalif hareketler 1952 yılı sonrasında kitlesel bir boyuta sahip olmuştur. Özellikle Almanya Sosyalist Birlik Partisinin 1952 yılında gerçekleşen ikinci parti kongresinde almış olduğu kararlar politbüro ve sekreterliği siyasi karar alma sürecinde daha etkin bir konuma erdiren, toplumun üzerinde baskı araçlarını artıran bir mahiyete bürünmüştür. Bu durum özellikle genç kitlede büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştır (Kowalczyk, 2013, s. 9-11). Yönetimsel uygulamaların yanında iktisadî hayattaki zorluklar 1952 yılının sonuna doğru ülkede grev dalgalarının başlamasına sebebiyet vermiştir. Kitlesel gösteriler daha sonrasında baskıcı uygulamalara karşı diğer muhalefet sesleriyle birleşmiştir. DDR yönetimi iktisadî şartların iyileştirilmesine ilişkin adımlar atsa da bu kitle tarafından yeterli görülmemiş, kitlesel muhalefet ivme kazanmış, mevcut rejime başkaldırı niteliğine bürünmüştür (Kowalczyk, 2013, s. 19-22). Demokratik talepleri de ihtiva eden kitlesel başkaldırı, 17 Haziran 1953 tarihinde ayaklanmaya dönüşmüş ve Sovyet tanklarının ülkeye girmesiyle kanlı bir şekilde bastırılmıştır (Weber, 2012, s. 42; Neubert, 1999, s. 17; Armaoğlu, 2020, s. 355-356).

Ehrhart Neubert (1999, s. 43), rejime karşı yürütülen protesto eylemlerinin çoğunlukla iktidar partisinin baskıcı yönetim anlayışına tepki olarak geliştiğini belirtirken, iktidarın toplumsal muhalefetin çıkış nedenlerini doğru bir şekilde okuyamadığını ifade etmiştir. Kitlesel muhalefet hareketlerinin sindirilmesi, yönetimden gayri memnun olan kişileri yasa dışı yollarla ülkeyi terk etmeye yönlendirmiştir. Rejimin uygulamaya koyduğu baskıcı politikaların yanı sıra Federal Almanya Cumhuriyeti’nin (Batı

Almanya) sosyo-ekonomik olarak daha iyi seviyede olması, özellikle genç nüfusun göç arzusunu tetiklemiştir.¹⁴

Tablo 1: 1953-1956 yılları arasında Doğu Almanya ve Doğu Berlin'den yasa dışı olarak göç eden kişi sayıları

Yıllar	Toplam Sayı	15-18 Yaş aralığı	15-25 Yaş aralığı	15-25 Yaş aralığı Yüzdesi
1953 (1. Çeyrek)	84.034	Belirtilmemiş	15.048	17,9
1953 (2. Çeyrek)	101.293	Belirtilmemiş	20.391	20,1
1953 (3. Çeyrek)	36.359	Belirtilmemiş	9.491	26,1
1953 (4. Çeyrek)	48.754	Belirtilmemiş	13.251	27,2
1954 (1. Çeyrek)	37.345	2.919	10.847	29
1954 (2. Çeyrek)	38.131	3.033	10.998	28,9
1954 (3. Çeyrek)	43.515	3.813	13.863	31,8
1954 (4. Çeyrek)	54.288	5.944	20.507	37,7
1955 (1. Çeyrek)	42.366	4.056	15.129	35,7
1955 (2. Çeyrek)	52.862	4.667	19.660	37,2
1955 (3. Çeyrek)	76.670	7.878	31.787	41,5
1955 (4. Çeyrek)	98.217	10.256	40.561	41,3
1956 (1. Çeyrek)	75.181	6.608	25.448	33,8
1956 (2. Çeyrek)	78.829	6.182	23.941	30,4
1956 (3. Çeyrek)	82.249	8.796	29.559	35,9
1956 (4. Çeyrek)	79.769	9.880	34.520	43,2

Kaynak: Skyba, 2003, s. 255.

DDR'de siyasi rejime ilişkin toplumsal iktidarın giderek zayıflaması ve iktidar politikaların toplumsal gerçeklikten uzak düşmesi, göç hareketlerine ivme kazandırırken 1953 ile 1956 yıllarında ülkeyi terk eden insanların arasında genç kitlenin sayısı gittikçe artış göstermiştir. Mamafih gençler arasında işçi sınıfı romantizmi giderek sıradanlaşmış, onlar için Hollywood filmleri ve Rock'n Roll gibi Batı kültürünün ürünleri daha cazip hale gelmiştir (Skyba, 2003, s. 261). Bir diğer tabirle Batılı/kapitalist ülkelerdeki gençlik

¹⁴ 1971 yılı verilerine göre Doğu Almanya'daki işçi ortalama olarak Batı Almanyalı meslektaşından %37 oranında daha düşük maaş almaktaydı. Yine 1972 yılı verilerine göre Federal Cumhuriyeti'nde her 100 haneden 98'inin evinde televizyon, 92'sinin evinde radyo bulunurken, bu oran 1972 yılında Doğu Almanya'da sırasıyla 75 ve 94 hane düzeyindeydi. Bu konuda ayrıca bakınız: Grosser v.d., 1974: 242.

kültürünün görsel ve işitsel medya aracılığıyla sınırlı olsa da bilinirliği, genç kitlenin idealize ettiği yaşamı bu ülkelerde arama iştiağını arttırmıştır. Doğu Almanya gençleri arasında artan Batı kültürü etkisinin kırılmasına yönelik siyasî iktidarın uyguladığı “karşı imaj ve karalama kampanyaları” politikaları genç kitlede sınırlı bir karşılık bulmuştur. Zira birçok genç “tektip insan” profiline karşı kot pantolon giymek, uzun veya kısa saç modellerine sahip olmak gibi gündelik yaşamda serbestliği sembolize eden talepleri merkeze almıştır (Friedrich, 1991, s. 99-100).

DDR’de artan yasa dışı göçlere tedbir olarak Berlin Duvarı inşa edilmiştir. Rejimin bu hamlesine karşı, muhalif sesler yeniden kitleleşmeye çalışsa da alınan sıkı önlemler sayesinde sınırlı seviyede ve münferit olarak kalmıştır. Yalnız bu eylemlerden bazıları kamuoyunun büyük ilgisini çekmiştir. Örneğin Michael Gartenschläge duvar inşaatına karşı yapılan protesto gösterilerinde henüz 17 yaşındayken tutuklanmış ve on yıllık hapis cezasına çarptırılmış, ardından 1976’da sınırda vurularak öldürülmüştür (Neubert, 1999, s. 26). Bununla beraber 13 Ağustos 1961 yılında Berlin’de örülen duvar, ülkeden kaçışları daha da hızlandırmış, giderek artan kontroller göçü durduramamıştır. Bu dönem binlerce kişi hapse atılmış ve 200’den fazla kişi sınırı geçmeye çalışırken öldürülmüştür (Neubert, 1998, s. 135-137). 13 Ağustos 1963 tarihinde ise Doğu ile Batı Berlin arasında bütün geçişler kapatılmış, sonraki 28 yıl boyunca Berlin Duvarı DDR’yi totaliter baskının en göze çarpan sembolüne ve hapishanesine çevirmiştir (Davies, 2011, s. 1172). Mamafih duvarın inşası ve kontrol mekanizmasının güçlendirilmesi sonucu daha sonrasında ülkeden kaçanların sayılarında düşüş yaşanmıştır. Öyle ki 1950 ve 1961 yılları arasında yaklaşık 3,8 milyon kişi batıya kaçarken, bu sayı 1962 ve 1988 yılları arasında yaklaşık 600 bin kişiye kadar düşmüştür.¹⁵

SONUÇ

İkinci Cihan Harbiyle hitama eren Nazi rejimi sonrasında Sovyetler Birliği’nin himayesinde kurulan Demokratik Alman Cumhuriyeti, sosyalist devlet ve toplum modelini benimsemiş, sosyalist ideolojinin kurumsal olarak inşası ve toplumsal meşruiyeti için sivil toplum alanına hiçbir boşluk bırakmayacak şekilde müdahale etmiştir. Bu bağlamda sosyalizmin tehdit olarak telakki ettiği faşist, militarist ve kapitalist düşünce ve davranış kalıplarına karşı sosyalist kültür bilincinin ve ekonomik modelinin yerleşmesi ve kökleşmesi için gençlik politikaları Demokratik Alman Cumhuriyeti’nin ideolojik bileşenlerinin birincil öncelikleri arasında yer almıştır.

DDR rejiminin ideolojik terkinde gençlik politikaları politik refleksler, muhteva ve metot olarak üç zeminde değerlendirilmelidir. Rejimin politik reflekslerini, önceleri Nazi geçmişleri sonraki dönemlerde

¹⁵ Geniş bilgi için bkz. <https://www.chronik-der-mauer.de/material/?mType=8> (Erişim: 10.03.2022)

ise Batılı/kapitalist ülkelere yönelik temayülleri sebebiyle genç kitlelere uyguladıkları sert müdahaleler ihtiva etmiştir. Bu bağlamda rejimin öncelikli hedef Nazi dönemine ait ideolojik mirasın yok edilmesi olmuştur. Bu mirasa yönelik tehdit algılamaları, sosyalist devlet ve toplum modeli üzerine kurulan yeni rejim için makul kabul edilse de bazı dönemlerde gerçeklikle bağlantısını kopararak bir nevi Nazi hayaletine dönüşmüştür. Bu sebepten Nazi geçmişleri varsayımıyla yüzlerce gencin baskı ve kötü muameleye maruz kalmıştır. Diğer taraftan DDR rejiminin baskıcı politikaları altında yaşamak zorunda kalan ve sosyo-ekonomik olarak yaşam şartlarının giderek kötüleştiğini düşünen gençler için 1950'lerden itibaren Batı Almanya alternatif bir ülke pozisyonuna erişmiştir. Genç kitlenin daha iyi yaşam sürme talepleri, rejim tarafından burjuva kültürüne ve yaşam formuna özentisi olarak telakki edilmiş, bilvesile bu taleplere sıkı güvenlik tedbirleri alınarak cevap verilmiştir. Zira Berlin Duvarı'nın inşa edilme gerekçesi ve müteakip toplumsal olaylara karşı gerçekleştirdiği şiddetli müdahale, rejimin tehdit algılamalarına bağlı olarak politik refleksinin anksiyetik izdüşümüdür. Mamafih Berlin Duvarı'nın inşa edilmesi dahi gençlerin batıya yönelmesini engelleyememiştir.

Gençlik politikalarının muhtevasını ise Doğu Almanya toplumunun siyasî ve ideolojik dönüşümündeki süreç teşkil etmektedir. Sosyalizmin toplum tabanına yayılarak meşruiyet kazanmasında ve kökleşmesinde, gençlik fırsat olarak değerlendirilmiştir. Zira gençlik, sosyalist toplum kurgusunun teminatı olarak görülmüştür. Bu doğrultuda rejim, kuruluşundan itibaren gençlerin eğitim, iş ve gündelik hayatını belirlemeye ve doğrudan yönetmeye çalışmıştır. İlâveten DDR'nin eğitim politikaları, sosyalist kimliğin ve bilincin yaratılmasına ve sosyalist ekonomik modelin muvaffakiyetine endeksli oluşturulmuştur. Kültür politikaları ise, sosyalist düşünce ve yaşamın cazibiyet merkezi haline gelmesi adına eğitim sisteminin tamamlayıcı unsuru olmuştur. Gençlerin sosyalist bilincinin artırılması amacıyla yürütülen eğitim ve kültür politikalarının temelinde ideolojik disiplin, siyasî itaat ve güdümlü sosyalleşme şiarı mevcuttur.

Gençlik politikalarının başarıya ulaşması adına seçilen metot, karar almada, kararların uygulanmasında ve denetlenmesinde devletin başat aktör olduğu tek merkezli, tepeden inme ve totaliterdir. Bu noktada gençliğe yönelik kurulan sosyal kuruluşlar ile Almanya Sosyalist Birlik Partisi arasında sıkı bir hiyerarşi tesis edilmiştir. Dolayısıyla Parti bütün sivil alanı kontrol altına almış ve sıkı bir denetime tabi tutmuştur. Gençliğin eğitilmesinde ailenin denklemin dışında bırakılması ve eğitim sisteminin 3 yaşında çocuk bahçelerinden başlayarak erişkinlik çağına kadar devlet merkezli yapısı, DDR'nin tepeden inme, totaliter yönetim anlayışına örnek olarak verilebilir. Benzer şekilde gençliğin okul dışındaki faaliyetlerinin planlamasında da devlet belirleyici olmuştur. Bu bağlamda Partinin güdümünde şekillenen Özgür Alman Gençlik Teşkilatı, okullardaki temsilciliklerinin yanı sıra gençliğin politik ve kültürel olarak konsolide edilmesinde büyük bir rol üstlenmiştir. Zira gençlik teşkilatının kültür, sanat ve spor faaliyetleri düzenleme vazifesinin yanında geleceğin partililerini yetiştirme gibi bir misyonu olmuştur.

Sonuç olarak gençlik politikalarıyla rejim hem zihinsel hem de bedensel olarak her bir gencin barış için savaşa hazır bir şekilde yetişmesini arzulamıştır. Bu anlayış doğrultusunda her bir Alman genci, rejimin bekçisi konumuna erişmiştir. Friedrich ve Griese'nin (1991, s.32) tabiriyle Doğu Almanya Gençliğinin “zoraki uygulamalar ve bürokrasi ile kişisel hareket etme iradesi yok edilmiş, -sivil yaşamdaki- her bir boş alana şüpheyle bakılmıştır.” Lakin Rejimin bütün çabalarına rağmen, gençler ilk fırsatta kendi tercihlerine yönelmişler, İngilizce sözleri olan şarkılar Doğu Almanya'ya ulaşmış ve eski nesillerin savaş şarkılarından çok daha popüler hale gelmiştir. Almanya'nın birleşme sürecine kadar iktidarı elinde bulunduran sosyalist rejim, tüm baskı unsurları ve araçlarına rağmen idealize ettiği gençlik anlayışına tam manasıyla erişememiştir.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Yazarlar çalışmaya eşit katkıda bulunmuştur. Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Anweiler, O. (1988). *Schulpolitik und Schulsystem in der DDR*. Opladen: Leske & Budrich.
- Armaoğlu, F. (2020). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi: 1914-1995* (27. Baskı). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Bessel, R., & Jessen, R. (1996). *Die Grenzen der Diktatur, Staat und Gesellschaft in der DDR*. Gottingen: Vandenhoeck Ruprecht.
- Bethkenhagen, J., v.d. (1981). *DDR und Osteuropa, Wirtschaftssystem, Wirtschaftspolitik, Lebensstandard*, Opladen: Leska Verlag & Budrich, Opladen.
- Black, J. L. (1988). The Stalinist Image of Canada: The Cominform and Soviet Press, 1947-1955, *Labour/Le Travailleur*, 21, 153-172. (https://www.erudit.org/en/journals/llt/1988-v21-llt_21/llt21rr01.pdf)
- Cornides, W. (1957). *Die Weltmächte und Deutschland, Geschichte der jüngsten Vergangenheit 1945-1955*. Tübingen: Springer Verlag GmbH.
- Cromm, J. (1998). *Familienbildung in Deutschland, Soziodemographische Prozesse, Theorie, Recht und Politik unter besonderer Berücksichtigung der DDR*. Opladen & Wiesbaden: Westdeutscher Verlag GmbH.
- Davies, N. (2011). *Avrupa Tarihi* (2. Baskı). Çev. M. A. Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi.
- Dudek, P. & Tenorths H. E. (1993). Transformationen der deutschen Bildungslandschafts, Lernprozeß mit ungewissem Ausgang, *Zeitschrift für Pädagogik*, 30, Weinheim und Basel: Beiheft, Beltz Verlag.
- Fenemore, M. (2007). *Sex, Thugs and Rock'n'roll, Teenage Rebels in Cold-War East Germany*, New York & Oxford: Berghahn Books.

- Fetscher, I. (1967). *Karl Marx Und der Marxismus, Von der Philosophie des Proletariats zur proletarischen Weltanschauung*, München: R. Piper Co.
- Freiburg, A. & Mahrad, C. (1982). *FDJ, Der sozialistische Jugendverband der DDR*, Opladen: Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Friedrich, W. & Griese, H. (1991). *Jugend und Jugendforschung in der DDR, Gesellschaftspolitische Situationen, Sozialisation und Mentalitätsentwicklung in den achtziger Jahren*, Opladen: Leske & Budrich.
- Glaessner, G. J. (1989). *Die andere deutsche Republik, Gesellschaft und Politik in der DDR*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Grosser, A. v.d. (1974). *Wirtschaft Gesellschaft Geschichte*, Berlin: Springer-Verlag GmbH.
- Haustein P. (2006). *Geschichte im Dissens, Die Auseinandersetzungen um die Gedenkstätte Sachsenhausen nach dem Ende der DDR*, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.
- Hoffmann, C. (1976). *Theater für junge Zuschauer, Sowjetische Erfahrungen, Sozialistische deutsche Traditionen, Geschichte in der DDR*, Berlin: Akademie-Verlag.
- İnt: <http://www.verfassungen.de/ddr/verf49.htm>. (Erişim: 24.02.2022).
- İnt: https://bildungsserver.berlinbrandenburg.de/fileadmin/havemann/docs/material/1958_zehn_gebote.pdf (Erişim: 21.02.2022).
- İnt: <https://www.chronik-der-mauer.de/material/?mType=8> (Erişim: 10.03.2022).
- Janssen W. (2010). *Halbstarke in der DDR, Verfolgung und Kriminalisierung einer Jugendkultur*. Berlin: Ch. Links Verlag.
- Kıvılcımlı, H. (2008). *Leninizm Nedir, Lenin ve Türkiye*. Köxüz Dijital Yayıncılık.
- Kowalczyk, I. S. (2013). *17.Juni 1953*, München: Verlag C.H. Beck
- Köhler, H. (2008). *Schulen und Hochschulen in der Deutschen Demokratischen Republik 1949-1989*, Göttingen: Vandenhoeck Ruprecht.
- Köhler H. & Stock, M. (2004). *Bildung nach Plan Bildungs-und Beschäftigungssystem in der DDR 1949 bis 1989*, Opladen: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, Opladen.
- Kraa, D. (1999). Sozialistische Rituale und Kulturelle Überlagerung in der DDR, (hrsg). R. Voigt, *Symbole der Politik, Politik der Symbole* (ss. 197-210). Opladen: Leske Verlag & Budrich GmbH.
- Lefebvre, H. (1975a). *V.İ. Lenin: Hayatı ve Filozofik Ekonomik Politik Düşüncesi – I* (İkinci Baskı). Çev. R. N. İleri. İstanbul: Anadolu Yayınları.
- Lefebvre, H. (1975b). *V.İ. Lenin: Hayatı ve Filozofik Ekonomik Politik Düşüncesi – II* (İkinci Baskı). Çev. R. N. İleri. İstanbul: Anadolu Yayınları.
- Lenin, V. I. (1975). *Nereden Başlamalı? Bir Yoldaşa Mektup, Devrimci Maceracılık* (İkinci Baskı). Ankara: Odak Yayınları.

- Mahlert, U. & Stephan G. R. (1996). *Blaue Hemden- Rote Fahnen, Die Geschichte der Freien Deutschen Jugend*, Opladen: Leske & Budrich.
- Micksch, J. (1972). *Jugend und Freizeit in der DDR*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Miethe, I. (1999). *Frauen in der DDR-Opposition, Lebens-und kollektivgeschichtliche Verläufe in einer Frauenfriedensgruppe*. Opladen: Leske & Budrich.
- Neubert, E. (1998). *Geschichte der Opposition in der DDR 1949-1989*, Berlin: Ch. Links Verlag.
- Neubert, E. (1999). Was waren Opposition, Widerstand und Dissidenz in der DDR? Zur Kategorisierung politischer Gegnerschaft, s. 17-46, KUHRT Eberhard (Hrsg.) *Am Ende des realen Sozialismus, Opposition in der DDR von den 70er Jahren bis zum Zusammenbruch der SED-Herrschaft* (ss. 17-46). Opladen: Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH.
- Neugebauer, G. (1978). *Partei und Staatsapparat in der DDR, Aspekte der Instrumentalisierung des Staatsapparats durch die SED*, Opladen: Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Obertreis, G. (1986). Familienpolitik in der DDR 1945-1980, *Forschungstexte Wirtschafts-und Sozialwissenschaften Band, 17*, Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH.
- Pohlmann, F. (1995). *Marxismus-Leninismus-Kommunismus-Faschismus, Aufsätze zur Ideologie und Herrschaftsstruktur der totalitären Diktaturen*. Pfaffenweiler: Centaurus Verlag Media.
- Roder, H. (1972). *Abschied von Klassenbegriff? Ein Beitrag zur Analyse der marxistischen Soziologie in der DDR*. Opladen: Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Sabrow, M. (2009). *Erinnerungsorte der DDR*. München: Verlag C.H. Beck.
- Saydan, A. (1969). *Alman Milletinin Sosyalist Devleti: Alman Demokratik Cumhuriyeti*. Dresden: Verlag Zeit Im Bild.
- Schneider, I. K. (1995). *Weltanschauliche Erziehung in der DDR, Normen-Praxis- Opposition Eine kommentierte Dokumentation*. Opladen: Leske & Budrich.
- Skyba, P. (2003). Massenorganisationen ohne Massen, Jugendpolitik, Militarisierung und das Scheitern der FDJ, Hoffmann D., Schwartz M., Wentker H. (Hrsg.), *Vor dem Mauerbau, Politik und Gesellschaft in der DDR der fünfziger Jahre* (ss. 235-264). München: R. Oldenbourg Verlag.
- Sönmezoglu, F. (1983). *Ansiklopedik Politika Sözlüğü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Timmermann H. (1984). *Bundesrepublik-DDR, Grundzüge im Vergleich, Vorgeschichte-Politik-Wirtschaft-Soziales-Recht-Aussen-und Sicherheitspolitik*, Opladen: Leske & Budrich, Opladen.
- Tuckfeld , M. (1997). *Orte des Politischen, Politik, Hegemonie und Ideologie im Marxismus*, Springer Fachmedien Wiesbaden.
- Voigt, R. (1999). *Symbole der Politik, Politik der Symbole*. Opladen: Leske Verlag & Budrich GmbH.
- Weber, H. (2012). *Die DDR 1945-1990*, München: Oldenbourg Verlag, München.

Yücel, G. & Doğan, F. (2021). Strength Through Joy Organization” in the Ideological Fortification of Nazi Germany. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, Sayı Toplum & Siyaset, 127 – 136.